باغیشلایان و مهربان آللاهین آدییلا

موغان یئر آدلاری نین کؤکو

آراشدیریب توپلایان:

سیّد محمّد ابراهیمی

سرشناسنامه : ابراهیمی   سید محمد

عنوان و نام پدیدآورنده: موغان یئر آدلاری نین کؤکو/ سید محمد ابراهیمی

مشخصات نشر : تهران : اندیشه نو ، ۱۳۹۳

مشخصات ظاهری: ۲۹۲ ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۷۹-۰۵۴-۶

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: ترکی

موضوع : نام های جغرافیایی – ایران - مغان- واژه نامه ها

موضوع : نام های جغرافیایی – ایران - مغان- ریشه شناسی

موضوع : نام های جغرافیایی – ایران - مغان

رده بندی کنگره: ۲۴۱۳۹۲الف۳۵ غ/DSR۲۰۵۳

رده بندی دیویی: ۹۵۵/۳۲۷

شماره کتابشناسی ملی: ۳۳۸۴۴۳۹

یازی‌نین آدی: موغان یئر آدلاری‌نین کؤکو

آراشدیریب توپلایان: سید محمد ابراهیمی

قابیغین طرحی: مصطفی جمشیدی

قطع: وزیری

سایی: ۱۰۰۰ جلد

چاپ سایی: ایلک

یایین ایلی: ۱۳۹۳

دَیَر: ۱۰۰۰۰ تومن

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۷۹-۰۵۴-۶ ISBN:۹۷۸-۶۰۰-۱۷۹-۰۵۴-۶

یایین ائوی: "انتشارات اندیشه نو " تهران – خیابان انقلاب، روبروی دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، زیر همکف، پلاک ۱۰۱ تلفن : ۶۶۹۵۳۹۵۹

یازی سونولور؛

اؤز کیملیکلری یولوندا چالیشان

قوچاق وآسلان اوغوللار و قیزلارا

ایچینده‌کیلر

باشلیق *(عنوان)* **ائوره** *(صفحه)*

مقدمه: ۷

اؤن ســـــــؤز ۱۰

بیرینجی بؤلوم

موغان هارادیر ۱۵

ایکینجی بؤلوم

موغانین شهر و بخش آدلاری‌نین کؤکو ۱۹-۴۲

اوچونجو بؤلوم

موغان چای آدلاری‌نین کؤکو ۴۳-۵۲

دؤردونجو بؤلوم

موغان داغ آدلاری‌نین کؤکو ۵۳-۷۲

بئشینجی بؤلوم

موغان کند آدلاری‌نین کؤکو ۷۳-۲۶۲

آلتینجی بؤلوم

آرتیرمالار ۲۶۳-۲۸۴

قایناق‌لار ۲۸۵-۲۹۲

کتابدا ایشلَنن الفبا

سسلیلرین یازیلیشی

الفبای فارسی وعربی	الفبای تورکی لاتین	الفبای تورکی آذربایجانی	اورنک (میثال)		
			فارسی	تورکی لاتین	تورکی آذربایجانی
آ	a،A	آ	آلیله	Alayla	آلایلا
اَ	ə،Ə	ا ه ـه	اَفچه	Əfcə	اَفچه
اِ	e،E	ائـ ، ئ، ئ	گِرمی ـ زِیوه	Germy – Zeyvə	گئرمی ـ زئیوه
-	o،O	او ، و	بلغارچای	Bolĝar çayi	بوْلغارچاییی
-	Öö،	اؤ ، ؤ	گوگ تپه	GöyTəpə	گؤی تپه
-	Üü،	اوˇ ، وˇ	انگوت ـ تولون	Üngüt – TüLün	اوˇنگوت ـ توˇلوˇن
او	u،U	اوُ، وُ	اجارود	Ucarli	اوُجارلی
ایـ	i،İ	ایـ، یـ، ی	انی ـ اظماره	İni – İzmara	اینی ـ ایزمارا
-	I،I	ایـ^ ، یـ^، ی	قزقلعه سی	QIzqalasi	قیزقالاسی

سس سیزلرین یازیلیشی

ب b،B	پ p،P	ت (ط) t،T	ج c،C	چ Ç ، ç	خ x،X
د d،D	ر r،R	ز (ذ، ظ،ض) z،Z	ژ J ، j	س (ث، ص) s،S	ش Ş ، ş
غ Ĝ، ĝ	ق q،Q	ف f،F	ک k،K	گ g،G	ل l،L
م m،M	ن n،N	ه (ح) h،H	و v،V	ی y،Y	

مقدمه

«موغان یئر آدلاری‌نین کؤکو» کتابی‌نین، سایین سید محمّد ابراهیمی چالیشماسی‌ایله حاضرلانماسی و موغانین شهر، کند، داغ و چای آدلاری‌نین کؤکونون آراشدیریلماسی اؤزل و دَیَرلی بیر ایشدیر.

منجه ایندی‌یه کیمی بئله بیر ایش ان آزی اردبیل- موغان منطقه‌سینده گؤرولمه‌میشدیر. طبیعی کی، آذربایجان تورپاغی، اؤزللیکله موغان بؤلگه‌سی چوخ اسکی و نئچه مین ایللیک تمدنّه مالک بیر تورپاق و بؤلگه‌دیر.

موغانین مختلف بؤلوملرینده و «گوْوور قبری» govur qəbiri آدلانان اسکی قبرلریندن چوخ قدیم زمانلارا عاید بوللو و دَیَرلی یئر آلتی اشیاءلارین تاپیلماسی، موغان منطقه‌سینی چوْخ اوزون و نئچه مین ایللیک بیر تاریخ و تمدنه باغلاییر.

طبیعی‌دیر بئله بیر نئچه مین ایللیک تمدنه باغلی اولان منطقه‌نین شهر، کند، داغ و چای آدلاری‌نین چوخودا اسکی تاریخله باغلی اولان آدلار اولسونلار.

موغان منطقه‌سینده بو قدر «گوْوور قبر»لری‌نین تاپیلماسی و بو قبرلرین ایچینده کیچیک اوشاقلارین اوینادیقلاری آشیقلاردان توتدو، قادینلارین قیزیل بویون باغی- بیلرزیک- لری و کیشی‌لرین قمه، قیلینج و اوْخ آلت‌لریندن علاوه اونلارین یانیندا گونده‌لیک یاشام ائو قاب‌لاری‌نین دفن اولماسی گؤستریرکی، هخامنش‌لر و ساسانی‌لر دؤنَمینده مرسوم اولان زرتشت دینی‌نین اینانجلاری، بو منطقه ده یاشایان انسانلارین آراسیندا یوخوموش و بورادا یاشایان انسانلار غیر زرتشتی اینانجلار ایله یاشاییرمیشلار[1] و بو مزارلاردان چیخان تمدن اثرلری‌نین ده هئچ بیریسی زرتشت اینانجلاری‌ایله یاشایان انسانلارا عاید دئییل و زرتشت دینینی اؤز حکومت‌لری‌نین رسمی دینی اعلان ائدن حکومت‌لره ده باغلیلیغی یوخدور.

---

[1] – من ۱۰-۸ یاشلاری آراسیندا اولان زمانلار و ۱۳۴۳-۱۳۴۱ هجری شمسی ایللر آراسی زاهرا آدلانان کندیمیزین گون باتانیندا و قوزئی آدلانان یئرلردن، آتام و عمی‌لریمین باشقا هم کندلیلریمیزله بیرلیکده بو گوْوور قبرلری‌نین قازماسی‌نین شاهدی اولموشام و بو قبرلردن چیخان آدام سوموک‌لری و اونلارین یانیندا قمه، قیلینج، اوخ اوجلاری، قیزیل سیرقا، بیلرزیک و اوشاق قبرلریندن چیخان آشیق اویونجاقلاری و اسکی انسانلارین یاشام وسائل‌لری اولان ساخسی قابلاری و حتی قبردن چیخان آت اسکلتی‌نی گؤزومله گؤرموشم.

زرتشت دینینه ینانانلار اؤلولرینی یئرده قازیلان قبرلرده دفن ائتمَزمیشلر، بلکه اونلاری یاشادیقلاری یئرلردن نسبتاً اوزاق، تپه باشلاریندا و قورد- قوشلار یئمک اوچون بوراخارمیشلار۱. اونلار اؤلولرین یانیندا دا هئچ زمان یاشام وسائل‌لری و یا دفاعی ملزومات –دا دفن ائتمَزمیشلر.

اؤلولرین قبرلرده دفن اولماسی و اونون یانیندا یاشام وسائلی و اؤلونون اؤزل حیاتیندا اولان شخصی وسائل‌لرینی اونون مزاری ایچینده قویماق و اؤلوایله دفن ائتمک، تورکلرین مسلمان اولمامیشدان قاباق اینانجلاری ایله باغلی اولان عادت و رسملریندندیر. حتی بو گون، اؤلَن انسانا بیر، اوچ، یئددی، قیرخ و ایل دؤنومو توتماق مراسملری ده تورکلرین اسلامدان قاباق اینانجلاریندان قالان عادت و رسملردندیر۲.

تأسف لر اولسون ، شوونیسم تفکرلری اساسیندا رضاخان دؤرونده و رسمی سندلرده آذربایجانین چوخلو یئرلی و نئچه یوز و یا نئچه مین ایللیک شهر، کند، داغ و چای آدلارینی رسمی برنامه اوزَرینده دَییشمیش و فارسلاشدیرمیشلار؛ او جمله‌دن اورمیه، قره‌چمن، قره‌داغ و آجی چای آدلارینی رضائیه، سیاه چمن، ارسباران، و تلخه‌رود قویموشلار ؛ آدلاری‌نین آنلامینی بیلمه‌دیکلری بعضی آدلاری دا اؤز واقعی و اصلی سسلریندن اوزاقلاشدیراراق فارسلاشدیرمیش و یا فارسجایا اوخشاتماغا چالیشمیشلار. مثلاً موغانین موْران منطقه‌سینده خلق دیلینده دئییلن «پَرمئییر» (pərmeyir) کند آدینی «پُرمهر» و «آوسوران» آدینی «افسوران» و «زینگیر» آدینی «زنگیر» قویموشلار!

بو بیر حالدادیر کی، موغاندا اولان چوخلو شهر، کند، داغ و چای آدلاری‌نین آنلامی تورک دیلیمیزده بللی دیر، بعضی آدلارین آنلامی بو گونکو تورکجه‌میزده آچیق- آیدین اولماسا دا، اونون معناسینی چوخ اسکی زمانلاردا و نئچه مین بوندان قاباقکی ایللرده و آذربایجاندا یاشایان یئرلی پروتو تورک انسانلارین دیلینده آختارماق لازمدیر.

۱ – ملیحه مهدوی «سگدیه، دانش اهریمن» کتاب ماه ادبیات و فلسفه، ش / ۴۰ (۱۳۷۹)

۲ – باخ: «تانگر یانیزم» رافائل بزرتینوف (اسکی تورکلرین و تورکمنلرین دینلری)، ترجمه، تنظیم و مقدمه: دکتر رحمت قاضیانی
Tengrianizm-Religion of Turks…. Rafael Bezertinov

سید محمّد ابراهیمی بو باخیمدان چوخ اَمَک صرف ائتمیش و موغاندا اولان بو آدلارین کؤکونو سندلره دایاناراق آراشدیرمیش، آچیقلامیش و بو کتابدا گتیرمیشدیر.
ابراهیمی جنابلاری کتابین بیر چوخ یئرلرینده آدلارین آنلامینی آچیقلاماغا بعضی قایناقلارا دفعه‌لرله استناد ائتمیش و او قایناقلارین آدینی تکرار ائتمیشدیر، بو تکرار اوناگؤره اولموشدور کی، اوخوجو شهر، کند و یا باشقا بیر مکانین آدی‌نین دوزگون معناسینی بیلمک اوچون کتابین هامیسینی و یا باشقا بؤلوملرینی اوخومادان یالنیز ماراغی اولان آد صحیفه‌سینه مراجعه ائدَرسه، آدین کؤکونو و اونون آنلامینی بیلمک اوچون سندسیز آچیقلامالارلا اوز- اوزه قالماسین.
بو کتابدا اوخوجو، موغان منطقه‌سینده یئرلَشَن چوخلو شهر، کند، داغ و چای آدلاری نین کؤکو ایله تانیش اولور، بو آدلارین معاصر، نئچه یوز ایللیک و یا چوخ اسکی زمانلارا قاییدان نئچه مین ایللیک کؤکو ایله بیلگی‌لَنَندن سونرا آنا دیلیمیزین دوغرو- دوزگون یازیلماسینی دا گؤز اؤنونده گؤرور، چونکو ابراهیمی جنابلاری بو مرحله‌ده- ده اؤز تجربه‌سینی سینامیش و دیلیمیزین گؤزل نثر یازیسینی دا بو آراشدیرمادا ارائه ائتمیشدیر.
سایین سید محمّد ابراهیمی بو کتابی یازماقدا چوخلو زحمتلره قاتلاشمیش و موغان منطقه‌سی‌نین جغرافیایی آدلارینی و اونون کؤکونو آراشدیرماقدا حتّی منطقه‌نین یاشلی انسانلاری ایله ساعاتلار اوتوروب دانیشمیش و یادداشتلار گؤتورموشدور.
آرزو ائدیرم حؤرمتلی اوخوجولار، ملّتیمیزین سوْی- کؤکوایله باغلی آذربایجانین چوخ اسکی تاریخی بؤلگه‌لریندن ساییلان موغان منطقه‌سی‌نین یئر آدلاری ایله و بو آدلارین آنلاملاری ایله تانیش اولماغا بو کتابدان لازمی قَدَر فایدا آپارا بیلسین‌لر.

حسن راشدی

۱۴/۹/۱۳۹۲

اؤن سؤز:

هر بیر ملتین آیاق اوسته قالماسی و ملتلر آراسیندا سایيلماسی اوچون، اونون وارلیغین و کیملیگین گؤسترن بیر پارا بلگه‌لر (سندلر) لازمدیر. داش یازیلار، تاریخی یئرلر و... بو بلگه‌لردن سایيلسالاردا، یئرآدلاری‌نین بو قونودا اؤزل یئری واردیر. شُبهه‌سیز بیر بؤلگه‌نین کوتله سویون، کولتورون، دیلین هابئله تاریخین تانیماق اوچون، اورانین یئر آدلارین آچیقلاماق دوزگون بیر یولدور. هر بیر کند، شهر، داغ، دره، چای، بولاق و... آدین آچیقلایاندا، اورادا یاشایان ملّتین، کئچمیشی، اینانجی و یاشام طرزی حاقدا دیَرلی بیلگیلر الده ائتمک اولور. بو آدلارا گؤره دوزگون و درین آراشدیرمالار آپاریلسا، هر بیر یورددا، کئچمیش چاغلاردا اوز وئرن چوخلو اولایلارین ندنی، یئری و هانسی چاغا عاید اولماسی آیدینلاشار. ائله بونا گؤره دیرکی ملتلر چالیشیرلار بو آدلاری قورویوب، گلن نسیللره چاتدیرسین‌لار.

ایران تورکلری یاشایان منطقه‌لرین یئرآدلاری ایله باغلی، ایندییه کیمی گئنل (عمومی) آختاریش آپاریلمامیشدیر. بونلارین آرا- سیرا بیر پاراسی‌نین کؤکو و آنلامی (معناسی) آیدینلاشدیریلمیش‌سادا، اساس بؤلومو قارانلیق قالیبدیر. آذربایجان ملتی‌نین کؤکونون هانسی ائللر، تایفالار و سویلاردان میدانا گلمه‌سینی و بو ملتین دیلی‌نین کؤکونو آرتیق، بیلیم (علم) گؤسترمیشدیر، آنجاق گؤستریلن بو گئرچکلیکلرین داها درین و هر یؤنلو ایشیقلاندیریلماسیندا، یئر آدلاری کؤکونون آچیقلانماسی بؤیوک اونم داشی‌ییر.

آذربایجانین اؤیرنیلمه‌میش یئرآدلاریندان بیری و چوخ اؤنملی‌سی، اؤلکه‌نین تاریخی یئرلریندن اولان موغان ماحالیدیر. بورانین تمل داشینی قویانلار، التصاقی دیللی؛ سومئر، هوری، هیتی، میکی، کاس، هون، بولقار، قوتی، زنگ، لولوبی، مانانا، ماد، ساکا، پارت، ساویر، آوار، خزر، کیمر، آلبان، کاسپی، قبچاق، خلج، کادوسی، آلان، آمارد، اوتی، گیل، ساگارتی، قارقار، ساکسین و... خالقلار اولموشلار. بئله بیر آدلیم

ائل تایفالار یاشامیش یوردون یئر آدلاری‌نین آچیقلانماسی، چوخ اهمیتلی دیر. بیز بونو باشا دوشوب و بو ایشین چوخلو چتینلیک‌لرین بیله ـ بیله، اونـو بوینوموزا آلــدیق و آللاها چوخ شوکور اولسون، سهولریمیز اولسادا، اونـو آز ـ چوخ یئرینه یئتیردیک. آرزیم بـــودور، یورد‌داشلاریم سهولریمدن گؤز اؤرتوب و اؤز خالقلاری‌نین قارانلیق دؤنملرین ایشیقلاندیرماغا و بئله ایشلرین دالین توتماغا، یادا بئله ایشلرین دالین توتانلارا دستک اولماغا چالیشالار، آتالار دئمیشکن؛ ویر دئمک ویرماقدان آرتیق دیر.

بیزیم آراشدیرمالار و آچیقلامالار گؤستریرکی، مدنی وارلیغیمیزین ان مهم قولو اولان یئر آدلاریمیز کئچمیش ایللر بویو آمانسیز تحریفه معروض قالیبدیر. بونون آچیقلاماغا هئچ بیر احتیاجی اولمایان و جانلی نمونه‌سی، رضاخان دؤورondن باشلایان آنتی آذربایجان سیاستی‌دیر. بیلدیگیمیز کیمی بو دؤوردن اعتباراً نه اینکی دیلیمیزی، ائله‌جه ده معنوی مدنیتیمیزین زنگین ارثی اولان یئرآدلاریمیزی و حتی شخص آدلاریمیزی بئله محو ائتمک سیاستی، داها دوغروسو مدنی سوی قیریم سیاستی یورودولور. بو دورومدا آجیناجاقلی حال بودورکی، یئر آدلاریمیزین تحریف، تالان و قیرغینا معروض قالدیغینا ایناناnlار و او حاقدا دانیشانلار و اونون اوغروندا چالیشانلار، "پان‌تورکیست" آدلاندیریلیب و ان آزی قینانیلیر.

موغانین یئرآدلاری‌نین آراشدیمالاری گؤستریرکی بو آدلاردا خالقین، مادی و معنوی مدنیتی اؤز انعکاسینی تاپمیشدیر. بورادا اولان یئرآدلاری یا معین شخص آدی ایله باغلیدیر (مازان قیشلاغی، جعفرآباد و...)، یا صنفی خاراکتئر داشی‌ییر (دمیرچی، بورک‌آواد و...)، یا دینی فعالیتله باغلی اولور (گئرمی، زئیوه)، یا جوغرافی خصوصیت-لری عکس ائتدیریر (اوزون‌تپه، آغ‌دره، قاتیریوران)، یا میفلرله باغلیدیر (اوماستان، چالماکندی و...)، یا بیر سیرا اولایلاری خاطیرلادیر (آل‌وئردیلی)، یا تایفالارین آدی ایله باغلیدیر (ساغیرلار (ساک ایر لار)، شکراو (شاک ار او)، قوجابیلی و..). قئید ائدک، آذربایجان و موغانین یئر آدلاریندا، اوسته آدلاری گلن بوتون قونولاردا

یئرآدلاری وار آنجاق میف، اساطیر و تایفا آدلاری ایله باغلی اولان یئر آدلاری، تام چوخلوق تشکیل ائده‌رک آپاریجی رول اوینابیر.

بو یازیدا چالیشمیشیق آنا یوردوموز موغانین یئر آدلارین توپلاییب و اونلاری بیلگی‌میز چاتان یئره کیمی آچیقلایاق و اومودوموز وار اوخوجولار اوچون ماراقلی اولا. یازینی اوخومادان اؤنجه بیر نئچه سؤزو قئید ائتمک ایستردیم؛

ـ کیتابدا اولان یازیلار و آچیقلامالارین بیر پاراسی شاید بعضی اوخوجولار اوچون تزه‌-لیگی و حتی بعضی آچیقلامالارین اینانماغی بعضی‌لری اوچون چتین اولا، منجه بونون سببی بیزده یوخ، تورک خالقی‌نین ادبی ارثی‌نین اؤلکه‌ده یایلماماسی‌دیر. بو چاغا کیمی بو ادبی ارثین، اساطیرلری، افسانه‌لری، ناغیللاری، دبلری، آداب و رسوملاری و... گیزلین قالیب و دئمه‌لی ملتین چوخو بو قونودا تام ساوادسیزدیر. بئله بیر حالدا بیز کیتابدا آچیقلامالار دوز اولسون دئیه مجبور قالیب، اوسته آدلاری گلن تورک تایفالاری‌نین ادبی ارثیندن فایدالانمیشیق.

ـ بعضی آداملارین اوز دیلیمیزده ساوادسیز همده اوز فرهنگ، کولتورونه یابانجی اولدوقلاری اوچون، یاشادیغی یئر آدلاری‌نین کؤکون باشقا دیل، فرهنگ و کولتورده آختاریرلار و چوخ یول هئچ بیر زاد تاپا بیلمیرلر، آنجاق بعضی حاللاردا اولورکی، اؤزگه دیلده آختاردیقلاری سؤزلره اوخشار سوزلرله توش گلیرلر و ائله فیکیرلشیرلر کی تاپدیقلاری آنلاملار دوزدور. بو بیرحالدادیرکی علمی جهتدن هر بیر بئله آختاریشلار، گرک خالقین اوز دیلی، وارلیغی، فرهنگ و کولتورو اساسیندا اولا. ائله آداملاردان؛ زینگیر کندین فارسجا سانیب و اونو؛ زَن و گیر یادا زین گیر (گیرنده زین اسب) سؤزلری ایله باغلایانلار، لوسگه‌دره کندین روسجا سانیب و اونو؛ دره سرسبز آنلامیندا بیلنلر، ائل آراسیندا آلایلا دئییلن کندی آلیله یازیب و اونو عربجه سانیب، آدی‌نین کؤکون؛ لیل سؤزو ایله باغلایانلار، شکراو یا شکراب کندی‌نین آدین

فارسجا سانیب و اونو؛ شکر و آب سؤزلریندن بیلیب، سانکی شیرین چای دوزلـدنلر و... آد چکمک اولار.

ـ تلفظ یالنیش‌لیقلارین آرادان قالدیرماق اوچون یئر آدلارین، عرب الفباسیندان علاوه، لاتین الفباسی ایله ده یازیب و بو الفبالارین نئجه یازیلیشین بیلمگ اوچون اونو اوسته (ص۶) گتیرمیشیک.

ـ موغاندا بیر پارا کند و قیشلاق، بورادا یاشایان شاهسئون تایفاسی و اونون تیره‌لری آدی ایله باغلیدیر. بیز اونلاری یازا ـ یازا، یئری گلنده آنلاملاری حاقدا دا دانیشمیشیق.

ـ موغاندا آدلاری بیرـ بیرینه اوخشایان نئچه کند یئرلشیر و یئرلی جاماعات اونلاری بیرـ بیریندن آییرماق اوچون؛ آشاغا، یوخاری و اورتا کیمی سؤزلردن یارارلانیرلار (فایدالانیرلار). بو آدلار دولت یازیلاریندا علیا، سفلی و وسطی یادا بزرگ و کوچک کیمی سؤزلرله یازیلیر، بیز ایسه اونلاری ائل آراسیندا دئییلن کیمی یازمیشیق. اؤرنک اوچون گئرمی‌نین اینی کندلری‌نین آدلارین چکمک اولار؛ (یوخاری اینی، اورتا اینی، آشاغا اینی). دئمک، ایلک اونجه اینی آدلی بیر یاشاییش یئری (کند) دوزَلیب، کند بؤیودوکدن سونرا، یاخود باشقا هر هانسی بیر سببدن آسیلی اولاراق اهالی‌نین بیر حصه‌سی یوخاری طرفده یئنی یاشاییش یئری دوزَلدیب و اورانی یوخاری آدلاندیریب. آیدین‌دیرکی، بیرینجی اینی کندی آرتیق آشاغا اینی آدینی داشیمالی اولور. یئنه و هانسی بیر سببدن ایسه اهالی‌نین بیر حصه‌سی بو دؤنه یوخاری و آشاغا اینی کندلری آراسیندا یئنی یاشاییش یئری یاراتمیش و اورایا اورتااینی آدی وئرمیشلر، چونکو دوغرودااندا او، ایکی «اینی» کندلری‌نین اورتاسینداادیر. بیز بوکندلری بیر کند کیمی، اؤرنک اولار «اینی» آدی آلتیندا آراشدیرمیشیق.

ـ کندلرین آدلارین دولتی یازیلاردا اولان کیمی و فارسجادا گتیریب، آنجاق اونلاری آزربایجان تورکجه‌سی یازیلیشی بؤلومونده آراشدیرمیشیق و ☜ علامتیندن ائله

☜ حاللاری معیّن ائتمک اوچون یارارلانمیشیق. اؤرنک اوچون؛ نظرعلی‌بلاغی نزرآلی‌بولاغی، یعنی نظرعلی‌بلاغی کندی، نزرآلی‌بولاغی آدی آلتیندا آراشدیریلیب.

ـ بیرپارا کند و قیشلاقلارین یارانماسی یاخین چاغلار اولدوغو اوچون و آدلارینی، چوخلو شخص آدلاریندان آلدیقلاری و کؤکلری آیدین بیلینمه‌سی اوچون، اونلاری یازماقدان چکینمیشیک. بئله کندلردن اؤرنک اولاراق نئچه‌سی‌نین آدین چکیریک؛

موران ماحالیندا یئرلشن؛ رحیملی، مهدی‌خانلی و...،

گئرمی ماحالیندا یئرلشن؛ حسی کندی، اژدرلی و...،

اونگوت ماحالیندا یئرلشن؛ سیدجوادلی، سیدمحمدلی و...،

برزند ماحالیندا یئرلشن؛ نصرالله‌بیلی، نورالله‌بیلی و...،

بیله‌سوار ماحالیندا یئرلشن؛ داودقیشلاغی، نوروزآباد و...

قیشلاقدشت‌ماحالیندا یئرلشن؛ سهراب آبادقیشلاغی، غلامحسین کندی و...،

پارساآبادماحالیندا یئرلشن؛ حمدالله‌آباد، مجیدآباد و...،

آسلاندوز ماحالیندا یئرلشن؛ محبوب کندی، اسماعیل کندی و...

اومود ائدیریک حؤرمتلی ایداره باشچیلاریمیز، یئر آدلارینا بوندان آرتیق اؤنم وئریب، آدلاریمیزی دولتی سندلر، تابلولار و... ده، یئرلی جاماعات دئدیکی کیمی یازالار.

سوندا، یازی‌نین بوتون دؤنم‌لرینده (مرحله‌لرینده) بیزدن یاردیملارینی اسیرگه‌مه‌ین؛ یولداشلاریما، بو آراشدیرما و یازی اوچون منه ایمکان یارادان حؤرمتلی عائله‌مه، همده بو یازیدا، یازیلاریندان یارارلاندیغیم یازیچیلارا و... درین میننتدارلیغیمی بیلدیریب، هامیلاری اوچون جان ساغلیغی، اوزون یاشاییش و اوغورلار آرزیلاییرام.

سیدمحمد ابراهیمی قوزلو

موغان ماحالی‌نین گئرمی شهری

بایرام آیی ۱۳۹۱

بیرینجی بؤلوم

مــوغان هارادیـــــر

بیرینجی بؤلوم ـ موغان هارادیر

قوچاقلار، ایگیدلر و گؤزلری‌نین گؤزللیگی ایله تانینمیش جئیرانلار یوردو موغان، ایران اسلام جمهوریّتی‌نین قوزئی باتیسی، خزر دنیزی‌نین باتی‌سیندا اولان ۱۷ مین km۲ گئنیشلیگه ییه‌له‌نن بیر بؤلگه‌دیر. قوزئیدن آراز و کور چایلاری، گونئیدن سالاوات سیرا داغلاری، باتیدان قاراســـو (دره‌اؤرد)، دوغودان ایسه خزر دنیزی، کئچمیشدن موغانین دوغال (طبیعی) سینیرلارین (سرحدلرین، مرزلرین) دوزلدیر. بو بؤلگه قوزئیدن شیروان ماحالی، گونئیدن تالیش و ارشه ماحاللاری، دوغودان خزر دنیزی و باتیدان ایسه قاراداغ ماحالی ایله قونشودور.

مــوغان بؤلگه‌سی، ایـــران ایله روسیه آراسیندا باغلانان گلستان و تورکمن‌چای آنلاشمالاریندان سونرا، ایکی بؤلومه بؤلوندو. دوغو و قوزئی دوغو بؤلومــو، ۱۱مین km۲ ـ دن آرتیق گئنیشلیگی ایله، «موغان» یا «میل‌موغان» آدی ایله، قوزئی آذربایجان (آذربایجان جمهوریّتی) و باتی و گونئی‌باتی بؤلومو، ۵ مین ۲۲۶ km۲ ـ دن آرتیق گئنیشلیگی ایله، گونئی آذربایجانا (ایران آذربایجانینا) باغلی اولدو.

اوتای موغان یا خود میل‌موغانین اؤنملی شهرلریندن؛ «سالیان»، «بیله‌سوار»، «آستارخان»(جلیل‌آواد)، «سابیرآواد» و بوتای موغانین اؤنملی شهرلریندن؛ «پارساآباد (قوچ‌قیشلاغی، قوشاتپه، موغان‌شهر)»، «بیله‌سوار» و «گئرمی» شهرلری‌نین آدلارینی چکمک اولار. بو یازیدا بیزیم سؤزوموز بوتای موغانین یئر آدلارینا گؤره اولاجاق.

موغان بؤلگه‌سی، ۷۵ کیلومتر خـــزر دنیزیندن آرالیدیر. بو آرا بعضی یئرلرده ۴۰ کیلومتره ائنیر. بو بؤلگه قوزئی و دوغودان آذربایجان جمهوریّتی، گونئیدن آذربایجان جمهوریّتی و خیاوین ارشه بؤلومو و باتیدان ایسه قاراداغین اهر و کلئیبر شهرلری ایله سرحددیر. موغانین دوغال (طبیعی) سینیرلاری (مرزلری)، قوزئیده آرازچایی، گونئیده سالاوات داغلاری، دوغونون بیر آزی و گونئی دوغودا بولغارچایی (بالغاری، بالهاری، بالهارود) و باتیدا قاراسو یا دره‌اؤرد چاییدیر.

موغانین ۵۲۲۶/۹ km۲ گئنیشلیگی وار. ایندیکی اردبیل اوستانی‌نین یوزده ۲۹/۱ گئنیشلیگی موغانیندیر. بو بؤلگه ۱۳۷۲ـ جی گونش ایلیندن اؤنجه دوغو آذربایجان اوستانی‌نین بیر پارچاسی ایدی. ۱۳۷۲ـ جی گونش ایلی، آغلارگولر (فروردین) آیی‌نین ۲۲ ـ جی گونوندن، اردبیل اوستان اولاندا، اونا قوشولدو. بو بؤلگه ایندی اوستانین اوچ اؤنملی (مهم) شهرستانین اؤزونده یئر وئریر. اوستانین مرکزی اولان اردبیلدن سونرا، اونون ایکینجی چوخ نوفوسلو شهری، پارساآباد، بو بؤلگه‌ده یئرلَشیر.

موغانین اؤتَک (تاریخ) باخیمیندان بؤلگه‌لر آراسیندا اؤزل یئری وار. بورادا تاریخ بویو اؤلکه‌ده درین ائتگی (تاثیر) بوراخان اونلارجا اؤنملی اولای باش وئریب. بورانین هله یاخین کئچمیشیندن‌ده دانیشماق چوخ ماراقلی و ائشیتمه‌لیدیر. موغانین نئچه ایل اؤنجه کئچمیشین ائشیتمک اوچون سایین ارسطو مجردی (موغان آراز سیته‌سی‌نین مدیری) جنابلارینا قوشولوروق؛ «تخمیناً ۵۰ ایل بوندان قاباق هله موغانین تاریخی وحشی چؤللری الکتریک میکانیک دمیری تانیمیردی. اطراف مئشه‌دن گلیب آراز گؤزوندن سو ایچیب آغاجلار کؤلگه‌سینده مئه‌له‌نن دونوز، چاققال، توراج، قارتال، چول‌پیشیگی، قاراباتداق و قیزیل شلاله‌سینه بنزه‌ین جئیران سوروسو هله تراکتورلارین قولاق آپاران سسینی، سم سپن طیّاره‌لرین نعره‌سینی ائشیتمه‌میشدی. خوروزلو ماحالیندا سرت دوران آغ داغ اتکلریندن سؤزوله‌رک آجی‌ائشمه‌نی کئچیب «قوچ قیشلاغی»نا ائنن جئیران سوروسو خصوصیله بو های ـ کویدن کنار ایدی.

ایندی کی قند کارخاناسی یئرلَشن تپه‌یه «یئل‌آتان» دئیردیلر. واخت اولوردو جئیرانلار داهی شاعیر صمد وورغون دئمیشکن: "یئردن آیاغینی قوش کیمی اوزوب، یای کیمی دارتینیب اوخ کیمی سوزوب، یئنه اؤز سورونو نظاملا دوزوب" گؤیچک آرازدان سو ایچمک اوچون یئل‌آتاندان آشیردیلار.... گؤرنلر موغان جئیرانین بئله تعریفله‌ییرلر: بوینوزو گوده، قارنی‌نین آلتی چنه‌سیندن قویروغونا قدر آغ و کورَگی بوزا ماییل، گؤزلری ایسه ایری اولورموش. دئییلَنه گؤره موغاندا جئیرانلارین اساس اوتلاغی و

اوتراغی آجی‌ائشمه‌دن اوستـــه آغ داغیـــن یاماجلاری اولورمـــوش. اونلار آنجاق اورادا قوراقلیق اولارکن سوسوزلوقدان آرازا دؤنرمیشلر. ایندیکی پارسآآباد شهرینده مرکزی پاسگاه‌دان آغ مازاراجاق خصوصیله مرکزی مخابراتین قاباغیندا کئچیدلر وارمیش کی، اونلارا جئیران سوواتی دئیـــرمیشلر. جئیرانلار، خلوت اولدوغوندان بورالاری اؤزلرینه یول کیمی سئچرمیش. پیشرفت یا همان ایره‌لیله‌ییش بیر گئرچک اولای کیمی دانیلمازدیر، آما پارسآآباد و اونون اطرافی مکانیزه اکینه اوز گتیرن کیمی تاسف کی دیلسیز جئیرانلارین پایی بو تورپاغین اوزرینده، هئچ واخت کیمسه طرفیندن نظرده توتولمادی، هئچ بیر اراده، اونلارین حیاتی‌نین داوامینا حق وئرمه‌دی. بو سببدن‌ده رویه‌سیز اوو، سم، سس و باشقا حمله‌لر آرازین بو تاییندا جئیرانلارین حیاتینا سون قویدو. اونلار یا اوولاندی یادا کی آرازین او بیری تایینا اوزتوتدو.

دئییلنه گؤره آزی ۱۳۴۰ـ جی ایلدن بویانا داها موغاندا بیردنه‌ده اولسون جئیران گؤرونمه‌دی. بو دهشتلیدیر، بعضاً سوروسو ۵۰۰ باشا چاتان جئیرانلارین وحشی حیاتی بو جور غریب‌جه‌سینه سونا یئتمیشدیر...

۱۳۸۴ ایلک باهار، آخشام کـــولکلـــری ایلیق ـ ایلیق اسیر، آیاغیم الوان چیچکلره و اوتلارا دولاشا ـ دولاشا یئل‌آتان تپه‌جیکلرینی آشیرام، اونلاردان او چؤل قیزلاریندان هئچ بیر ایز یوخدور. ایندی اونلار یالنیز بو تپه‌جیکلرین خاطیره‌سینده یاشاییرلار!»

ایکینجی بؤلوم

موغانین شهـــر و بخـــش آدلاری‌نین کؤکو

ایکینجی بؤلوم ـ موغانین شهر و بخش آدلاری‌نین کؤکو

۱ـ آسلاندوز (Aslanduz)

آسلاندوز، تورکجه «آسلان» و «دوز» یا «دوزو» سؤزلریندن یارانیب، بئله‌لیکله «تورکجه آنلامی (معناسی) آسلانلار دوزو اولمالیدیر».(۱) آسلان مئشه‌نین شاهی آدلانیر. آرتیق انسانلار اونون ییرتیجی اولماغینا باخمایاراق، ایگیدلری، ووروب ـ ییخماقدا و اورکلی و قورخماز اولماقدا آسلانا بنزَدیرلر. بیر سؤزده دئسک، انسانلار آسلاندا اولان ایگیدلیک صیفتینه اینانیرلار. بورایا، کئچمیشدن ایگید و آسلان کیمی انسانلارین یاشاماسینا گؤره بوآد وئریلیب. بورانین آدی‌نین دوزگون یازیلما فورماسی «آســـلاندوز» دور آما دولت یازیلاریندا، یالنیش اولاراق اصلاندوز کیمی یازیلیر.(۲) ساین چایلی‌نین یازدیغینا گؤره، اساطیرده آسلان، گونش نشانه‌سی ساییلیر.(۳)

....

قایناقلار؛ ۱ـ ارشادی‌فرد، فرهنگ واژگان ترکی در زبان و ادبیات فارسی، ص۳۴ ۲ـ ابراهیمی؛ پژوهشی در جغرافیای مغان، ص۲۷۳ ۳ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۵۴

۲ـ اَبَر شر (Əbərşər)

موغانین اسکی شهرلری‌نین بیری «ابرشر» یا «ابرشار» دیر و بو آد بعضی یازارلارین فیکرینجه «هاماشارا» نین ایلک آدیدیر. فارسجا یازیلاردا «ابرشهر» یازیلان بو آد، ابر و شار سؤزلریندن دوزَلیب. موغاندا بیر نئچه یئر آدی و ائله ابرشاریندا آدی، آوار تایفاسی‌نین آدیندان آلینیب، بو تایفانین آدی «اَبَر» و «آبار» کیمی‌ده یازیلیر. «آوار، ابر یا آبار؛ سرت، محکم و مقاوم آنلامینداادیر».(۱) شار ایسه؛ ایشیق دئمکدیر.(۲) بئله‌لیکله ابرشار؛ ایشیقلی اَبَر یادا گوجلو ایشیق دئمکدیر. بونو اَبَرشهر سانساق، سرت، محکم و مقاوم شهر آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دکتر هیئت؛ تورکلرین تاریخ و فرهنگینه بیر باخیش، ص۳۲ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۳۳۷

۳- اَلی‌بَی (Əlibəy)

موغانین اسکی شهرلری‌نین بیری اَلی‌بَی یا فارسجا دئسک «علی‌بیگ» آدلانیر.(۱) بو آد ال یا آل و بَی سؤزلریندن دوزَلیب. آل سؤزونون تورک دیلینده چئشیدلی (مختلف) آنلاملاری وار اوجمله‌دن، گونش، قیرمیزی، اوجا و گوج.(۲) بو سؤزو اَل (Əl) کیمی بیلسک اوندا زروان آیینی‌نین علامتی اولور.(۳) آدین ایکینجی بؤلومو، بَی سؤزو، سؤزلوکده؛ «دولتلی، زنگین، وارلی، بؤیوک» هم ده «باشچی، رییس، حاکم، حکمران و آغا» آنلامینداادیر.(۴). بئله‌لیکله اَلی‌بَی؛ گوجلو حاکم دئمکدیر. سایین چایلی «الی‌بَی» سؤزون، زروان تانری‌سی آنلامیندا بیلیر.(۵)

....

قایناقلار؛ ۱- پژوهشی درجغرافیای مغان،۲۱۴ ۲- چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان،۳۸ ۳- چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی،ص۱۴۵ ۴- آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی، کؤچورن، بهزادی، ج ۱ ص۴۱۳ و ۵۱۲ ۵- چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۱۸۳

٤- اوجارلی (Ucarli)

موغانین گونئینده آدلیم بیر بؤلگه آدی «اوجارلی»دیر. ائل ایچینده بو آد دئییلن کیمی آدلانسادا دولت یازیلاریندا «اجارود» کیمی یازیلیر.

بو بؤلگه‌نین آدینا گؤره ایکی فیکیر سؤیله‌مک اولار. بیرینجی؛ تورکجه‌ده اوجار؛ «هوندور»، «اوجا» آنلامینداادیر هم ده اوجارلی نی، اوجایئرلی سایماق اولار. بو دوز اولسا، دئمک اولار، بورا موغان ماحالی‌نین أن اوجا یئری اولدوغونا گؤره بئله آدلانیب.

ایکینجی فیکیریمیز، بو آدی اوچ یئره بؤلوب آراشدیرماقدیر. بو باخیمدان اوجارلی بئله بؤلونور؛ او، جار، لی. او؛ گوجلو، زورلو آنلامینداادیر.(۱) جار یاخود چار سؤزو، اود، ایشیق آنلامینداادیر.(۲) «لی» شکیلچی‌سی ایسه؛ آدلارا آرتیریلان و یئر موناسیبتی،

کئیفیت، صاحیبلیك و کمیّت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۳) بئله‌لیکله اوجارلی؛ گوجلو اود یئری آنلامیندا اولور. بورادا چوخ سایلی قالالارین ایزلـری قالیـــــر. بوقالالاردا اولان کوللـــــر، زرتوشت دینـــی اوجاقـــلارین آنیمسادیر(خاطیرلادیر). بو قالالارا باخاندا اوجارلی آدی‌نین کؤکو ایکینجی فیکریمیزله اویغون گؤرونور.

شاهمرسی، سؤزلوگونده «آجارود» (Acarod) سؤزوندن آد آپاریب و اونو «بؤیوک اود» (فارسجا آتش بزرگ) سؤزونون آنلامی بیلیب.(۴) بو آنلام بیزیم ایکینجی فیکریمیزله بیردیر آنجاق آدین یازیلیش فورماسی ماراقلیدیر.

اوجارلـــی ماحالی‌نین آدیـن رسمی یازیـــلاردا اولان کیمـــی، «اجارود» بیلسک، دئیه‌بیلَـــریك بو یازیلیـــش فورمـــودا تورکجـــه «آجارود» سؤزونـــدن گؤتورولوب و دوغما ســـؤزدور. هم ده شاهمـــرسی، همین سؤزلـوگون ۱۴۱نجی صفحه‌سینـــده، دوغروســو تـــورك ســـؤزو اولان، بازار ســـؤزون آچیقلایانـــدا، اونون بیر آنلامیندا اوجار (Ocar) بیلیبدیر. بئله اولارسا؛ اوجارلی، بازار یئری دئمکدیر.

ساییِن غفاری‌ده اوجار ســـــؤزونه اوخشار، آجار ســـــؤزون؛ گـــوجلو، الی تـوتارلـــی، باجاریقلــــی آنلاملاریـــدا بیلیـــر. او هم ده یازیـــر؛ آجار، قفقاز ائللـــــری‌نین بیــــری‌سی‌نین آدی‌دیـــر.(۵) بو باخیمـــدان اوجارلـــی یا آجارلـی؛ گـــوجلو و باجاریقلـــی کیشیلـــر یـــوردو یادا آجار تایفاســی یاشایان یـــورد دئمکــــدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۶۵ و فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص۱۴۹ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۱۲۵ ۳ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ص۷۴ ۴ـ فرهنگ فارسی ـ ترکی شاهمرسی، ص۳۳ ۵ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص۸

۵- اولتان - آلتان (Oltan_ Altan)

موغانین اسکی یئرلری‌نین بیری «اولتان» دیر. دکتر صدیقین یازدیغینا اساساً، اولتان یا آلتان ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ آلت و آن. آلت بو کلمه‌ده کؤک ساییلیر و آن ایسه آرتیریجیدیر. (۱) اصلینده «آل» سؤزوندن توتولموش، آلتون، آلتین و آلتان؛ قیزیل یاخود قیزیل بویالی شئی آنلامینداادیر.

کندین آدین اولو و تان سؤزلریندن بیلیب، بئله‌ده آچیقلاماق اولار؛ اولو سؤزلوکده «چوخ بؤیوک، أن بؤیوک، بؤیوک» آنلامینداادیر.(۲) تان یاخود دان؛ دوغو آنلامیندا اولاراق تورک مقدس سؤزلریندن‌دیر.(۳) منجه بو سؤز گونشی آنیمسادان (خاطیرلادان) سؤزدور و اولتان بو باخیمدان؛ بؤیوک گونش یئری یا دوغودا یئرلَشن بؤیوک یئر آنلامیندا اولور.

آلتان سؤزونو، آل و تان بؤلوملرینه‌ده بؤلوب آچیقلاماق اولار. آل سؤزونون تورک دیلینده چئشیدلی (مختلف) آنلاملاری وار اوجمله‌دن، گونش، قیرمیزی، اوجا، گوج.(۴) هم ده بو سؤزو اَل (فارسجا، دست) بیلسک اوندا، جایناق (فارسجا، پنجه) آنلامیندا و زروان آیینی‌نین علامتی ساییلیر. (۵) آدین ایکینجی بؤلومو، تان ایسه، دوغو (شرق)، آلاتوران، دان چاغی (سپیده دم)، آلار (فجر، بامداد) دئمکدیر.(۶) بئله اولسا، آلتان؛ آلاتوران گونشی، قیرمیزی آلاتوران، گونش الی، اوجا ال و... آنلامیندا اولور. بعضی یازارلارین فیکرینجه اولتانین اسکی آدی ورسان دیر.

چایلار کتابیندا، آلتان، قیرمیزی دان یئرینه حصر اولونموش آد و آلتون ایسه، تون (گونشین باتان یئری)، یئرینه حصر اولونموش آد، آنلامیندا گلیب.(۷)

....

قایناقلار؛ ۱- دکتر صدیق؛ یادمانهای ترکی باستان، ص۷۸ ۲- آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن، بهزادی، ج۳ص۲۶۰۵ ۳- چایلی؛ یورد سفرلریم، ص۱۱۸ ۴- چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری

آذربایجان، ص۳۸ ۵ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۲۵ ۶ـ همان، ص۲۰۹ ۷ـ چایلی، چایلار، ص ۲۸۶

٦ـ اولجایتو آواد (Olcayto avad)

موغانین اسکی شهرلریندن بیری اولجایتوآواد یا فارس یازیلاریندا یازیلان کیمی دئسک، **اولجایتوآباد** آدلانیرمیش. **اولجا** تورک دیلینده غنیمت، برکت و بوللوق آنلامینداادیر. هم ده اولجای و اولجایتو؛ مبارک، خوشبخت و خوش طالع آنلاملاریندا و تانری‌نین صفتلریندندیر. سایین غفاری‌ده اولجایتو سؤزون؛ بختی آچیق، طالع‌لی و اوغورلو آنلاملاریندا بیلیر.(۱) اولجایتو، غازان‌خاندان سونرا تاختا اَیله‌شن موغول ایلخانیدیر. اولجایتو اسلام دینین قبول ائدندن سونرا آدین سلطان محمد خدابنده قویوب، شیعه دینین رسمی اعلام ائتدی. دنیادا کرپیجله تیکیلمیش ان بؤیوک تیکینتی سایيلان سلطانیه گونبزی، اونون دَیَرلی ایشلریندندیر. خواندمیرین "حبیب السیر" ده کی یازیلارینا گؤره؛ موغانین اولجایتوآواد شهری ده، اونون امری ایله تیکیلدیگی اوچون، اونون آدی ایله آدلانیب.(۲) آرتیرمالییق بو شهرین آدی بعضی یازیلاردا سلطان‌آواد (فارسجا سلطان آباد) کیمی ده قئید اولوبدور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص۱۲۱ ۲ـ دشت مغان در گذرگاه تاریخ، ناصری، ۵۴

۷ـ اونگوت (Üngüt)

دولت یازیلاریندا انگوت یازیلان و ائل آراسیندا دئییلن کیمی دوزگون یازیلیشی اونگوت اولان بو ماحالین آدی، دیوان لغات الترک کیتابیندا، انگت فورماسیندا یازیلیب و اوردَیه اوخشار بیر قوش آنلامیندا گلیب. گومان کئچمیش ایللرده بو ماحال بو قوشون یاشام یئری ایمیش. ارشادی‌فرد، فرهنگ واژگان ترکی در زبان و ادبیات فارسی کیتابیندا و استرآبادی سنگلاخ سؤزلویونده(ص۲۸) بو آدی اوسته دئییلن آنلامدا بیلیرلر.

بو آد آنقوت شکلینده‌ده یازیلیر. دئمک یئرینه دوشر کی آنقوت یا اونگوت آذربایجاندا یاشامیش اسکی بیر تایفا آدیدیر. هم ده موغوللارین آدلیم تایفالاری‌نین بیری‌سی آنقوت آدینداادیر. (۱) بو بؤلگه‌نین آدین هم ده اؤن و کوت (گوت) سؤزلرینه بؤلوب آچیقلاماق اولار. اؤن؛ قاباق آنلامیندا (۲) و کوت ایسه تایفا آدیدیر. بو باخیشلا اونگوت؛ اون‌ده اولان، قاباغدا اولان کوت یادا قاباقجیل کوت دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پژوهشی در جغرافیای مغان؛ ابراهیمی، ۳۱۷ ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن، بهزادی، ج ۳ ص۲۷۰۳

۸ـ ایسفندار (İsfəndar)

موغانین اسکی شهرلری‌نین بیری «ایسفندار» یا «ایسفندیار» دیر. ساپین چایلی‌نین فیکرینجه، ایسفندار یا اسکندر سؤزو، «جومارد (جوانمرد) کیشیلر کندی یادا ایشیقلی کندین کیشیلری» آنلامینداادیر.(۱) دئمه‌لی بو آد ایـس، فنـد یا کنـد و ار بؤلوملرینـدن دوزَلیب. ایس؛ هم ایشیق هم ده شئه، رطوبت و ار؛ کیشی، ارن دئمکدیر و کند سؤزونونده آنلامی بللیدیر. ایسفندار هم ده «شئهلی یورد»(۲) آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۱۵۸ ۲ـ چایلی، چایلار، صص ۲۹۴،۲۹۵

۹ـ باجروان (Bacrəvan)

اؤتَک سل (تاریخی) باجروان شهرینین آدی اوچ بؤلومدن؛ بجیر، آو و ان دان دوزَلیبدیر. بجیر؛ چوخ بیلمیش، تدبیرلی، زیرک، آغیللی آدام آنلامیندادیر. آو؛ یاشاییش یئری دئمکدیر و آنار رضانین دده‌قورقود دنیاسی آدلی کیتابینداکی یازیسینا اساساً، آن؛ «اؤلکه، یئر، چوخلوق، توپلو» آنلامیندا اولان گؤستریجی‌دیر. (۱) هم ده، «کئچمیش ایللر بویو «آن» سؤزونون چئشیدلی آنلاملاری اولوب. بونلارین بیریسی، یورد و یئردیر. بو سؤزون اسطوره‌وی آنلامی سومئرلرده اولان کیمی «تانری» و «گؤی‌تانری» دیر.(۲) بئله‌لیکله باجروان اصلینده باجیراوان یا بجیراوان و بو سؤزون

آنلامی، چوخ بیلمیش و زیرک انسانلار یاشایان یئر اولمالیدیر. قئید ائدک، آوان سؤزو، ایلاملاردا ایشلَنن سؤزلردندیر. سیمین‌فر؛ «نگاهی نوین به اسامی کهن میانه» آدلی کتابی‌نین ۷۵ ـ جی صفحه‌سینده یازیر: بئله عاغیلا گلیر «بجیر و بیجیر» کئچمیشده شخص یا خود اسکی تایفا آدی ایمیش. بئله اولسا بجیراوان شهری، بجیرتایفاسی یاشایان شهر دئمکدیر. هم ده دئمک گرکلیدیر، زرتوشت دینینده توپلومدا (جامعه‌ده) یاشایان انسانلار، اوچ بؤلومه بؤلونوردولر. اونلارین بیری‌سی «اسروان» آدلانیردی. اسروانلار دئمه‌لی، «کاهینلر» یاخود «اوت‌گؤزتچیلری» ایمیشلر.(۳) اسروان سؤزو باجروان سؤزونه اوخشاییر و ائله موغانین زرتوشت ایله ایلگی‌سی، بو سؤزه آرتیق دقت ائتمگی ایسته‌ییر. آنجاق بوتون یازیچیلار باجروانلیلارین دؤیوشلرده ایگیدلیکله ووروشمالاریندان، اؤزللیکله اسلام دینی آذربایجان و موغانا گلن چاغلاردا سؤز آچیبلار و بونا اساساً موغانین باشکندی (مرکزی) اولان بو یئرین آدی‌نین آنلامینا، ایلک یازدیغیمیز آنلام چوخ اویغون و یئرلی گؤرونور.

بو آدلیم یئرین آدین بو بؤلوملره‌ده بولمک اولار؛ باجی + ار + وان و باجار + وان؛ بیرینجی بؤلومون آنلامی؛ ایگید باجی آوادانلیغی و ایکینجی بؤلومون آنلامی؛ باجاریقلی اولانلارین یئری، یوردو اولور. بو آدلارین آنلامی ایلک یازیلان آنلام ایله بیردیر.

یئری گلمیشکن دئمک گرکدیر؛ وان تورک دیلینده گول (فارسجا استخر، دریاچه) آنلامیندادیر.(۴) بهرام اسدی آفتاب آذربایجان درگی‌سینده، «جغرافی آدلاریمیزین آچارلاری» آدلی یازیدا، نئچه بؤلومده «وان» سؤزو حاققیندا یازیلار یازمیش و اونا گؤره دیَرلی بیلگیلر وئرمیشدیر. اونون فیکرینجه «وان سؤزو اسکی تورکجه‌میزده آوادانلیق و آبادلیق معناسی داشی‌ییر». (۵)

....

قایناقلار؛ ۱ـ آنار رضا؛ ده‌ده‌قورقود دنیاسی، کؤچورن مهندس محمدی،ص۲۲ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۴۳و۴۴ ۳ـ اسکندری، در تاریکی هزاره ها، ص۱۷۰ ۴ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۱۵۹ ۵ـ آفتاب آذربایجان، ۴۶ـ۴۵نجی سای، ص۵۴

۱۰ـ بَـــز (Bəz)

عرب الفباسی ایله آرادا بذ کیمی یازیلان، بَز (Bəz) یا باز شهری موغانین آدلیم اسکی شهرلری‌نین بیریدیر. بو شهر بابک دؤرونده خورّمیلرین باشکندی (پایتختی) اولوب، بؤیوک آد قازانیب و عباسیلر امپراتورلوغوندا، اوشاقدان بؤیوگه بوتون جاماعات اونو تانییرمیشلار. شهرین هارادا یئرلشمه‌سی آیدین اولماسادا بیر پارا یازیچیلار اونو کلئیبر یاخینلیغیندا و بیر پارا ایسه موغانین گونئینده، گئرمی یادا اونون یاخینلیغیندا بیلیرلر. موسوی ننه‌کرانی چوخ آراشدیراندان سونرا بو قونودا بئله یازیر؛ «منجه ائله سانمالی اولار کی «بذ»، «گرمی» اؤزو یادا اونون حدودلاریندا اولا»(۱) سعید نفیسی‌ده؛ بابک خرمدین دلاور آذربایجان آدلی کتابیندا، بذ شهرین موغانین گون‌چیخان طرفینده، تالیشه یاخین، داغلیق یئرلرده (گئرمی یا اونون دؤوره‌سی) بیلیر.(۲) جودت جنابلاری‌دا اونون موغاندا اولماغیندان دانیشیر. (۳) بو شهرین اؤزونده و دؤوره‌سینده آدلیم قالالار وار ایمیش. گئرمینی، بز شهری بیلسک، اوندا قالاباشی یا داها دوغروسو باش قالا، آدلیم بز قالاسی اولور. اوندا بو شهرین دؤوره‌سینده اولان، دئـــوقالاسی، آزناقالاســـی، اینـــی قالاسی، تولون قالاسی، اَراَب (عـــرب) سنگـــری، خان‌سنگـــری، قیـــزقالاسی، دوه‌بویونو یا هودقالاسی و... بابک اوردوسونون دَیَرلی قالالاریندان اولورلار. آرتیرماق گرکلیدیر، ایندی موغاندا آزی اوتوز قالا وار کی بونلارین ایری‌می‌سی گئرمی و اونون دؤوره‌سینده یئرلشیر.

بو شهرین آدین آچیقلاماق اوچون اونون آدین، «به» و «آز» سؤزلرینه بؤلمک گرکدیر. «به» یا «با»، باغ دئمکدیر. (۴) «آز» یا «آس» سؤزونه گؤره ده بئله دئمک اولار،

«آز» یا «آس» آسیانین اسکی تایفالاریندااندیر و چوخلاری بو قطعه‌نین آدین ائله بو تایفا ایله باغلی بیلیرلر. چایلی‌نین اومای کیتابیندا آزلارلا باغلـی بئله یازیلیب؛ «آز» قبیله بیرلشمه‌سی، خالق آدینا گول‌تکین و تونیوقوق آبیده‌لرینده راست گلیریک. «گول‌تکین» آبیده‌سی‌نین ۲۴-۲۳ ـ جو خطینده، «آز»لارین آدی ایله باغلی چؤل یاد ائدیلیر: «آز چؤللرینده آزار (کیشی) تاپدیم. بیل منیم یئریم آزدیر». گؤروندویو کیمی بو آبیده ده بیرینجی «آز»، یئر آدی، ایکینجی «آز» ایسه، انسان، قبیله آدی کیمی ایشلَنمیشدیر.(۵) اسماعیل هادی دا «فرهنگ ترکی نوین» کتابیندا آزلاری بیر تورک تایفاسی بیلیب، یازیر: بونلارین آدی بیرینجی دؤنه گول‌تکین داش یازیلاریندا گؤرونور.

«گؤرکملی تدقیقاتچی میرعلی سیداف ایناملیدیر، آذربایجان سؤزو آذ یا آز، ار، بای و گان سؤزلریندن دوزَلیب. او آذ یا خود آز سؤزونون آنلامین بئله بیلیر؛ آز لغت‌ده اوغور و خئیر نیت معناسینداادیر و بیر تورک دیللی تایفانین آدیدیر».(۶) بئله‌لیکله بز؛ آز تایفاسی‌نین باغی دئمکدیر.

آرتیرمالییـــق، بیـــزده اؤزگـــه، یاد و یابانچـــی آنلامینـــدا اولان، باز (Baz) ســؤزو وار. بو باخیمدان باز شهـــری؛ یاد شهری یادا یادلار شهری دئمکـــدیر. هم ده بو شهرین آدینا اوخشار و آجیـــق (خشم) آنلامینـــدا اولان بیـــزده، باس سؤزو وار.(۷)

باس ســؤزو هم ده باسماق، باسقیـــن ائتمک آنلامینـــدا اولابیلـــر. بئله اولسا دئمک اولار، بو شهـــرده یاشایانلار همیشه دؤیوشلرده قاباقلاریندا‌کی اوردونو باسقین ائتدیکلری اوچـــون، اونلارین یاشاییـــش یئـــرلری باس یا باز آدلانیب.

بو شهرین آدین بـــرز، بـــراز، بارز و باراز کیمـــی‌ده سانماق اولار. بئله اولسا اونون آنلامـــی؛ آز تایفاسی‌نین قوروجولوق (محافظت)، گـوزتچی‌لیک یئـــری اولور. شهـــرین آدین عـــرب یازارلاری آرادا، بـــزین (Bəzin) کیمیـــده یازیبلار. «بـــزین»؛ ایکی بـــز یادا قـوشا بـــز دئمکـــدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ تاریخ اردبیل و دانشمندان، موسوی نه کرانی،۱۲۴ ۲ـ مغان در گستره تاریخ، قلمی،۱۴۶ ۳ـ جودت، قیامها و شورشها، ص۵۱ ۴ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۲۶ ۵ـچایلی؛ اومای، ص۱۲۰ ۶ـ کلوسون، فرهنگ ریشه شناسی ترکی پیش از سده سیزدهم، ماده AZ ص۶۷ـ۲۶۶ ۷ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص ۲۶

۱۱ـ بـــرزند (Bərzənd)

موغانین اسکی و آدلیم شهرلری‌نین بیری برزند دیر. بو شهر سونرا داغیلسادا، آرادان گئتمه‌یب و اسکی‌لردن اورک دولو سؤزله، کند کیمی، اؤزون بیزیم چاغا چاتدیریب. بو تاریخی یئرین آدی ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ بر و زند. «بر» یا «بار» سؤزو گؤزتچی آنلامیندادیر. زند سؤزونه گؤره ایسه پرویز یکانی زارع، نگرشی کوتاه بر تاریخچه‌ی خط و الفبا یازی‌سیندا بئله یازیر؛ «ارشاق امپراتورلوغونون «بالاش = بالاکیشـی = بلاش» (۵۱ ـ ۷۸م) آدلی بیر شاهی، آرادان آز قالا گئتمیش زرتوشتیلرین دینی کتابی اولان اویستانین توپلانماسینا امر وئریر. بو توپالاناندان سونرا اونون آدین «آویستا زەنیتی» قویورلار. بونون آنلامی ایسه، اویستانین رسمی یاسالاری (قوانین و قواعد رسمی اوستا) دیر. همین زەنیت سؤزو گئد ـ گئده، زند سؤزونه چؤنور». بئله‌لیکله برزند یا داها دوغروسو برزەنیت، برزنت؛ زند گؤزتچیسی آنلامیندادیر. بالاشین امری ایله توپلانان کتاب گومان بو شهرده باش توتوب و بورادا ساخلانیلیب و اونا گؤره بورا بئله آدلانیب.

آرتیراق کی بیزده زند سؤزونه اوخشار، «زن» و «زان» سؤزلری‌ده اولوب و بو سؤز چوخلو یئر آدلاریمیزدا دا یاییلیب. اونون آنلامی ایسه؛ "آدلیم" (فارسجا مشهور) دیر. بو باخیمدان برزند یا برزن؛ آدلیم گؤزتچی‌لیک یئری دئمکدیر. بو آدلیم شهر، ایندی قالابرزند آدی ایله کند کیمی گئرمی‌نین باتی‌سیندا (گون‌باتانیندا) و اردبیل ـ گئرمی یولونون قیراغیندا یئرلشیر.

۱۲ـ بولخاب (Bolxab)

تاریخده بولخاب (بالخاب) یا بولقاب (بالقاب) کیمی یازیلان بو شهر، موغانین اسکی یئرلری‌نین بیریدیر. بو یئرین آدی ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ «بالق» یا «بالخ» و «آب» یا «آو». سؤزون بیرینجی بؤلومو "بالق" یاخود "بالخ" اسکی تورکجه‌ده، ساچان ایشیق آنلامیندا ایشلَنن سؤزدن آلینیب. بو سؤز آدلیم بولقار تایفاسی‌نین آدیندادا همین آنلامدا گلیب. آدین ایکینجی بؤلومو، «آب» یا «آو»، سومئرلردن قالان و قاپی آنلامیندا اولان سؤزدور. بو سؤز آو؛ ائو سؤزو کیمی ده اولا بیلر. بو سؤز فارسجا آب (تورکجه سو آنلاملی) سؤزونه اوخشارلیغی اولدوغو اوچون چوخلو آراشدیریجیلاری یاهالدیب و چاشدیریبدیر. بئله‌لیکله بولقاب، ایشیق ساچان قاپی یاخود ایشیق ساچان ائو آنلامینداادیر. بولقاب هم ده بولقار تایفاسی‌نین یوردو دئمکدیر.

۱۳ـ بیله‌ســـوار (Biləsuar)

بیله‌سوار موغانین اسکی و آدلیم شهرلری‌نین بیری‌دیر. بو شهرین آدی ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ «بیله» و «سوار». بیله سؤزو سنگلاخ سؤزلوگونده، بیلن و آنلایان آنلامیندا گلیب. (۱) بو سؤز دیوان لغات الترک سؤزلوگونده، بیلگه کیمی یازیلیب و آنلامی ایسه، دانشمند، عالم، حکیم و خردمند دیر.(۲) بیله‌سوار سؤزونون ایکینجی بؤلومو، سوار، بوتون تاریخ یازارلاری‌نین فیکرینجه سابیر، سابار، ساوار یا سوار آدلانان اسکی تورک تایفاسی‌نین آدیندان آلینیب. اسماعیل هادی جنابلاری بو شهرین آدینا گؤره گؤزل یازیلار یازیب. بوندان نئچه سطر اوخوماق فایدالی اولار؛ «کاشغرلی‌نین یوردو بالاساغـون سـؤزو، بیلمم ندن، بیزیم «بیله‌سوار» شهرینی منیم یادیما سالیر! بونلارین بنزرلیگی وارمی؟ اساساً «سوار» اسکی بیر تورک ائلی‌نین آدی دیر، «فیل» مینمک ایله هئچ بیر ایلگی‌سی یوخدور کی، اوندان «پیله‌سوار» آدی دوزلمیش اولا! بیلیرسیز موغاندا دوه بولدور آمّا «فیل/ پیل» موغاندا دئییل، هیندوستاندا اولور! یازیق بو آد دییشنلر بیر یئر آدینی دییشمک اوچون چوخ گوجنمیش اولمالیدیرلار...»(۳)

بو شهرین آدی بعضی تاریخی کتابلاردا، بلاشگان و بلاشجان کیمی قئید اولوب. بو آد منجه هامان بالاساغون، بالاسگاندیر و عرب یازیچیلاری اونو اوز دیللرینده بو فورمایا سالیبلار. بو آد دوغروسو بالاشگان اولسا، دئمه‌لی ایکی بؤلومدن یارانیب؛ بالاش و گان. سؤزون اول بؤلومو، بالاش، پارت امپراتورلوغونون ایگیرمی ایکینجی، ایگیرمی بئشینجی، ایگیرمی آلتینجی، ایگیرمی یئددینجی و ایگیرمی سککیزینجی شاهلاری‌نین) آدیدیر. بالاشگان سؤزونون ایکینجی بؤلومو، گان دیر. «بو سؤز، قان، غان و خان کیمیده یازیلیر و میفیک آنلامی، آتا، انسان، یارادان و تانری» دیر.(۴) بئله‌لیکله بالاشگان؛ بالاش آتانین شهری، یادا بالاش یارادان شهر آنلامیندا اولور. آرتیرمالییق، کوههای آذربایجان کتابیندا بو آد، بیله، سو و وار یا بار سؤزلرینه بؤلونوب و سو گؤزتچی‌سی‌نین گولو(۵) آنلامیندا و چایلار کتابیندا ایسه، سوبارلارین بیله‌سی (لاپ کیچیک گولو) آنلامیندا گلیب.(۶)

....

قایناقلار؛ ۱ـ استرآبادی؛ سنگلاخ،۹۸ ۲ـ دیوان لغات الترک کاشغری، چئویرن دکتر صدیق، ص۲۵۶ ۳ـمین ایلدن بری تورک سؤزلری؛ اسماعیل هادی؛ وارلیق درگیسی باهار، یای، پاییز؛ ۱۳۷۵ ۴ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان،۱۷۳ ۵ـ چایلی ـ انداچه، کوههای آذربایجان، ص۳۴۹ ۶ـ چایلی، چایلار، ص ۳۰۰

۱٤ـ پارساآباد (قوشاتپه،قوچ قیشلاغی،موغان شهر) (Parsa abad)

ایندی دولت یازیلاریندا پارساآباد آدلانان شهر، ایلک دؤنه جَفَرلی (Cəfərli) تایفاسی‌نین قیشلاغی اولوب، ائل آراسیندا، قوشاتپه آدلانیرمیش.

بورایا قوشاتپه آدی‌نین وئریلمه سببی بودور؛ ایندیکی بیرینجی سایلی مخابرات اداره‌سی‌نین قیراغیندا، بیر انجیر آغاجی و یان ـ یانا دایانمیش ایکی تپه وار ایمیش. بو تپه‌لر ائل آراسیندا، قوشاتپه آدلانیرمیش. بیر آز سونرالار قوشاتپه آدلانان یئر ائل آراسیندا بیر باشقا آددا قازانیر،

اودا قوچ‌قیشـــــــــلاغی دیـــــــر. اما ۱۳۳۰ ـ جـو ایللـــردن، شیار آذربایجان آدلی بیر شرکت موغانین اینکیشافی یولونـــــــدا ایشه باشلاییر.

بو شـــــــرکتین مـــــدیر عاملی، واختیلــــــه آموزش و پرورش وزیری‌نین قارداشی، مهنـــــــــدس ابراهیم پارسا آدلی بیـــــــر شخص ایمیش. بو شخص بورادا دیَرلی ایشلـــر گؤرور و شرکتین ایشچیلـــــری اوچـــــون، قوشاتپه یا قوچ‌قیشلاغی آدلانان یئـــــرده بیر کیچیک شهرک سالدیریر. بو شهرک سونرالار اونون آدی ایله پارساآباد آدلانیر و پارساآباد شهـــرک فورموندان چیخیب شهره چؤننده و بورایا ایلک دؤنه شهـــــرداری وئریلنـــــــده، شهـــــرین آدینا گؤره فیکیرلر سؤیلَنیـــر و نهایت قرارا آلینیـــــر اونون آدی، موغان‌شهر اولا. آنجاق بو آد دولت یازیلارینـــــدا گئنیش یاییلیب، ایشلَنیلمـــــه‌دن، ائل آراسینـــدادا یاددان چیخیر و شهـــــرین آدی، پارساآباد کیمی قالیـــــر.

ایندی بو شهـــــرین آدینـــــدا پارس ســــــؤزوندن ســونرا ایکی «الف» یازاجــــی‌نین (حـــرفی‌نین) دال با دال گلمـــــه‌سی، سبب اولوب الفین بیری دئییمـــــده ایته و بئله‌لیکـــه اونون ایندیکی آدی؛ قوشاتپــــه، قوچ‌قیشلاغی، پارساآباد و موغان‌شهـــر یوخ، پارس‌آباد کیمی سسلَنـــــه. پارس‌آباد سؤزو ایندی یالنیز هئچ بیر نسبتی اولمادان، پارس سؤزون آنیمسادیر (خاطیرلاییر) و بو آد بو شهر اوچون یارارسیز بیر آددیر. منجـه شهـــــرین آدی اوچون؛ قوشاتپه و موغان‌شهـــر یئـــرلی و اویغون آدلاردیر.(۱)

....

قایناقلار؛ ۱ـ ابراهیمی؛ پژوهشی در جغرافیای مغان، ص ۲۶۰

۱۵ـ تزه‌کند (Təzəkənd)

آذربایجاندا کئچمیش یاشاییش یئـــــرلری‌نین قیراغیندا یئنی آباد اولموش کنـــــدلره، تـــزه‌کند آدی وئریلیر. موغان ماحالینـــــدادا بئلـــه کنـــدلر آز دئییلدیر. بوکنـــــــدلری بیربیریندن آیرماق اوچون، اونلاری، یئرلشدیگی ماحالین

آدی ایله آدلاندیریرلار؛ اونگوت تزه‌کندی، پارساآبادتزه‌کندی، موران‌تزه‌کندی، قارابولاق‌تزه‌کندی و...

تزه‌کند پارساآباددا بیر آدلیم کند و هم ده بیر بخش آدی و هم ده اونگوت بخشی نین مرکزی نین آدی اولدوغو اوچون بیز بو آدی بو بؤلومده گتیردیک.

۱۶- جعفرآباد (Cəfərabad)

ایندیکی جعفرآباد، کئچمیشده، جیلودارلی تایفاسی‌نین قیشلاغی ایمیش و اوچاغلار، کؤبَرلی و یووشانلی یا یووشانلی قیشلاغی کیمی آدلانیب و تانینیرمیش.(۱) «یووشان، اوجالیغی یاریم متره‌دک یئتیشن ساری یا قیرمیزی چیچکلی بیتگی‌دیر»(۲) و «یوشانلی، چوخلو یووشان بیتن یئر»(۳) دئمکدیر. یووشانلی قیشلاغی ۱۳۲۸- جی ایللرده، شیار آذربایجان شرکتی ایشه باشلایان چاغلار، شاه امری‌ایله آبادلاشیب دئیه، شاه‌آباد آدلانیب. بئله‌لیکله بو شهرین اسلام انقلابیندان قاباقکی آدی «شاه‌آباد» ایمیش و انقلاب باشلاناندا (۱۳۵۷)، «جیلودارلی» تایفاسیندان اولان «خان‌باباجعفرخانی» آدلی بیر آدام بورادا ژاندارمری اَلی ایله گولله‌لنیب و شهید اولوب. بو آدام دئملی، انقلابدا بو ماحالین ایلک شهیدی اولدوغو اوچون، آدی بو یئره وئریلیب. (۴)

....

قایناقلار؛ ۱- پژوهشی در جغرافیای مغان، ابراهیمی، ص۲۴۰ ۲- فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص۱۳۵
۳-آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ بهزادی،ج۳، ۲۸۹۲ ۳- پژوهشی درجغرافیای مغان، ابراهیمی، ۲۴۰

۱۷- دیگ‌آبار (Digabar)

دیگ‌آبار موغانین گونئیینده، گئرمی‌نین دوغوسوندا (گون‌چیخانیندا)، اینی و قوزلو کندلری‌نین آراسیندا یئرلَشن و ایندیسه خارابالیغی قالان اسکی شهرلردن بیری‌نین آدیدیر. موغاندا بیر نئچه کندین آدی و ائله «دیگ‌آبار»یندا آدی، آوار تایفاسی‌نین آدیندان آلینیب. بو تایفانین آدی «آبار» و «اَبَر» کیمی‌ده یازیلیر. «آوار یا آبار؛ سرت،

محکم و مقاوم آنلامیندادیر».(۱) دیک یاخود تیک سؤزو، تپه، اوجالیق و تیکینتی آنلامیندادیر. بئله‌لیکله دیگ‌آبار، «سرت و محکم تیکینتی» یاخود «آبار تایفاسی‌نین تیکینتی یئری» آنلامیندا اولور. بو اسکی یئره یاخین، «سوداب/soodab» آدلی باشقا بیر اسکی شهر ده واریمیش کی بیز سوداب سؤزونده اونو آچیقلامیشیق.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دکتر هیئت؛ تورکلرین تاریخ و فرهنگینه بیر باخیش ص۳۲

۱۸ـ زاهـــرا (ظاهرا)(Zahra)

مـــوران ماحالی‌نیـــن آدلیم و اورتاق کنـــــدی سایيلان زاهـــرا کندی‌نین آدی، بو کنـدین ایلک تمل‌داشیـــن قــــویان زاهیــــراَلی یا زاهیــــــرآلی (عربجــه دئســـــك، ظاهـــرعلی) آدلی بیـــر شخصیـــن آدینـــــدان آلینیب. بو آدلیم کیشـــــی‌نین تاییـــر (طاهـــــر) آدلی اوغلـــو اولوب و اونون ایسه همت و ایمان‌آلی آدلـــی ایکـی اوغلـــو اولوب و کندین اینــــــدیکی یوخاری باش و آشاغا باش محلّــــه‌لری بو ایکی آدامیـــن سویوندان ساییلیـــرلار. بئله‌لیکله دولت یازیلارینــــدا "زهــــرا " کیمــــی یازیــــلان بو آد بو یئــــرین آدی اوچـــون یارارسیــــز گؤرونــــور، اونا گــؤره کی کنـــدین آدی‌نین کؤکون بیلمـــه‌ین هر هانسی بیر کیمســـه، زهـــــرا سؤزون گؤرن کیمی، ایلك اؤنجــــه ائله فیکیـــــرلَشیرکی او بیـــــر خانیم آدیـــــدیر.

زاهرا کندی‌نین آدین یا داها دوغروسو، زاهیــــرآلی آدلی کیشی‌نین آدین بورادا بیر آز گئنیش آراشدیرماق یئـــــرلی گؤرونور. بیر نئچــــــه یازارلار او جمله‌دن پرویز یکانــــــی «زه‌ره»نــــی آذربایجانــــدا یاشامیش اسکی بیر ائل آدی بیلیرلر و زرتوشت ســــؤزون؛ زه‌ره توشتـــــه‌ره؛ "زه‌ره" ائلـــی‌نیـن اؤنـــدری، باشچی‌سی و بیلگینـــی آنلامینـــــدا بیلیــــرلر.(۱)

بئله‌لیکلـــه اسلام دینـی یاییلانــــدان ســـونرا، زاهــــــرا فورماسینا دوشمـــــوش "زه‌ره" ســــؤزو، اسکی بیـر تـــورک ســـؤزو ساییلیـــــر. بو ســـؤز تورکجــــه "آل" و "لی" ســـؤزلری ایله بیــــرگه آذربایجاندا اسکیدن کیشی آدی کیمی ایشلَنن، «زه‌ره‌آلی» یا داها دوغـــروسو زاهیــــرالی آدیــن یارادیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ کلمات ترکی دخیل در زبان فارسی و دیگر زبانها، پرویز یکانی زارع، نشریه آورین خوی آبان۸۵ (www.avrinkhoy.blogfa.com)

۱۹ـ ساوالان (Savalan)

ساوالان آذربایجانین ان اوجا و آدلیم داغی و موغاندا بیر بؤلگه و چوخ سایدا شخص آدیدیر. بو آد ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ «ساو» و «آلان». ساو؛ اسکی تورکجه‌ده؛ ساب، بوگون سس، سؤز ـ سوو کیمی ایشلَنیر و آنلامی «سؤز» دور. «آلان» ایسه، هم «الده‌ائتمک» (فارسجا گیرنده) هم ده «میدان» آنلامیندا ایشلَنیر. بئله‌لیکله «ساوالان» (ساو+آلان) «سس، سؤز آلان» (فارسجا گیرندهٔ پیام) آنلامینداادیر. گومان ائدیلیر کی زرتوشت و باشقا پیغمبرلره بوردا ساو (وحی) گلدیگی اوچون بئله آدلانیب. دیل‌دنیز کتابیندا بو آدلا باغلی بئله یازیلیب؛ ساو، سؤز و آلان، میدان دئمکدیر و ساوآلان، سؤز (وحی) میدانی دئمکدیر. (۱)

....

قایناقلار؛ ۱ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی، ص۵۰۹ و ۵۱۰

۲۰ـ سوداب (soodab)

موغانین گونئیینده، گئرمی‌نین دوغوسوندا (گون‌چیخانیندا)، یوخاری اینی و اورتا اینی کندلری‌نین آراسیندا و ایندی قاراخان آدلانان یئرده، اسکی بیر شهر واریمیش کی، ایندی یئرلیلر اورانی چوخلو، قاراخان آدی ایله تانی‌ییرلار آنجاق یاشلیلار اونا باشقا بیر آد دا دئییرلر و اودا «سوداب» شهریدیر.

«آذربایجان ادبی دیلی تاریخی» کتابی‌نین یازاری باشقا بیر سنده دایاناراق، قفقاز و آذربایجانین ائتنیک جغرافیاسیندان دانیشارکن، پلینی‌نین دیلییجه، بیرینجی عصرده بورادا یاشایان نئچه تایفالاردان آد آپاریرکی، اونلارین بیری‌سی «سود» لاردیر. آب سؤزو ایسه سومئلردن قالمیش قاپی، شهرقاپیسی آنلامیندا بیر سؤزدور. بئله اولسا کئچمیش موغانین بو آدلیم شهری، اوز آدین «سود» تایفاسی‌نین آدیندان آلیبدیر و «سود تایفاسی‌نین قاپیسی، یئری» آنلامینداذیر.

۲۱ـ گئـــرمی (Germi)

ایندی موغان ماحالیندا "گئرمی" آدیندا ایکی یئر وار، بیری آدلیم گئرمی شهریدیر و او بیری‌سی ایسه اونگوت‌ده اولان گئرمی‌دیر. بونلاری آییرماق اوچون کئچمیشدن اونلاری داغ‌گئرمی و چای‌گئرمی آدی ایله آدلاندیریبلار. داغ‌گئرمی بؤیویوب، شهره چؤنوب و ایندی ائله گئرمی آدلانیر، آنجاق چای سؤزو اونگوت ماحالیندا یئرلَشن گئرمی کندی‌نین اوستونده هله‌ده قالیر. گئـــرمی، مـــوغانین ایندیکی آدلیم شهرلری‌نین بیریدیر. منجه بو شهرین آدی ایکی بؤلومـــدن دوزَلیب؛ «گئـــــر» و «مـــی». «گئـــر» ســـؤزو اسکی سؤزلریمیـــزین بیری و ائـــو، کؤچـــری ائللـــر یاشایان آلاچیق، چادیـــر آنلامینداديـــر.(۱) «مـــی» سؤزو ایسه سومئـــرجه، گؤیسل یاسالار (قوانین آسمانی) و قانونلارا دئییلیر.(۲) بئله‌لیکله گئرمی؛ گؤیسل یاسالار ائوی یا گؤیسل یاسالار یئـری دئمکـــدیر. «مـــی» سـؤزون باشقا یئـــر آدلاری، اوجمله‌دن، میانا (مـی + آنا)، اورمی (اور+ می) و... گؤرمک اولار.

بیرپارا آداملار گئـــرمی سؤزون، گوورمـــــی سانیرلار و اونو اصلینده تایفا اولان گـــووور (گاور) لارلا باغلـــی بیلیـــرلر. بو شهـــرین آدین، گئـــرامه سؤزوندن آلینان سؤز کیمی‌ده بیلنلر وار. گئـرامه زرتوشت دؤوروندن قاباق کؤچـــری توپلوملاردا، بؤلگو آدی کیمـــی ایشلَنیرمیش.

بیرپارا آداملاردا اونون آدین، گئـرمی و بیر پارادا گـرگـر آدلی تایفا آدی‌ایله باغلی بیلیرلر.(۳) تاریخده، گرمیلیلـر یا گرمیان‌اوغـوللاری حکومتین بو تایفا آداملاری یارادیبلار. گئرمی‌نین تمل‌داشی میلاددان اؤنجه قویولوب و بورادان چیخان یئرآلتی تاریخی شئی‌لر و باش‌قالا (ایندی قالاباشی آدلانیـر)، دئوقالاسی، آستک میدانی، کوتول، موجارا، آزنا، قیـران، دولوندور، ایرناواش، مانـدآرخی، خَنَگه، زَرَنه، قاراخان‌داغی، نامازدره‌سی و اونلارجا بئله تاریخی یئرآدلاری و... اونا قانیت(دلیل)دیر. بو شهـرین یئنی دؤورده گلیشمه‌سی (توسعه‌سی) صفویلر چاغـــی‌نین اوللرینه قاییدیر. او ایللـرده اردهال شهـرینه باغلـی اولان، اوردوخانلـی تایفاسـی باشـــدا اولماقلا، بئش آدلیم تایفا تـورکیــــه‌دن کؤچــوب بورادا یورد سالمیشــــلار.

آرتیرمالییق تورکجه‌میـــزده گئـرمی‌نین آدینا اوخشار و «قالا، حصار، آلینماز، یئنیلمز، دوشمنه سینه گه‌رن آنلاملاریندا اولان، "گرمن"»(۴) سؤزوده وار.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۲۱۳ ۲ـ آلتایلاردان سهندیمیزه؛ امید نیایش، ص۸۸ هم ده باخ، چایلی، چایلار، صص۲۸۲، ۲۹۳ ۳ـ پژوهشی در جغرافیای مغان، سیدمحمدابراهیمی، ص۲۹۹ ۴ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص۱۰۴

۲۲ـ محمودآواد (Məhmudavad)

موغانین اسکی شهـــرلری‌نین بیـــری محمـــــــودآواد یا ماحمـــودآواد دیر. حمدالله مستوفی‌نین یازیلارینا گـــؤره، بو شهـــر ایلخانلار شاهـــــلاریـنـدان اولان غازان‌خانیـــن امـری ایلـــــه موغان‌دا دوزَلیب. غازان‌خان اسلام دینین قـــبول ائدندن ســـونرا اؤزون محمـــــــود آدلاندیریب. بـو شهـــــر باجـــــــروان شهری‌نین گون‌چیخان الینـــــده یئـــــرلشیـــرمیش.

۲۳ـ مـوران (Moran)

موران موغانین آدلیم بؤلگه‌لریندن و گئـــــرمی شهـــرستانی‌نین بخش‌لری‌نین بیریدیر. بو بؤلگه‌نین اینـــــدی بیر قیسمی قوزئی آذربایجانداديــر. بیزیم آذربایجاندا اولان مـــــورانیـن آلتمیـش یئـــــددی پارچا کنـــــــــدی وار.

موران، اسکی تورکجـــه ده چای آنلامیندا دیـــر و گومان اولور بو آدلیم ماحال، یاغیشین چوغ اولماسی و بولغارچایی و اونون نئچه قولونون آخماسینا گؤره بئله آدلانیب. یاغیشین چوخ اولماسینا گؤره مورانین داغلاری اورمانلیغا (مئشه‌لیگه) چؤنوب و ایندی موغانین گؤرمـــه‌لی و گزمـه‌لی یئرلرینــــدن ساییلیر.(۱)

حمداله مستـــوفی نزهه‌القلوب کیتابینـــــدا اینـــــدیکی «قیـــزیل‌اوزن» چاییـــندان دانیشانــــــدا یازیـــر، اسکی چاغـــــلار تـــــورکلر بو چایی «هـــولان مـــوران» آدی ایلــــه آدلاندیرمیشـــلار.

مشهـــور مـورخ و شـرقشناس لیستـــرنج ده "خلافت شـــــرقی" کیتابینـــــــدا "هـــولان مـــــوران" ســـؤزونو «قیـــــرمیـــزی چای» آنلامینـــــــدا بیلیـــر.(۲)

مـــوغـولجادا مـــــورن؛ دنیــــز، چای، روسجا مـــــور؛ دنیـــــز و باشقا آوروپا دیللـــرینده مئـــر؛ دنیــز آنلامینداديـــر. بو ســـــؤز دده‌قورقود کتابینـــــــــدا، تـــــــورکلرین آتاســـی ـ اوغـــــــوز۔ اولـــوســــــــونا خطاب ســـویله‌ینده، گلیب:

«من سیزلره اولدوم قاغان

آلالیم یای ایله قالقان

گوک ـ قورد بیزه اولسون اوران (ساواش نعره‌سی)

دمیر قارغی لاردان اورمان

آولاقدا یوروسون قولان

هم آشالیم دنیز، موران (چای)

گون توغ اولسون، گوک کوریکان (چادیر)».(۳)

....

قایناقلار؛ ۱ـ پژوهشی در جغرافیای مغان، ابراهیمی، ص۳۳۶ ۲ـ نزهه القلوب حمداله مستوفی، به اهتمام لسترنج، ص۲۱۷ / خلافت شرقی لسترنج/ عین حالدا مارکو پولو سفرنامه سینده (انتشارات بوعلی ، مترجم سید منصور سجادی ، ۱۳۶۹ هجری شمسی ایلی) ۱۲۶،۱۵۱،۱۵۴ صحیفه لرینده ائنی بیر مایل حدودوندا اولان " قره موران " (بؤیوک چای) آنلامیندا چای آدینا اشاره اولونور ۳ـ میران؛ قوردلارا ساری، ص۷

۲٤ـ موغان (Muğan)

ماغان سؤزو سومئرلرده یئر آدی کیمی تانینیرمیش. بیر نئچه یازیچیلار بو سؤزون بیزیم موغانین آدی ایله چوخ اوخشارلیغی اولدوغو اوچون، موغانی همان ماغان بیلیرلر.(۱) هم ده هرودوت مادلاردان دانیشارکن، آلتی ماد ائلی‌نین آدینی چکیر. بو ائللرین بیری‌سی موغ لاردیر.

«بو کلمه ان اسکی دؤورلردن تورک ائللری داخلینده، شامان، روحانی، کاهن، فالچی، دین‌خادمی و... معنالارینـدا اولموش و زامان کئچدیکجه، زرتوشتوزمون باریناماسی ایله ایلگیلی، دین‌خادمی، روحانی، زرتوشت دینی‌نین روحانیسی معناسیندا ایشلنمیشدیر.

نظره گلن، بو کلمه لاپ اوللر او کیچیک ائل، اوبا و دسته‌یه دئییلمیشدیرکی، اونون کیشیلری و قادینلاری‌نین چوخو، غئیبدن خبر وئرمک، فالچیلیق، کاهینلیک و بو کیمی ابتدایی انسانلار آراسیندا اولموش خرافاتی ایشلرله مشغول اولموشلار و زامان کئچدیکجه بو کلمه ائل و تایفا آدینا چئوریلمیشدیر.»(۲)

«دیوان لغات التـــــرک ون یازدیغینا و میـــرعلی سیداف‌ون آراشدیرمالارینا اساساً، قدیم تـورک ائللـــری، اوجملـــه‌دن هـــونـلاردا، کام = قام کلمـــه‌سی شامان، روحانـــی، آراحکیمـــی، دین‌خادمـــی، کاهیـــن، فالچـــی، طبیب، حکیـــم، عالیم، فیلســـوف و ... معنالارینـــدا ایشلنمیشـــدیر (اوغـوز سلطنتی؛ آلتای ممـــدوف، باکـــی ۱۹۹۲، ص۲۷۳) یعنی بیـــر نوع احتـــــراملی و مقـــدس ســـؤز اولموشـــدور و بونا گـــؤره ده هـونـــلار داخیلینـــده، ائـش ـ کام = آتا ـ کام شکیل‌لـرینـــده یعنـــی "آتا ـ شامان"، "آرخاداش شامان" معناسینـــدا اولموشـــدور.

"ائش" اسکی تورک دیلینـــده هم ده آرخاداش، یولـــداش معناسیندا اولموشـــدور. (دیـــوان لغات التـــــرک، ج۱، ص ۴۷و۴۵۸) "آتا ـ کام = آتا ـ قام" کلمـــه‌سی خلق طـرفینـــدن مقـــدس کلمه کیمی، هم ده کیشی آدی اولاراق قوللانمیـــش و گؤرونـــدویو کیمـی، چـــوخ ایشلنمـــک نتیجه‌سینـــده، قام ـ آتا، کام ـ آتا شکلینـــــه‌ده دوشمـوشـــــدور.

گومان ائتمـــک اولار، مــــوغ کلمـــه‌سی کام = قام = قوم کلمه‌ســـی‌نین عکسینـــه تلفظـودور. (ماک ـ ماق ـ موق ـ موغ)».(۳)

موغانین آدینا گؤره باشقا بیـــر فیکـــرده بودورکی، بورانین آدی اسکی، میک تایفاسی‌نین آدیندان توتولوب. بـــو تایفا یاشایان یئـــرلری، او تایفانیـــن قونشـــولاری، میکان آدی ایلـــه تانیمیـــش و آدلانـدیـریرمیشـــلار.(۴) بـو آد گئـــد ـ گئـــده، میقـان، میغـان و مـوغان فـورماسینا دوشـــوب و ایـنـــدیکی شکلده بیـزه چاتیبـدیر.

نائبی‌نین فیکرینجـــه، مغان = مغقان ســـؤزو، مـــوغ (= اوس؛ فارسجا خـــرد) و قان (=(اک) یئـــر) سؤزلرینـــدن دوزَلیب و دوشـونجه (اندیشه) و اوس (عقل) یئری آنلامینـــدادیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ وارلیق، سومئر تاریخی‌نین ایشیق اوزونه چیخماسی، حصاری، ص۴۶ ۲ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، ص۵۳۰ ۳ـ همان ۵۳۶ ۴ـ اقرارعلی اف؛ داغلیق قره باغ، کؤچورن، بهراد، ص ۲۹

۲۵ـ وارانا (Varana)

وارانا یا وَرَنه موغانین اسکی شهرلری‌نین بیریدیر. بو آد فارسجا یازیلاردا وارانق یا ورنق کیمی یازیلیب. آدی آچیقلاماق اوچون اونو، وار یا ور و آنا یا انه سؤزلرینه بؤلمك گرکدیر. اونون ایلك بؤلومو، ور یا وار؛ قالا، ارك آنلامینداادیر.(۱) آنا سؤزونونده آنلامی بللیدیر. بئله‌لیکله وارانا؛ آنا قالا دئمکدیر. هم ده وار سؤزون، قوروچو (محافظ) و گؤزتجی آنلامینددا اولان، بار دا بیلمك اولار، اوندا بارانا؛ گؤزتجی آنا آنلامیندا اولور. آرتیرمالییق، یازیلاردا، ور یا وار آدلی بیر تایفا آدی دا وار.(۲) بئله اولسا وارانا؛ وار تایفاسی‌نین آناسی دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۵۸۱ ۲ـ همان، ص۴۰۶

۲٦ـ ورسان (Vərsan)

ورسان موغانین اسکی آدلیم شهرلری‌نین بیریدیر. آراشدیریجیلارین فیکرینجه بو شهرین یئری ایندیکی اولتان کندی و اونون دؤوره‌سیدیر.

ورسان سؤزو ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ ور و سان. ور یا وار سؤزو؛ قالا، ارك آنلامینداادیر.(۱) سان ایسه؛ آد (نام)، آدسان (شهرت)، و گؤونمك (افتخار) دئمکدیر.(۲) بئله‌لیکله ورسان، آدسان قازانمیش قالا یادا گؤونمه‌لی قالا دئمکدیر.

آرتیـــــرماق گـرکـــــدیرکی، یازیـــــــــــلاردا، ور یا وار آدلـــی بیـــر تایفا آدی دا واردیـــــــر.(۳) بئلـــه اولسا وارسان؛ آدلی، سانلــــی وار تایفاسی‌نین یـــوردو آنلامینـــدا اولور.

....

قایناقـــلار؛ ۱ـ چایلی، فـــــرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شـــرقی، ص۵۸۱ ۲ـ همان، ص ۳۱۰
۳ـ همان، ص۴۰۶

۲۷ـ هاماشارا (Hamaşara)

موغانین اسکی آدلیم شهرلری‌نین بیری، هاماشارا یا آماشارا و فارسجا دئسک همشهره دیر. بو آدی هاماشارا بیلسک، اونو هاماش و ار سؤزلرینه بؤلوب بئله آراشدیرماق اولار، هاماش تورکجه‌ده یولداش و یول‌یولداشی آنلامیندادیر.(۱) آدین ایکینجی بؤلومو «آر» ایسه، «کیشی» آنلامیندادیر.(۲) سیداف جنابلاریدا بو سؤزو تورک سؤزو و کیشی، انسان، ایگید و قوچاق آنلاملاریندا بیلیر. بو سؤز تورک تایفا و ائل آدلاری‌نین چوخوندا اوجمله‌دن؛ آوار، خزر، قاجار و... گؤزه چارپیر.(۳)

بو آدی «امه‌شارا» (Əməşara) سانیب، امه و شارا سؤزلرینه بؤلوب بئله‌ده آراشدیرماق اولار. ام، امه یاخود آما سؤزو، آنا دئمکدیر.(۴) شارا ایسه، ایشیق آنلامیندادیر.(۵) بئله‌لیکله امه‌شارا؛ آنا ایشیق یئری دئمکدیر. بعضی یازارلارین فیکرینجه امه‌شارانین ایکی آدی «ابـرشـر» (فارسجا، اَبَـرشهـر) دیـر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص۱۳۱ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، اثوره ۳۳ ۳ـ رئیس نیا؛ آذربایجان در سیر تاریخ ایران، اثوره ۱۰۰ ۴ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص۸۴ ۵ـ همان ص۳۳۷

اؤچونجو بؤلوم

موغانین چای آدلاری‌نین کؤکو

اؤچونجو بؤلوم ـ موغانین چای آدلاری‌نین کؤکو

۲۸ـ آب‌بیلر چایی (Abbəylər çayı)

آب‌بَیلر چایی خوروزلو داغلاریندان باشلانیب بیله‌سواری سووُوشاندان سونرا، اوتایدا بولقارچایینا قاریشیر. بونون آدینا «آق‌بَیلر» ده دئییلیر. آب سؤزو سومئلردن قالمیش قاپی، شهرقاپیسی آنلامینداادیر. بو سؤز فارسجا آب سؤزونه اوخشارلیقی اولدوغو اوچون چوخلو آراشدیریجیلاری یاهالدیب و چاشدیریبدیر. بئله‌لیکله آب‌بَیلر، بَیلرقاپیسی آنلامیندادیر. بو چایین آدی آغ‌بیلر اولسا اوندا آنلامی بئله اولار؛ آغ، سؤزلوکده قار و سود بویالی (رنگلی) نسنه (شئی) دئمکدیر. آغ سؤزو کیچیک آنلامیندادا ایشلَنیر. اؤرنک اولاراق قاراسو؛ سویو چوخ و بؤیوک چای، آغ سو؛ سویو آز و کیچیک چای دئمکدیر. بو سؤزو بهزادی، فرهنگ آذربایجانی فارسی سؤزلوگونون ۱۱۴۸ـ جی صفحه‌سینده، دده قورقود دا اولان سؤزلری آچیقلایاندا، گئن و گئنیش آنلامیندا بیلیب. پروفسور سیداف آذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکلرین دوشونرکن کتابی‌نین ۲۰۵ـ جی صفحه‌سینده قدیم تورک دیلینده، آغ سؤزونون؛ بؤیوک، اوجا و اوجالیق آنلاملاریندا ایشلنمه‌سین بیلدیریر. رشاد گنج‌ین فیکرینجه، کئچمیشدن دنیا ملّتلری اینانجلاریندا، اوجمله‌دن تورکلرده، دنیانین دؤرد بوجاقی و اورتاسی، بئش بویا ایله تانینیرمیش. دوغو (گون‌چیخان، شرق)، یاشیل، باتی (گون‌باتان، غرب)، آغ، گونئی (جنوب)، قیرمیزی، قوزئی (شمال) قارا و دنیانین اورتاسی ایسه؛ ساری بویا ایله تانینیرمیش.(۱) آغ بویا باشقا بویالارین باشی و آغالیق (حاکمیّت) سیمگه‌سی ایمیش.(۲) بئله‌لیکله؛ آق‌بَیلر، بؤیوک بَیلریئری، باشچی (حاکم) ایگیدلر یوردو آنلامیندا اولور. هرحالدا آیدیندیر چای، بیلر یاشایان یورددان باش توتوب آخدیغینا گؤره بئله آدلانیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دکتر رشاد گنج، رنگ و نوروز در اساطیر ترک، کؤچورن؛ روشن، ۱۴ ۲ـ همان، ص ۲۳

۲۹ـ آجی‌دره چایی (Acıdərə çayı)

آجی‌دره‌چایی آسلاندوز داغلاری‌نین ۷۰۰ مترلیک اوجالیقلاریندان باشلانیب قوزئی - گون‌دوغان طرفه آخیب، سونرادا «قره‌سو» چایینا قاریشیر. بو چایین اوزونلوغو ۲۴ کیلومتردیر.(۱) آجی سؤزو، شیرینین ضیدّی، تورش (تلخ) آنلامینداادیر. بو چای شور تورپاقلی دره‌دن آخارکن سویو آجی اولور و اون اوچون آجی‌دره چایی آدی ایله تانینیر.

آرتیرمالییق، آجی سؤزو اسطوره باخیمیندان، برکت و رحمت آنلاملاریندا دیر.(۲)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، چایلار، ص ۱۷ ۲ـ همان، ص۲۸۳

۳۰ـ آراز چایی (Araz çayı)

آراز آذربایجان و موغاندا آخان آدلیم بیر چای آدیدیر و تورکجه ایکی سؤزدن دوزَلیب؛ «آر» و «آز». چایلی جنابلاری «آر» سؤزو ایله باغلی بئله یازیر: «آر» یا «ار» که آنادولودا «ائر» کیمی ایشلَنیر، «کیشی» آنلامینداادیر.(۱) سیداف جنابلاری دا بو سؤزو تورک سؤزو بیلیر و اونو کیشی، انسان، ایگید، قوچاق و بئله سؤزلر آنلامیندا بیلیر. بو سؤز تورک تایفا و ائل آدلاری‌نین چوخوندا گؤزه چارپیر.(۲) آراز سؤزونون ایکینجی بؤلومو «آز» یا «آس» سؤزودور. «اس» آسیانین اسکی تایفالاریندانْدیر و چوخلاری بو قطعه‌نین آدین ائله بو تایفا ایله باغلی بیلیرلر. چایلی‌نین اومای کتابیندا آزلارلا باغلی بئله یازیلیب؛ «آز» قبیله بیرلشمه‌سی، خالق آدینا «گول‌تکین»، «تونیوقوق» آبیده‌لرینده راست گلیریک. «گول‌تکین» آبیده‌سی‌نین ۲۴ـ۲۳ـ جو خطینده، «آز»لارین آدی ایله باغلی چؤل یاد ائدیلیر: «آز چؤللرینده آزار (کیشی) تاپدیم. بیل منیم یئریم آزدیر». گؤروندویو کیمی بو آبیده ده بیرینجی «آز»، یئر آدی، ایکینجی «آز» ایسه، انسان، قبیله آدی کیمی ایشلَنمیشدیر.(۳) ایسماعیل هادی ده «فرهنگ ترکی نوین» کتابیندا آزلاری بیر تورک تایفاسی آدی بیلیب، یازیر: بونلارین آدی بیرینجی دؤنه گول‌تکین داش یازیلاریندا گؤرونور. «گؤرکملی تدقیقاتچی میرعلی سیداف اینانمیلدیر کی، آذربایجان

سؤزو آذ یا آز + ار + بای + گان یا قان سؤزلریندن یارانیب او آذ یا خود آز سؤزونون آنلامین بئله بیلیر : آذ لغت‌ده اوغور و خئیر نیّت معناسینداذیر و بیر تورک دیللی تایفانین آدیدیر و بارتولد آذ یا آزلارین تورکئش تایفالاری‌نین اتفاقینا باغلی‌لیقلارینی اولاسی گؤرور».(۴)

بئله‌لیکله آراز «ایگید آز» یا «آز تایفاسی‌نین ایگیدی» دئمکدیر. آزلارین بو چایین قیراغلاریندا یورد سالیب یاشامالارینا گؤره، بو چایین آدی او تایفانین آدیندان آلینیب. بونودا قئید ائدک؛ «آز» بعضی سؤزجوکلرده اوجمله‌دن، دیوان لغات الترک ده، اوجا، اوجالیق و اوجا طالع آنلاملاریندا گلیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ائوره ۳۳ ۲ـ رئیس نیا؛ آذربایجان در سیر تاریخ ایران، ائوره ۱۰۰ ۳ـ چایلی؛ اومای، ائوره ۱۲۰ ۴ـ کلوسون؛ فرهنگ ریشه شناسی ترکی پیش از سده سیزدهم، ماده AZ ائوره ۶۷ـ۲۶۶

۳۱ـ آلازارچایی ☜ آلازار

۳۲ـ آلتان چایی ☜ آلتان و اولتان

۳۳ـ اوجارلی چایی ☜ اوجارلی

۳۴ـ بالهارود ☜ بلغارچایی

۳۵ـ برزند چایی ☜ برزند

۳۶ـ بولغارچایی (Bolĝarçayı)

بو آدلیم چایین آدی میلاددان اؤنجه و سونراکی مین ایللرده آذربایجان تورپاقلاری، اوجمله‌دن موغانین بو آدلیم چایی‌نین قیراغیندا یئرلشمیش، بولغار یا بولقار آدلی تایفانین آدیندان آلینیب.

سنگلاخ سؤزلوگونده بولقارلاردان، بلغاربن کماری بن یافث بن نوح (ع) کیمی آد آپاریلیب.(۱) بو تایفانین آدی اسکی تورکجه‌ده، ساچان ایشیق آنلامیندا ایشلَنن، بالق یاخود بالخ سؤزوندن آلینیب.

ارشادی‌فرد یازیر: «بلغار سؤزو گؤگ تورکلرین دیلینده، قاریشیق آنلامیندا ایشلَنیب».(۲) غفاری‌ده بولغارلارلا باغلی گؤزل بیلگی‌لر وئریب؛ «بولغار؛ تورک ائللریندن دیر. اصلینده اوغور ائلیدیر. اوغور و اوغوز سؤزلری عینی آنلامی داشییر. بو ایکی قارداش ائل، میلاددان قاباقکی چاغلاردا آیریلمیش غربه دوغرو گئده‌نلرین دیلینده «ز» سسی نین یئرینی «ر» سسی آلمیشدیر.

بولقار (بولغار) تورک دیلینده قاریشیب ـ بیرلشمک معناسینداذیر قارادنیز ساحلینده اوغوز ائللری‌نین قاریشیب بیرلشمه‌سینه گؤره اونلارا بولقار دئییبلر. اونلارین قوردوقلاری دولت، «بؤیوک بولغاریا دولتی» آدلانمیشدیر. ایندیکی بلغارستان اؤلکه‌سیده اؤز آدینی بو ائلدن آلمیشدیر».(۳)

چایلی ایسه چایلار کیتابی‌نین ۶۴ ـ جو صفحه‌سینده، بو چایین آدین، بال‌ها چایی یازیب و اونا گؤره دیَرلی بیلگیلر وئریب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ استرآبادی؛ سنگلاخ، ۹۰ ۲ـ ارشادی فرد؛ فرهنگ واژگان ترکی در زبان و ادبیات فارسی، ص۶۵ ۳ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص۵۲

۳۷ـ جین سو چاییی (Cinsu çayı)

موغانین فصلی چایلاریندان اولان جین‌سوچاییی خزر دنیزی حوضه‌سینده کی چایلاردان حساب اولور. قوزئی دوغو یؤنه آخیش ائدن بو چای ۱۹۵۰ مترلیک اوجالیقدان باشلانیب۳۵کیلومتر یول گئدندن سونرا ۲۷۰متر اوجالیقدا بال‌ها چایینا توکولور(۱) چای جین‌کندی‌نین یاخینلیغیندان آخدیغی اوچون بئله آدلانیب. بیز بو کندین آدین آراشدیراندا بو سؤز حاقّیندا آچیقلاما وئرمیشیک. بو چایین آدینا، آرادا، جئیین چاییدا دئییلیر. منجه جئیین سؤزو سئیین اولمالیدیر و آنلامی ایسه، سئی تایفاسی-نین ائوی دئمکدیر.(۲)

....

قایناقلار؛ **۱ـ** چایلی، چایلار، ص۹۱ ۲ـ همان صص ۳۱۹ و ۳۲۸

۳۸ـ خَفه لی چاییی (Xəfəli çayı)

فارسجا «خوفلوچای» کیمی یازیلان بو چای اونگوت بؤلگه‌سینده‌دیر. سلیمانلی "خَفه" سؤزو ایله باغلی بئله یازیر؛ «خه‌فه (Xəfə) قورخولو. تهلوکه‌لی یئر. قارانلیق، هاواسیز اوتاق. مثل وار: خه‌فه یئرده أفه قورما».(۱) سایین چایلی، چایلار کیتابی‌نین ۱۰۳ـجو ائوره‌سینده بو چایین آدین، «خوفناو» یازییب و اونو خواب‌لی سو، خوابینا آخار «نو» آنلامیندا بیلیب دیر.(۲)

....

قایناقلار؛ ۱ـ سلیمانلی؛ سؤز ایچینده سؤز، کؤچورن، ائل اوغلو، ص۵۸ ۲ـ چایلی، چایلار، ص۳۱۱

۳۹ـ دومولی چاییی ☜ دومولی

۴۰ـ دیزده چاییی ☜ دیزده

٤١ـ زرینجه چایی (Zərincə çayı)

موغانیـــن سئلاب چایلاریـنـــدان اولان «زرینجـه» چایی، خـــــزر حوضه‌سینده اولان چایلارداندیر. یولونو قوزئی‌دوغـــو یـــؤنه سالان بو چای ۵۰۰ مترلیک بیر اوجالیقلاردان باشلانیب ۶ کیلومتر یول گئـــــــدندن سونرا ۳۵۰متــرلیک بیر اوجالیقدا «ساری‌قمیش» چایینا تؤکـولور.(۱) بو آدی آراشدیرماق اوچون اونـو "زر"، "ین" و "جه" بؤلوملرینه بؤلمک گرکـــــــدیر. زروان دینیـــــــنه عاید اولان "زر" سؤزو، ایشیق ، ایشیقلیق و اکین آنلامینداادیر.(۲) "ین" یا داها دوغروسو "آن" سؤزو، یئر، یورد دئمکـــــدیر. "جه" ایســه اوخشار (مانند) آنلامینـــــدادیر.(۳) بئله‌لیکلـــه زرینجـــــه؛ "زر (ایشیق، اکین) یئـــــرینه اوخشار یئـــر" دئمکــــدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، چایلار، ص۱۱۳ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص ۳۱۲ ۳ـ همان، ص ۲۳۰

٤٢ـ ساری‌قمیش چایی (Sarıqəmiş çayı)

موغاندا ساری آدی ایله باشلانان بیر نئچــــــه یئر آدی وار. بو آدلارین بیری "ساری‌قمـش" چاییــــدیر. بو چایین آدی ایکی ســـؤزدن دوزَلیب؛ "ساری" و "قمیش". "ساری" سؤزو تورکجــــــه بیر بویا (رنگ) دیر و اونا "سارشیـــن"، "آلار"، "آلتونجا" و... ده دئییلیـر. چایلی یازیـــر؛ «یئر ـ یورد آدلاریـنـــدا، ایشلَنن آغ، قارا، قیرمیزی، ساری سؤزلری، اساطیـــر ایله باغلیــــــدیرلار. «قیرمیزی» و «ساری» سؤزلری ایسه، گونشی یادا سالیر.(۱) "قمیش" یا "قامیش" سؤزو ایسه ؛ «سولاق یئرده بیتن اوزون، ایچی بوش گؤده‌لی، بوغوملو بیـــــر بیتگی، قارغی»(۲)دیـــر. بو چایدا چوخلو ساری قامیش بیتـــدیگی اوچون بئله آدلانیبدیر.

....

قایناقلار؛ **۱ـ** چایلی؛ یـــورد سفرلریم، ص ۱۲۸ ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلـی لوغتــی؛ کؤچورن، بهزادی، ج۲ ص۱۸۱۹

۴۳ـ سامبور چایی (Sambur çayı)

سامبیـــر، سمبـــور، سامبـــول، سانبیـــــل و سانبال کیمـی ده یازیـــلان سامبـــور ســـؤزو موغانیـــن اونگـــوت ماحالینـــدا آخان آدلیم بیـــــر چای آدیـــــدیر. هم ده یئل‌ســویـــــــوقالاسی، ائل آراسینـــدا سامبـــــورقالاسی دا آدلانیر.(۱) سامبور سؤزونده ایشلَنن "سام" سؤزونه گــؤره بئله یازمالی‌ییق؛ دیوان لغات الترک کیتابینـــدا سام؛ درمان، داوا آنلامیندا گلیب.

بوگون قاراداغ ماحالی‌نین بیــــرپارا کندلرینده ساملاماق سؤزو ایشلنیـــر؛ دیریتمک، جانلاندیرماق، آنلامینـــدا. **هم ده چایلی یازیـــــر؛** «سام روستم‌ین باباسیـــــدیر. **بوندان باشقا دا بو سؤز بیر چالغی آراجـــی** (وسیلـــه‌سی)دیر».(۲) **اسماعیـــل هادی جنابـــــلاری دا سام ســـؤزون؛** آغـــو (سم) آنلامینـــدا بیلیر.(۳) سامبـــــور سؤزونون ایکینجـــی بؤلومــــــو، بال ســـؤزونه گـــؤره هلـــــه‌لیک بونو دئیـــه بیلـریک؛ بیـــــــزده "بال‌آریســــی" ایله ایلگیـــــــده اولان، بال ســـؤزو وار.

بو چاییـــــن آدین سانبال بیلســـک؛ آنلـــــی (متیـــن)، آغیـــــــر (سنگین) و دیَـــــرلی (باارزش) آنلامینـــــدا اولور و **منجـــه بو باخیشـــــلا باخساق، دئمک اولار چاییـــن آدی بورادا اولان قالانیـــــن آدیندان آلینیب و سامبـــــــورقالاسی ایســـه، آنلی، دیَـــرلی قالا دئمکـــــدیر.**

ســـوندا بونـودا قئیـــد ائتمک یئـــرلی اولارکی بیـــزده سنقــر، ســونقار و سونقـــور کیمی تانینان، اوو قوشو و سلجوقـــــلار دؤورونده آغ سونقـــورلار آدلی بیـــر حکومت اولوب.

....

قایناقلار؛ ۱ـپژوهشی در جغرافیای مغان، ابراهیمی، ۵۷ و ۱۹۸ ۲ـ چایلی، نگاهی به واژه‌های اساطیری آذربایجان، چایلی، ۱۴۹ ۳ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی، ۵۰۷

٤٤ـ قاراسو (Qarasu)

قاراسو موغان ماحالی‌نین آدلیم چایلاری‌نین بیریدیر و اونا «دره‌اؤرد» ده دئییلیر. بو چایین آدی ایکی سؤزدن دوزَلیب؛ قارا و سو.

قارا سؤزو، هم آغ بویانین (رنگ ین) قاباغیندا اولان بویا (رنگ) و هم ده بؤیوک و یئکه آنلاملاریندادیر. چایلی جنابلاری دئییر؛ «اساطیر باخیمیندان «قارا» یئر آلتی یارادیجینی یادا سالماق اوچون ایشه آپاریلمیشدیر».(۱)

یئری گلمیشکن دئمک گرکلی‌دیرکی، رشاد گنجین فیکرینجه؛ کئچمیشدن دنیا میلّتلری اینانجلاریندا، اوجمله‌دن تورکلرده، دنیانین دؤرد بوجاغی و اورتاسی، بئش بویا (رنگ) ایله تانینیرمیش. دوغو (گون‌چیخان، شرق)؛ یاشیل، باتی (گون‌باتان، غرب)؛ آغ، گونئی (جنوب)؛ قیرمیزی، قوزئی (شمال)؛ قارا و دنیانین اورتاسی ایسه؛ ساری بویا ایله تانینیرمیش.(۲). "سو" ایسه آنلامی بللیدیر.

بئله‌لیکله قاراسوچایی؛ سویو چوخ اولان چای یادا قوزئیده اولان چای آنلامیندادیر.

دره اؤرد سؤزونه گؤره دئمه‌لی‌ییک کی، اونون دوزگون یازیلیشی و دئییمی، کئچمیشده ائل آراسیندا اولان کیمی یورد دره‌سی دیر و بو فارسجایا چئوریلنده دره یورد کیمی یازیلیب و ایندیسه دره‌اؤر آدلانیر. آرتیرمالییق، دره‌اؤرد سوزون، «دره اؤرت» کیمی بیلنلرده وار. چای ین آدین بعضی کندلرده یاشایان یئرلی جاماعات قاراچای دا دئییرلر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ یورد سفرلریم، ص ۱۲ ۲ـ دکتر رشاد گنج، رنگ و نوروز در اساطیر ترک، کؤچورن، روشن، ص۱۴

۴۵ـ قوروچای (Quru çay)

موغاندا آدلیم بیر چایین آدی قوروچای دیر. ایلین یاغیش و قار اولان گونلری، اؤزللیکله گوز güz (پاییز) و قیشدا بو چای دا سو آخیر آنجاق باشقا چاغلار قورویور و ائله ایلین چوخ واختی قورو اولدوغو اوچون قوروچای آدلانیب. چایلار کتابی-نین۳۲۴ـ جو صفحه‌سینده قوروچای؛ آریق اوزون چای، مئشه‌لی چای و اویلاقلی چای آنلامیندا گلیب.

٤٦ـ کواَل چایی (Küəl çayı)

گئرمی شهری‌نین موجارا و قاراخان‌داغی محلّه‌لری آراسیندان کئچن چای، دولت یازیلاریندا یالنیش اولاراق، کوهل‌چای کیمی یازیلسادا ائل آراسیندا «کواَل‌چایی» آدلانیر. بو آد، کو و اَل سؤزلریندن دوزَلیب. کو سؤزو؛ باشچی، اؤندر (رهبر)، خاقان (فرمانروا)(۱)، آدسان (آوازه، شهرت) و اساطیرده، یئر تانری‌سی آنلامیندادير.(۲) اَل ایسه؛ اَل (فارسجا: دست)، جایناق (فارسجا: پنجه) آنلامیندا و زروان آیینی‌نین علامتی سایيلیر.(۳) بئله‌لیکله کوال؛ زروان باشچی‌سی یئری آنلامیندادير. سایین چایلی‌نین یازیلارینا گؤره، «زروان بیزیم یئرلرده اسکی تاریخه مالیکدیر. زروان؛ چاغ (زمان) و قاراچوخا (بخت) آللاهی دیر و اَل جایناغی ایسه اونون بلیرتی‌سی (علامتی) دیر».(۴)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی ـ انداچه، کوههای آذربایجان ص ۱۴۱ ۲ـ فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ۲۳۷ ۳ـ همان ۴ـ همان، ص ۱۴۵

۴۷ـ گئرمی چایی ☜ گئرمی

دؤردونجو بؤلوم

موغانین داغ آدلاری‌نین کؤکو

دؤردونجو بؤلوم ـ موغانین داغ آدلاری‌نین کؤکو

٤٨ـ آروانا داغی (Arvana dağı)

سالاوات داغلاری‌نین آدلیم زیروه‌لری‌نین بیری آروانا داغیـــدیر بو داغین باغیمسیز دنیزلردن ۱۵۳۲متر اوجالیغـــی وار و قاسیم‌کندی، ماراللی و دامداباجا کنـدلری آراسینـــدا یئرلشیر.

بو داغیـــن آدین بئلـــه آچیقلاماق اولار؛ دوه‌دره‌ســـی کنـــــدی‌نین آدین آراشـــدیرانـــدا دوه ســـؤزو ایلـه باغلـــی آرتیـــق دانیشیب دئمیشیک کی، دوه اوچ جـورا اولـــور؛۱ـ هاچا بوغـــور، هاچا مایا ۲ـ لؤک، آروانا ۳ـ نر، مایا. بئلینـــده قوشا خومـو (کـــووَنـــی) اولان دوه‌نین ائـــــرکَگینـــه هاچا بوغور و دیشی‌سینــــه، هاچا مایا دئییلیــر.

بئلینـــده تک خومـو (تک خوما بـوتـوو ده دئییلیـــر) اولان دوه‌نیـن بیـــر نؤوعـونون ائرکَگینـه لؤک، دیشی‌سینـــه ایســـه آروانا دئییلیـــر. آروانایا اوچ یاشینـــدا "مجـــی" دئییـــرلر.

آروانانیـــن بوینـــو گـــوده اولـــور و توکو ده قیـــــریق و گـوده گؤرونـور. بئله‌لیکلـــه گورونـــورکی، آروانا بیــر نـــوع دوه آدیـــدیر و گومان اولور آروانا داغـــی دوه‌نیـــن خومونا (کـــــووَنینــه) اوخشادیقـــدان بئلـــه آدلانیب.

هم ده قئیـــد ائـــدک کی، آروانا آدینا اوخشـــار مـــوغاندا وارانا یا وَرَنـــه آدلی اسکـــی بیـــر شهـــر واریمیـــش. کیتابین ۴۱ ـ نجی صحیفه‌سینـــده اونو آراشـدیرمیشیـق. وارانانیـــن؛ آنا قالا، گؤزتجـــی‌آنا و وار تایفاسی‌نیـن آناسـی کیمـــی آنلامـــلاری وار.

٤٩ـ آزنا داغی (Azna dağı)

آزناداغی باغیمسیز دنیز سولاریندان ۱۷۳۲متر اوجالیغی وار و گئرمی شهری‌نین دوره‌سینده اولان داغلارین أن اوجا زیروه‌سی سایلیـــر. بو داغین آدی، آز و نا سؤزلریندن دوزَلیب. آزنا سؤزونون بیرینجی بؤلومو «آز» سؤزودور. «آز» یا «آس» آسیانین اسکی تایفالاریندان‌دیر و چوخلاری بو قطعه‌نین آدین ائله بو تایفا ایله باغلی بیلیرلر. چایلی‌نین اومای کتابیندا آزلارلا باغلی بئله یازیلیب؛ «آز» قبیله بیرلشمه‌سی، خالق آدینا «گول‌تکین»، «تونیوقوق» آبیده‌لرینده راست گلیریک. «گول‌تکین» آبیده‌سی‌نین ۲۴ـ۲۳ـ جو خطینده، «آز»لارین آدی ایله باغلی چؤل یاد ائدیلیر: «آز چؤللرینده آزار (کیشی) تاپدیم. بیل منیم یئریم آزدیر». گؤروندویو کیمی بو آبیده ده بیرینجی «آز»، یئر آدی، ایکینجی «آز» ایســـــه، انسان، قبیلـــــه آدی کیمی ایشلَنمیشـــــــدیر.(۱) اسماعیل هادی، فرهنگ ترکی نوین کتابیندا آزلاری بیر تورک تایفاسی آدی بیلیب، یازیر: بونلارین آدی بیرینجی دؤنه گول‌تکین داش یازیلاریندا گؤرونور. «میرعلی سیداف ایناملیدیر کی آذربایجان سؤزو آذ یا آز + ار + بای + گان یا قان سؤزلریندن یارانیب. او آذ یا خود آز سؤزونون آنلامین بئله بیلیر؛ آز لغت‌ده اوغور و خئیر نیّت معناسیندادیر و بیر تورک دیللی تایفانین آدیدیر».(۲) آزنا سؤزونون ایکینجی بؤلومو، «نا» یاخود «ناو» دیر. بو سؤز «آنا» آنلامیندادیر.(۳) بئله‌لیکله آزنا؛ آز تایفاسی‌نین آناسی یوردو، یادا آز تایفاسی اوچون آنا یورد دئمکـــــدیر.

ارشادی‌فـــــرین یازیلارینا گـــــؤره، دده‌قورقود کیتابیندادا آزنا ســـــــؤزونه اوخشار و قوچاق و ایگیـــــد آنلامیـــــــندا اولان آزناور ســـــؤزو وار.

....

قایناقلار؛۱ـ چایلی؛ اومای، ص۱۲۰ ۲ـ کلوسون؛ فرهنگ ریشه شناسی ترکی پیش از سده سیزدهم، مادهAZ ص۶۷ـ۲۶۶ ۳ـ چایلی ـ انداچه، کوههای آذربایجان ص۷۹ ۴ـ ارشادی فرد؛ فرهنگ واژگان ترکی در زبان و ادبیات فارسی، ص۳۳

۵۰ـ آلایلا داغی ☜ آلایلا

۵۱ ـ اَلی‌چاپان (Əliçapan)

اَلی‌چاپان یا آلی چاپان سالاوات داغـــــلاری‌نین آدلیم زیروه‌لـری‌نیـــن بیریدیر. بو داغ، تولون کنـــدی‌نیـــن گون‌چیخانینـــدا یئرلشیـــر و باغیمسیز سولاردان ۱۸۷۷متـــر اوجالیغـی وار.

اَلی‌چاپانـی اینـــدی جاماعات چوخلو علـــی چاپان بیلیـــرلر. بو آد اَلی یا آلی و چاپان سؤزلرینـدن دوزَلیب. آل سـؤزونون تورک دیلینـده چئشیدلی (مختلف) آنلامـــلاری وار اوجملـــه‌دن، گونـــش، قیرمیـــزی، اوجا و گـــوج.(۱) بـو سـؤزو اَل (Əl) کیمـی بیلسک اوندا زروان آیینی‌نین علامتی اولور.(۲)

چاپان ایسه چاپماق، یارماق، کسمـک و بولمـک دئمکـدیر. اورانـی علـی چاپان بیلنلـــر بئله اینانیـرلار کی، حضرت امام علی (ع) اؤز قیلینجی ایلـه او قایانـی چاپیب.

الی‌چاپان داغـــی‌نیـــن اتیینـــده اَلی‌داشـــی آدلـی قـــوتسال (مقـــدس) بیـر داش وار و یئرلی جاماعات بئلـه اینانیــرلارکی، بو داش الـی‌چاپان داغینـدان بولونوب آشاغا دوشوبـدور. اوزاقـــــدان ـ یاخینـــــدان اورا نذیرلر ائـدیلیر. اوردا اولان داشیـن اوستـــو یازیلی ایمیـــش. نئچـــه ایل اؤنجـــه بو داش اکین اوچـــون مانع اولدوغـــوندان، یئـــریندن اویناديليب دره‌یـــه هئللـــه‌دیلیر. او گئجـــه، بیر نئچـــه آدام یوخـــودا، داشـی هللـــه‌ده‌نین جانینا داراشیب دئییـــرلر، او داشی نه اوچون هئللتـــدین؟ نئجه هئلله‌دیبسن سه گئد اوجورا قایتار یئرینه. او کیشی سحری‌سی گون تیکـــه‌لنمیش داشی توپالاییب یئرینه قایتاریر و داغیلماسین دئیه اوستونو سیمانـــلاییر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۳۸ ۲ـ چایلی؛ فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ۱۴۵

۵۲ ـ اَلی‌داشی (Əlidaşı)

گئرمی شهرینین گون چیخان طرفینده و ایزمارا ایله گئرمی آراسیندا اوزانمیش داغین اورتاسیندا و دئو قالاسی‌نین یاخلیغیندا یئکه بیر یومرو داش وار کی، اونا آلی‌داشی دئییلیر. آل سؤزونون تورک دیلینده چئشیدلی (مختلف) آنلاملاری وار اوجمله‌دن، گونش، قیرمیزی، اوجا و گوج.(۱) بو سؤزو اَل (Əl) کیمی بیلسک اوندا زروان دبی‌نین (آیینی‌نین) بلیرتی‌سی (علامتی) اولور.(۲) بئله‌لیکله اَلی‌داشی؛ گونش داشی، یادا زروان دبی (آیینی) ایله ایلگی‌سی اولان داش دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۳۸ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی،ص۱۴۵

۵۳ ـ ال‌له‌ســـرداغی ☜ ال‌له‌سر (آرتیـــرماق لازم دیـــرکی بـــو داغ، آلتیمیش یئتمیش ایل قاباغا کیمیـــن ائل آراسیـــندا بَـــزداغی یا بـــوزداغی کیمیـــده آدلانیرمیـــش. بَـــز سوزونه گوره بَـــز شهـــرینـده آچیقلاما وئریلیب).

۵٤ ـ ایرناواش داغی (İrnavaş dağı)

ایرناواش گئـــرمی شهـــری‌نین گونئیینـــــده یئـــر سالمیش آدلیم بیر داغ‌دیر. بو داغ باغیمسیـــز دنیـــزلردن ۱۲۳۰متـــر هونـــدوردور.

داغین آدی، ایـــر، ناو و اش سؤزلرینـــدن دوزَلیب. چایلـــی جنابـــلاری «ایـــر»، «ار» سـؤزو ایله باغلـــی بئلـــه یازیر: آنادولـــودا «ائـــر» کیمی ایشلَنن بو ســـؤز ، «کیشـــی» آنلامینـــدادیر.(۱) سیـــداف جنابـــلاری دا بو ســـؤزو تـورک سؤزو بیلیر و اونـو کیشـــی، انسان، ایگیـــد، قـــوچاق و بئله ســـؤزلر آنلامینـــدا بیلیـــر.

بو سؤز تورک تایفا و ائل آدلاری‌نین چوخونـــدا اوجملـــه‌دن؛ آوار (آو+ار)، خـــزر (خز+ار)، قاجار (قاج +ار) و... گـــؤزه چارپیر.(۲)

ایرناواش سؤزونون ایکینجـــی بؤلومو، «نا» یاخـــود «ناو» دیـــر. بو ســؤز «آنا» آنلامینـــدادیر.(۳) سؤزون اوچونجـــو بؤلومو «اش» دیر. فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی کیتابی‌نین ۱۱- جی صحیفه‌سینـــده بو ســـؤزون؛ «آتا» و «یولداش» کیمـی آنلامـــلاری اولماسی دئییلیب. بئله‌لیکلـــه ایرناواش؛ قوچاق آتا ـ آنالار یئـــری دئمکـــدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـچایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص ۳۳ ۲ـ رئیس نیا؛ آذربایجان در سیر تاریخ ایران، ائوره ۱۰۰ ۳ـ چایلی ـ انداچه، کوههای آذربایجان ص ۷۹

۵۵ـ ایلانلی داغی (İlanlı dağı)

ایلانلی‌داغـــی کیچیک بیر داغ اولسادا مـــــوغانین آدلیم و تانینمیـــش داغـــــلاری‌نین بیـــریدیر. بو داغ گئـــرمی ـ بیله‌ســوار یولو و جاهان‌خانیملی کنـــدی‌نین دوغوسوندا یئرلشیر و باغیمسیز دنیزلردن ۶۴۱متر اوجالیغی وار.

داغیـــــن آدی "ایـــــلان" و "لـــی" سـؤزلرینـــــدن دوزَلیب. آذربایجان دیلی‌نیـــن ایضاحلـــی لوغتـــــی سؤزلویونـــده، ایلانلا باغلـــی بئلـــــه یازیـــر؛ ایـــلان، بدنی اوزون و قیـــوریلان، آیاق‌سیـــز، عادتـــن زَهَـــرلی دیشلـــری اولان ســورونن حئیـــوان (۱) دیـــر.

همیـــن سؤزلویـــده ایلانلـــی حاقّینـــــدادا بئلـــه یازیلیب؛ ایـــــلانلی، ایـــــلان چـــوخ اولان، ایـــلان یاشایان (۲) یئـــــر دئمکدیر. یئرلی جاماعاتین دئدیگینه گؤره بورادا کئچمیشدن ایلان چوخ چوخ ایمیش و اونلارین قورخوسوندان بورادان کئچمک چوخ چتین ایمیش.

....

قایناقلار؛ ۱ ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ بهزادی، ج۳ ص۲۹۹۳ ۲ـ همان، ج۳ ص ۲۹۹۴

۵٦ـ برزند داغی ☜ برزند

۵۷ـ تالیش داغلاری (Talış dağları)

اردبیل بؤلگه‌سی ایلـــه خـــزر دنیـــزی آراسینـــــدا گـــونئی ـ قـــوزئی یؤنـده اوزانان آدلیم سیـــرا داغـــــلارا «تالیـــش داغـــلاری» دئییرلر.

تالیش داغــــــلاری نیـن آستارا – انــــزلی محدوده ســـی هوندورلوکلرینـــده و داغــــلارین زیـروه سینـــه یاخین ، داها چـــوخ تالیــــش تایفالاری نین یاشادیقـــلاری اوچون بو داغـــــلار " تالیـــش داغـــلاری " آدی ایلــــه تانینیب، بـــو داغـــلارین اتَگینــــده کی شهـــر و کندلرده تـــورکلر یاشاییـــرلار.

فــریدون آغاسی اوغلـو تالیـش ســـؤزون، اسکیـــدن آذربایجانــــدا یاشامیش «تالاس» یاخــــود « تالیــس» آدلی تـورک تایفاسی آدی ایلـــه باغلی بیلیــــر. چایلـی ایســه اونـو، بـوداق ایشیغـــی (۱) آنلامینــــدا بیلیر. بو ســـرا داغـــلار مـوغان ماحالی‌نین گونئینـه کیمی اوزانیبـــدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ چایلار، ص۳۰۳

۵۸ـ خوروزلو داغلاری (Xoruzlu dağları)

خوروزلوداغــــــلاری موغان‌دا آدلیم ســـــرا داغــــــلارین بیـری‌نیـن آدیـــدیر. بو داغـــــــلار چـؤل‌خـوروزونـون چــــوخ اولـــدوغـــونا گــــؤره بئلـــه آدلانیبـــلار.

آغ‌داغ و باجــــراوان‌داغی بوسیــــــرا داغــــــلارین اوجا زیروه‌لری سایلیـــرلار. هم ده دئمک یئرینه دوشـــرکی، کئچمیش اینانجــــلارا گـؤره، خـــــوروز شـــــر قووه‌لری اوزاقــــلاشدیریر. بونا گـؤره خــــوروز سحـــر ایله ایلگیلی سایلیـر و دان یئـــری خوروز بانی ایلـه آچیلیر.

۵۹ ـ داش‌چوبان (daşçoban)

داش‌چوبان سالاوات داغلاری‌نین آدلیم و اؤتکسل زیروه‌لری‌نین بیریدیر. بو داغین باغیمسیز دنیزلردن ۱۴۶۱متر هوندورلویو وار و گئرمی شهری و ایزمارا، قوزلو، اینی و چالای کندلری آراسیندا یئرلشیر. داش‌چوبان حاققیندا آرتیق بیلمگ اوچون ائل بیلیمی درگی‌سی‌نین ۳۹ـ جو ساییندا یازیلان یازیدان یارارلانیریق؛ «یاشلیلاریمیز اسکی‌دن بئله دئییرلر؛ بیر چوبان چوخ سوسوز ایمیش، تانری‌دان ایسته ییر اونا سرین سو یئتیرسین، چوبان آند ایچیر: «منه سو یئتیرسن سورولریمدن یئددی‌سین قوربان کَسرم». آللاهین امری ایله یئردن بولاغ جوشور، چوبان دویونجا اوندان ایچیر. سورونو اوتارماغا داغلارا ساری آپاریر. داغین اوجا بیر یئرینده دینجلمه یه اوتورور و ایچدییی آند یادینا دوشور. او کوفر ائله ییر و سورودن قوربان کسمک یئرینه، باشیندان یئددی بیت تاپییب اؤلدورور و «بودا سنین قوربانین» دئییر. چوبان بئله ائتدییی حالدا آللاه ساریدان قارغانیر و سورولری ایله بیرلیکده قورویوب داشا دؤنور. من اوشاقلیقدان بو سؤزلری بؤیوک‌لردن ائشیدمیشدیم، کئچمیش تاریخیمیزه چوخ علاقه‌لی اولدوغوم اوچون نئچه ایل قاباق گئدیب او داشی گؤرموشدوم، آنجاق هشتادیئددینجی ایلین یاز فصلینین آغلارگولر آییندا یولداشلارین نئچه‌سی ایله، یئنه اورادا اولدوم. داش چوبان داها ماراقلی و گؤرکملی حالدا دایانمیشدی، سانکی سورولری گؤزله‌ییردی. منیم اوشاقلیق چاغیمداکی آغساققاللارین چوخو، ابدییته قوووشسالاردا، چوبان داشینا باخدیقجا اونلارین ناغیل ائتدییی سؤزلر بیر ـ بیر گؤزومون اؤنوندن کئچیردی. داش چوبان اؤزو اینانجلاردا بئله یاشاسادا، موغانین تاریخیندن بیر پارچاسینی اؤزونده یاشادیر. بو داش، دنیادا «مئنهیر» آدی ایله تانینان داشلار سیراسیندادیر. « مئنهیر فیرانسیز سؤزو اولوب (مئن= داش، هیر= اوزون) اوزون داش آنلامیندا ایشلَنیر. آذربایجاندا چوبان‌داشی آدی ایله تانینان بئله آبیده‌لره داغ و داغ اته‌یی زونالاردا راست گلمک اولور».(۱) منجه بوداشلارین دنیادا «مگالی‌تیک» آدی ایله تانینان تمددونه عایید اولماسینی احتمال

ائتمک اولار. مگالی‌تیک یا یئکه داشلار تمددونو، دنیانین داش دؤورونه عایید اولان بیر تمددوندور. بو تمددون تاریخ باخیمیندان آذربایجاندا هوریلر چاغینا گئدیب چیخیر. آذربایجاندا مگالی‌تیک ساحه‌سینده دانیشان آرخئولوقلار (باستانشناسلار) بو تمددونون ایزلری‌نین، موغانین داغلیق یئرلرینده اولما احتمالیندان سؤز آچیبلار. داش‌چوبان آدی ایله تانینان بو اسکی آبیده؛ گئرمی شهری، ایزمارا، قوزلو (اوغوزلو)، اینی و چالای کندلری آراسیندا، دؤرد یانیندا تاریخدن ایزلر قالمیش بیر یئرده یئرلَشیر. اونون بیر کیلومتر قوزئینده و بیر کیلومتر گونئینده آدلیم دئوقالاسی و اینی‌قالاسی، دوغوسوندا ایسه قوزلوکندی اسکی تاریخی اثرلری ایله (اوچ داش‌ماغاراسی، ایکی تاریخی تپه، اَرَب (عرب) سنگری و آغیل یئری آدی ایله تانینان ایکی قالا و.س) یئرلشیر، آنجاق بونلارین چوخ اؤنملی‌سی قوزلو و اینی آراسیندا یئرلشن اسکی دیگه‌بر و سوداب شهرلری‌دیر. بو شهرلرین یئر سالدیغی اؤوروش ایندی اکین یئری کیمی استفاده اولونسادا، ایزی هله ده قالیر. داش‌چوبان بعضیلرین فیکرینجه بو شهرلرین زیارتگاهی کیمی بیر آبیده‌دیر و بو یونولموش داشلار چوخ اسکی چاغلارا عاییددیر.

داش‌چوبان آبیـــده‌سی ایزمارا ایلـــه گئـــرمی آراسینـــدا، گونئیـدن- قوزئیه چکیلن سیـــرا داغیـــن گـــونئی‌اوجـــوندا یئـــرلشیر. بورا اینــــی ده گـــؤدوله و باشقا چئـــوره کنـــــدلرده داش‌چـوبان، چـوبان‌داش، داشادؤنموش‌چوبان یا داشادؤنن کیمی آدلانیـــر.

تأسسوفله، بورادا، باشقا تاریخی یئرلریمیز کیمی، یئر آلتی اشیالار آختارانلارین- بیلمه دن اؤز تاریخین آرادان آپارماغا اؤزگه‌لر الی ایله ایشه توتولانلارین- واسطه‌سی ایله قازیلیبـــدیر».(۲) آرتیرمالییـــق، چوبان ســـؤزون، «اوجا سس» (۳) آنلامینـدا اولان، چـــو و بـان ســـؤزلرینه ده بؤلمـــــک اولار.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان اینجه صنعتی؛ ریضائو، ص ۲۶ ۲ـ ائل بیلیمی درگی‌سی، بایرام‌آیی ۱۳۹۰، ۳۹ـ جو سایی، موغاندا«داش چوبان»ـ ا عایید اینانج، ابراهیمی ص۱۷–۱۵ ۳ـ چایلی، چایلار، ص۳۰۲

٦٠ـ سالاوات داغلاری (Salavat dağları)

سالاوات موغانین گونئیینده یئرلَشن آدلیم سیرا داغلارین آدی دیر. بو داغلار بیر یاندان قاراداغ داغلارینا و او بیری یاندان تالیش داغلارینا یاپیشیب. سالاوات‌داغلاری موغان و ارشه ماحاللاری آراسیندا، دیوار کیمی چکیلیب و اونلارین دوغال (طبیعی) سینیری (مرزی) ساییلیر. بو داغلارین آدی ایله عینی آددا وکئچمیشدن موغان تورپاغی ساییلان آدلیم سالاوات کندی وار. سالاوات داغلاری‌نین آزی ۷۰کیلومتر اوزونلوغو وار و اونلارجا کیچیک و بؤیوك زیروه اوزونده یئر وئریب. بیز بورادا سؤز اوزون اولماسین دئیه، بو زیروه‌لرین تکجه بیر نئچه‌سین آراشدیردیق. سالاوات آدین ایکی جورا آراشدیرماق اولار؛ بیرینجی اونو، سال و آوات بؤلوملرینه بؤلوب آراشدیرماق‌دیر. سال سؤزو تورکجه اسکی سؤزلردن بیریدیر. بو سؤز سؤزلوکلرده؛ «بوتوو، لای، بوتو یاستی داش پارچاسی و...» (۱) «بیر بؤلوم، نسنه‌دن بیر تیکه و...» (۲) آنلامینداادیر. ایندی ده موغاندا سال سؤزو ایشلنیر؛ اؤرنك اوچون، بیر یئر بوتو تاختاداش اولارسا اورایا سال داش دئییلیر یا اؤروشده بیر لای یئر بوتون بوغدا اکیلنده دئییلیر بو سال بوتون بوغدادیر. هم ده سال تورك دیلینده؛ باسقین (هجوم) و ایلقار (هجوم کردن) آنلامیندا دا گلیب. سؤزون ایکینجی بؤلومون آواتی؛ آوادانلیق آنلامیندا توتساق، سالاوات؛ بوتو آوادانلیق، آباد اولموش یئر آنلامیندا اولور. ایکینجی آراشدیرمادا، سالاوات سؤزون سارمات تایفاسی ایله باغلاماق ایستردیک. تاریخده یازیلیب، اسکیتلر تایفا بیرلشمه‌سیندن یارانان امپراتورلوق اولوبلار. بو تایفالارین اؤنملی‌سی سارماتلار دیر.

ایندی آذربایجاندا سارمات آدی ایله باغلی چوخ یئر آدلاری وار. موغاندا اؤنملی یئرلردن بیری‌سی ده، اونگوت ماحالی‌نین قاراآغاج کندی یاخینلیغینداکی، سارماتلار دره‌سی‌دیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج۲، ص۱۴۱۳ ۲ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیك ترکی ـ فارسی، هادی، ص۳۵۵

٦١ ـ سنگرداغی (Səngər dağı)

موران ماحالی‌نین آدلیم داغلاری‌نین بیری، مئهـــره ایله پرمئییـــر کنـــدلری آراسیندا یئرلشن و باغیمسیـــــز سولاردان ۱۰۰۰متر اوجالیغی اولان سنگرداغی دیر.

بو آدی آچیقـــــلامامیش قئید ائدک کی، اینـــدی موغاندا سنگـــر آدلی اونلارجا یئر آدی وار اوجملـــه‌دن؛ لنگان داکی خان سنگـــری، آلایلا دا کی سنگـــر سنگـــر، چـــوون‌گونش ده کی قازماسنگـــر و...

سنگـــر سوزون بئله آچیقـــــلاماق اولار؛ «تورکجه ده، داغین اوجو، دیوارین، تپه‌نین یا داغین قورتاراجاقی، جونجو و بئله آنلاملاردا اولان "سینگیر" سؤزو وار. بو سؤز اسکی سؤزدور و ایندی او "سنگر" فورماسیندا فارس دیلینه ده کئچیب ایشلَنیر».(۱) محمد صادق نائبی ده، یکهزار واژه اصیل ترکی در پارسی آدلی یازیدا، دیوان لغات الترک محمود کاشغری یه آرخالاناراق بو سؤز ایله باغلی یازیر؛ سنگر؛ داغین باشی، هر بیر دیوارین قیراغی دئمکدیر. سؤزلوکلرده ایسه سنگر؛ گوللَه‌دن، قلپه‌دن قورونماق اوچون قازیلان چوخور، خندک(۲) آنلامینداادیر. موغاندا سنگر آدلی یئر آدلاری‌نین چوخ اولماسی، بوردا اؤتک بویو دؤیوش‌لرین چوخ اولماسین گؤستریر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع ایتمولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی، ص۵۲۰ ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۲ ص ۱۴۷۱

٦٢ ـ شین‌آوار داغی (Şinavar dağı)

شین‌آوار گئـــرمی شهـــری‌نین گونئی دوغوسونـــــدا و اینی کندی‌نین گونئیینده، سالاوات داغـــــلاری‌نین آدلیم زیره‌لری‌نین بیـــریدیر. بـــو داغ باغیمسیـــز سولاردان ۱۹۴۶متـــر اوجالیغی وار.

ایندی شیـــن‌آوار (شیناوار) کیمی آدلانان بو داغا، یاشلی کیشیلر «ائشناوار» دا دئییـــرلر. بو داغیـــن آدی، شین و آوار ســـؤزلریندن یارانیب. شیـن ســـؤزو؛ اورناق (تخت و ســریر) آنلامینـــــدادیر.(۱)

داغیـــن آدی‌نین ایکینجـی بؤلومو، آدلیم آوار تایفاسی‌نیـن آدی ایلـه باغلیـــدیر. بئله‌لیکلـــه "شیـــــن‌آوار"، "آوارلاریـن اورناغـــی (تختـــی)" دئمکـــــدیر.

داغین آدین یاشلیلار دئین کیمی ائشناوار سانیب، ائش و ناوار سؤزلرینه بؤلوب آراشـــدیرماقـدا اولار؛ بو باخیمـــــدان، بؤلومون ایلک قیسمی «ائش» سؤزو اولور. میرعلی‌سیـــداف‌ون آراشـــــدیرمالارینا اساساً قدیم تورک ائللری، اوجملـه‌دن هونـــــلاردا "کام = قام" کلمـــه‌سی شامان، روحانـــی، دین‌خادمـی، کاهیـــن، فالچـــی، طبیب، حکیم، عالیم، فیلســوف و ... معنالاریـــــدا ایشلنمیشـــــدیر. یعنی بیر نوع احتراملی و مقـــدس سؤز اولموشـــدور و بونا گؤره ده هـــونلار داخیلینده "ائش ـ کام = آتا ـ کام" شکیل‌لرینـــده یعنـــی "آتا ـ شامان"، "آرخاداش شامان" معناسینـــــدا اولموشدور.

"ائش" اسکی تورک دیلینده هم ده آرخاداش، یولداش معناسیندا اولموشدور.(۲) ســـؤزون ایکینجـــــی بؤلومو «ناوار» سؤزودور. ناوار قوتی شاهلاری‌نین بیری‌نین آدیـــدیر. «دئمک، ناوار و نامار کلمــــه‌لری اصلینـــــده عئینی بیر سؤز اولموش و زامان کئچـــــدیکجه، انسان آدی اولماسی اونودولاراق، خالق داخیلینده یالنیز یئر آدی کیمی، قالمیـشدیر».(۳) بو باخیمدان ائشناوار؛ ناوارشاهین آدیله باغلی اولان داغ دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی ـ انداچه، کوههای آذربایجان ص ۴۴ ۲ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، ص ۵۳۶ ۳ـ همان، ص ۲۵۸

٦٣ ـ صلوات‌داغلاری ☜ سالاوات داغلاری

٦٤ ـ قاراجا داغی (Qaraca dağı)

بولغارچایی‌نین باش توتـــدوغو و مـــوران ماحالی‌نیـــن گونئیینــــده یئرلشن آدلیم قاراجاداغـــــی‌نین آدی ؛ قارا و جا یا جه سؤزلریندن دوزَلیب.

قارا ســـؤزو، هم آغ بویانین (رنگین) قاباغینـــدا اولان بویا (رنگ) و هم ده بؤیوک و یئکه آنلامـــلاریندادیر.

چایلی جنابلاری دئییر؛ «اساطیر باخیمینـــدان «قارا» یئـــر آلتی یارادیجینی یادا سالماق اوچـــون ایشه آپاریلمیشـــدیر».(۱)

ســؤزون ایکینجی بؤلومو، جا یا جه ایســه کیچیک‌لیک علامتی اولارکن؛ «اوخشـار» آنلامینـــدادیر.(۲) بئله‌لیکلـــه قاراجاداغی؛ بؤیوک داغلارا اوخشایان داغ دئمکـــدیر. چایلـــی قاراجا ســـؤزون؛ نیسبتاً بـــؤیوک آنلامینـــدا بیلیـــر.(۳) بو باخیمـــدان قاراجاداغی؛ نیسبتاً بؤیوک داغ دئمکــــدیر. بو داغ سالاوات سیرا داغـــلاری‌نین زیروه‌لـــری‌نیـــن بیریـــدیر و باغیمسیـــز دنیـــزلردن ۱۶۵۰متـــر اوجالیـــغی وار.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ یورد سفرلریم، ص ۱۲ ۲ـ چایلی ـ انداچه، کوههای آذربایجان ص۷۷ ۳ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص ۲۳۱

٦٥ ـ قاراخان داغی (Qaraxan dağı)

قاراخان داغی گئـرمی شهـــــرینی مانسیریا سالمیش آدلیم داغـــــلارین بیری، هم ده او داغیـــن اَتگینـــده یئرلَشـن بیر محلـــّه (اورام) دیر. اونونو آدیـن نئچه باخیمدان آچیقلاماق اولار؛

ـ قاراخان اوغوزون آتاسی‌نین آدیدیر. (۱)

ـ قاراخان، بؤیوک‌خان آنلامینـــدادیـــر و آلپ ارتونقانیـــن (افـــراسیابیـــن) بؤیـــوک باشچـــی‌لارینداندير(۲)

ـ قارلیق، چیگیل، یغما، توخسی و ... تورک تایفالاری یارادان، قره‌خان ـ قاراخانیلر آدلی بیر دولت وار.

ـ قاراخان سؤزون ایکی یئره بولوب آچیقلاماق اولار؛ "قارا" و "خان". قارا سؤزو، هم آغ بویانین (رنگین) قاباغیندا اولان بویا (رنگ) و هم ده "بؤیوک" و "یئکه" آنلامینداادیر.

چایلی دئییر؛ اساطیر باخیمیندان «قارا» یئر آلتی یارادیجینی یادا سالماق اوچون ایشه آپاریلمیشدیر».(۳) آدین ایکینجی بؤلومو "خان"، سؤزلوکده؛ «حاکیم [باشچی]، آغا و حکمران» آنلامینداادیر. (۴) بئله‌لیکله قاراخان بؤیوک حاکیم، بؤیوک حکمران آنلامیندا اولور و قاراخان داغی ایسه، "بؤیوک حاکیم داغی" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ ارشادی فرد؛ فرهنگ واژگان ترکی در زبان و ادبیات فارسی، ص۴۲ ۲ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص۹۷ ۳ـ چایلی؛ یورد سفرلریم، ص ۱۲ ۴ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن، بهزادی، ج ۱ ص ۹۷۳

٦٦ ـ قاراوول داغی (Qaravul dağı)

موغاندا ایکی آدلیم داغین آدی قاراوول دیر. بیریسی دیزده کندی‌نین اوستونده یئرلشن داغ و او بیری‌سی ایسه بئلداشی کندیندن یوخاریدا اولان داغ.

قاراوول سؤزلوکده؛ گوزتچی و کشیک‌وئرن آنلامینداادیر. بئله‌لیکله آیدیندیرکی بو داغلار کئچمیش چاغلار، اؤزللیکله دؤیوش چاغلاری گؤزتچیلر و کئشیکچی‌لر یئری ایمیش و اوردولارین هانسی یاندان و نئجه گلمه‌لری بورادان گودولورموش.

٦٧ ـ قجل‌داغی (Qəcəl dağı)

موغان ماحالیندا اونلارجا داغین آدی قجل آدلانیر. بونلاردان، مئهره، پرمئییر و قارایاتاق کندلری آراسیندا یئرلشن و باغیمسیز دنیزلردن ۱۲۸۸متر اوجالیغی اولان قجل‌داغی، بورون قیشلاقلاری‌نین گون‌چیخانی و قابالا کندی‌نین قوزئی دوغوسوندا و باغیمسیز دنیزلردن ۸۱۸ متر هوندورلویو اولان عئینی آددا داغ و بییَره، قوزلو، آشاغااینی و آلایلا کندلری آراسیندا یئرلشن و باغیمسیز دنیزلردن ۱۴۱۷ متر اوجالیغی اولان قجل‌داغی‌نین آدلارین چکمک اولار. ایندی موغاندا قجل، داغین قوزئی بؤیرینده قار توتان چالایئره، دره‌یه دئییلیر. هم ده بو سؤزو قج و ال بؤلوملرینه بؤلوب آچیقلاماق اولار. بو باخیمدان قج، بیر آدلیم تایفا آدی (۱) و ال ایسه، زروان دبی‌نین (آیینی‌نین) بلیرتی‌سی (علامتی) (۲)دیر. آرتیراق کی، ال سؤزون آل کیمی ده بیلمک اولار. بو سؤزون تورک دیلینده چئشیدلی (مختلف) آنلاملاری وار اوجمله‌دن، "گونش"، "قیرمیزی"، "اوجا" و "گوج".(۳) بئله‌لیکله قجل‌داغی؛ «زروان ایله باغلی اولان قج آداملاری‌نین داغی» یادا «گوجلو قج آداملاری‌نین داغی» آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی ـ انداچه، کوههای آذربایجان، ص۳۱۶ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی،ص۱۴۵ ۳ـچایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۳۸

٦٨ ـ قوربان داغی (Qurban dağı)

سالاوات داغـــــلاری‌نین آدلیم زیروه‌لری‌نیـــن بیـری قوربان‌داغـــی آدلانیر. بو داغ قافارکنــــدی‌نین گونئیینــــــده و لنگانین باتیسیندا یئرلشیر و باغیمسیز دنیــــزلردن ۱۴۴۷متر هونـــــدوردور. سایین محمد صادق نائبی، یکهـزار واژه اصیل ترکی در پارسی آدلی یازیـــــدا، قوُربان ســــؤزون، سلاح آنلامینـــــدا اولان «قور» سؤزونـــدن بیلیر. بان ایسه بو ســـــؤزده اک‌دیر.

او هم ده یازیـــر؛ قوربان، قور و قورچی سؤزلری ایله بیر کؤکـــــدن دیر و عربجه اولان قربانِ ســؤزو ایله ایلگی‌سی یوخدور.(۱) بئله‌لیکله قوربان‌داغی، سلاحلی انسانلارین گؤزتچیلیک یئری دئمکدیر. قوربان ســوزون عربجـــــه اولان قوربان سؤزو ایله ده باغلی بیلمک اولار. بو باخیمـــــــــدان، قوربان؛ «دینی عادتلر گؤره، آللاه یولونـــــدا کسیلن قویون و یا باشقا بیر حئیـــوان» (۲) آنلامینــــدادیر. بئله اولسا قوربان داغی؛ قوربان کسیلن داغ دئمکـــــدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ یکهزار واژه اصیل ترکی در پارسی، ص۶۰ (سایت مرکز تحقیقات مجمع دانشگاهیان آذربایجانی (آبتام)) ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ بهزادی، ج ۲ ص۱۸۸۵

٦٩ ـ قوش قایاسی (Quş qayası)

قوش‌قایاسی سالاوات داغـــــلاری‌نین بؤیوک و آدلیم زیروه‌لرینــــدن بیریــدیر. بو داغ، لنگان، قافارکنــــدی و دمیرچـــــی‌دره‌سی کندلری آراسینـــــدا یئرلشیر و باغیمسیــــز سولاردان ۱۷۰۲متـــــر اوجالیغـــی وار.

داغیــــن آدی، قـوش و قایا سؤزلرینـــدن دوزَلیب. محمــد صادق نائبـــی، قوش ســـؤزو ایلــــه باغلی یازیر؛ «قـــوش، گئنـــــل حالدا (عمـومی حالدا) بوتون اوچان قوشـــلارا دئییلیر آنجاق بو ســـؤز اؤزل (مخصـوص) اولاراق سونقـــور آدلی اوو قوشـــونا وئریلـــن آددیـر».(۱) سونقـــــور قوشونا شـــونقار قوشــــــودا دئییلیر.

آدین ایکینجــــی بؤلومو "قایا" ایســـه؛ داشلیـــــق و سارپ داغ؛ داشلیق اوچوروم، یارغان، ســـرت داش(۲) آنلامینــــــدادیر. بئله‌لیکله داغین آدی؛ سونقـــــور قوشونون اورادا اولماسینـــــدان بئله آدلانیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ یکهزار واژه اصیل ترکی در پارسی، ص۶۱ (سایت مرکز تحقیقات مجمع دانشگاهیان آذربایجانی (آبتام)) ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ بهزادی، ج ۲ ص۱۸۳۲

۷۰ ـ قولوداشی(Qulu daşı)

سالاوات داغلاری‌نین آدلیم زیروه‌لری‌نین بیری قولوتاش یا قولوداشی دیر. بو داغ تولون کندی‌نین گونئیینده یئرلشیر و باغیمسیز دنیزلردن ۲۲۰۴متر اوجالیغی وار. بو داغ ائل آراسیندا قاراوول داغی و قاراجالی‌داغی کیمی ده آدلانیر. داغین آدینداکی قولو سؤزو، سسلی آنلامیندا و قولوتاش ایسه، سسلی داش دئمکدیر.(۱)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، چایلار، ص۳۲۴

۷۱ـ کالانترداغی (Kalantər dağı)

اونگوت بؤلویونده یئرلَشن بو داغین آدی، کالان و تر بؤلوملریندن یارانیب؛ کال یا کالان تورک تایفالاری‌نین بیری‌سی‌نین آدیدیر.(۱) تر یا تار ایسه «ائو» (۲) آنلامینداادیر. بئله‌لیکله داغین آدی، کالان تایفاسی‌نین یئری، یوردو دئمکدیر. هم ده سایین چایلی کالانتر یا کالان‌تار سؤزون؛ کل یئرینده کی توپا قار آنلامیندا بیلیر. (۳)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۲۱۳ ۲ـ همان، ص۹۵ ۳ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص ۲۰۶

۷۲ ـ گنجه‌داغی (Gəncə dağı)

گنجه‌داغی موغانین سالاوات داغلاری‌نین آدلیم زیروه‌لری‌نین بیریدیر. بو داغ، تولون، عزیزلو، لوسگه‌دره و اولوکندی آراسیندا یئرلشیر و باغیمسیز سولاردان ۱۸۳۰متر اوجادیر. بو داغین آدی ایلک اؤنجه آذربایجانین آدلیم گنجه شهری‌نین آدین یادا سالیر. سایین ارشادی‌فرد یازیر؛ تاریخ آذربایجان یازاری محمود اسماعیل، گنجه‌نین آدین تورک دیلی کنجاک تایفاسی‌نین آدی ایله باغلی بیلیر.(۱) بو سؤز اسکی قایناقلاردا «گنزک» کیمی گلیب. گنزک (گنزق، گانساق، قانساق) ایکی بؤلومدن یارانیب؛ "گن" (گان، قان) و "زک"(زق، زاق، ساق). آدین بیرینجی

بؤلومو؛ عربجه "گان" تورکجه "قان"دیر. بو سؤز اسکی تورکجه‌ده خان و آتا (۲) آنلامیندادير. آدین ایکینجی بؤلومو ایسه؛ ساق یا ساك‌دیر. سایین هادی جنابلاری بو سؤزو ساییق، آییق (هوشکار)(۳) آنلامیندا بیلیر. سایین سیداف ایسه ساق سؤزون، اوخ و یای (۴) آنلامیندا بیلیر. هم ده ساك آدلیم تورك تایفالاری‌نین بیریسی‌نین آدیدیر. ساك‌لار یا ساکالار میلاددان اونجه ۷ـ۸ ـ جی عصرلرده بؤیوك امپراتورلوق قورموشلار. سؤزلوکده ایسه ساکا، بیلگین، بیلیجی، باش‌بیلن، دوشونجه‌لی و... آنلامیندادير. بوگون موغان و آذربایجاندا چوخلو یئرآدلاریندا ساك تایفاسی‌نین آدی گؤزه چارپیر؛ شکراب (ساکاراب)، شکرم(ساکارام)، ساغیرلار، بالاساکان، شکی (شاکی)، زاقاتالا (ساکاتالا) و... . بئله‌لیکله گنجه‌داغی؛ ساق تایفاسی‌نین خانی یا آتاسی‌نین داغی یادا بیلیجی خانین، بیلیجی آتانین داغی دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ ارشادی فرد؛ فرهنگ واژگان ترکی در زبان و ادبیات فارسی،۲۷۴ ۲ـ یادمانهای ترکی باستان، پروفسور صدیق، ص۲۳۹ـ۲۳۸ هم ده؛ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۱۷۳ ۳ـ مین ایلدن بری تورك سؤزلری، اسماعیل هادی، وارلیق، یاز، یای، کوز۱۳۷۵ و تریبون۶، قیش۲۰۰۱ ۴ـ آذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکونو دوشونرکن، سیداف، کؤچورن شاوانلی، ص۴۲

۷۳ ـ گونئی داغی (Güney dağı)

ایندی موغان ماحالی‌نین بوتون کندلرینده گونئی و قوزئی آدلی داغ و یئر آدلارین گورمك مومکون دور. آنجاق آچیقلاماق ایسته‌دیکیمیز گونئی‌داغی موغانین آدلیم و اوجا داغلاری‌نین بیریدیر. بو داغین باغیمسیز سولاردان ۱۸۰۰متر اوجالیغی وار و یوخاری دمیرچی‌دره‌سی‌نین گونئیینده یئرلشیر. گونئی؛ گون توتان یئر (۱) گون دوشن یئر، گونشلی یئر (۲) دئمکدیر. ایندی ائل آراسیندادا گون چوخ توتان یئره و قوزئیین ترسینه و قارشینا گونئی دئییلیر. ایندی بو سؤز یئر آدلاریندان باشقا بیزیم ایکییه

بؤلونموش آذربایجان آدیندادا؛ قوزئی آذربایجان و گونئی آذربایجان کیمی ایشلَنیر. گونئی‌داغی، گون توتان یئرده اولدوغوندان بئله آدلانیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، اسماعیل هادی، ص ۷۳۰ ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۳ ص۲۲۱۳

۷٤ ـ ماراللی داغی (marallı dağı)

سالاوات داغلاری‌نین آدلیم بیر داغی‌نین آدی ماراللی داغیدیر. بو داغ برزند ماحالیندا یئرلَشیر و باغیمسیز سولاردان ۱۷۲۸متر هوندوردور.

مارال؛ «بوینوزلاری بوداق کیمی شاخه‌لەنن، گؤوشه‌ین هاچا دیرناقلی حئیوان» آدی و «تشبئه‌لرده «گؤزل» معناسیندا»دیر.(۱)

کئچمیشده مارالین چوخ اولدوغو اوچون بو داغ، ماراللی‌داغی آدلانیبدیر. هم ده ماراللی سؤزونو، مار، آل و لی بؤلوملرینه بؤلوب آچیقلاماق اولار. مار سؤزو سومئر افسانه‌لرینده «بؤیوک» و «آنا» آنلامیندا ایشلَنیب.(۲) آل سؤزونون تورک دیلینده چئشیدلی (مختلف) آنلاملاری وار اوجمله‌دن، "گونش"، "قیرمیزی"، "اوجا"، "گوج".(۳) بو سؤز اَل (Əl) کیمی ده ایشلَنیر. اونو ال کیمی بیلسک اوندا زروان دبی‌نین (آیینی‌نین) بلیرتی‌سی (علامتی) اولور.(۴) «لی» شکیلچی‌سی ایسه؛ آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کیفیت، صاحبلیک و کمیّت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۵) بوباخیمدان ماراللی‌داغی، زروان دبلری اوچون آنا داغ دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۳ ص ۲۳۲۰ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۲۲۷ و فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۵۲۰ ۳ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۳۸ ۴ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۱۴۵ ۵ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۷۵ـ موغان گؤروکن (muğangörükən)

بو داغ سالاوات سیرا داغـــلاری‌نین ان اوجا و آدلیم زیروه‌سی ساییلیر. موغان‌گؤروکن گئرمی‌نین گونئیینـــده، زینگیـــرکندی‌نین قاراقایا و ساری‌بولاق یایلاغـــی ایله قوزئی آذربایجانین پئریمبئـــل کنـــدی‌نیـــن سرحدّینده یئرلشیـــر و باغیمسیز سولاردان ۲۲۲۲متر اوجالیغـــی وار. موغان سؤزونه گؤره کئچمیش صحیفه‌لرده یازمیشیق. بورادا تکجه بونو قئید ائتمگ ایستردیک کی، بو داغـــدان، موغان ماحالی‌نیـــن چوخ یئرلری گؤروندویو اوچون بئله آدلانیب.

۷۶ـ میرو داغی (miroo dağı)

میـــرو داغـی و اونـون اتگینـــــده یئر سالمیـش میـــرو کندی، موغانین اسکی یئرلریندن ساییلیـــر. اونـون آدیـــدا اسکی سؤزلریمیزدنـــدیر.

میرو؛ میر و او سؤزلرینـــدن دوزَلیب. «میـــر؛ باشچـی (رئیس) و سـوروملو (مسئـول)» آنلامینـــــدادیر. (۱) او ایســـه؛ گوجلـو، زورلـــو (۲) آنلامینـدادیر.

بئله‌لیکـــه میـــرو؛ زورلـــو باشچـــی (رئیس)، گوجلـــو باشقان دئمکـــدیر. دئمـــک گرکـــدیرکـــی، داغیـــن اتگینـــــده آدلیم پیـــــر زئیـــد اوجاغـــی وار.

کئچمیشـده اوجاغیـن "آللاه آللاه" سؤزلـــری یازیلمیـــش اوجا مناره‌سی وار ایمیـــش. اینـــدی او اوچـــوب داغیلسادا، یئـــری، "آللاه آللاه" آدی ایلــــــه تانینیـــــر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۲۳۵ ۲ـ همان، ص۶۵

بئشينجی بۆلوم

موغانين کند آدلاری‌نين کۆکو

بئشینجی بؤلوم ـ موغانین کند آدلاری‌نین کؤکو

۷۷ـ آباس‌آللی (Abasalli)

دولت یازیلاریندا عباس علیلو و ائل آراسیندا آباس‌آللی یا آبازآللی آدلانان و اونگوت ماحالیندا یئرلَشن بو کندین آدی اوچ بؤلومدن دوزَلیب؛ آباس یا آباز، آل، لی. آدین بیرینجی بؤلومو آباز دیر. آباز (Abaz) قدیم تورک آدلاریندان و هم ده قفقاز ائللری‌نین بیری‌نین آدیدیر.(۱) بوسؤز هم ده آز تایفاسی‌آناسی آنلامینداادیر.(۲) «آل سؤزونون تورک دیلینده چئشیدلی آنلاملاری وار اوجمله‌دن، گونش، قیرمیزی، اوجا، گوج».(۳) هم ده «آل» سؤزو میفیک سؤزلردن بیریدیر. بونا گؤره ساین سیداف گئنیش آراشدیرمالار آپاریب و دیَرلی بیلگیلر وئریب. او آذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکونو دوشونرکن کیتابی‌نین ۱۱۵ـ جی **صفحه**سینده یازیر؛ «تورک دیللی خالقلار بیر چوخ ایناملاری‌نین آدلارینی «آل»، «اوجا» و «قدرتلی» سؤزونون اشتراکی ایله یاراتمیشلار». هم ده بو سؤزو "اَل" (فارسجا: دست) بیلسک اوندا، جایناق آنلامیندا و زروان دبی‌نین (آیینی‌نین) بلیرتی‌سی (علامتی) ساییلیر.(۴) لی شکیلچی‌سی ایسه آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان اسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۵) بئله‌لیکله آبازآلیلی؛ آدلیم آباز ائلینه باغلی اولان کند یادا آدلیم آزتایفاسی‌آناسی‌نین یوردو دئمکدیر. قئید ائدک کی، لی ایلاملاردان باشلانمیش و سونرا قوتی، لولوبی و... ایشلَنن آرتیریجیدیر. بو آدی دولت یازیلاریندا اولان کیمی سانساق؛ اوندا کندین آدی عباس‌علی آدلی آدامین آدیندان آلینماسی آیدینلاشیر. آنجاق منجه ائل آراسیندا اولان آد دوزگوندور. هم ده آرتیراق، آبازی، آب و آز سوزلری ایله باغلی بیلمک اولار. آب سومئلردن قالمیش، قاپی، شهرقاپیسی آنلامیندادیر.

کندین آدین آبباس‌آللی بیلیب آچیقلاماق دا اولار؛ آبباس (Abbas)؛ گوموش پول (۶) دئمکدیر. آل و لی سؤزلرینه گؤره ده اوسته یازدیق. بو باخیمدان «آبباس‌آللی»؛ گوموش پولا صاحیب اولان یئر آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ گؤزل آدلار؛ مرکز تحقیقات مجمع دانشگاهیان آذربایجانی (آبتام)، ۱۸ـ نجی اؤزل سایی ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص۲۴ ۳ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۳۸ ۴ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۲۵ ۵ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴ ۶ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص۲۴

۷۸ ـ آتالی (Atalı)

موغانین موران ماحالی‌نین اسکی یئرلری‌نین بیـری، ایندیسه اوچوب داغیـلان و داها بیر کیمسه اوندا یاشامایان آدلیم آتالی کندیدیر. آتالی کندی ، درین کؤود (درین کؤول – کؤهول) کندی ایله آزادلی کندی نین آراسیندا یئرلَشیر.

بو کندین آدی کی داغیلدیغی اوچون گئد ـ گئده داها دیللردن دوشور، دولت یازیلارینـدا عطالو کیمی یازیلیر. بیزیم آراشدیرما اونو گؤستریر کی کندین یارانماسی مورانین چوخ کندلریندن قاباق ایمیش.

آتالی کندی‌نین آدی، آتا و لی سؤزلریندن دوزَلیب. غفاری، سؤزون بیرینجی بؤلومونون آنلامی حاقّیندا یعنی آتا سؤزو آنلامینا گؤره بئله یازیر؛

۱ـ بابا، بابا کیمی سایغی‌لی بؤیوکلر. ۲ـ ائوین و عائله‌نین بؤیوگو. ۳ـ آغ ساققال، ائلین بؤیوگو. ۴ـ بیلگین، بیلگه.(۱)

سؤزون ایکینجی بؤلومو، «لی» شکیلچیسی ایله باغلی پروفسور زهتابی یازیر؛ «لی» آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان اسملر یارادان شکیلچیدیر.(۲) بئله‌لیکله آتالی؛ ائلین بؤیوگو، آغ‌ساققالی یاشایان یئر دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ۵ ۲ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۷۹ ـ آجئشمه (Aceşmə)

آجئشمه موغاندا بیر نئچه آدلیم قیشلاق آدیدیر. بو آد اوچ سؤزدن دوزَلیب؛ آج، ائش، مه. آج (Ac) و اَج (Əc)، سؤزلری سومئرجه «اش» (Eş) سؤزونون باشقا فورمالاری و سومئرلرده ائو آنلامیندادیر. بو سؤزو آجئشمه سؤزوندن باشقا آذربایجانین آچمیازین، عجبشیر (اج + اب + شیر)، آچمیزان (همداندا) و... گورمک اولار.(۱) سایین چایلی‌نین یازدیغینا گؤره آج هم ده، رحمت و مرحمت آنلامیندادیر.(۲)

آجئشمه‌نین ایکینجی بؤلومو «ائش» سؤزودور. ائش اسکی تورک دیلینده آرخاداش، یولداش معناسیندا اولموشدور.(۳)

بو آدین سونو، ما ـ مه ایله بیتیر. بو آرتیریجی «ان قدیم دؤورلردن تورک دیللرینده فعل‌لردن دوزلمه ایسملرین یاییلمیش شکیلچی‌لریندن بیریدیر».(۴) بئله‌لیکله آجئشمه؛ آغالیق ائدن آتانین ائوی دئمکدیر. هم ده قئید ائتمک گرکلیدیر کی، «آچه»(Açe) تورک ائللری‌نین بیری‌نین آدیدیر».(۵) بوجور ساییلسا آجئشمه، آچه تایفاسی‌نین آتاسی‌نین یئری آنلامیندا اولور.

ایندی تورکجه‌میزده آج سؤزو آجلیق حیس ائدن، قارنی بوش و یئمه‌یه احتیاجی اولان آدام حاقّیندا ایشلنیر. هم ده تورکجه‌میزده آجیشما سؤزو وار. بو سؤز اصلینده آجیشماقدیر؛ گؤینه‌مک، آغریماق، گیجیشمک، قیجیقلانماق و... آنلامیندا. (۶).

....

قایناقلار؛ ۱ـ آج سؤزونه گؤره باخ؛ منصور رهبری؛ تحقیقی پیرامون شهر عجبشیر؛ نوید آذربایجان، سای۲۳۲ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص ۱۲۰ ۳ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، ص ۵۳۶ ۴ـ همان، ص ۲۹۲ ۵ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ائوره ۳۳ ۶ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ص ۶۴

۸۰ ـ آدام دره سی (Adam Dərəsi)

اونگوت ماحالیندا ایندی آشاغا آدام دره‌سی و یوخاری آدام دره‌سی آدلی ایکی کند وار. آدام سؤزونه گؤره بئله دئمک اولار؛ «حئیواندان فرقلی اولاراق دانیشماق و دوشونمک و... قابیلیّته مالیک اولان جانلی مخلوق، انسان، بشر».(۱) آدام هم ده آتام، بابام دئمکدیر. آدام دره‌سی؛ آتاما، باباما عایید اولان دره اولمالیدیر. نائبی واژگان ترکی در فارسی کتابیندا، کندین آدیندا اولان دره سؤزونون کؤکون، در (درمک، قیرماق) سؤزوندن بیلیر و درین (عمیق)، درآباد (جای دره‌ای)، دَرَگه(جای عمیق)، دَرَک (جهنم) و دریا سؤزلرینده، او کؤکدن ساییر.

....

قایناقلار؛۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ائوره ۸۳

۸۱ ـ آرانچی (Arançi)

آرانچی گئرمی‌نین ایکی کیلومتر قوزئیینده یئرلَشن بیر آدلیم کندین آدیدیر. بو کندین آدین بئله آچیقلامالی‌ییق؛ آران و یا ارن سؤزو اصیل تورک کلمه‌سی و ار ین جمعیدیر و آن قدیم تورک دیللرینده ایسمین جمع علامتلریندن بیری اولموشدور. بوگون بو سؤز هم ار، هم ده ارن = آران شکلینده، آنجاق جمع دئییل، مفرد معنادا ایشلَنیر.(۱)

بهزادی ده «آرانچی» سؤزو ایله باغلی بئله یازیر؛

۱ـ یایدا یایلاغا کؤچمه‌ییب، اوز تصرّوفاتیندا قالیب ایشله‌ین کندلی// آران یئرلرده یاشایان آدام. ۲ـ کئچمیشده آراندان داغا (یایلاغا) شئی داشییان، مال گتیریب ساتان و اورادان آغارانتی آلیب آپاران آدام. او «آران» سؤزو ایله ده باغلی بئله یازیب؛ یایلاق یئرلره نیسبتاً آلچاق و ایقلیمجه ایستی اولان یئرلر. دوزونلیک (داغ موقابیلی) آذربایجانین اساساً

آران یئـــــرلری مـــــوغان، قاراباغ، شیــــــروان و میل دوزلـــــری حساب اولونور. یایـــــدا آران چـــوخ ایستی اولور. بو ســـؤزله باغلی بئله بیر بایاتی دا وار؛

عـزیزی یم باغ ایلن | باغجا ایلـــــــن باغ ایلن
دئدین آراندا گؤزله | یولون سالدین داغ ایلن(۲)

آنار رضا «دده‌قورقود دنیاسی» کتابیندا، آران سؤزو ایله باغلی یازیر: «آران سؤزو ایندیکی زامانا قدر آذربایجان دیلینده ایستی یئر، دوزَنگاه معناسیندا حیفظ اولونور. "آران" سؤزو قدیم تورک دیللریندن باشقا هئچ بیر شرق دیلینده مشاهـده اولونماییب. هم ده قدیم تورک دیللرینده بو سؤزون بیر معناسیدا اؤرتولو یئر، کولکدن گیزلی یئر، داغ اتکلرینده وادی، چؤلدور».(۳)

آران سؤزونه گؤره سیداف دا بئله یازیر؛ «... "آران" یئر آدی یاراناركن اونون تورک دیللرینده کی، "چمنلیك"، "دوزنلیك"، "ایستی یئر" ، "مالـقارا حَیَطی" آنلامی، اؤن پلانا چکیلمیشدیر. دئمه‌لی همین یئر آدینی یارادان خالق اساساً اورانین یئر عواریضینی، اقلیمینی گؤز قارشی‌سینا گتیرمیشدیر. تورک دیلینده اولان آران //aran یئر آدی و چوخ آنلاملی سؤزونون میلاددان اول آذربایجاندا ایشلنمه‌سی و اونون ائرانین ایلك عصرینـــده افسانه‌وی شخصیتله باغـــــلانماسی گؤستـــریر کی، بو آدی یارادانـــلار اسکیدن بو تورپاقدا یاشامیش ـ تــــرک [تورك] دیللی قبیله‌لردیر.»(۴)

آرتیلماللیام اینـــــــدی ده بوتـون آذربایجاندا داغیـــــن ترسینـــــه (عکسینه) ایستی و آلچاق اولان یئـــــره، آران دئییلـــــیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، ائوره ۵۱ ۲ـ بهزادی، آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی، جیلد۱، ائوره ۹۶ـ ۹۵ ۳ـ آنار رضا؛ دده‌قورقود دنیاسی، کوچوره ن. محمدی، ائوره ۲۳ـ ۲۲ ۴ـ میرعلی سیداف، آذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکونو دوشونرکن، کؤچورن شاوانلی، ص۱۰۹

۸۲ـ آرمار مَشَدلی (Armar məşədli)

آرمار سؤزو ایکی بؤلومدن یارانیب؛ «آر» و «مار». سایین چایلی «آر» سؤزو ایله باغلی بئله یازیر: «آر» یا «ار» که آنادولودا «ائر» کیمی ایشلَنیر، «کیشی» آنلامینداادیر.(۱) سیداف ایسه بونو تـورک ســؤزو و کیشی، انسان، ایگیــد، قوچاق و بئله سؤزلر آنلامیندا بیلیر. بو سؤز تورک تایفا و ائل آدلاری‌نین چوخوندا اوجمله‌دن؛ آوار(آو+ ار)، خزر(خز+ آر)، قاجار(قاج + ار) و...گؤزه چارپیر.(۲) «مار سؤزو سومئر افسانه‌لرینده «بؤیوک» آنلامیندا ایشلَنیب».(۳) بئله اولسا آرمار؛ بؤیوک کیشــی، بؤیوک ایگیـــد و بؤیوک قوچاق دئمکدیر.

مشهدلی سؤزو ایسه عربجه بیر سؤزدور و ایندی موغاندا آرمارمشهدلی کندیندن باشقا، مشهدلی آدلی داها بیر کند وار. دولت یازیلاریندا مشهدلو کیمی یازیلان بو کندین آدی ائل آراسیندا مشدلی کیمی دئییلیر و گومان چوخ سونرالار آرمار سؤزونه آرتیریلیب. بونوندا آنلامی؛ شهید اولان یئر، اؤلوم یئری دیر. بو سؤز آرمار سؤزو ایله بیرگه؛ بؤیوک ایگیدین اولوم یئری آنلامین وئریر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۳۳ ۲ـ رئیس نیا؛ آذربایجان در سیر تاریخ ایران، ۱۰۰ ۳ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۲۲۷

۸۳ـ آزادآواد (Azadavad)

آزادآواد یا دولت یازیلاریندا یازیلان کیمی آزادآباد، اوچ بؤلومدن یارانیب؛ آز(آس)، آد، آواد (آباد). بو سؤزون بیرینجی بؤلومو «آز» یاخود «آس» تایفاسی‌نین آدی ایله باغلیدیر. «آز» آسیا اسکی تایفالاریندااندیر و چوخلاری بو قطعه‌نین آدین ائله بو تایفا ایله باغلی بیلیرلر. چایلی‌نین اومای کتابیندا آزلارلا باغلی بئله یازیلیب؛ «آز» قبیله بیرلشمه‌سی، خالق آدینا «گول‌تکین» و «تونیوقوق» آبیده‌لرینده راست گلیریک.(۱) اسماعیل هادی «فرهنگ ترکی نوین» کتابیندا آزلاری بیر تورک تایفاسی آدی بیلیب،

یازیر؛ بونلارین آدی بیرینجی دؤنه، گول‌تکین داش یازیلاریندا گؤرونور. «گؤرکملی تدقیقاتچی میر علی سیداف ایناملی‌دیرکی، آذربایجان سؤزو آذ یا آز + ار + بای + گان یا قان سؤزلریندن یارانیب او آذ یا خود آز سؤزونون آنلامین بئله بیلیر: آذ لغت‌ده اوغور و خئیر نیّت معناسیندادیر و بیر تورک دیللی تایفانین آدیدیر».(۲) آزادآواد سؤزونون ایکینجی بؤلومو «آد» دیر. بیر آدامی یا بیر یئری اونلا تانیدیغیمیز هر بیر سؤزه "آد" دئییریک. بو سؤزون اوچونجو بؤلومو «آواد» دیر. نگاهی نوین به اسامی کهن میانه کتابیندا بو سؤزله باغلی بئله یازیلیب؛ «آواد آذربایجان تورکجه‌سینده یاشاییش یئری و کند آنلامینداDیر».(۳) بئله‌لیکله آزادآواد، آدی آز اولان کند، یادا آدی آز تایفاسی‌نین آدیندان آلینان کند آنلامیندادیر. آرتیراق کی کندین باشقا آدی بالابیلی قیشلاغی‌دیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ اومای، ائوره ۱۲۰ ۲ـ کلوسون، فرهنگ ریشه شناسی ترکی پیش از سده سیزدهم، ماده AZ ائوره ۶۷ـ۲۶۶ ۳ـ سیمین فر؛ نگاهی نوین به اسامی کهن در شهرستان میانه، ۸۶

۸٤ ـ آزادلی (Azadlı)

مورانین آدلیم کندلری‌نین بیری آزادلی دیر. آزادلی سؤزو اوچ بؤلومدن یارانیب؛ "آز"(آس)، "آد"، "لی". بو سؤزون بیرینجی بؤلومو «آز» یاخود «آس» تایفاسی‌نین آدی ایله باغلیدیر. «آز» آسیانین اسکی تایفالاریندانDیر و چوخلاری بو قطعه‌نین آدین ائله بو تایفا ایله باغلی بیلیرلر. چایلی‌نین اومای کتابیندا آزلارلا باغلی بئله یازیلیب؛ «آز» قبیله بیرلشمه‌سی، خالق آدینا «گول‌تکین» و «تونیوقوق» آبیده‌لرینده راست گلیریک. «گول‌تکین» آبیده‌سی‌نین ۲۴ـ۲۳ـ جو خطینده، «آز»لارین آدی ایله باغلی چؤل یاد ائدیلیر: «آز چؤللرینده آزار (کیشی) تاپدیم. بیل منیم یئریم آزدیر». گؤروندویو کیمی بو آبیده‌ده بیرینجی «آز»، یئر آدی، ایکینجی «آز» ایسه، انسان، قبیله آدی کیمی ایشلنمیشدیر.(۱) اسماعیل هادی دا «فرهنگ تـــــرکی نوین» کتابیندا آزلاری بیر

تورک تایفاسی آدی بیلیب، یازیـــــر: بونلارین آدی بیرینجی دؤنه گـــــول‌تکین داش یازیلاریندا گؤرونور.

«گؤرکملی تدقیقاتچی میر علی سیداف ایناملی‌دیر کی، آذربایجان سؤزو آذ یا آز + ار + بای + گان یا قان سؤزلریندن یارانیب او آذ یا خود آز سؤزونون آنلامین بئله بیلیر : آذ لغت‌ده اوغور و خئیر نیّت معناسیندادیر و بیر تورک دیللی تایفانین آدیدیر».(۲)

آزادلی سؤزونون ایکینجی بؤلومو «آد»دیر. بیرآدامی یا بیر یئری اونلا تانیدیغیمیز هر بیر سؤزه آد دئییریک. «لی» شکیلچی‌سی ایله باغلی پروفسور زهتابی بئله یازیر؛ ««لی» آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیّت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۳) بئله‌لیکله آزادلی، آدی آز اولان یئر، یادا آدی آز تایفاسی‌نین آدیندان آلینان یئر آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ اومای، ص۱۲۰ ۲ـ کلوسون ؛ فرهنگ ریشه شناسی ترکی پیش از سده سیزدهم، ماده AZ ۶۷ـ۲۶۶ ۳ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۸۵ ـ آغاجاران قیشلاغی (Ağacaran qışlağı)

آغاجاران موغاندا آدلیم بیر قیشلاق آدیدیر. آغاجاری، آغاجری و آقاجری، آغاجاران سؤزوندن یارانان و ائله همان آنلامدا اولان سؤزلردیر. آغاج، سؤزلوکده؛ «بوداقلاری و بَرک گؤوده‌سی اولان چوخ ایللیک بیتکی»یه دئییلیر.(۱) آری ســؤزون، چایلی «پاک و خالص» آنلامیندا بیلیـــر.(۲) بئله‌لیکله آغاجاری سؤزونون آچیمـــی، پاک آغاج اولور. دئمک گرکلی‌دیر کی، آغاج، آذربایجان خالقی‌نین یانیندا قوتسال (مقدس) میفلردن ساییلیر. هم ده سایین سومر، یازیلاریندا، ماراش‌دا یاشایان آغاجاری آدلی تورک بیر تایفادان آد آپاریر.(۳) بو تایفا سویوندان اولانلار ایندی تورکیه‌ده تاهتاجی (تاختاچی) آدیلا یاشاماقدادیرلار.آغاجاران سؤزون اوچ بؤلومه بؤلوب، بوجوردا آچیقلاماق اولار؛ آغاج، آر، آن. آغاج سؤزونون آنلامین اوسته یازدیق. سایین

چایلی «آر» سؤزو ایله باغلی بئله یازیر: «آر» یا «ار»، «کیشی»(۴) دئمکدیر. سیداف جنابلاریدا بونو تورک سؤزو و کیشی، انسان، ایگید، قوچاق و بئله سؤزلر آنلامیندا بیلیر. بو سؤز تورک تایفا و ائل آدلاری‌نین چوخوندا گؤزه چارپیر.(۵) و نهایت سؤزون اوچونجو بؤلومونه گؤره دئمه‌لی، «کئچمیش ایللر بویو «آن» سؤزونون چئشیدلی آنلاملاری اولوب. بونلارین بیری‌سی، یورد و یئردیر. «آن» سؤزو تورک دیلی قانون آهنگینه گؤره ان کیمیده اولابیلر.(۶) بو باخیمـدان، آغاجاران؛ آغاجا باغلی اولان یادا آغاج ایشی ایله مشغول اولان کیشی یوردو دئمکدیر. آن هم ده چوخالدیجی اک اولابیلر. بئله اولسا آغاجاران؛ "آغاج ارلری"، "کیشی‌لری" دئمکدیر. بو قیشلاغین آدین بعضیلری، آغجا آران بیلیرلر. بوجور اولسا بوسؤزو یئنه اوچ یئره (آغجا، آر، آن) بؤلوب و بئله آراشدیرمالی‌ییق؛ آغجا؛ پول، وار، دولت دئمکدیر.(۷) آر و آن سؤزلرینه گؤره‌ده اوسته یازدیق. بو آراشدیرمایا گؤره اونون آنلامی بئله اولاجاق؛ "پوللو و وارلی کیشی‌نین یوردو".

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ائوره ۱۲۹ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۳۰ ۳ـ فاروق سومر؛ اوغوزلار، ترجمه عنصری، ائوره ۲۲۱ ۴ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۳۳ ۵ـ رئیس نیا؛ آذربایجان در سیر تاریخ ایران، ۱۰۰ ۶ـچایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۴۳و۴۴ ۷ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ص۱۳۳

۸٦ ـ آغاحسن بَیلی (Ağa həsan bəyli)

بولقارچایی‌نین قیـــراغیندا یئـــر سالان "آغاحســـن‌بَیلی"، "هادی‌بَیلی"، "ایبابَیلی"، "قوزلوقیشلاغی" و "صمدلی"، هله آباد اولمامیش، کئچمیش چاغلاردا، قیشلاق کیمی گوز (پاییز) و قیشدا کؤچری خلیفه‌لی تایفاسی‌نین بینه ائتدیکلری یئرلر ایمیش. بونلارین یایلاقلاری ایسه تولون‌کندی یاخینلیغیندان توتموش قاراقایا و ساری‌بولاق یایلاقلارینا کیمی سالاوات داغلاری بویو اوزانمیش ایمیش. قاجارلار

حکومته باشلایان چاغلار، اصلی اوتای آذربایجانین پریمبئل کندیندن اولان، "آغاحسن"، اونون قارداشی "هادی" و یاخین فامیللری اولان "ایبا"، تایفا باشچی‌سی اولاندا، "آغاحسن‌بَیلی"، "هادی‌بَیلی" و "ایبابَیلی" کندلرین یارادیب آبادلاشدیریبلار. بورالار کنده چئوریلندن سونرا، ائل آراسیندا دئییلَن تایفا باشچیلاری آدلاری ایله آدلانیب و بو آدلارلا تانینیبلار.

۸۷ ـ آغامحمدبگلو ☜ آغ اممت بیلی

۸۸ ـ آغاوئردیلی (Ağaverdili)

آغاوئردیلی کنـــدی‌نین آدین آراشـــدیرماغا، اونو اوچ بؤلومه بؤلمک گرکدیر؛ "آغا"، "وئـــردی"، "لـــی". آقا کیمیـــده یازیـــلان آغا، سؤزلـــوکده؛ حاکم (باشچی)، بَـــی (۱) بؤیوک، ائلیـــن بؤیوگو و...(۲) آنلامینـــدادیر. سؤزون ایکینجی بؤلومو، وئـردی‌نین آنلامـی آیدینـــدیر.

«لـی» شکیلچـــی‌سی ایســه، آدلارا آرتیریـــلان و یئـر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۳) بئله‌لیکله آغاوئردیلی؛ "باشچی وئردیگی یئر"، یا داها دوغروسو، "باشچی یا ائلین بؤیوگو پای وئردیگی یئر"، "بَی پای وئردیگی یئر" دئمکـدیر. بیلمک یاخجی دیرکی تورک دیلینده "آغا" سـؤزونه اوخشار، "آغـی" و "آقـی" سـؤزوده وار. بو سؤز دیوان لغات التـــرکده، "الـی آچیـــق کیشی" و "ایگیـــد" آنلامینداذیر.(۴) چوخلاری "آغی" سؤزون اینـدیکی "آغا" سؤزو بیلیرلر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ بهزادی،ج۱ ص۱۲۸ ۲ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص۱۶ ۳ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴ ۴ـ کاشغری، دیوان لغات الترک، چئویرن، دکترصدیق، ۱۲۰

۸۹ ـ آغ اَممت بَیلی (Ağəmmət Bəyli)

دولت یازیلاریندا آقامحمدبگلو یازیلان بو آد، اصلینده ائل آراسیندا دئییلن کیمی آغ‌اَممت‌بَیلی یا آغ‌اَممَدبَیلی اولمالیدیر. بو آد اوچ یئره بؤلونوب آراشدیریلسا، دوزگون اولار؛ آغ، اممت، بیلی. آدین بیرینجی بؤلومو آغ دیر. آغ، سؤزلوکده قار و سود بویالی (رنگلی) شئی دئمکدیر. آغ سؤزو کیچیک آنلامیندا دا ایشلَنیر. بو سؤز فرهنگ آذربایجانی فارسی ص۱۱۴۸ده، دده‌قوقوددا اولان سؤزلر آچیقلاناندا، گئن و گئنیش آنلاملاریندا گلیب. آذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکلرین دوشونرکن کتابی‌نین ۲۰۵ـ جی صفحه‌سینده قدیم تورک دیلینده، آغ سؤزونون، اوجا و اوجالیق آنلاملاریندا ایشلنمه‌سی بیلینیب. یئری گلمیشکن دئمک گرکلی‌دیر، دکتر گنجین فیکرینجه؛ دنیا میلّتلری اینانجلاریندا، اوجمله‌دن تورکلرده، دنیانین دؤرد بوجاغی و اورتاسی، بئش بویا ایله تانینیرمیش. دوغو؛ یاشیل بویا ایله، باتی؛ آغ بویا ایله، گونئی؛ قیرمیزی بویا ایله، قوزئی؛ قارا بویا ایله و دنیانین اورتاسی ایسه؛ ساری بویا ایله تانینیرمیش.(۱) آغ بویا باشقا بویالارین باشی و حاکمیت سیمگه‌سی ایمیش.(۲) آدین ایکینجی بؤلومو، اَممَت، دده‌قورقوددا، تورک سویلاری‌نین بیری‌نین آدی کیمی گلیب. (۳) بئله‌لیکله آغ اممد بیلی؛ اممد سویوندان اولان اوجا بگ آنلامیندا اولور. کندین آدین، آغ، ائمئت و بیلی سؤزلرینه ده بولمک اولار. بیرینجی بؤلومونه گؤره اوسته یازدیق، ایکینجی بؤلومو، ائمئت؛ سئومه‌لی، ایسته‌مه‌لی آنلامی داشییان ایم، ائم، ام و آم سؤزوندن یارانیب و برکتلی، زنگین و وارلی آنلامینداادیر. بئله‌لیکله "آقا ائمئت بیلی"؛ وارلی و اوجا مقاملی بگ آنلامیندا اولمالیدیر. کندین آدین فارسجا یازیلان کیمی آقامحمدبگلو بیلسک، آنلامی؛ آقامحمد آدلی بَی ین یاراتدیغی کند اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دکتر رشاد گنج، رنگ و نوروز در اساطیر ترک، کؤچورن ؛ روشن، ۱۴ ۲ـ همان، ص۲۳
۳ـفرزانه؛ دده‌قورقود کیتابی، ص۳۹

۹۰ ـ آغ تپه (Ağtəpə)

"آغ" سؤزلوکده قار و سود بویالی (رنگلی) شئی دئمکدیر. آغ سؤزو هم ده کیچیکلیک آنلامیندادا اولابیلر. اؤرنک اولاراق؛ قاراسو؛ سویو چوخ و بؤیوک چای، آغ سو؛ سویو آز و کیچیک چای دئمکدیر. بو سؤزو بهزادی، آذربایجانی فارسی سؤزلوگونون ۱۱۴۸ ـ جی صفحه‌سینده، گئن و گئنیش آنلاملاریندا بیلیب. سایین سیداف آذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکونو دوشونرکن کتابی‌نین ۲۰۵ـ جی صفحه‌سینده قدیم تورک دیلینده؛ آغ سؤزنون؛ اوجا و اوجالیق آنلاملاریندا ایشلنمه‌سین بیلدیریر. یئری گلمیشکن دئمک گرکلی‌دیر کی، دکتر رشاد گنجین فیکرینجه؛ کئچمیشدن دنیا میلّتلری اینانجلاریندا، اوجمله‌دن تورکلرده، دنیانین دؤرد بوجاقی و اورتاسی، بئش بویا ایله تانینیرمیش. دوغو (شرق)؛ یاشیل بویا ایله، باتی (غرب)؛ آغ بویا ایله، گونئی (جنوب)؛ قیرمیزی بویا ایله، قوزئی (شمال)؛ قارا بویا ایله و دنیانین اورتاسی ایسه؛ ساری بویا ایله تانینیرمیش.(۱) آغ باشقا بویالارین باشی و آغالیق (حاکمیت) سیمگه‌سی ایمیش. (۲) "آغ تپه" هم "توپراغی آغ بویالی اولان تپه"، هم "کیچیک تپه"، هم ده "اوجا تپه" آنلاملاریندا اولا بیلر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دکتر رشاد گنج، رنگ و نوروز در اساطیر ترک، کؤچورن ؛ روشن، ۱۴ ۲ـ همان، ص ۲۳

۹۱ ـ آغداش (Ağdaş)

"آغ" سؤزونه گؤره آغ‌تپه کندین آچیقلایاندا یازدیق. آغداش موغاندا بیر نئجه کند و قیشلاق آدیدیر. بو کند و قیشلاقلارین قیراغیندا یئکه آغ بویالی داشین اولدوغو اوچون بئله آدلانیبلار. بئله داشین اولماسی اوچون، موغانین باشقا کندلری‌نین کؤوشنلرینده اؤرنک اوچون؛ ایزمارا، قوزلو، زینگیر و... ده آغداش آدی گؤزه چارپیر. کئچمیش اینانجلارا گؤره آغ داشلار گؤیدن دوشوبلر و بونلار کئچمیشی و گله‌جگی و انسانلارین دردین و درمانلارین بیلیرلر. بو اینامالا، آغ داشلار هر یئرده اولسالار قوتسال

سایپلیرلار. قئید ائدمک گرکلی‌دیر کی "تاش" یا "داش" ایلاملاردان قالمیش سؤزدور. چایلی‌نین یازدیغینا گؤره، اساطیرده، آغداش، ایشیقلیق تانری‌سی‌نین داشی دئمکدیر.(۱)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص ۶۱

۹۲ ـ آغ‌قاواق (Ağqavaq)

موغاندا بیر نئچه کند و قیشلاق آدی آغ‌قاواق یادا آغ‌قاباق‌دیر. آغ سؤزونه گؤره آغ‌تپه کندین آراشدیرانداا یازدیق. قاواق سؤزو ایسه آذربایجاندا بیتن و یاخشیجا آرتان قوتسال بیر آغاج آدیدیر. بو آغاج، آغ بویالی اولدوغو اوچون، ائل آراسیندا "آغ قاواق" کیمی آدلانیب و تانینیر. آرتیرمالی‌ییق گومان اولور "قاواق" آذربایجاندا یاشایان اسکی بیر تایفا آدیدا اولا. هم ده قاباق، بیر بیتگی آدیدیر کی اونا کودوده دئیلیر.

۹۳ـ آلاقاپی (Alaqapı)

بو کندین آدی ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ آلا و قاپی. آلا سؤزونون نئچه آنلامی وار اوجملــــه‌دن؛ نئچــــه بویالی بیــــر شئــی و قاریشیــــق. سنگــــلاخ سؤزلوگونـــده بو سؤز، آچیــــق قیرمیزی بویا (رنگ) آنلامینـــدا گلیب.(۱) "آلا" سؤزون "آل" سؤزوندن ده بیلمک اولار. آل سؤزونون «تورک دیلینده چئشیدلی (مختلف) آنلاملاری وار اوجملـــــه‌دن، "گـــونش"، "قیرمیـــزی"، "اوجا"، "گـــوج".(۲) هم ده بـو سؤزو "اَل" (فارسجا: دست) بیلسک اونـــدا، جایناق (فارسجا: پنجـــه) آنلامیندا و زروان دبی‌نین (آیینی‌نین) بلیرتی‌سی (علامتی) ساییلیر.(۳)

کنـدین آدی‌نین ایکینجی بؤلومو قاپی سؤزودور. قاپی سؤزلوکده بئله آنلاملاردا ایشلَنیب؛ ۱ـ ائولرین بؤیوک کوچه قاپیسی؛ دروازا. ۲ـ تاریخی بیرحادیثه‌نی قئید ائتمک اوچون شهرین و ... نین گیره‌جگینده تیکیلن قاپی، تاغ.(۳) بئله‌لیکله آلاقاپی؛ آچیــق

قیرمیزی بویادا اولان اؤزل قاپی، گونش قاپیسی، زروان قاپیسی و... آنلامینداریر. دئمک گرکدیرکی، صفویلر چاغی بئله یئر آدلاری اؤلکه‌نین چوخ یئرلرینده یاراندی.

....

قایناقلار؛ ۱ـ استرآبادی؛ سنگلاخ، ۲۴ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان،ص۳۸ ۳ـفرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی،۲۵ ۳ـآذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی، کؤچورن ، بهزادی، جیلد ۱ ائوره ۱۶۰

۹٤ـ آلایلا (Alayla)

«آلای؛ سؤزلوگـــده (لغت نامـــه ده) ؛ ۱ـ جاماعات، کوتلـه، بؤیوک دسته، چوخلو میقـــداردا [سایـــدا] آدام ۲ـ دیویزییا ترکیبنه داخیل اولان مستقل قوشون واحیدی(۱) آنلامینـــدادیر (معناسیندادیر). بو باخیمدان آلایلا؛ اؤزل (مخصوص ـ ویژه) قوشون دسته‌سی یورد سالمیش یئر اولور.

بو کندین آدی باشقا بیر باخیمدان اوچ بؤلومه بؤلونور؛ «آل»، «آی»، «لا». تورکلر یاشایان یئرلرده چوخ گؤزه چارپان "آل" سؤزو ؛ «گونش، قیـــزیل، قیرمیزیلیـــق، اوجالیق و گوج» کیمی آنلاملاردا ایشلَنیر. «آی» سؤزونون ده میفیک آنلامی «یارادان» و «تانری»دیر.(۲) بئله‌لیکله «آلایلا» ؛ اوجا و گوجلو تانـــری یئـــری آنلامینـــدادیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، جیلد ۱ ائوره ۱۶۱ ۲ـ سیداف، آذربایجان خالقینین سوی کوکلرین دوشونرکن، ص۴۴

۹٥ـ آلخان کندی (Alxan kəndi)

بو کندین آدی ایکی بؤلومدن یارانیب؛ "آل"، "خان". «آل سؤزونون تورک دیلینده چئشیدلی آنلاملاری وار اوجمله‌دن، گونش، قیرمیزی، اوجا، گوج.(۱) هم ده بو سؤزو "اَل" (فارسجا: دست) بیلسک اوندا، جایناق (فارسجا: پنجه) آنلامیندا و زروان دبی‌نین (آیینی‌نین) بلیرتی‌سی (علامتی) سایبلیر.(۲) آدین ایکینجی بؤلومو "خان"، سؤزلوکده؛ «حاکم [باشچی]، آغا و حکمران» آنلامینداریر.(۳) بو سؤزون هم ده؛ "تانری"، "ییه" (مالک، صاحب) و یارادیجی (آفریننده) آنلامی وار.(۴) ایندی دئمه‌لی آلخان کندی‌نین

سؤز آچیمی؛ گوجلو باشچی، اوجا مقاملی حاکم، تانری جایناغی، زروان یارادیجی‌سی و... اولور. یئری گلمیشکن دئمک گرکلی‌دیر، دیوان لغات الترک‌ون یازیلارینا گؤره، "خان" آدلیم افراسیابین (آلپ‌ارتونقانین) تاخما آدی (لقبی) دیر. هم ده راجر سیــوری‌نین صفویه کتابی یازیـــلارینا گؤره، خان صفــویلر چاغــی ایکینجی حکومتی مقام سایبلیرمیـش.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۳۸ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص۲۵ ۳ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ائوره ۹۷۳ ۴ـچایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص ۱۷۸و۱۴۵

۹۶ ـ آلقانو (Alqano)

دولت یازیلاریندا القناب کیمی یازیلان بوآد، اوچ سؤزدن یارانیب؛ «آل»، «قان»، «او»(آب). آل سؤزو تورکجه؛ گونش، قیزیل، قیرمیزیلیق، اوجالیق و گوج کیمی آنلاملاردا ایشلَنیر.(۱) هم ده بو سؤزو "اَل" (فارسجا: دست) بیلسک اوندا، جایناق (فارسجا: پنجه) آنلامیندا و زروان دبی‌نین (آیینی‌نین) بلیرتی‌سی (علامتی) ساییلیر.(۲) فارسجا «خون» دئییلن سؤز تورکجه «قان» دئییلیر. آنجاق اونون اسطوره‌وی آنلامی «آتا»، «انسان»، «یارادان» و «تانری»دیر. «آو» یا «آب» سومئرلردن قالان و قاپی آنلامیندا اولان سؤزدور. بو سؤز آو؛ ائو سؤزو کیمی ده اولابیلر. بئله‌لیکله آلقانو یا آلقاناب گونش تانری‌سی‌نین ائوی آنلامین داشی‌ییر. آلقانو سؤزونو آلقاآنو (آلقا + آنو) بیلیب باشقا جوردا باخماق اولار. آلقا سؤزونون تورکجه‌ده؛ قاباق، قاباقچیل و... آنلامی وار و آنو سومئرلرده گؤی تانری‌سی‌نین آدیدیر.(۳) بئله اولسا بو کندین آدی؛ قاباقچیل گؤی تانری‌سی آنلامیندا اولور. گؤرونور هر ایکی باخیمدان باخیلسا بو آدین آنلامی بیر بیرینه اوخشار و یاخیندیر. کندین آدین "آلغا" و "نو" سؤزلرینه بؤلوب آچیقلاماق دا اولار.

آلغا سؤزونون آنلامین اوسته گتیردیک. "نو" سؤزو ایسه سومئرلرده "انسان"، "بشر"(۴) دئمکدیر. بئله‌لیکله آلغانو؛ قاباقچیل انسان آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـچایلی، نگاهی به واژه های اساطیری ۳۹ ـ۳۸ و قام شامان۶۱ ۲ـ فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص۲۵ ۳ـ آنو سؤزونه گؤره باخ شناخت هویت زن ایرانی ۱۱۲، سومریان نیاکان ترکان، ص۴۷ و فرهنگ سومر ص ۶۹ ۴ـ ب . گری، سومریان نیاکان ترکان، ص۴۹

۹۷ـ آللاه‌یارلی (Allahyarlı)

دولت یازیلاریندا اللّه‌یارلو یازیلان کندین آدی ائل آراسیندا آللاه‌یارلی آدلانیر. عاغیلا گلن ایلک سؤز بودورکی، بو آد آللاه‌یار آدلی آدام آدیندان آلینیب. بوجور بیلمه‌سک، منجه کندین تاریخی آدی؛ آللایارلی یادا آللی‌یارلی اولا. بو فیکیرله آللا و آللی سؤزلرین آچیلاماق گرکدیر؛ «فرهنگ سومر» کیتابی‌نین ۷۰ ـ جی صفحه‌سینده بئله یازیلیب، سومئرلر تانری سؤزون ایکی جورا یازیب، آدلاندیریرمیشلار، بیری آللا و او بیری‌سی دینقیر ـ دینگیر. آرتیرماق گرکلی‌دیر، آللا سؤزو تاریخ بویو همی یئر، هم ده تورک شاهلاری‌نین آدلاریندا دا گؤزه چارپیر. اؤرنک اوچون بو سطیرلری اوخویاق؛ «بونلاردان باشقا ماننانین جنوب غربینده کیچیک زاب چایی ساحیللرینده، معین قدر آسوریلره تابع اولان "آللابریا-Allabria" و "کاراللا-Karalla" شاهلیقلاری دا قسماً ماننایا تابع ایدیلر». «عینی زاماندا کیچیک زاب چایی آخارقاسی‌نین یوخاری حیصّه‌سینده یئرلشمیش "آللابریا" اراضی‌سی امیری "ایتتی-Itti" و"کارآللا-karalla" دیاری‌نین امیرینی مجبور ائتدی کی، آسوریلرین علیهینه اقدام ائتسینلر».(۱) آللا سؤزون "آللی" (آل + لی) سؤزو ایله ده باغلی بیلمک اولار. "آل" سؤزو تورکجه؛ گونش، قیزیل، قیرمیزیلیق، اوجالیق و گوج کیمی آنلاملاردا ایشلَنیر.(۲) «لی» شکیلچی‌سی‌نین دوزلتدیکلری هم ایسم اولار، هم ده صیفت. اؤزلری ده ایسم اولاندا یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک، فامیل، عایله، نسیل و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر

یارادار».(۳) آللاه سؤزو گومان اولورکی اصلینده آللی سؤزو اولا و اسلام دینی بورادا یاییلاندان سونرا آللاه سؤزونه چؤنه. کندین آدین "آل"، "لی"، "یار"، "لی" بؤلوملرینه ده بؤلوب آچیقلاماق اولار. "آل" و "لی" بؤلوملرینه گؤره اوسته یازدیق. کندین آدی‌نین اوچونجو بؤلومو "یار" سؤزودور. بو سؤز "ایشیق" دئمکدیر. دؤردونجو بؤلوم "لی"دیرکی، اوسته اونا گؤره‌ده یازدیق. بوباخیمدان آللی‌یارلی؛ "گوجلو ایشیق یئری" آنلامیندا اولور. اوست یازیلارا آرخالانیب بورانی "آللاه یارلی" آدی ایله آراشدیرساق؛ "ایشیـق یادا گونش تانری‌سی یئـری" آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی، ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، ائوره ۳۲۲ و ۳۲۵ ۲ـ چایلی، نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۳۹–۳۸ و قام شامان ۶۱ **۳ـ** پروفسور زهتابی، معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۹۸ـ آل‌وئردیلی (Alverdili)

دولت یازیلاریـنـدا علـی‌وردیلو کیمـی یازیـلان و ائل آراسیـندا آل‌وئـردیلی دئییـلن کنـدین آدی، اوچ بؤلومـدن دوزَلیب؛ "آل"، "وئـردی" و "لی". «آل سؤزونون تورك دیلینـده چئشیـدلی (مختلف) آنلاملاری وار اوجملـه‌دن، "گـونش"، "قیرمیـزی"، "اوجالیـق".(۱)

سـؤزون ایکینجـی بؤلومو، "وئـردی"نیـن ایسـه آنلامـی آیدینـدیر. «لـی» دا آدلارا آرتیریـلان و یئـر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیك و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچـی‌دیر.(۲) بئله‌لیکلـه "آل وئردیلی"؛ "آل‌دوغمـوش"،"آل‌وئرمیـش کیشـی‌نین یـوردو" یادا داها دوغـروسو "گـونش تانری‌سی وئردیگی یئـر" دئمکـدیر.

....

قایناقـلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیـری آذربایجان، ص ۳۸ ۲ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیـر ادبی آذری دیلی، ص ۷۴

۹۹ـ آلیشان قیشلاغی (Alışan qışlağı)

بو قیشلاغین آدی دولت یازیلاریندا یالنیش اولاراق عالیشان قشلاقی کیمی یازیلیر. آلیشان سؤزونون سؤزلوکده؛ آلیشماق، اودآلماق، یانماق و بونلار کیمی آنلاملاری وار. بو سؤز، کئچمیشدن تورک ائللری آراسیندا ایستکلی بیر آد کیمی اوغلان اوشاقلارینا قویولارمیش. آلیشان قیشلاغی، آلیشان آدلی بیر آدامین بورادا یورد سالیب، آباد ائتدیگی اوچون، بو آدامین آدی ایله آدلانیبدیر.

۱۰۰ـ آنقوتلار (Anqutlar)

گئرمی‌نین قوزیینده و گئرمی ـ بیله‌سوار یولونون قیراغیندا یئرلشن آنقوتلار کندی‌نین آدی اوچ بؤلومدن دوزَلیب؛ "آن"، "قوت"، "لار". آدین بیرینجی بؤلومونه گؤره دئمه‌لی اولار کی، «کئچمیش ائللر بویو «آن» سؤزونون چئشیدلی آنلاملاری اولوب. بونلارین بیری‌سی، یورد و یئردیر. بو سؤزون اسطوره‌وی آنلامی سومئرلرده اولان کیمی «تانری» و «گؤی‌تانری‌سی» دیر.(۱) ایکینجی بؤلوم، "قوت" ایسه آذربایجاندا یارانمیش تورک دولت‌لریندن بیری‌نین آدیدیر. پروفسور زهتابی یازیر؛ «م.ق.ایکینجی و اوچونجو مین ایللیکلرین متن‌لری و کتیبه‌لرینده "کوتی = قوتتی" سؤزو بیر خالقین آدینا دئییلیردی کی، لوللوبیلرین شرقی، شمالی و قسماً شمالغربینده، یعنی بوگونکو جنوبی آذربایجانین اؤنملی حیصه‌سی و ایران کردستانی‌نین شرقی قیسمتینده یاشاییردی».(۲) میلاددان قاباق ۳ـ جو مین ایللیکده اورمیه گؤلونون غرب و جنوبغرب بؤلگه‌سینده قوتی [گوتی] طایفا بیرلشمه‌لری موجود ایدی. اونلار همین میلاددان قاباق ۳ـ جو مین ایللیگین ۲ـ جی یاری‌سیندان سونرا دولت کیمی بیرلشدیلر. « قوتی دولتی بوْی بیرلشمه‌لریندن یارانمیش بیر دولت ایدی. اونون ترکیبینده سوُبار ، توُروک ، کوْمان ، بارس ، بؤری، قارقار ، آذر (آس = آز + ار) ، زنگی و سایر تورک بویلاری اشتراک ائدیردی». قوت سؤزو تورک ائتیمولوژی‌سینده : حکمرانلیق ، اوغور، جان و روح کیمی معنالاردا ایشلَدیلیر.(۳) فرهنگ

نامهای ترکی کیتابیندا، قوت؛ موتلولوق (خوشبختلیک)، اوغورلو، اوغورلو و خئیر اولان، اوراسلی (نیکبختی) آنلاملاریندا گلیب.(۴) هم ده میلادی **۵۵۳ـ جو ایلده حاکمیتده اولان** آوار (تورک) حؤکمداری‌نین آدی کوتی خان‌دیر. موغاندا بو کندن باشقادا قوتلارلا باغلی یئر آدلاری وار اوجمله‌دن؛ کوردلر، کوردکندی، قوتانلی (قوت آن لی)، کوتول (کوت اول) و... . رحمتلیک پروفسور زهتابی، «لار» شکیلچی‌سینه گؤره یازیر؛ «بیر شئیین بیر شخصه منسوب و یا عاید اولدوغونو بیلدیرمک اوچون، او شئیین ایسمی‌نین آخرینا معین شکیلچی آرتیرارلار.

عاید اولان شئی جمع اولسا، ایسمه «لار ـ لر» جمع علامتی علاوه اولار».(۵) بئله‌لیکله "آنقوتلار"، "قوت تایفاسینا و ائلینه عایید اولان یئر" آنلامیندا اولور. آرتیراق کی، کندین باشقا بیر آدی دا اژدرلو دور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۴۳و۴۴ ۲ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، ائوره ۲۲۹ ۳ـ آذربایجان خالقینین سوی کؤکونو دوشونرکن، میرعلی سیداف، کؤچورن شاوانلی،۶۸ ۴ـ فرهنگ نامهای ترکی، فرهاد جوادی (عبدالله اوغلو)، ج۱، ص۵۱۸ ۵ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۸۹

۱۰۱ـ آنقورد (Anqurd)

آنقورد کندی‌نین آدی ایکی بؤلومدن دوزلیب؛ "آن"، "قورد". آدین بیرینجی بؤلومونه گؤره دئمک اولار کی، «کئچمیش ایللر بویو «آن» سؤزونون چئشیدلی (مختلف) آنلاملاری اولوب. بونلارین بیری‌سی، یورد و یئردیر. بو سؤزون اسطوره‌وی آنلامی سومئرلرده اولان کیمی «تانری» و «گؤی‌تانری‌سی»دیر.(۱) آدین ایکینجی بؤلومو "قورد"، داغ داشدا یاشایان و ییرتیجی بیر حیواندیر. ایندی موغاندا اونا "جاناوار" دا دئییلیر. "قورد" تورک ائللری آراسیندا سیمگه (توتئم و سمبول) سایییلیر. هم ده "جاساراتلی"، "قورخماز" و "قوچاق" کیشیلره، "قوردکیمیدیر" دئییرلر. قام شامان

کتابینـــــدا (باستاق، بیتیک) قوردا گؤره بئله یازیلیب؛ «تورک خالقلاری آراسیندا قورد گونش و پیس نسنه‌لری قووان سیمگه دیر. بونا گؤره آذربایجانلیلار آل آروادی شرّین و اوندان چاتان باتقینی (ضرری) اوزاقلاشدیرماق اوچون یئنی اوشاق گتیرن آروادین بالیشی و یاستیغی آلتیندا قورددریسی قویارمیشلار».(۲)

مین ایللر بلکه میلیونلار ایلدیر کی قورد، تورکلر آراسیندا، قوتلو (خوش یمن)، آرجان (پاک سرشت)، یاخشی یوغروش (نیکو سرشت) و ائلئز اورک (پاکدل) بیر حیوان ساییلیر. قورد ایله باغلی کئچمیشدن بیزه پای قالمیش گؤزل «آتالار سؤزلری» وار. اؤرنک اوچون دئییرلر: «قورد کئچی‌نین نَیین یئییب»، «قورد کیمی نه گؤزـ گؤزه دایانیب سیز»، «قورد دومانلیغی سئور»، «قویونو قوردا تاپشیرماق»، «سئوینن قوردون آغیزی آچیلماز»، «قوردو قوزویا یوللادیلار، آغلادی دئدی اینانمیرام»، «قوردون اوزو قوتلو اولار» یا «قوردون اورگی آغ و ایشیقلی امّا ایتین اورگی قارا دیر» بونا گؤره ائل آراسیندا دئییرلر؛ «سحر چاغی قاباغینا قورد چیخارسا ایشین یاخشی اولار، ایت چیخارسا ایشون دوز اولماز» و ایندی ده بیزده بئله بیر سؤز وار کی، بیری‌نین ایشی ترسه گلنده دییر: «ائله بیل بو گون من ایت اوزونه یوخودان دورموشام». هم ده قورخماز، قوچاق و ایگید آداملارا گؤره بئله بیر آتالار سؤزو وار؛ فلان کس ائله بیل «قورد اورَگی یئییبدیر»، و... .

تورک دنیاسیندان بیر پارچا اولان موغانیمیزدا بو چئویک و جاساراتلی حیوانلا باغلی چوخلو اینامالار و ناغیل‌لار وار. ایندی ده قوردو چوخ آغیللی و گوجلو بیلیرلر. دئییرلر: "قورد اؤز گوجونو بیلمیر، یوخسا بوتون دنیانی خارابا قویار".

ایگید و قورخماز آداملاری قوچ و آسلانا اوخشادسالاردا، بئله بونلاردان دا جاساراتلی و دلی‌قانلی آدامی وصف ائدنده دئییرلر؛ «او آدام ائله بیل قورد اورَگی یئییب». ائله بو آتالار سؤزونه آرخالاناراق آرادا قوردو اؤلدوردوکدن سونـرا اونـون اورَگینـی چیخاردیب یئین ده اولورموش.

قورد، موغانین یئرلی چؤل حیوانلاریندان سایلیر. بو حیوان داغلاردا، دره‌لرده و مئشه‌لرده یاشاییر. قورد، قویون اوچون ان بؤیوک دشمن سایلیر. گئجه بیر حیوان چؤلده قالدیقدا و حیوان ییه‌سی اونو تاپا بیلمه‌دیکده بیر قرآن اوخویان آدامین یانینا گئدیب قوردون آغزینی باغلادیر. ساپین ماشاله رزمی گجیل سیته‌سینده «گرگ در اساطیر ترک» آدلی یازیدا بئله یازیر؛ «دده‌قورقود کیتابیندا حیکایه‌لرین بیرینده، ایکی دؤنه قورددان حؤرمتله آد چکیلیب. بیری: «قوردون اوزو مبارک» و او بیری‌سی «قاراباشیم قوربان اولسون قوردوم سانا»دیر. هم ده تورک شامانلاری‌نین آلقالاریندا (دعالاریندا) بوز قورد اویغارینا (فرهنگینه) توش گلیریک.

میـران قوردلا عــــلاقه دار بئلــه یازیــــر: «هــر بیــر اولوسـون (میلّتین) اؤزونه گؤره اؤزل توتئمی، سمبــولو واردیر. آسلان آفریقادا، تونقا هنــــدیستانـــدا، اؤکوز یونان ایله میصیرده، اینک هنــدیستان ایله اسکاندیناویـــده، جامیش گونئی هنــدیستاندا، قارتال ایله آیی قوزئی آمـــریکادا، کانگــــورو اُستـــــرالیادا و... هابئلــه قورد دا تورکلرده (۳)

اسکی تـورک افسانـــه‌لرینــده و میتـولوژی‌لرینـــــده، بوز قـوردون تـورکلره یول گؤسترمــــــه‌سی، اونــــلاری خطرلردن اوزاق ساخلاماسیـــــلا باغلی، تاریخی قایناقـــــلاردا ماراقلی یازیـــلار واردیر.

بوزقــــورد تورکلرده یول گؤستــرن راهنما عئینـی حالـدا بوللـــوق، بـرکت سمبــــولو کیمی اؤزونـــه یئـــر تـوتـور».(۴) بئلـه‌لیکلـــــه آنقــــورد کندی نیـــن آنلامـی (معناسـی)؛ "قــوردیئـــری" یادا "قــوردکیمـی، قــورخماز کیشیلر یـوردو" اولـور.

....

قایناقــلار؛ ۱ـچایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۴۳و۴۴ ۲ـ قام شامان، سیـداف، کؤچـــورن چایلی، ص۶۰، ۱۱۵ و ۱۱۶ ۳ـ تاریخ جامع ادیان، جان ناس، چئـــویرن، حکمت، ص ۲۱
۴ـ میـران، قـوردلارا ساری، ص۵

۱۰۲ـ آوسوران (Avsuran)

بو کندین آدی‌نین گؤرونن و دوشونولن آنلامی بئله دیر: آو (Av)، شکار و سوران (Suran)، یعنی آرایان، آختاران. بئله‌لیکله آوسوران؛ "او آختاران" دئمکدیر. کند، خالق آراسیندا ائله بو آدلا تانینسادا، دولت یازیلاریندا یالنیش اولاراق "افسوران" یازیلیر. اوسوران سؤزون، "اوسیران"(Osiran) سانیب بوجورادا آراشدیرمالی اولار؛ "او"(O)، "سیر"(Sir)، "آن"(An). "او"؛ "گوجلو"، "زورلو" آنلامیندا(۱)، "سیر"؛ "اود"، "ایشیق" (۲) و نهایت بئله دئمک کی، دده‌قوقود دنیاسی کتابینداکی یازیلارا گؤره "آن" ایسه «اؤلکه، یئر، چوخلوق، توپلوم» آنلامیندا اولان گؤستریجی‌دیر. بو آراشدیرما اساسیندا "اوسوران"، یاخود "اوسیران"؛ گوجلو اود یئری آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۶۵ ۲ـ همان،ص ۱۵۸

۱۰۳ـ آیاز کندی (Ayaz kəndi)

بهزادی آیاز سؤزون بئله آچیقلاییر؛ «قیشدا بولودسوز، آیدین گئجه‌لرده قورو سویوق، شاختا، عمومیتله برک سویوق»(۱) دیوان الغات الترک کتابیندا بو سؤز، آیاس کیمی ایشلَنیب.(۲) آیازین بئله آنلامی دا وار؛ سحرین سرین یئلی، سازاقلی و قورو هاوا، ایشیق، آیلی، آچیق و بولوتسوز گئجه (۳). آذربایجاندا بو سؤز آدام آدیندا ایشلَنیر. بو کندین آدی آیاز آدلی کیشی‌نین آدیندان آلینیب.

آدی هم ده آی و آز سؤزلریندن بیلمک اولار. آی؛ یارادیجی، باشچی و آز ایسه آدلیم تورک ائللری‌نین بیریدیر. بو باخیمدان، آیاز؛ آز یارادیجیلاری یا آز تایفاسی‌نین باشچیلاری یئری دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ائوره ۱۹۷ ۲ـ ارشادی فرد؛ فرهنگ واژگان ترکی در زبان و ادبیات فارسی، ۴۴ ۳ـ گؤزل آدلار؛ مرکز تحقیقات مجمع دانشگاهیان آذربایجانی (آبتام)، ۱۸ـنجی اؤزل سایی

۱۰۴ـ آینالی (Aynalı)

موغاندا نئچه قیشلاغین آدی آینالیدیر. فارسجا "آیینه" دئییلن و اصیل تورک سؤزو اولان آینالی سؤزو؛ "آی"، "نا" و "لی" بؤلوملریندن یارانیب. آینا؛ "آیا اوخشار"، "آی کیمی"، دئمکدیر.(۱) «لی» ایسه آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۲) بونودا قئید ائدک کی، آینالی بیر جورا اؤردک آدیدیر.(۳)

....

قایناقلار؛ ۱ـ محمدصادق نائبی؛ واژگان زبان تورکی در فارسی ۲ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی،ص۷۴ ۳ـچایلی ـ انداچه؛ کوههای آذربایجان،ص ۵۶

۱۰۵ـ اجیرلی (Əcirli)

اجیرلی موغاندا یئرلَشن آدلیم کندلرین بیری‌نین آدیدیر. بو کندین آدی آدلیم اجیرلی تایفاسی‌نین آدیندان آلینیب. آجیرلو ـ آجئرلو ـ آجورلو ـ اجیرلو و اجیرلی تایفاسی، تورک قیزیلباش تایفالاری‌نین بیریدیر کی، اؤتَک (تاریخ) بویو آذربایجان، تورکیه و سوریه ده یاشاییبلار. بوگون دئیلن یئرلرده بو تایفانین آدینا، اونلارجا یئر و تایفا آدلاری وار. بو آدین کؤکون بیلمک اوچون اونو اوچ یئره بولوب آراشدیرماق اولار. "اج"، "ایر"، "لی". بو سؤزلرین هر بیری‌سینه گؤره اوسته دانیشمیشیق. بورادا تکجه آنلاملارین دئمک یئتر. اَج (Əç) «ائو» آنلامیندا، «آر»، «ار»، «ائر» و «ایر»؛ «کیشی» آنلامیندا و «لی» ایسه؛ یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت آنلاملاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچیسی‌دیر. بئله‌لیکله اجیرلی؛ "کیشی یا ایگید ائوی، یئری" دئمکدیر. سایین چایلی دا فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، صفحه ۱۳۹ ـ دا، اجیر سؤزون، تایفا آدی و اونون آنلامین ایسه «اهلی» بیلیب. آغدام و قدیم ابراهیم آباد بو کندین باشقا آدلاریدیر.

۱۰۶ـ اَرَبلی کندی (Ərəbli kəndi)

کندین آدی دولت یازیلاریندا عربلو کیمی یازیلسادا منجه اونو، "ار" و "اب" سؤزلرینه بولوب آچیقلاماق داها دوزگون اولار. سایین چایلی «ار» سؤزو ایله باغلی بئله‌یازیر: «آر» یا «ار» «کیشی»(۱) آنلامینداادیر. سیداف دا بونو تورک سؤزو و کیشی، انسان، ایگید، قوچاق و بئله سؤزلر آنلامیندا بیلیر.(۲) "آب" سؤزو ایسه سومئلردن قالمیش قاپی، شهر قاپیسی آنلامینداادیر. بو سؤز فارسجا آب (تورکجه سو آنلاملی) سؤزونه اوخشارلیغی اولدوغو اوچون چوخلو آراشدیریجیلاری یاهالدیب و چاشدیریبدیر. «لی» ایسه آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیك و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۳) بئله‌لیکله اربلی؛ ایگید و قوچاقلار یئری‌نین قاپیسی دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ائوره ۳۳ ۲ـ رئیس نیا؛ آذربایجان در سیر تاریخ ایران، ائوره ۱۰۰ ۳ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۱۰۷ـ ارزه‌نه (Ərzənə)

دولت یازیلاریندا ارزنق کیمی یازیلان بوکندین آدینا گؤره نئچه فیکیر سویله‌مك اولار؛ بیرینجی بوکندین آدین، ائل آراسیندا دئییلن کیمی، ارزه‌نه بیلیب آراشدیرماقدیر. بو باخیمدان ارزه‌نه، «زیروه و اوجایئر» (۱) آنلاملاریندا دیر. بو سؤز بو آنلامدا تورکیه ده ایندیده ایشلَنیر و منجه کندین آدی، ائله بو آنلامدا دیر. ارزه‌نه سؤزونه یاخین، تاریخده ارزه یادا ارزهی سؤزو وار. زرتوشتی‌لرین دینی کتابیندا آدلاری گلن یئددی اؤلکه‌نین بیری‌نین آدی اَرزه یادا اَرزهی دیر.(۲) همین کتابا اساساً، ارزه، کاسپی تایفاسی‌نین باشکندیدیر. بو کتابین ۵۷ و۹۷ ـ جی صفحه‌لرینده، ارزه تایفا آدی کیمی ده قئید اولونوب.

کندین آدینا گؤره ایکینجی فیکیر بودورکی، اونون آدین "آرزانا" یاخود "آرازانا" بیلیب، آراشدیراق. بئله اولسا بو آد اوچ بؤلومدن یارانیب؛ "آر"، "آز"، "آنا". آر و آز سؤزلرینه گؤره آراز سؤزون آچیقلایاندا، گئنیش یازدیق. آنا سؤزونونده آنلامی بللیدیر. بو باخیمدان ارزه‌نه؛ آز تایفاسینا باغلی اولان ایگید آنانین یوردو، یئری دئمکدیر.

قئید ائتمک گرکدیر، میوه گتیرمه‌ین و میوه‌سی اولمایان قاراچام (صنوبر) آغاجینادا بعضی تورک بویلاریندا «ارزه» دئییلیر. هم ده ار و زان بؤلوملریندن دوزَلمیش، «ارزان» سؤزو؛ آدلیم آدام آنلامینداادیر.(۳)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، چایلار، ص۲۹۰ ۲ـ عبدی زاده؛ بررسی فرازهایی از تاریخ باستان،۵۴ و۵۵ ۳ـچایلی ـ انداچه، کوههای آذربایجان، ص ۵۱ هم ده باخ چایلی، چایلار، ص ۲۹۵

۱۰۸ـ اسد کندی (Əsəd kəndi)

اسد یا داها دوغروسو آزاد سؤزو ایندی آذربایجان و موغاندا شخص آدی کیمی چوخ ایشلَنیر. اسد سؤزو موغاندا کند و بیر نئچه قیشلاق آدیندا گؤرونور. بو سؤز ایکی بؤلومدن یارانیب؛ آس(آز)، آد. سؤزون بیرینجی بؤلومو آس یاخود آز تایفاسی‌نین آدی ایله باغلیدیر. «آز» آسیانین اسکی تایفالاریندااندیر و چوخلاری بو قطعه‌نین آدین ائله بو تایفا ایله باغلی بیلیرلر. چایلی‌نین اومای کتابیندا آزلارلا باغلی بئله یازیلیب؛ «آز» قبیله بیرلشمه‌سی، خالق آدینا «گول‌تکین»، «تونیوقوق» آبیده‌لرینده راست گلیریک.(۱) سایین اسماعیل هادی «فرهنگ ترکی نوین» کتابیندا آزلاری بیر تورک تایفاسی آدی بیلیب، یازیر: بونلارین آدی بیرینجی دؤنه گول‌تکین داش یازیلاریندا گؤرونور.

«گؤرکملی تدقیقاتچی میر علی سیداف اینامللی‌دیرکی، آذربایجان سؤزو آذ یا آز + ار + بای + گان یا قان سؤزلریندن یارانیب او آذ یا خود آز سؤزونون آنلامین بئله بیلیر : آذ لغت‌ده اوغور و خئیر نیت معناسینداادیر و بیر تورک دیللی تایفانین آدیدیر».(۲)

اسد سؤزونون ایکینجی بؤلومو «آد» دیر. بیر آدامی یا بیر یئری اونلا تانیدیغیمیز هر بیر سؤزه "آد" دئییریک. بئله‌لیکله اسدکنـــــدی؛" آدی آزلاردان آلینان کنـــد"، یادا "آدی آز تایفاسی‌نین آدیندان آلینان کنـــد" آنلامینـــــــدادیر. هم ده اوسته دئییلن کیمی، بو کنـــــدین آدی، "اســـد" آدلی آدامین آدینـــــدان دا آلینا بیلر.

....

قایناقــــلار؛ ۱ـ چایلـــی؛ اومای، ص ۱۲۰ ۲ـ کلوسون، فرهنگ ریشه شناسی تـــرکی پیش از سده سیـــزدهم، ماده AZ ائـــوره (صفحه) ۶۷ـ۲۶۶

۱۰۹ـ اسگرخانلی (Əsgərxanlı)

ایلک باخیشدا ائله نظره گلیر کی، دولت یازیلاریندا عسگرخانلو کیمی یازیلان بو کندین آدی، عسگر آدلی بیر خانین آدیندان آلینیب. منجه بو کندین آدین، "اس"، "گر"، "خان" و "لی" بؤلوملرینه بؤلوب آچیقلاماق داها دوزگون اولار. «آس» سؤزونه گؤره دئمک اولار کی، «آس» یا «آز»لار، آسیانین اسکی تایفالارینداندير و چوخلاری بو قطعه‌نین آدین ائله بو تایفا ایله باغلی بیلیرلر. چایلی‌نین اومای کتابیندا آزلارلا باغلی بئله یازیلیب؛ «آز» قبیله بیرلشمه‌سی، خالق آدینا «گول‌تکین»، «تونیوقوق» آبیده‌لرینده راست گلیریک. «گول‌تکین» آبیده‌سی‌نین ۲۴ـ۲۳ ـ جو خطینده، «آز»لارین آدی ایله باغلی چؤل یاد ائدیلیر: «آز چؤللرینده آزار (کیشی) تاپدیم. بیل منیم یئریم آزدیر». گؤروندویو کیمی بو آبیده‌ده بیرینجی «آز»، یئر آدی، ایکینجی «آز» ایسه، انسان، قبیله آدی کیمی ایشلنمیشدیر.(۱) اسماعیل هادی جنابلاری‌دا «فرهنگ ترکی نوین» کتابیندا آزلاری بیر تورک تایفاسی بیلیب، یازیر: بونلارین آدی بیرینجی دؤنه گول‌تکین داش یازیلاریندا گؤرونور. «گؤرکملی تدقیقاتچی میر علی سیداف ایناملی‌دیر کی، آذربایجان سؤزو آذ یا آز + ار + بای + گان سؤزلریندن یارانیب او آذ یا خود آز سؤزونون آنلامین بئله بیلیر: آز لغت‌ده اوغور و خئیر نیت معناسیندادير و بیر تورک دیللی تایفانین آدیدیر».(۲) «گر» یا «گئر» سؤزو اسکی سؤزلریمیزین بیری و "ائو"،

"کوچـــری ائللـــر یاشایان آلاچیـــــق"، "چادیـــــر"(۳) آنلامینـــــدادیر. آدین اوچونجـــو بؤلومو؛ "خان"، سؤزلوکده «حاکیم [باشچی]، آغا و حکمـــران»(۴) آنلامینـــدادیر. بو سؤز ایلاملاردا ایشلَـن سؤزدور.(۵)

دیـــوان لغات التـــــرک‌ون یازیـــلارینا گـــؤره، "خان" آدلیم افراسیابیـن تاخما آدی (لقبـــی) دیـــر.

«لـی» شکیلچـــی‌سی ایله باغلـــی پروفســـور زهتابی بئلــــه یازیـر؛ «لـی» آدلارا آرتیریــــلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیك و کمیت معنالارینداا اولان ایسملر یارادان شکیلچـــی‌دیر.(۶)

بئله‌لیکلــه اسگــرخانلی؛ "اس باشچـــی‌سی‌نیـــن ائوی اولان یئر" آنلامینـــدادیر.

....

قایناقـــلار؛ ۱ـ چایلی؛ اومای، ص۱۲۰ ۲ـ کلوسون، فرهنگ ریشه شناسی ترکی پیش از سده سیزدهم، ماده AZ ائوره ۶۷ـ۲۶۶ ۳ـ چایلی؛ نگاهـــی به واژه های اساطیـــری آذربایجان، ص۲۱۳ ۴ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچـــورن ، بهـــزادی، ج ۱ ائوره ۹۷۳ ۵ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تـــورکلری‌نین اسکی تاریخـــی، بیرینجـــی جیلـــد، ائوره ۱۳۴ ۶ـ پروفســـور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ص ۷۴

۱۱۰ـ افچه (Əfçə)

مـــــوران ماحالینـــــدا یئرلشــــن کیچیک، آنجاق آدلیم (مشهـــــور) افچــه کنـــدی نیـــن آدی اصلینـــده، "اوچـــــــه" (Əvçə) یاداها دوغـــروسو "ائوچـــه" (Evçə) اولمالیـــــدیر. بو سؤز یایلاقدا یادا قیشلاقدا تیکیلن کیچیك ائـــو آنلامیندادیر. کنـــد سالاوات داغـــــلاری‌نین آدلیم زیروه‌لریندن اولان "قاراجاداغـــی" اَتیینـــده یئرلشیر و گؤزل و گؤرمه‌لی طبیعتـــه مالیکـــدیر.

۱۱۱ـ افسوران؛ ☜ آوسوران

۱۱۲ـ ال له سر (Əlləsər)

الله یا داها دوغروسو آللا، آللی سؤزلرینه گؤره اوسته آللایارلی سؤزون آچیقلایاندا یازدیق. کندین آدی‌نین آخیر بؤلومو سر دیر. بو سؤز اورتا آسیادان آذربایجانا کیمی، یئر و آدام آدلاریندا گئنیش شکیلده ایشلَنیب. سر یا سار؛ سرت و محکم (۱) و هم ده ایشیقلی (۲) آنلامینداادیر. بو باخیمدان "الله‌سر"، "گونش و اوجالیقلا ایلگی‌سی اولان موحکم یئر "یادا "گونش و اوجالیقلا ایلگی‌سی اولان ایشیقلی یئر" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۱۳۸ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص۲۰۸

۱۱۳ـ الله یارلو ☜ آللاه یارلی

۱۱۴ـ امیرخانلی (Əmirxanlı)

کندین آدینداکی "امیر" سؤزو اصلینده "ائمیر" اولمالیدیر. "ائمره" آذربایجان تورکجه‌سینده "امراه"، "ایمراه" و "ائمراه" کیمی ایشلَنیر. بو سؤز اسلامدان سونرا یئرین عربجه اولان "امیر" سؤزو ایله دییشیب. ایندی فارسجا "امیرلو" و "امرلو" یازیلان تورک تایفا و بویلاری‌نین آدی، اصلینده اوغوز تورکلریندن اولان "ائیمور"، "ائیمیر" و "ایمور" تایفاسی‌نین آدیندان آلینیب. "ائمیر" سؤزو، "یاخشی باجاریقلی"، "کیشیلر کیشی‌سی"، "شرفلی" و "بای"(بَی) و "وارلی" آنلامینداادیر. شجره التراکمه کیتابی‌نیـــن ۴۹ ـ جو صفحه‌سینده اوغوزخانین نوه‌لری‌نین آدلاری‌نین آنلامیندان دانیشاندا، "ایمیر" سؤز ایله باغلی بئله یازیلیب؛ «ایمیرین معناسی زنگینلرین زنگینی دئمکدیر». آدین ایکینجی بؤلومو "خان"، سؤزلوکده «حاکیم [باشچی]، آغا و حؤکمران»(۱) آنلامینداادیر. بو سؤز ایلاملاردا ایشلَنن سؤزدور.(۲) دیوان لغات الترک‌ون یازیلارینا گؤره، خان افراسیابین تاخما آدی (لقبی) دیر هم ده سیوری‌نین

صفویه کتابی یازیلارینا گؤره خان صفویلر چاغی ایکینجی حکومتی مقام سایilیرمیش. «لی» شکیلچی‌سی ایله باغلی پروفسور زهتابی بئله یازیر؛ «لی» آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۳) بئله‌لیکله امیرخانلی؛ باجاریقلی یا وارلی حاکیم یاشایان یئر آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ائوره ۹۷۳ ۲ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، ائوره ۱۳۴ ۳ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۱۱۵ـ امیرکندی (Əmirkəndi)

کندین آدینداکی "امیر" سؤزو اصلینده "ائمیر" اولمالیدیر. بو سؤز اسلام دینی یاییلاندان سونرا یئرین عربجه اولان "امیر" سؤزو ایله دییشیب. ایندی فارسجا "امیرلو" و "امرلو" یازیلان تورک تایفالاری‌نین آدی، اصلینده اوغوز تورکلریندن اولان "ائیمور"، "ائیمیر" و "ایمور" تایفاسی‌نین آدیندان آلینیب. ائمیر؛ یاخشی‌باجاریقلی، کیشیلر کیشی‌سی، "بای" (بَی) و "وارلی" دئمکدیر. شجره التراکمه‌نین ۴۹ ـ جو صفحه‌سینده بئله یازیلیب؛ «ایمیرین معناسی زنگینلرین زنگینی دئمکدیر». بئله‌لیکله امیرکندی؛ باجاریقلی یا وارلی کیشی یاشایان یئر آنلامیندا اولور.

۱۱۶ـ انبرلی (Ənbərli)

انبرلی سؤزو اوج بؤلومدن یارانیب؛ "ان"، "بر"، "لی". «کئچمیش ایللر بویو «آن» سؤزونون چئشیدلی آنلاملاری اولوب. بونلارین بیری‌سی، یورد و یئردیر. بو سؤزون اسطوره‌وی آنلامی سومئرلرده اولان کیمی «تانری» و «گؤی‌تانری» دیر.(۱) آدین ایکینجی بؤلومو "بار" یا "وار" سؤزو، دیوان لغات الترک‌ده "وار" و "بؤیوک" آنلامیندادیر.(۲) چایلی ایسه بو سؤزو؛ گؤزتچی آنلامیندا بیلیر.(۳) «لی» ایسه آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان

شکیلچی‌دیر.(۴) بئله‌لیکله انبرلی «گؤی تانری گؤزتچی‌سی یئری» دئمکدیر. هم ده آنبار سؤزو، "قورونموش یئر"، "گؤزتله‌نمیش یئر" آنلامیندادیر.(۵)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۴۳و۴۴ ۲ـ کاشغری، دیوان لغات الترک، چئویرن دکتر صدیق، ص۵۰۲ ۳ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۳۵و۷۸ ۴ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴ ۵ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص۹۸

۱۱۷ـ ائلخانلار (Elxanlar)

ائلخانلار کندی‌نین آدی اوچ بؤلومدن یارانیب؛ "ائل"، "خان"، "لار". بیرینجی بؤلوم "ائل" سؤزو، سؤزلوکده «جاماعات، خالق، آداملار، اؤلکه، مملکت، ویلایت، طایفا و قبیله»(۱) آنلاملاریندادیر. آدین ایکینجی بؤلومو "خان" ایسه سؤزلوکده؛ «حاکم [باشچی]، آغا و حکمران»(۲) آنلامیندادیر. بو سؤز ایلاملاردا ایشلَنن سؤزدور.(۳) دیوان لغات الترک‌ون یازیلارینا گؤره، "خان" آدلیم افراسیابین تاخما آدی (لقبی) دیر. "لار" ایسه تورک دیلینده جمع علامتیدیر. بئله‌لیکله "ائلخانلار"؛ اؤلکه یادا خالق باشچیلاری‌نین یئری، یوردو آنلامیندادیر. سایین ارشادی‌فرد "ایلخان" سؤزون؛ "ائل باشچی‌سی" آنلامیندا بیلیر. سنگلاخ سؤزلوگونده ایسه ایلخان، موغوللارین آخیر خانلاریندان و اوغوزخانین نوه‌لریندن اولان بیر پادشاه آدی کیمی قئید ائدیلیب.(۴) آذربایجان ادبیاتی تاریخینده ایسه بئله یازیلیب؛ « ... "ایلخانین" باشچی‌لیغی ایله تورکلر آوارلارا غالیب گلیب بؤیوک دولت قورموشدولار. "مغان" ائلینه اوغوزخان سویوندان "ایلخان" پادشاه اولدو».(۵)

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ائوره ۳۲۹ ۲ـ همان، ج۱ ص۹۷۳ ۳ـ پروفسور زهتابی، ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، ص۱۳۴ ۴ـ ارشادی‌فرد؛ فرهنگ واژگان ترکی در زبان و ادبیات فارسی، ۴۷ ۵ـ آذربایجان ادبیاتی تاریخی، صفرلی و یوسفلی، کؤچورن ، سوی تورک، ۳۸۷

۱۱۸ـ ائیوازلی (Eyvazlı)

موغاندا "ائیوازلی" کیمی دئییلن بوکندین دوزگون آدی منجه آیوازلی اولمالیدیر. ائیواز یادا "آیواز" (ayvaz) تورک آدلاریندان اوجمله‌دن؛ «کوراوغلونون اوغوللوغونون آدیدیر کی یاغی‌لارلا دؤیوشمکده جاساراتلار گؤسترمیشدی».(۱) «لی» آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۲) بئله‌لیکله "ائیوازلی"؛ "ائیواز آدلی جاساراتلی و قورخماز کیشی آدی ایله باغلی اولان یئر" دئمکدیر. قئید ائدک کی، سایین نائبی، واژگان تورکی در فارسی ده یازیر؛ آیواز سؤزو ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ آی + وز. بو سؤزون آنلامی ایسه "آیا اوخشار" و "گؤزل" دیر. هم ده برهان قاطع سؤزلوگونده بو سؤز، بزنمیش، بزکلی و سوسلو آنلاملاریندا گلیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ گؤزل آدلار؛ مرکز تحقیقات مجمع دانشگاهیان آذربایجانی (آبتام)، ۱۸ـ نجی اؤزل سایی
۲ـپروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ص ۷۴

۱۱۹ـ اوجاق آلازار (Ocaq Alazar)

"اوجاق" اصلینده "اوداق" دیر و اود یانان یئر دئمکدیر. تورکجه‌میزده سونرالار اوجاق، قوتسال آبیده و توربه‌یه ده دئییلیب. آلازار کندینده بیر قوتسال توربه وار. بو توربه گومان اولور محمد حنفیّه توربه‌سی اولا. ائله بو توربه‌یه گؤره اوجاق سؤزو بو کندین آدیندا قالارغی اولوب. دئمه‌لی کندین اصیل آدی "آلازار"دیر. بو آد اوچ بؤلومدن یارانیب؛ "آل"، "آز"، "آر". "آل" سؤزو تورکجه؛ گونش، قیزیل، قیرمیزیلیق، اوجا و گوج کیمی آنلاملاردا ایشلَنیر.(۱) سایین سیداف "آل" سؤزونه گؤره دیرلی آراشدیرمالار آپاریب. او یازیر؛ دئمه‌لی، «آل» و اوندان یارانان سؤزلر اؤنجه خئیرلی، دوشوملو، اود، اوجاق ایلاهه‌سی اولموشدور. «اوجا»، «یوکسک»، «قدرتلی» آنلامی وئرن «آل» اوجا گونش تانری‌سینی و گونشین یئرده بلگه‌سی ساییلان

اود ایلاهه‌سی‌نین آدی اولموشدور. بیزجه «آل»ین «اوجا»، «قدرتلی» آنلامی داها اسکیدیر.(۲) آلازار سؤزونون ایکینجی بؤلومو «آز» یا «آس» سؤزودور. «اس» آسیانین اسکی تایفالاریندان دیر و چوخلاری بو قطعه‌نین آدین ائله بو تایفا ایله باغلی بیلیرلر. چایلی‌نین اومای کیتابیندا آزلارلا باغلی بئله یازیلیب؛ «آز» قبیله بیرلشمه‌سی، خالق آدینا «گول‌تکین»، «تونیوقوق» آبیده‌لرینده راست گلیریک. «گول‌تکین» آبیده‌سی‌نین ۲۴-۲۳ - جو خطینده، «آز»لارین آدی ایله باغلی چؤل یاد ائدیلیر: «آز چؤللرینده آزار (کیشی) تاپدیم. بیل منیم یئریم آزدیر». گؤروندویو کیمی بو آبیده‌ده بیرینجی «آز»، یئر آدی، ایکینجی «آز» ایسه، انسان، قبیله آدی کیمی ایشلنمیشدیر.(۳) سایین اسماعیل هادی جنابلاریدا «فرهنگ ترکی نوین» کتابیندا آزلاری بیر تورک تایفاسی آدی بیلیب، یازیر: بونلارین آدی بیرینجی دؤنه گول‌تکین داش یازیلاریندا گؤرونور.«گؤرکملی تدقیقاتچی میر علی سیداف اینانملی‌دیر کی آذربایجان سؤزو آذ یا آز + ار + بای + گان یا قان سؤزلریندن یارانیب. او آذ یا خود آز سؤزونون آنلامین بئله بیلیر: آذ لغت‌ده اوغور و خئیر نیّت معناسینداادیر و بیر تورک دیللی تایفانین آدیدیر و بارتولد آذ یا آزلارین تورکئش تایفالاری‌نین اتفاقینا باغلی‌لیقلارینی اولاسی گؤرور».(۴)

چایلی جنابلاری «آر» سؤزو ایله باغلی بئله یازیر: «آر» یا «ار» که آنادولودا «ائر» کیمی ایشلَنیر، «کیشی» آنلامینداادیر.(۵) سیداف جنابلاریدا بو سؤزو تورک سؤزو و کیشی، انسان، ایگید، قوچاق و بئله سؤزلر آنلامیندا بیلیر.

بو سؤز تورک تایفا و ائل آدلاری‌نین چوخوندا اوجمله‌دن؛ آوار (آو+ ار)، خزر (خز+ آر)، قاجار(قاج + ار) و... گؤزه چارپیر.(۶) بئله‌لیکله "آلازار" کندی‌نین آنلامی "اوجا و گوجلو آز کیشی‌سی‌نین یوردو" دئمکدیر.

کندین آدی؛ "آلاز" و "آر" کیمی بؤلونوب و آچیقلانسا داها دوزگون اولار؛ قام ـ شاماندا، "آلاز" یا "آلاس" سؤزو "اوجالانماق"، "یوخاری گئتمک" و "گونشه ساری گئتمک" آنلامینداادیر.

هم ده "آلاس"؛ "تمیـــــزلیگ"، "قوتسال"(مقـــدس)، و "بؤیوکلوک" سؤزلرین یادا سالیر. یئری وار دئییک؛ "یئنی سئی" و "آلتای" تورکلری عربجه "آمین" سؤزونون یئرینه "آلاس" سؤزون ایشلدیرلر.(۷) بو باخیمدان "آلازار" آدی‌نین سؤز آچیمی بئله اولور؛ "گونشلـــه ایلگی‌سی اولان کیشی" یادا "قوتسال کیشی" یوردو.

....

قایناقلار؛ ۱ـ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، چایلی،۳۹ـ۳۸ هم ده قام شامان، کؤچورن چایلی،۶۱ ۲ـ آذربایجان خالقینین سوی کؤکونو دوشونرکن، میرعلی سیداف، کؤچورن شاوانلی،۶۳۷ ۳ـ چایلی، اومای،۱۲۰ ۴ـ کلوسون، فرهنگ ریشه شناسی ترکی پیش از سده سیزدهم، ماده AZ ص ۶۷ـ۲۶۶ ۵ـچایلی، نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان،۳۳ ۶ـ رئیس نیا؛ آذربایجان در سیر تاریخ ایران،۱۰۰ ۷ـ سیداف، قام ـ شامان ، کؤچورن ، چایلی۵۱ـ۵۰

۱۲۰ـ اوجاق قیشلاغی (Ocaq qışlağı)

اوجاق اصلینـــده اوداق دیر و اود یانان یئـــر دئمکــــدیر. تورکجه‌میـــزده سونـــــرالار "اوجاق" قــــوتسال (مقـــدس) آییـــــده و توربه‌یــــــه ده دئییلیب. بـــــو قیشـــــلاقدا بیـــــر قــــوتسال (مقـــدس) توربـــه وار. ائله بو توربه‌یـــه گـــؤره بو قیشـــلاغا اوجاق آدی وئریلیب.

«آنا دیلیمیزین بیر سیـــــرا کلمه‌لری‌نیـــن سون حرفی معین شرایطـده دَییشیر. اوجملـــــه‌دن، ســـؤزون ســـون حرفـــی "ق" اولسا، بوکلمه‌یـــه سسلی ایله باشـــلایان شکیلچی ـ پسوند قوشـولانـــــدا، "ق" حرفـــی ایکی سسلی آراسیندا دوشــــــدویو اوچون "غ" سسینـــــه چئـــوریلر و "غ" دا یازیلار.»(۱)

قیشـــــلاق سؤزونونــــــده سونـونا "ی" آرتانــــدا، سونـــــداکی "ق" ایکـی سسلی آراسینـــدا قالیب، "غ" سسینه چئـــوریلیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ اینجی دیلیم، ص۵۴

۱۲۱ـ اوچ آغاج (Üçağac)

آغاج سؤزلوکده؛ بوداقلاری و برک گؤوده‌سی اولان چوخ ایللیک بیتکی‌دیر، هم ده ایندی آلتی یئددی کیلومتر اوزونلوقدا یول اولچوسودور. ایندی آز ایشلنسه ده، کئچمیشده کاروان یوللاری اوسته اولان شهرلر و کندلرین آرالاری، آغاج اولچوسو ایله اولچولردی. اؤرنک اوچون قوجالار دئییرلر؛ قوزلو ایله گئرمی آراسی بیر آغاجدیر.

اوچ آغاج کندی‌نین آدی‌نین کؤکو چوخ ماراقلیدیر. کئچمیشده موغانین بز، برزند و باجروان شهرلریندن گون‌چیخانا ساری آیریلان «ایپک‌یولو» و ایندیده موران ماحالیندا «دوه‌یولو» آدی ایله تانینان اسکی بیر یولون اوسته یئر سالان اوچ آغاج کندی، همی بز شهریندن هم ده باجراوان شهریندن، «دوه‌یولو» ایله اولچولسه، دوز اوچ آغاج (اییرمی بیر کیلومتر) آراسی وار. «دوه‌یولو» آدلانان یولون، مورانین چوخ کندلرینده هله ده ایزی قالیر. قئید ائدک کی، دیوان الغات ترک‌ده اوچ (uç) آدیندا بیر آغاج آدی وار. «بو آغاج داغین اتگینده بیتیر و تورکلر اوندان قلم، چلیک و ایگ (دوک) دوزلدیرلر».(۱) بئله اولسا اوچ‌آغاج کندی؛ اوچ‌آغاجی بیتن یئر اولور. منجه بورادکی آغاج سؤزو اولچو آنلامینداداد یر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ کاشغری، دیوان لغات الترک، چئویرن دکتر صدیق، ص۹۹

۱۲۲ـ اوچ بولاق (Üçbulaq)

موغاندا نئچه کنــــد و قیشــــــلاق آدی اوچ بولاق آدلانیر. بو آد ایکی سؤزدن دوزَلیب؛ "اوچ" و "بولاق". "اوچ" سؤزو تورک دیلینده ایکی ایله دؤرد سایلاری آراسیندا یئرلَشن سایدیر. "بولاق" ایسه داغلار اتگینده، یئردن جوشان سو دئمکدیر. بو کندین یانیندا اوش دنه بولاغین اولدوغونا گؤره بئله آدلانیب.

۱۲۳ـ اودولو (Udulu)

آدلیم اودولو کندی، اؤز آدین موغانین تانینمیش اودولو تایفاسی‌نین آدیندان آلیب. بو تایفانین دوزگون آدی، اوتولو اولمالیدیر. اؤتکده (تاریخده) اوتی آدلی بیر تایفادان سؤز گئدیب. بو تایفا آذربایجانین جنّته اوخشار قاراباغ ماحالی‌نین أن اسکی تایفالاریندانداندیر. اوتوکن ماحالی‌نین (سیبری‌نین) آدیدا بو تایفانین آدی ایله باغلیدیر. هم ده قئید ائتمک لازیمدیر، اسکی تورک دیلینده اودو سؤزو وار. بو سؤز سومئرلرده گونش تانری‌سی دیر. سومئرلردن سونرا ایللر بویو بو سؤز اودوک؛ قوتسال آنلامیندا ایشلَنیب. گیلگمیش ناغیلیندا گلن سؤزلرین بیریده اوتو سؤزودور. اودولونون آدینداکی لو ایسه، شکیلچی دیر. بو باخیمدان اودولو، گونش تانری‌سی‌نین یئری دئمکدیر.

فرهنگ تاریخی ـ تطبیقی زبانهای اورال آلتائیک کیتابی‌نین ۵۵ ـ جی یارپاغیندا، اودو سؤزون، سومئر دیلینده قویون آنلامیندا ایشلنمه‌سی سویلَنیلیب و آرتیریلیب، اودولو؛ قویون ساخلانیلان یئر دئمکدیر.

۱۲٤ـ اوردوخانلی (Orduxanlı)

اوردوخانلی کندی‌نین آدی اوچ بؤلومدن یارانیب؛ "اوردو"، "خان"، "لی". «اوردو اسکی تورک دیلینده؛ باشکند (پایتخت)، قوشون یئری، خاقانین تاختا چیخان یئری(۱) اوردو باشچی‌سی، اوردونون خانی و قوشونون سرکرده‌سی(۲) آنلامیندادیر. بیزدن فارس دیلینه گئدن "اوردو" سؤزو، ایندی قوشون آنلامیندا ایشلَنیر. "خان" ایسه، سؤزلوکده؛ «حاکیم [باشچی]، آغا و حؤکمران»(۳) آنلامیندادیر. دیوان لغات الترک‌ون یازیلارینا گؤره، "خان" آدلیم افراسیابین تاخما آدی (لقبی) دیر. هم ده راجر سیوری‌نین صفویه کتابی یازیلارینا گؤره "خان" صفویلر چاغی ایکینجی حکومتی مقام سایپلیرمیش. «لی» شکیلچی‌سی ایله باغلی پروفسور زهتابی بئله یازیر؛ «لی» آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت آنلاملاریندا اولان ایسملر

یارادان شکیلچی‌دیر.(۴) بو آراشدیرمالارا گؤره "اوردوخانلی"؛ باشکند ده اولان خانین یئری آنلامیندا اولور. باشقا جور باخیلسا کندین اصیل آدی "اَردَهانلی"(ərdəhanli) اولمالیدیر. "اَردَهان" تورکیه‌نین قوزی دوغوسوندا یئرلَشن شهر آدیدیر. صفویلر ایشه چیخاندا تورکیه دن بیر نئچه تایفا بونلارین ایستگی ایله اورادان کؤچوب موغانا گلیبلر. بونلارین بیری اردهان شهریندن اولان ائله همان آددا تایفا ایدی کی، اول بو کندده و سونرا گئرمی شهرینده یورد سالیب قالارغی اولوبلار. بو کنده ایندی ائل آراسیندا رحیملی ده دئییلیر.

....

قایناقلار؛ ١ـ دکتر صدیق؛ یادمانهای ترکی باستان،۲۳۵ ۲ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص١٢٠ ٣ـآذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ١ ائوره ٩٧٣ ۴ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ٧۴

١٢۵ـ اوروج آواد، اوروج قیشلاغی (Orucava ، Oruc qışlağı)

عربجه رمضان دئیلن آی، تورک ائللرینده "اوروجلوق" آدلانیر و بو آیدا، دان‌یئری آغارانداندان گونش باتاناجان، اولو تانری‌یا عبادت ائتمگه، آج قالانا "اوروج" دئییرلر. موغاندا اسلام دینی یاییلاندان سونرا آدام آدی کیمی ایشلَنن دینی آدلاردان بیری، "اوروج"دور. موغاندا اولان، اوروج آواد و نئچه اوروج قیشلاغی آدلی کند و قیشلاقلارین آدی، اوروج آدلی آدامین آدی ایله باغلی اولان یئرلر دئمکدیر.

١٢٦ـ اوزون‌تپه (Uzuntəpə)

بو آددا موغاندا ایکی کند آدی وار. "اوزون" سؤزو سؤزلوکده «ایکی اوجونون آراسی چوخ، چوخ اولان»(١) آنلامینداادیر. "تپه" ایسه آذربایجان تورکجه‌سینده توپراغین اوست اوسته تؤکولوب گیرده کیچیک داغ کیمی اولماغینا دئییلیر. دیوان لغات الترک‌ده بو سؤز، "تَپمَک" سؤزونون کؤکوندن بیلینیب و "تپیک ووُرماق" و

"تپیکله‌مک"(۲) آنلامینداادیر. پرویز یکانی دا تپه سؤزون آچیقلاییاندا اونو "تَپمه" بیلیب، "تپ" و "مه" بؤلوملرینه بؤلوب و اوست اوسته تؤکوب تاپداماق و تئلله‌مک، تئل آتماق آنلامیندا بیلیر.

کئچمیشده هامار یئرلرده گؤزتچی قویماغا یادا معبد دوزلتمگه، تورپاغی اوست اوسته تؤکوب تاپدالاییب هوندور یئرلر یارادیب و بونلارا "تپه" دئیرمیشلر. ایندی موغاندا یوزلرجه اؤتَکسل (تاریخی) تپه وار. کندین آدین هم ده اوسون (Usun) تپه بیلمک اولار. اوسون تایفا آدیدیر.(۳) بئله‌لیکله اوسون تپه؛ اوسون تایفاسینا عایید اولان تپه دئمکدی.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج۳ ص۲۵۹۶ ۲ـ کاشغری، دیوان لغات الترک، چئویرن دکتر صدیق، ۲۹۸ ۳ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی،۵۵۳

۱۲۷ـ اولتان ☜ اولتان شهری

۱۲۸ـ اولوکندی (Ulukəndi)

اولو، چوخ بؤیوک، بؤیوک(۱) و اوجا (۲) آنلامینداادیر. منجه "اولوکندی" کئچمیشده، "اولو آدام"، "آدلیم بیر بؤیوک کیشی" نین یاشاییش یئری اولدوغو اوچون بئله آدلانیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی، بهزادی،ج۳ ص۲۶۰۵ ۲ـ چایلی، چایلار، ۲۹۳

۱۲۹ـ اوماستان (Omastan)

موغاندا ایکی کندین آدی اوماستاندیر. بو آدی نئچه جورا آراشدیرماق اولار؛ بیرینجی بوکی کندین آدین، "اومای‌ائستان" یاخود "اومائستان" سانیب آراشدیراق. بو آد اوچ بؤلومه بؤلونور؛ "اومای"، "ائس"، "تان". «اومای آنا، تورک سویلنجه‌لری‌نین (اساطیرلری‌نین) یارادیجیلارین‌دان دیر».(۱) "اوما"؛ هم ده "آنادان اولاننان سونرا

اوشاغی و اونون آناسینی گؤزتله‌ین فرشته"نین آدیدیر.(۲) سایین سیداف قام شامان و آذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکونو دوشونرکن کتابلاریندا بو سؤز ایله باغلی بئله یازیر؛ «اومای اوشاقلار، انسانلار و یئرلرین گؤزتچی‌سی سایيلان و قادین گورکمینده اولان تانریلارین بیریدیر. او گونش ایله ایلگیده اولان آنادیر. اومای هم ده تورک خالقلاری آراسیندا، نعمت و تاخیل تانری‌سی ساییلیر».(۳) «اوشاقلارین قوروجوسو، دنیا آغاجی [چینار] ایله بیرگه گؤیدن گلن «اومای umay» آنادیر. اومای ایلاهه‌سی آدینا دیل و میفولوژی باخیمیندان «ساق»لارا باغلیلیغی، قوهوملوغو گؤسترن دلیل‌لر وار. اومای آنا «آییهیت Ayihit» ایلاهه‌سی باشدا اولاراق اوشاقلاری قورویورلار».(۴) «تورک دیللرینده یارانان اومای؛ «باجاریقلی آنا»، «گوجلو یارادان»، «باجاریقلی یاخشی ایستر»، «ایلاهه» دئمکدیر. اومای هم ده «آنا» دئمکدیر».(۵)

آدین ایکینجی بؤلومو «ائس» یا داها دوغروسو «ائش» سؤزودور. «دیوان لغات الترک‌ون یازیلارینا و سیداف ون آراشدیرمالارینا اساساً قدیم تورک ائللری، اوجمله‌دن هونلاردا "کام = قام" کلمه‌سی شامان، روحانی، آراحکیمی، دین‌خادمی، کاهین، طبیب، حکیم، عالم، فیلسوف و... معنالاریندا ایشلنمیشدیر. یعنی بیر نوع احتراملی و مقدس سؤز اولموشدور و بونا گؤره ده هونلار داخیلینده "ائش ـ کام = آتا ـ کام" شکیللرینده یعنی "آتا ـ شامان"، "آرخاداش شامان" معناسیندا اولموشدور. "ائش" اسکی تورک دیلینده هم ده آرخاداش، یولداش معناسیندا اولموشدور.(۶) تان یاخود دان دوغو آنلامیندا اولاراق تورک اودوقلاریندادیر.(۷) بئله‌لیکله اوماستان؛ "قوتسال اومای آنانین یئری" دئمکدیر.

ایکینجی بو کی کندین آدین ایندی ائل آراسیندا دئییلن کیمی اوماستان بیلیب آراشدیراق. بو باخیشلا کندین آدین، "اوما"، "آس"، "تان" سؤزلرینه بؤلوب آچیقلاییریق. "اوما" یاخود "اومای" سؤزونه گؤره اوسته یازدیق. سایین چایلی دا "اوما" سؤزون، آنا آنلامیندا بیلیب و اونو؛ گوجلو آنا و اوشاق گؤزتله‌ین تانری

آنلامیندا اولان، "اومای" و "هومای" سؤزلری ایله عئینی بیلیر.(۸) آدین ایکینجی بؤلومو، آس سؤزونه گؤره ده کیتابین نئچه یئرینده دانیشیلیب. بوردا تکجه بونو دئییریک کی، سؤزلوکده آسلان (شیر) آنلامیندا اولان بو سؤز هم آدلیم بیر تایفا آدی و هم ده یئر آدیدیر.(۹) آدین اوچونجو بؤلومو، "تان" ایسه، دوغو (شرق)، آلاتوران، دان‌چاغی (سپیده دم)، آلار (فجر، بامداد) دئمکدیر.(۱۰) بو باخیمدان اوماستان؛ "دوغودا یئرلشن آز تایفاسی‌نین آناسی" دئمکدیر.

اوچونجو فیکریمیز اوماستانین آدینا گؤره بودور کی، ائله اوسته یازدیغیمیز کیمی، کندین آدین ایندی ائل آراسیندا دئییلن کیمی اوماستان بیلیب آراشدیراق. آنجاق اونو اوسته کی کیمی اوچ یئره یوخ، بودونه ایکی یئره؛ "اوما" (uma) و "ایستان" (istan) سؤزلرینه بؤلوب آچیقلایاق. "اوما" یاخود "اومای" سؤزونه گؤره اوسته دانیشیب دئدیک کی، بو سؤزو، آنا آنلامینداادیر. "استان" ایسه؛ ایشیقلی آلاتوران (سپیده دم نورانی) دئمکدیر.(۱۱) بئله‌لیکله اوماستان؛ ایشیقلی آلاتوران آنا (مادر سپیده دم نورانی) آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ یورد سفرلریم،۷۹ ۲ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی،۲۶۸ ۳ـ چایلی، قام شامان،۷۲و۸۴ ۴ـ سیداف، آذربایجان خالقینین سوی کؤکونو دوشونرکن، ص۳۸ ۵ـ همان،ص ۴۱ ۶ـ دیوان لغات الترک، ج۱، ائوره ۴۷و۴۵۸ و پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، ائوره ۵۳۶ ۷ـ چایلی؛ یورد سفرلریم،۱۱۸ ۸ـ فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص ۱۲۵ ۹ـ همان، ص ۲۷۴ ۱۰ـ همان، ص ۲۰۹ ۱۱ـ همان، ص ۲۰۹

۱۳۰ـ اونبیربَیلی (Onbirbəyli)

کندین آدی اوچ بؤلومدن دوزَلیب؛ "اونبیر"، "بی"، "لی". "اونبیر" تورکجه سایلارین بیری‌سیدیر.

"بی"؛ خان، باشچی، وارلی دئمکدیر. «لی» ایسه، آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت آنلاملاریندا اولان ایسملر

یارادان شکیلچی‌دیر.(۱) بئله‌لیکلــه کنـــدین آدی‌نین آنلامی، اونبیربَی‌ین یاشادیقی یئر، یورد اولور. کئچمیشده بوراد سایجا چوخلـو بَـی یاشادیغی اوچـون بئله آدلانیب. قئید ائدک کی، کندین آدی دولت یازیلاریندا اونبیربگلو کیمی یازیلیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ص۷۴

۱۳۱ـ ایبابیلی (İbabəyli)

بولقارچایی‌نین قیراغیندا یئر سالان "آغاحسن‌بَیلی"، "هادی‌بَیلی"، "ایبابیلی"، "قوزلوقیشلاغی" و "صمدلی"، هله آباد اولمامیش کئچمیش چاغلاردا، قیشلاق کیمی گوز(پاییز) و قیشدا کؤچری خلیفه‌لی تایفاسی‌نین بینه ائتدیکلری یئرلرمیش. بونلارین یایلاقلاری ایسه تولون‌کندی یاخینلیغیندان توتموش قاراقایا و ساری‌بولاق یایلاغینا کیمی سالاوات‌داغلاری بویو اوزانمیش ایمیش. قاجارلار حؤکومته باشلایان چاغلار، اصلی اوتای آذربایجانین پریمبئل کندیندن و اؤزوده "سئید" اولان، "آغاحسن"، اونون قارداشی "هادی" و یاخین فامیللری اولان "ایبا"، تایفا باشچی‌سی اولاندا، "آغاحسن‌بیلی"، "هادی‌بیلی" و"ایبابیلی" کندلرین یارادیب آبادلاشدیریبلار. بورالار کنده چئوریلندن سونرا، ائل آراسیندا آدلاری اوسته گلن تایفا باشچی‌سی آدلاری ایله آدلانیب و ائله بو آدلارلا تانینیبدیر. قئید ائدک، ایبابیلی کندی‌نین آدی، دولت یازیلاریندا عبابگلو کیمی یازیلیر.

۱۳۲ـ ایـران‌آواد (İranavad)

سایین یکانی جنابلاری «ایران» سؤزونه گؤره بئله یازیر: «تورک دیلینده یایلاق، قیشلاق ائدن و کؤچری ائللره «ایره‌ن» و ترسینه یاییلاق قیشلاق ائتمه‌ین ائللره «توران» دئییلیرمیش. بئله‌لیکله ایران و توران سؤزلری‌نین هر ایکیسی تورک سؤزودور. ایران تورکجه "ایرمک" مصدریندن (فارسجا؛ آمدن، رسیدن، رسیده و در حال رسیدن) و

توران "تورماق" مصدرینن (دورماق = ایستادن، روی پا ایستادن، ساکت بودن، بردبار و شکست ناپذیر بودن، زوال ناپذیر بودن) یارانیب».(۱) ارشادی‌فرد جنابلاری دا سنگلاخ سؤزلوگونه آرخالاناراق یازیر؛ ایر ـ ایران؛ کیشی‌یه دئییلیر و اؤزگور کیشیلری بئله آدلاندیریرلار. ایرانلیک؛ اؤزگور کیشیلیک، ایگیدلیک(۲)دئمکدیر. ذاکری ایسه بو سؤز ایله باغلی یازیر؛ «ایران سؤزونون کؤکو تورکجه اولموش، ایرمک، یئتیشمک مصدریندن، چاتان، گلیب چاتان، گلیب یئتیشن، هابئله یئتگین، یئتگینله‌شن»(۳) دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پرویز یکانی؛ کلمات ترکی دخیل در زبان فارسی و دیگر زبانها ۲ـ ارشادی فرد؛ فرهنگ واژگان ترکی در زبان و ادبیات فارسی،۴۵ ۳ـ ذاکری، سومرلر، (چامیر = چامیر ائللری)، ص۶۵

۱۳۳ـ ایزمارا (İzmara)

ایندیکی چاغ بیز گَرمی شهری‌نین گون‌چیخانیندا "ایزمارا" آدلی تکجه بیر کند تانیساق‌دا، یاخین کئچمیشده اونون سایی اوچ ایمیش بئله کی ایندیکی ایزمارانی، بؤیوک ایزمارا یا اکه‌ره ایزمارا (Əkərə izmara)، ایندیکی قنبرلی کندین اورتا ایزمارا و ایندیکی عابدوالله (عبدالله) کندین ایسه کیچیک ایزمارا دئییرمیشلر.

کندین دوزگون و دوغرو آدی تورک بیر سؤزو اولاراق "ایزمارا"دیر آنجاق ایندی دولت یازیلاریندا یالنیش و یاهالدیجی اولاراق و سببی بیلینمه‌دن، "اظماره" کیمی یازیرلار. بو یازیلیشی آراشدیراندا گؤرونور کی هئچ بیر دیلده بئله بیر سؤز یوخدور. بو آدین دوز آنلامین تاپماق اوچون، اونو نئچه باخیمدان آراشدیرماق گرکدیر. عاغیلا سیغیشان ایلک سؤز بو دور کی، آدی؛ "ایز" و "مارا" بؤلوملرینه بؤلوب آنلاملارین آیدینلاشدیراق. ایندی‌ده تورک دیلینده ایشلَنن "ایز" سؤزو چوخ اسکی سؤزلریمیزدن ساییلیر. بو سؤز آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی سؤزلوگونون اوچونجو جیلد ۲۹۳۷ ـ جی صفحه‌سینده؛ "هر هانسی بیر شئیدن قالان و اونون کئچمیشینه شهادت ائدن

نیشانه"، "اثر"، "قالیق" و... آنلامیندا گلیب. ایندی "مَره" کیمی ایشلَنن "مارا" سؤزو ایسه، اوسته آدی گلن سؤزلوگون ۲۳۶۷ ـ جی صفحه‌سینده؛ "چوخور یئر" و "دره" آنلامیندا گلیب. بئله‌لیکله ایزمارا، "کئچمیشدن نیشان قالان چوخور یئر" دئمکدیر. دئمک لازم دیر، ائل آراسیندادا "مَره" سؤزو، "اوجاق" و... آنلامیندا و اویوندا ایسه؛ "دایانیلاجاق و توپلانیلاجاق یئر" آنلامیندا ایشلَنیر.

بو سؤزلره باخانـــــدا آدامین عاغلینا بئلــــه بیـــر سورغـــو (ســوال) گلیر، بورادا گـؤره‌سن کئچمیشـــــدن نیشان قالان شئـــی نـــدیر؟ سورغونون جاوابین کنــــدین اؤتَک سل (تاریخــــی) یئرلرینه باخاندا و یئـــر آدلارین آرایاندا تاپماق اولور. دئــوقالاسی ـ قبـــریستان تپه‌سی ـ چالاقاچ ـ قارالـــی‌یوردو ـ بورچالی چالان ـ سفـــی یار یا داها دوغـــروسو سئیفار ـ دوستال داشلی چوخورو ـ گیـل آنا ـ آلی داشی ـ دوه اولَن ـ پیروئردی گونئی‌یی ـ شاه آلی لَجی ـ سئل باسان ـ جینـــه قاسیم ـ تـوفَی تورپاغـی (تـوفا تورپاغی اولسا، تـوفا (Tufa) اسکی بیر تایفا آدیدیر) ـ میـــزی سنگری ـ سالمان آرخی ـ گؤدوله ـ کوچ یولو ـ قَفیله یولو و اونلارجا بئله یئـــر آدلاری کئچمیشدن نیشان دئییل بس ندیر. هله بونودا دئمه‌لی اولار، بلکه کئچمیشده بورادا اؤزل بیر اولای باش وئرمیش اولا. آرتیراق "مار" سؤزو سومئرلردن قالان سؤزدور. (باخ، سومریان نیاکان ترکان، ص۵۲ـ۵۶)

کندین آدینا اوخشار اؤتَک سل آدلاردان بیری "ایسپارا" یادا "ایسبارا" سؤزودور. بو سؤز، "جاساراتلی" و "قورخماز" آنلامیندا تورکلرین باشچیلارینا وئریلن تاخما آدلاردان‌دیر. هم ده "کوروش"ی اولـــدورن ماساژئتلـــرین آدلیم چاری (شاهی) "تومروس" آنانین اوغلو "اسپارگاپئس" ون، بولقارلارین یئددینجی چاری "اسپاروخ"ون، گؤی تورک خاقانی "ایشبارا" نین و... آدلاریندا گؤزه دَیـــر. بو باخیمدان باخیب و ایزمارا سؤزون ایسپارا کیمی بیلسک، بو آدین آنلامی "قورخماز و جاساراتلی شاهلار" یوردو اولور.

۱۳٤ـ ایستی‌باغچا (İstibağça)

موغانین اونگوت ماحالینـــدا یئر سالان بو قیشلاغین آدی تورکجه ایکی سؤزدن یارانیب؛ "ایستی" و "باغچا". "ایستی" سؤزلوکده، قیزدیریلمیش، حرارتی آرتیریلمیش (سویوق قارشی‌لیغی) آنلامینداادیر.(۱) "باغچا" ایســـه کیچیک باغ دئمکــدیر. دئمـــه‌لی بو قیشلاق کئچمیشده ایستی بیر یئــرده یارانمیـــش کیچیک باغ ایمیـش سونـرا آبادلاشیب قیشـــلاغا چـــؤنـوب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۳ ائوره ۲۹۴۴

۱۳۵ـ ایغدیر (İğdir)

موغانین آسلانــــدوز ماحالیندا ایغـــــدیر آدلی ایکی کنــد وار. سایین سیداف ایغــدیر (ایگــدیر، ایقـــدیر) سؤزیله باغلی بئله یازیـــر؛ «اوغـــــوز قاغانین ایکی خانیمی و آلتــــی اوغلــو کایناتی دنیا گئنیشلیگینـــی تمثیل ائـــــدیرلر. ... بیرینجــــی چادیـــــرا گونخانیــــن بؤیوک اوغلـو قایی‌نی اوتوردوردولار، ... بئشینجیـــده تئنیـزخانین بؤیوک اوغلـــو ایقـــدیری، ...»

سونرا ایقــدیرا گؤره بئلـــه یازیلیر: «اوغـــوزلارین یاشادیقلاری بیر چوخ یئرلرده "ایقـــــدیر" آدی توپونیملر واردیـر. شوبهــــه‌سیـــــز کی، همین توپونیملر اؤز آدلارینی "ایقـــــدیر" بویوندان، سـویـونـــــدان آلمیشــــــدیر».(۱) شجره‌التراکمـــه کیتابی‌نیـن ۵۰ ـ نجــی صفحه سینده (یارپاغینـــدا، ائوره سینده) اوغوزخانین نوه‌لری‌نین آدلاری‌نین آنلامینـــدان دانیشانـدا بوسؤز ایله باغلی بئله یازیلیب؛ «ایگـدیریـن معناسـی، بؤیوک دئمکـدیر».

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان خالقینین سوی کؤکونو دوشونرکن، سیداف، کؤچورن شاوانلی، ص۵۹۵

۱۳۶ـ ایلخیچی (İlxıçı)

موغاندا اونلارجا کند و قیشـــلاغین آدی، ایلخیچـی آدلانیـر. اؤرنک اوچون گئرمـی‌نین دوغوسونــــدا، موران یولونون قیراغینـــــدا یئرلَشـن آشاغا و یوخاری ایلخیچـی، گئرمی‌نین قوزئینــــده یئرلَشن یوخاری‌ایلخیچی قیشـــلاغی یا هامار ایلخیچی قیشـــلاغی، اورتا ایلخیچـی قیشـــلاغی یا حاج خالیـــق ایلخچی‌سی و آشاغا ایلخیچـی قیشـــلاغی یا چای ایلخیچی قیشـلاغی و ...

چولده اوتلایان مال داوار اؤزللیکله آت سورولرینه "ایلخی" و بئله ایلخیلاری اوتاران و اونلارین "ییه‌سینه"، "ایلخیچی" دئیلیر. خانیم زهره وفائی "ایلخچی "سؤزون، "آت بئجرَن و اونو گؤزتله‌ین آدام" آنلامیندا بیلیر.(۱)

....

قایناقلار؛ ۱ـ زهره وفائی، آذربایجاندا اولان پئشه لر، ص ۹

۱۳۷ـ ایمارات (İmarat)

اونگوت ماحالینـــدا یئرلشن بو کنـــدین آدی، دولت یازیـــلاریندا یالنیش اولاراق عمارت کیمی یازیلیر. اینـــدی مـوغاندا ایمارات؛ اکیلمــــه‌میش زَمـی یئری آنلامینـــدا ایشلَنیر آنجاق بـو کنـدی‌نین آدین، ایم، آر و آت (آد) بولوملرینه بؤلوب بئله ده آچیقلاماق اولار. آدین اول بؤلومو "ایم" سؤزونه گؤره دئمك اولار، دؤردو ده بیر سؤز اولان، "ایم"، "ائم"،"ام" و"آم" سؤزلری، "سئومه‌لی"، "ایسته‌مَلی" آنلامیندادیر. آدین ایکینجی بؤلومو "آر" سؤزودور. سایین چایلی جنابلاری "آر" سؤزو ایله باغلی بئله یازیر: "آر" یا "ار" که آنادولودا "ائر" کیمی ایشلَنیر، "کیشی"(۱) آنلامیندادیر. سیداف جنابلاریدا بو سؤزو تورك سؤزو و کیشی، انسان، ایگید، قوچاق و بئله سؤزلر آنلامیندا بیلیر. بو سؤز تورك تایفا و ائل آدلاری‌نین چوخوندا اوجمله‌دن؛ آوار(آو+ ار)، خزر(خز+ آر)، قاجار(قاج + ار) و... گؤزه چارپیر.(۲) ایمارات سؤزونون اوچونجو بؤلومو "آت" یا داها دوغروسو آد دیر. بیرآدامی یا بیر یئری اونلا تانیدیغیمیز

هـر بیر سـؤزه "آد" دئییـریک. هم ده "آد"؛ "آدلـی"، "سانلـی" دئمکـدیر. بئله‌لیکلـه "ایمارات"، "سئـومه‌لی و آدلی، سانلی کیشی‌نین یوردو" آنلامیـندا اولور.

کندین آدین باشقا بیر جورادا آراشدیرمالی اولار. بئله کی اونو اوچ یئره بؤلك؛ "ای"، "مار"، "آت". "ای" سؤزون، آی بیلسك، بونون اوسطوره‌وی آنلامی یارادان و تانری دیر.(۳) "مار" سؤزو ایسه سومئرلرده "بؤیوك آنا" یاخود "بؤیوك"(۴) آنلامیندا ایشلَنیب. سؤزون اوچونجو بؤلومو "آت" یا داها دوغروسو "آد"دیر. بیرآدامی یا بیر یئری اونلا تانیدیغیمیز هر بیر سؤزه "آد" دئییریك. هم ده "آد"، "آدلی"، "سانلی" دئمکدیر. بو باخیمنان "ایمارات" سؤزونون آنلامی؛ "بؤیوك و آدلی، سانلی تانری یئری" اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان،۳۳ ۲ـ رئیس نیا؛ آذربایجان در سیر تاریخ ایران،۱۰۰ ۳ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۵۶ ۴ـ همان، ص۲۲۷

۱۳۸ـ ایمران آواد (İmranavad)

دولت یازیلاریندا "عمران آباد" یازیلان بو کندین آدی اوچ بؤلومدن یارانیب؛ "ایمر"، "ان"، "آواد". "ایمر" سؤزو اصلینده "ائمیر" اولمالیدیر. "ائمره" آذربایجان تورکجه‌سینده چوخلو "امراه"، "ایمراه" و "ائمراه" کیمی ایشلَنیر و اصلینده اوغوز تورکلریندن اولان "ائیمور"، "ائیمیر" و "ایمور" تایفاسی‌نین آدیندان آلینیب. "ائمیر" سؤزو، "یاخشی باجاریقلی"، "کیشیلر کیشی‌سی"، "شرفلی" و "بای" و "وارلی" آنلامیندادیر. شجره التراکمه کیتابی‌نین ۴۹ـ جو یارپاغیندا اوغوزخانین نوه‌لری‌نین آدلاری‌نین آنلامینـــدان دانیشانـــدا "ایمیـــر" ســؤز ایله باغلی یازیلیب؛ «ایمیرین معناسی زنگینلــــرین زنگینـی دئمکــــدیر».

آدین ایکینجی بؤلومو "آن"دیر. «کئچمیش ایللر بویو «آن» سؤزونون چئشیدلی آنلاملاری اولوب. بونلارین بیری‌سی، یورد و یئردیر. بو سؤزون اسطوره‌وی آنلامی

سومئـــــرلرده اولان کیمـی «تانـــری» و «گـؤی تانـری‌سـی» دیـــر. «آن» سؤزو تورک دیلی قانون آهنگینـــه گؤره ان کیمیـــده اولا بیلر.(۱)

بو ســـؤزون اوچـونجو بؤلومـــو «آواد» دیر. نگاهـــی نوین به اسامـــی کهـــن میانـــه کتابینـــدا بو سؤزلــــه باغلی یازیلیب؛ «"آواد"، "آوا" و"اوُا" آذربایجان تورکجه‌سینـــده یاشاییش یئـــری و کنـــد آنلامینـــدادیر».(۲) بئله‌لیکلـــه "ایمـــران‌آواد"، "ائیمیـــر تایفاسی‌نین یاشادیغـی کنـــد" یادا "ائیمیـــر تایفاســی تانری‌سی‌نین یوردو" دئمکـدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان،۴۳و۴۴ ۲ـ سیمین فر؛ نگاهی نوین به اسامی کهن در شهرستان میانه، ۸۶

۱۳۹ـ اینجیرلی (İncirli)

انجیـــرلی گئـــرمی ـ بیله‌ســـوار یولونون قیراغینـــــدا یئرلَشن بیر آدلیم کند و هم ده موغانیـــن باشقا بؤلوکلرینـــده (بخشلرینـــده) نئچـــه کنـــد، قیشــلاق و یئـر آدیـــدیر.

بورانیـــن آدیـن انجیـــرلی بیلسک؛ انجیـــر آغاجـلاری اولان یئـــر آنلامیـــندا اولـــور.

بو آدی باشقا جـــوردا آچیقـــلاماق اولار بئلـــه کی، "اینجیـر" و "اینجـو" تورکجـــه ده "یینچـــو" کؤکونـــدن و "اینجـــی" کیمـــی یازیلیـر و "دیَـرلی صـــدف" و "قیمتلـــی داش"، "میـــرواری" آنلامینـــدادیر. "اینجـــی" ســـؤزو هم ده صافلیـــق، تمیـــزلیک، پارلاقلیـــق کیمی آنلامـــلاردا ایشلَنیـر.

۱٤۰ـ اینی (İni)

اینی، گئرمی شهری‌نین گونئی دوغوسوندا (جنوب شرقینده)، چَلَی (چالای)، قوزلو (اوغوزلو) و آلایلا کنـدلری‌نین آراسینـدا یئرلَشن آدلیم اوچ کنـدین آدیـدیر. بوکندلر یوخاری اینی، آشاغا اینـی و اورتا اینـی کیمی تانینسالاردا، گئنـدن باخانـدا بیـر بیـرلرینـه سؤیکنمیش و بیـر کنـد کیمی گؤرونورلر.

بوتون سؤزلوکلرده (لغتنامـه لرده)، «اینـی؛ کیچیک قارداش» آنلامینـدا (معناسیندا) گلیب.(۱) ارشادی‌فـر اونو "کیچیک قارداش و شاهـزاده" آنلامینـدا بیلیر. سنگلاخ‌دا دا بو سؤز "کیچیک قارداش" آنلامینـدا گلیب.(۲) بو سؤز هم ده اؤتکـده (تاریخده) بیر نئچه شاهین آدیندا گؤزه چارپیر. اؤرنک اوچـون؛ "اینـی ماباقئش" قوتی شاهینین آدیدیر.(۳) و... کندین آدی دولت یازیلارینـدا یالنیش اولاراق "انی" و "آنی" ده یازیلیر آنجاق ائل آراسینـدا اونا یالنیـز "اینی" دئییلیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دکتر صدیق؛ یادمانهای ترکی باستان،۲۲۹ ۲ـ ارشادی فرد؛ فرهنگ واژگان ترکی در زبان و ادبیات فارسی،۴۹ ۳ـ پروفسور زهتابی، ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، ج۱، ص ۲۳۰

۱٤۱ـ اییده‌لی (İydəli)

کنـدین آدی ایکی سـؤزدن دوزَلیب؛ "اییـده"، "لی". "اییـده" (فارسجا؛ سنجد) یئمـه‌لی بار گتیـرن آغاج آدیـدیر. «لـی» شکیلچـی‌سی ایسـه آدلارا آرتیریـلان و یئـر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت آنلامـلاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر. (۱) بئله‌لیکلـه "اییـده‌لی" اییده آغاجلاری اولان یئر آنلامیندادیر. کندین آدی بورادا اییده آغاجلاری‌نین اولماغی اوچون بئله آدلانیب.

....

قایناقلار؛ **۱ـ** پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ص۷۴

۱۴۲ـ بئلداشی (Beldaşı)

دولت یازیلاریندا "بیلداشی" کیمی یازیلان بو کندین آدی ائل آراینده "بئلداشی" کیمی تانینیر. "بئل" سؤزو تورکلر یاشایان چوخلو یئرلرده گؤزه چارپیر. بئلداشی سؤزلوکده، "داغ اتَیینده اولان داش" آنلامینداادیر. پروفسور دوکتور زهتابی‌نین یازیلارینا گؤره سومئرلرین اوچ واحید آللاهی واریمیش «۱ـ آنو؛ گؤیون مسئولو، آغاسی ۲ـ بئل؛ یئر آللاهی و...»(۱) سایین سیداف جنابلاریدا بئل سؤزون «تانری» آنلامیندا بیلیر.(۲) بوباخیمدان "بئلداشی"؛ "یئرآللاهی‌نین داشی" دئمکدیر. قئید ائتمک گرکلی‌دیر کی، "تاش" یا "داش" ایلاملاردان قالمیش سؤزدور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، ائوره ۴۱ ۲ـ آذربایجان خالقینین سوی کؤکونو دوشونرکن،۳۹۳ و۳۹۴

۱۴۳ـ باباشکندی (Babaşkəndi)

کئچمیشده بیله‌سوار شهری‌نین یاخینلیغیندا یئر سالان و ایندی ایسه او شهرین بیر محله‌سی اولان باباشکندی، قوجابیلی تایفاسی‌نین بَیلریندن اولان، باباش آدلی آدلیم بیر کیشی‌نین الی ایله آباد اولوب و ائله اونا گؤره ائل آراسیندا، کند اونون آدی ایله آدلانیب. باباشین دوز آدی، باباکیشی دیر. «تورکجه‌میزده ایشلَنن بابا سؤزو مادلاردان قالمیش سؤزدور».(۱) آرتیراق کی موغاندا باباش قیشلاغی آدلی بیر قیشلاق دا وار.

....

قایناقلار؛ ۱ـ تاریخ دیرین ترکهای ایران، فارسجایا چئویرن، احمدیان، ص ۶۳

۱۴۴ـ بابک (Babək)

بابک؛ بابابگ، بؤیوک و حؤرمتلی بگ و بَیلربگی دئمکدیر. بابک هـ. ق ایکینجی یوز ایلی‌نین اوللرینده آذربایجانین ظولوم آلتیندا یاشایان اکینچی و کوتله‌لرین ییغیب، عرب ایستیلاچیلارینا قارشی موباریزه آپارمیشدیر. بو آدلیم ایگید «بئلال آواد» (بئل +

آل + آواد) کندینده دوغولموش و... . ایندیده او ایگیدین آذربایجان خالقی آراسیندا بؤیوک حؤرمتی وار و بئله بیر یئر آدلاریندان باشقا، هله ده بو یوردسئور کیشی‌یه گؤره، ایلده اونلارجا اوشاغا بابک آدی وئریلیر. موغاندا یئرلشن بابک کندی، باب اله بی ین قیشلاغی اولوب و ۵۳ـ۱۳۵۲ نجی ایللر آبادلاشیب دیر. یئرلی جاماعاتین فیکرینجه کندین دورد یانیندا اولان اسکی تپه لر بابک له عربلر آراسیندا اولان دویوشلر چاغیندان قالیب و بابکـــه عاییددیر و کندین آدی بابکه عاید اولان او تپه لره گؤره بئله آدلانیب.

۱٤۵ـ بابی کندی (Babi kəndi)

بابی سؤزو سؤزلوکده؛ اویغون، موناسیب و یاراشان آنلامینداادیر. کندیین تمل‌داشی، مددلی تایفاسی سویلاریندان اولان بیر آدامین الی ایله قویولوب. .... بونا گؤره ایکی فیکیر دئییلیر؛ ۱ـ قارداشلار یئرلری اؤز آرالاریندا بولنده، بو کندی و اونون کؤوشنین کیچیک قارداشلارینا یاراشان بیلیب و او کؤوشن و یئر، ائله بونون بابی دیر دئیه اونا وئریرلر و اوردان اونون آدی بابی قالییر. ۲ـ کندین آدی باب اله آدلی آدامین آدیندان آلینیب و بوآد گئد گئده بابی سوزونه چونوب.

۱٤٦ـ باغیشلی کندی (Bağışlı kəndi)

"باغیش" سؤزلوکده؛ پای، هدیه آنلامینداادیر و موغاندا شخص آدیندا ایشلَنیر. بو کند "باغیش" آدلی آدلیم بیر آدامین الی ایله آباد اولوب و اونا گؤره بئله آدلانیب. هم ده سایین چایلی باغیش سؤزون؛ "تانری ایشیغی" و "ایشیقلی باغ" آنلاملاریندا بیلیر.(۱)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص ۱۷۸

۱٤۷ـ بالابَیلی (Balabəyli)

بالابیلی موغانین آدلیم تایفالاری‌نین بیری‌نین آدیدیر. بو تایفا آداملاری اؤزلرینه نئچه کند و قیشلاق یارادیب اولاردا یاشاییرلار. بو یاشاییش یئرلری‌نین آدلیمی‌نین بیری "بالابیلی" کندیدیر. بو کند رضاخان تاختا چیخاندان نئچه ایل سونرادا ائله "بالابیلی" کیمی تانینیب و آدلانیرمیش، سونرالار پهلوی‌لرین آد دییشدیرمه سیاستینه معروض

قالیب و اونا "خاکریز" ! آدی وئریلیب. سایین چایلی بالا سؤزون؛ «بؤیوک»(۱) آنلامیندا بیلیر. بئله‌لیکله بالابی؛ "بؤیوک بَی" دئمکدیر. آرتیرماق گرکدیر کی، سایین غفاری‌نین فیکرینجه «بالاَبی»؛ "کیچیک خان"، "زنگین و سویلو اوشاق"(۲) دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی ـ انداچه، کوههای آذربایجان، ص ۸۵ ۲ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص۴۶

۱٤۸ـ بالاخان کندی (Balaxan kəndi)

موغانین قیشلاقدشت ماحالینـدا یئرلشن کنـدلری‌نین بیری بالاخان کندیـدیر. بو کندین آدین بئله آچیقلاماق اولار؛ چایلی بالا سـؤزون؛ «بؤیوک»(۱) آنلامینـدا بیلیر. خان"یـن ایسـه، سؤزلوکلرده «حاکیم [باشچی]، آغا و حکمران»(۲) کیمی آنلاملاری وار. بئله‌لیکلـه بالاخان؛ بؤیوک‌خان دئمکـدیر.

آرتیـرماق گرکـدیرکی، غفاری‌نیـن فیکـرینجـه «بالاخان»؛ "کیچیـک خان"(۲) آنلامینـدادیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی ـ انداچه، کوههای آذربایجان، ص ۸۵ ۲ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص۴۶

۱٤۹ـ بال‌داغی (Baldağı)

بال‌داغـی موغانین اونگـوت ماحالینـدا کیچیـک اما اسکی بیـر کنـدین آدیـدیر. بورانیـن آدیـن، اوچ باخیشـلا آچیقلاماق اولار و هر اوچـوده دوز اولابیلر. اؤتکـده بیـر تـورک تایفاسی‌نین آدی بال ایمیـش.

هم ده آریـلارین گـوللردن توپـلادیغی شیره‌یـه «بال» دئییرلر. سنگلاخ سؤزلویونـده ده (لغتنامه سینده ده)، بال سـؤزو؛ بوی بوخون و اوست آنلاملاریندا گلیب.(۱)

....

قایناقلار؛ ۱ـ سنگلاخ، استرآبادی، ص۷۹

۱۵۰ـ بریان قیشلاغی (Bəryan qışlağı)

بو قیشلاغین آدی بر و یان سؤزلریندن دوزَلیب. «بر» یا «بار» سؤزو گؤزتچی(۱) و یان ایسه؛ قیراق، ایشیق(۲) دئمکدیر. بئله‌لیکله بریان؛ اود، ایشیق گؤزتچی‌سی دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص ۱۰ ۲ـ همان، ص۱۹۴

۱۵۱ـ بشیرلی (Bəşirli)

موغاندا آشاغا و یوخاری بشیرلی آدلی ایکی کند یئرلَشیر. ایلک باخیش دا دئمه‌لی اولور کی، بو کندلرین آدلاری بشیر آدلی آدامین آدیندان آلینیب آنجاق بو آدی، به"، "شیر" و "لی" سؤزلرینه بؤلوب آچیقلاماق دا مومکوندور. "به" یا "با"، باغ(۱) دئمکدیر. "شیر" ایسه؛ "اود"، "ایشیق"(۲) دئمکدیر. «لی» ایسه آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئفیت، صاحبلیک و کمیت آنلاملاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۳) بئله‌لیکله، بشیرلی؛ "ایشیقلی باغ یئری" آنلامیندا اولور. هم ده اونو "بشیر" و "لی" سؤزلرینه بولوب آچیقلاماق دا اولار. "بشیر" یا "باشیر"؛ "ایشیق قورویوجوسو"(۴) دئمکدیر. «لی» شکیلچی‌سینه گؤره ده اوسته یازدیق. بئله‌لیکله، بشیرلی؛ "ایشیق قورویوجوسو یئری" آنلامیندا اولور. آرتیراق بشیرلی، کؤچری شاهسئون ائلی‌نین جفرقولوخانلی تایفاسی‌نین تیره‌لری‌نین بیریدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص ۲۶ ۲ـ همان، ص ۲۶ ۳ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴ ۴ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شـرقی، ص ۳۳۷

۱۵۲ـ بوداقلی (Budaqlı)

دولت یازیلاریندا بوداغلو کیمی یازیلان بو کند، موغانین برزند ماحالیندا و اردبیل ـ گئرمی یولونون قیراغیندا، قالابرزند و حاج‌احمدکندی آراسیندا یئرلشیر. اونون باشقا آدی ابراهیم کندیدیر. بوداقلی ایکی سؤزدن دوزَلیب؛ «بوداق» و «لی». «بوداق» ایندی؛ آغاجین «خولو» و «قولو»نا دئییلیر. آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتینده بوداق سؤزونه

گؤره بئله یازیلیب؛ «۱ـ آغاج و کوللارین گؤوده‌لریندن آییریلان هر بیر قول ۲ـ اساس بیر شئی‌دن آیریلان قول، شاخه، خط، شوعبه، حیصه، قیسم».(۱) «لی» ایسه، آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت آنلاملاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۲) منجه کندین آدلانما سببین بئله آچیلاماق داها دوزگون اولار؛ کئچمیشده قالابرزنددن بیر یول «بز» (ایندیکی گئرمی) و «ماحمودآواد» شهرلرینه و دوغویا (گون‌چیخانا) ساری و باشقا بیر یول ایسه قوزئی و «باجروان» و «بیله‌سوار» شهرلرینه ساری گئدیرمیش. بو آدلیم یول هامان «ایپک‌یولو» دور کی، ایندی موران ماحالیندا «دوه‌یولو» آدی ایله تانینیر و چوخ کندده ایزی قالیر. بو یوللار آیریلان یئره کی، قالابرزند شهری‌نین قیراغیندا ایمیش، «بوداقلی» دئیلیرمیش. سونرا شهر داغیلیب و کیچیلیب و یوللار آیریلان یئر قالابرزندین قیراغیندا ائله «بوداقلی» آدی ایله قالارغی اولوب. بورا یئنیدن آبادلاشاندا کئچمیشده اولدوغو کیمی «بوداقلی» آدی ایله تانینیب. هم ده دئمک گرکلی‌دیر کی، "بوداق" بیر تایفا آدیدیر.(۳) سایین غفاری ایسه بو سؤزله باغلی یازیر؛ «بوداق؛ دده‌قورقوت ناغیللاریندا ایگیدلردن بیری»(۴)دیر. بو باخیمدان، بوداقلی؛ "بوداق تایفاسینا عایید اولان یورد" یادا "بوداق آدلی ایگیدین یاشاییش یئری" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج۱ ائوره ۴۶۰ ۲ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴ ۳ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۳۳۳ ۴ـفرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص۵۱

۱۵۳ـ بورران (Borran)

موغاندا بورران آدلی ایکی آدلیم کند یئرلَشیر، یوخاری بورران و آشاغابورران. بو کندلرین آدین "بوران" (Boran) سانساق آنلامی، «کولکلی قار و یا یاغیش؛ چووغون، قاسیرغا»(۱) اولور. اؤتکده (تاریخده) ساسانیلر دؤورو شاهلیغا سئچیلمیش

ایلک قادین، خوسروپرویزین قیزی "پوران‌دخت" یا "بوران‌دخت" اولوب. بو قادینین آدیندا "بوران" سؤزو وار. بو قادین تورک بیر قادین اولدوغونا گؤره آدی اؤنملیدیر.

کئچمیشده تورک ائللرینده ایندی "قویون" اؤزللیکه "قوچ" دئییلن، "بارران" سؤزو واریمیش و ائله بونون اوچون چوخلو یازیچیلار قاراقویونلولاری، "باررانلی" کیمی قلمه آلیبلار.(۲) بارران ایندی بیر چوخ تورک ائللری آراسیندا "قوچ" آنلامیندا اولسادا، چوخلو یئر آدلاریندادا گؤزه چارپیر و ائله سانیلیر بیزیم موغانداکی "بورران"یندا دوغرو آدی "بارران" اولموش اولا و سونرا بئله گؤرکمه دوشه. بوندان باشقا بیزده "اوغلان" آنلامیندا اولان "پور" یا "بور" سؤزو وار.(۳) کندین آدی‌نین ایلک بؤلومون بو سؤزدن بیلسک؛ بورانین آدی‌نین آنلامی "اوغلان" یا داها دوغروسو "ایگید یاشایان یئر" اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج۱ ائوره ۴۸۵ ۲ـ قاراقویونلولار و آق قویونلولار، وفائی،۱۳ ۳ـ محمد صادق نائبی؛ واژگان زبان ترکی در فارسی

۱۵٤ـ بؤرک‌آواد (Börkavad)

بؤرک پاپاق دئمکدیر. کئچمیشده هر هانسی بیر تایفادا یاخود یئرده بیر اؤزل پئشه اولسایمیش او تایفا یا یئر او پئشه‌نین آدی ایله آدلانارمیش اؤرنک اوچون؛ دمیرچی، تتوواچی، قالایچی و... . مورانین بؤرک‌آواد آدلانان کندی ده بو سیرادان اوزاق دئییل. گومان اولور کئچمیشده بورادا باجاریقلی بؤرک یا پاپاق دوزلدنلرین اولدوغونا گؤره ائل آراسیندا بئله آدلانیب.

۱۵۵ـ بوزچه (Bozçə)

بوزچه موغاندا نئچه کند آدیدیر. بوز تورپاق کیمی بیر بویا آدیدیر. مهران بهاری‌نین سؤزوموز سیته‌سینده یازیلان یازیلارینا گؤره؛ بزچه‌لو (بزجه‌لو، بزجالو، بزاچلو، بوزاچلو...) یا داها دوغروسو بوزجالو اسکی تورک تایفاسی‌نین بیریدیر. بو تایفا

سونرالار صفویلر دؤورونده قیزیلباش تایفا بیرلیگینه قاتیلیب. هم ده او چاغلار "بوزجابگ" باشچیلیغی ایله "بوزجا اوغوللاری" آدلی بیلربگی یارادیلیب. بو آدا اوخشار "بورچالی" آدلی باشقا بیر تورک تایفاسی‌نین آدیدا ماراقلیدیر. هم ده بورچا سؤزلوکده بوغاناقلی یئر آنلامیندا اولور.(۱) بورچالی ؛ «چوخ یئل اسن یئر» دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، اسماعیل هادی،۲۶۸

۱۵٦ـ بؤیوک آغالو (Böyükağalu)

دولت یازیلارینـــدا آرادا، اکبـــرآباد کیمی یازیـــلان و ائل ایچینـــده بـؤیـوک‌آغالـو تانینان کنـــدین آدی بـؤیـوک و آغا سـؤزلرینـــدن دوزَلســـه‌ده اونـــون آدی، بؤیوک‌آغا آدلی آدامین آدینـــدان آلینما احتیمالی چوخ‌دور.

غفاری بو سـؤزله باغلی یازیـــر؛ «بیـری‌نین آدی باباسی‌نین آدی‌ایلـــه بیـر اولاندا اونـون آدی یئرینـــه بـؤیـوک‌آغا دئیـرلر»(۱) باشقا بیـر باخیمدا بؤیوک‌آغالو؛ بؤیوک حاکیم [باشچی]، خان و حکمـران یاشایان یئـر دئمکـــدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص۵۳

۱۵۷ـ بی‌باغی ـ بی‌باغلو (Bəybaği – Bəybağlu)

دولت یازیلارینـــدا بیـگ باغی و بیـگ باغلو کیمی یازیـــلان بو کنـــدلرین آدلاری ایکی بؤلومـــدن دوزَلیب؛ "بـــی" یا داها دوغـروسـو "بای"، و "باغ". "بی" سؤزو سؤزلوکـــده (لغتنامـــه ده)؛ «دولتلی، زنگیـن، وارلـی، بَـی، بـؤیـوک» هم ده «باشچـی، رییس، حاکیـم، حکمـران، آغا» معناسینـــدادیر.(۱).

آدیـن ایکینـــجی بـؤلـومـونـون آنلامـی آیدینـــدیر. بئلـه‌لیکلـــه بـوآد؛ "وارلـــی و دولتلـی حاکیمـن باغـی" دئمکـــدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ائوره۴۱۳ و ۵۱۲

۱۵۸ـ بینه (Binə)

کؤچری‌لرین مال- قارا ایله کؤچوب، کنددن کناردا مسکن سالدیقلاری یئر، یورد و هم ده "اوو" قوشونون گیزلندییی، سیغیندیغی یئره بینه دئییلیر.(۱) بینه هم ده بارداق و تک ائو آنلاملارینـدا اولابیلر.

بینه کندین آدی اوسته گلن بیرینجی آنلام ایله اویغوندور، اونا گؤره کی کؤچری شاه‌سئون تایفالاری، ایچ موغاندان ساوالان داغینا ساری گئدنده، بورادا بیر نئچه گون دینجلیب، یوللارینا داوام ائدیرمیشلر. قئید ائدک کی، دولت یازیلاریندا کندین آدی یالنیش اولاراق "بنه" کیمی یازیلیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ائوره ۵۴۵و۵۴۶

۱۵۷ـ بییَره (Biyərə)

ائل آراسیندا بییَره و بی‌اَره (Biərə) کیمی سسلَنن و دولت یازیلاریندا بیعرق کیمی یازیلان بو کندین آدی گومان اولور اسکی تورک آدلاریندان اولا. بو آد، دده‌قورقود داستانلاری قهرمانلاری‌نین بیری‌نین آدیندا گؤزه چارپیر. ده‌ده‌قورقود کتابیندا گلیب؛ «پاراسارین بایبور هاساریندان پارلاییب (اوچان) "بئیرک" بوز آیغیرینا میندی».(۱)

اوغوز ائللرینده بئیرک سؤزو، "اینک تانریسی" دئمکدیر. هم ده بییره کندی‌نین آدین، "بی" و "وره" سؤزلرینه بولوب آچیقلاماق اولار. "بی" (Bi)؛ بیر و "ور" ایسه؛ قالا، ارک دئمکدیر. بو باخیمدان بی‌اره کندی؛ بیر قالایا مالیک اولان کند آنلامیندا اولور. چایلی، "بی" (Bi) سؤزون مایدان (مادیان) آنلامیندا بیلیب یازیر؛ "بی‌وره"؛ "مایدان قالاسی"، "آت ساخلانیلان یا آت بئجریلن یئر" دئمکدیر.(۲)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ یورد سفرلریم،۱۴۷   ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی،۲۷۲

۱٦٠ـ پارا قیشلاغی (Para qışlağı)

پارا سؤزلوکــده (لغتنامه ده)، بیــر پارچا، بیــر تیکه، یاریم یاخــود بوتؤو بیر شئیـن یاریسی، پارچا و تیکه(۱) آنلاملاریندادیر. پارا قیشلاق ایسه بیر قیشلاغین یاریسی، بیر تیکه‌سی دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایصاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ائوره ۵۵۵

۱٦۱ـ پاشا قیشلاغی (Paşa qışlağı)

پاشا سؤزلوکده، یوکسک درجه‌لی کشوری ولشگری مقام (عالیترین مقام کشوری و لشگری)(۱) آنلامیندادیر. بئله‌لیکله پاشا قیشلاغی، یوکسک درجه‌یه صاحیب اولان کیشی‌نین قیشلاغی دئمکدیر. آرتیراق پاشالو، کالاش تایفاسی‌نین تیره‌لری‌نین بیریدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص ۱۸۴

۱٦۲ـ پرچین (Pərçin)

آشاغا و یوخاری پرچین کندلرینین آدی، پر و چین سؤزلریندن دوزَلیب. پر یا پار؛ ایشیق، ایشیقلانماق (تشعشع)(۱) و چین ایسه؛ دیوار (۲) یادا پیلله (۳) دئمکدیر. چین سؤزونون باشقا بیر آنلامیدا قایا دیر. چین هم ده قوش دئمکدیر. بئله‌لیکله پرچین؛ ایشیقلی دیوار، ایشیقلی پیلله، ایشیقلی قایا یادا ایشیقلا ایلگی‌سی اولان قوش آنلامیندا اولور. چایلی هم ده پرچین سؤزون؛ آغاجین خول بوداغی ایله دوزلمیش دیوار آنلامیندا بیلیر. پرچین کندی‌نین آدین، پرچیم سؤزوندن بیلیب، بئله ده آچیقلاماق اولار؛ پرچیم اولماق، بیر یئرده ایلیشمک و اورادان کئچه بیلممک. هم ده قئید ائــدک؛ "پارچین" بیر نوع پارچه آدیدیر. کندین آدین، پار یاخود بار و چین سؤزلرینه بولوب بوجوردا آچیقلاماق اولار؛ «بر» یا «بار» سؤزو گؤزتچی آنلامیندادیر. چین ایسه، بیلدیرچین، گؤیرچین و... اولان کیمی "اک" دیر. (۴) بئله اولسا پرچین؛ گؤزتله‌ین و کئشیک چکن کیمسه‌نین یئری دئمکدیر. آرتیرمالییق تورکجه‌میزده پرچین سؤزونه اوخشار،

آرچیــن ســوزو وار. رضا غفاری بو ســـوزو؛ «حکـومت‌ین بیــر یا نئچــه کنــدده یـوکسک روتبـــه‌لی مأمـــورو»(۵) آنلامینـدا بیلیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی ـ انداچه، کوههای آذربایجان، ۱۹۹ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ۸۱ ۳ـ همان ص ۱۹۳ ۴ـ نائبی؛ واژگان زبان تورکی در فارسی ۵ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ۱۲

۱۶۳ـ پرمئییر (Pərmeyir)

دولت یازیلاریندا «پُرمهـر» (Pormehr) و ائل آراسینـدا پَرمئییـر (Pərmeyir) کیمی تانینان کنـــدین اصیل آدی منجــه "پَلمه‌یئر" (Pəlməyer) اولمالیـدیر. هاوانیـن "چـن" و "دومان" اولماسینا پَلمـــه دئییرلر. بوکنـــد داغیـــن دؤشـونده یئـــر سالمیش و ایلیـن چوخ واختینـدا بورانی "دومان" بوروموش اولور و ائله اونا گؤره پلمـــه‌یئر آدی بورایا داها اویغـون آددیـر.

اسماعیـل هادی دیل دنیـز سؤزلوگونـده (لغتنامه سینـده)، «پلمـــه» سؤزون؛ بورمـه، پورمـه، پولمـه، پلمـه... کیمـی بیلیر.(۱) مـــورانین بو آدلیم کندی‌نین آدین، پَرمئهـــر (Pərmehr) کیمی بیلیب، اونـو "پَـر" و مئهـــر" سؤزلرینـــه بؤلوب بئلـه ده آچیقـــلاماق اولار؛ "پَــر"؛ ایشیـــق، ایشیقـــلانماق (تشعشع) (۲) و "مئهـــر" ایســــــه "گـونش" و "ایشیقلیـــــق، آرینلیـــق (پاکی) و دؤیـوش تانـری‌سی"،(۳) آنلامینـدادیر. بئله‌لیکلـــه پرمئهـــر؛ "گـونش تانری‌سی ایشیقلانـــدیران یئـــر" دئمکـــدیر.

هم ده کنـــدین آدیـــن "پَـــر"، "مـــئ" و "ایـــر" سؤزلرینـــه ده بؤلوب آراشـــدیرماق اولار. بیز بو سؤزلره گـــؤره اوست ائـــوره‌لرده (صحیفــــه‌لرده) دانیشمیشیــــق.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی، ص۲۶۸ ۲ـ چایلی ـ انداچه، کوههای آذربایجان، ص ۱۹۹ ۳ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۱۵

۱٦٤ـ پلَی‌لی (pələyli)

موغاندا ایکی کندین آدی پلَی‌لیدیر. اونلارین بیری پارساآباددا و بیری‌سی ایسه گئرمی‌ده یئرلشیر. بو کندلرین آدی ائل آراسیندا پلَی‌لی آدلانییر آنجاق بو آد دولت یازیلاریندا «پلنگلو» کیمی یازیلیر. تورک ائللرینده چوخلو قافلان کیمی تانینان پلَی (Pələy)؛ بیر ییرتیجی حئیوان آدیدیر. پلَی‌لی، کندین دؤوره‌سینده کئچمیشده بو حئیوانین یاشاماسینا گؤره ائله آدلانیب. موغانین داغلیق یئرلرینده، نئچه ایل بوندان قاباق اونلارجا چؤل حئیوانی یاشاییردی آنجاق اونلارین ایندی نسلی کسیلیب و داها گؤرمک چتیندیر. پلَی یاخود قافلان (فارسجا: پلنگ)، او حئیوانلارین بیریدیر. موغاندا بو حئیوان، آخیر دؤنه اولاراق ۱۳۸٦ ـ جی ایلین یای فصلی‌نین اول آیی‌نین اون سککیزینده، ائله گئرمی ده کی، "پلَی‌لی" کندینه یاخین اولان دیزده کندینده گؤرونوب و گؤللـه‌لنیب اؤلدورولدو.

۱٦٥ـ پنجه‌لی خاراباسی (pəncəli xarabası)

اونگوت ماحالیندا یئرلشن پنجه‌لی کندی ائل آراسیندا بئله آدلانسادا دولت یازیلاریندا، پنجعلی‌خرابه‌سی کیمی یازیلیر. بو کند اصلی یوللاریندان اوزاق اولدوغوندان و امکاناتین اولمادیغیندان و گئندن خارابالیغا اوخشادیغیندان بو لقبی قازانیب. ایندی بورا کئچمیشه نسبتاً آبادلاشسادا، هله بو لقب اونون اوستوندن گؤترولمئیبدیر. پنجه‌لی؛ زروانیسم نمادی اولان اَل پنجه‌سی (۱) دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، چایلار، ص۳۰۲

۱٦٦ـ پولادلی قویوسو (poladlı guyusu)

بو کند پولادلی تایفاسی‌نین یورد سالیب یاشادیغی کند دیر و بورادا کئچمیشدن جاماعاتین سو چتینلیگین آرادان قالدیرماق اوچون آدلیم بیر سو قویوسو قازیلیب و اونا گؤره بئله آدلانیب. یئری گلمیشکن قئید ائدک سایین نائبی واژگان زبان ترکی در فارسی کتابیندا پولاد سؤزون "قورخماز" آنلامیندا بیلیب.

۱٦۷ـ پیرائیواتلی (Pireyvatlı)

پیر ایواتلی کندی‌نین آدی ایکی بؤلومدن یارانیب؛ "پیر"، "ایواتلی". «"پیر" سؤزو اودوق ـ موقدّس یئرلریمیزده ایشلنمیشدیر».(۱) سؤزلوکلرده ایسه "پیر"؛ "بیر طریقت بانی‌سی و باشچی‌سی، اوستاد، باشچی، موعلّیم"(۲) آنلامیندا گلیب. هم ده اساطیر (سؤیلنجه) باخیمیندان، پیر؛ یئر اوزونده گونشچیلیک (میترائیسم) نماینده‌سی و او دینین یئددینجی دؤنمی (مرحله‌سی) ساییلیر.(۳) ایندی پیر سؤزو موغاندا اوجاق آنلامی داشی‌یان یئرلرده ایشلَنیر. آدین ایکینجی بؤلومو، ائیواتلی، شاهسئون تایفالارینداندير.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ یورد سفرلریم،۷۹ ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ائوره ۶۱۶ ۳ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۲۰۱

۱٦۸ـ پیره خلیل (Pirəxəlil)

کندین آدی پیره و خلیل سؤزلریندن یارانیب. «پیر سؤزو اودوق ـ موقدّس یئرلریمیزده ایشلنمیشدیر».(۱) سؤزلوکلرده ایسه پیر؛ بیر طریقت بانی‌سی و باشچی‌سی، اوستاد، باشچی، موعلّیم (۲) آنلامیندا گلیب. هم ده سؤیلنجه (اساطیر) باخیمیندان، "پیر"؛ یئر اوزونده گونشچیلیک (میترائیسم) نماینده‌سی و او دینین یئددینجی دؤنمی (مرحله‌سی) ساییلیر.(۳) ایندی پیر سؤزو موغاندا، اوجاق (زیاراتگاه) آنلامی داشی‌یان یئرلرده ایشلَنیر. خلیل ایسه کیمسه‌نین آدیدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ یورد سفرلریم،۷۹ ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ائوره ۶۱۶ ۳ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۲۰۱

۱٦۹ـ پیرلر (Pirlər)، پیرلو (Pirlü)

پیرلر و پیرلو کندلری‌نین آدلارینا گؤره بئله یازمالی‌ییق؛ «"پیر" سؤزو اودوق ـ موقدّس یئرلریمیزده ایشلنمیشدیر».(۱) سؤزلوکلرده ایسه "پیر"؛ "بیر طریقت بانی‌سی و باشچی‌سی، اوستاد، باشچی، موعلّیم"(۲) آنلامیندا گلیب. هم ده سؤیلنجه (اساطیر)

باخیمیندان، "پیر"؛ یئر اوزونده گونشچیلیک (میترائیسم) نماینده‌سی و او دینین یئددینجی دؤنمی (مرحله‌سی) ساییلیر.(۳) ایندی پیر سؤزو موغاندا، اوجاق آنلامی داشی‌یان یئرلرده ایشلَنیر. کندین آدی‌نین سون بؤلومو، "لر"دیر. رحمتلیک پروفسور دوقتور زهتابی «لر» شکیلچی‌سینه گؤره یازیر؛ «بیر شئیین بیر شخصه منسوب و یا عایید اولدوغونو بیلدیرمک اوچون، او شئیین اسمی‌نین آخرینا موعیّن شکیلچی آرتیرارلار. عایید اولان شئی جمع اولسا، اسمه «لار ـ لر» جمع علاوه اولار».(۴)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ یورد سفرلریم، ۷۹ ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ائوره ۶۱۶ ۳ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۲۰۱ ۴ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی،۸۹

۱۷۰ـ پییه‌دره (Piyədərə)

دولت یازیلاریندا پیله درق کیمی یازیلان و موغانین اؤتَک سل (تاریخی) یئرلریندن اولان "پییه‌دره" کندی‌نین آدینا گؤره اوچ قایناقدان، اوچ یازی گتیریریک؛ سلیمانلی پیله سؤزونه گؤره یازیر؛ "یوموشاق معناسینـدادیر، یوم ـ یومشاق ... ایندی داها چوخ ساچ ـ توک، یون اوچون ایشلَنیر. مثال: «پیلـه کیمی ساچـی وار» تـورپاق پیله کیمـی‌دی".(۱)

بیله‌دره هم ده؛ «داغین اوجو و او بوغـداکی، داغین اتَیینـده بیتر و دادی آرادان گئتمـز»(۲) آنلامینـدا ایشلنیب.

هم ده بیـزده پییـه (piyə) سـؤزو، چئـوره تنـدیر آغـزی(۳) آنلامینـدادیر. منجه بو کنـدین آدینا اوچونجو قایناغیـن یازی‌سی داها یاخین گؤرونور، اونا گـؤره کی، بوراداکی چئـوره اولان اؤتَک سل تپـه‌نین اوستو تنـدیر آغـزینا اوخشاییر و بو پییـه سؤزون یاداسالیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ مولود سلیمانلی؛ سؤز ایچینده سؤز، کؤچورن، ائل اوغلو، ص۳۵ ۲ـ نشریه آوای اردبیل شماره ۵۴ ـ ۱۱ اردیبهشت ۱۳۷۸ ۳ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، اسماعیل هادی، ص ۲۶۸

۱۷۱ـ تزه‌کند (Təzəkənd)

آذربایجاندا کئچمیش یاشاییش یئرلری‌نین قیراغیندا یئنی آواد اولموش کندلره تزه‌کند آدی وئریلیر. موغان ماحالیندا دا بئله کندلر آز دئییل. بو کندلری بیربیریندن آییرماق اوچون، اونلاری قوشما آدلارلا آدلاندیریرلار؛ اونگوت‌تزه‌کندی، پارساآبادتزه‌کندی، موران‌تزه‌کندی، قارابولاق‌تزه‌کندی و...

۱۷۲ـ تپه‌باشی (Təpəbaşi)

تپه، تورک سؤزودور. تورک تایفالاری هر بیر یئره آیاق قویوبلار بو سؤزو اؤزلری ایله اورادا آپاریبلار. آذربایجان تورکجه‌سینده توپراغین اوست اوسته تؤکولوب گیرده کیچیک داغ کیمی اولماغینا "تپه" دئییلیر. دیوان لغات الترک‌ده بو سؤز، "تپَمَک" سؤزونون کؤکوندن بیلینیب و "تپیک وورماق" و "تپیکله‌مک" آنلامینداادیر.(۱) پرویز یکانی دا تپه سؤزون آچیقلایاندا اونو "تَپمه" بیلیب، "تَپ" و "مه" بؤلوملرینه بؤلوب و اوست اوسته تؤکوب تاپداماق و تئلله‌مک، تئل آتماق آنلامیندا بیلیر. کئچمیشده هامار یئرلرده گؤزتچی قویماغا یادا معبد دوزلتمگه، توپراغی اوست اوسته تؤکوب تاپدالاییب هوندور یئرلر یارادیب و بونلارا "تپه" دئیرمیشلر. کند تپه‌نین اوسته یئر سالدیغی اوچون بئله آدلانیبدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ کاشغری، دیوان لغات الترک، چئویرن دکتر صدیق، ص۲۹۸

۱۷۳ـ تپه کندی (Təpə kəndi)

تپه، تورک سؤزودور. تورک تایفالاری هر بیر یئره آیاق قویوبلار، بو سؤزو اؤزلری ایله اورا دا آپاریبلار. آذربایجان تورکجه‌سینده توپراغین اوست اوسته تؤکولوب گیرده کیچیک داغ کیمی اولماغینا "تپه" دئییلیر. دیوان لغات الترک‌ده بو سؤز، "تپَمَک" سؤزونون کؤکوندن بیلینیب و "تپیک وورماق" و "تپیکله‌مک" آنلامینداادیر.(۱) یکانی دا تپه سؤزون آچیقلایاندا اونو "تَپمه" بیلیب، "تَپ" و "مه" بؤلوملرینه بؤلوب و اوست

اوسته تؤکوب تاپداماق و تئلله‌مک، تئل آتماق آنلامیندا بیلیر. کئچمیشده هامار یئرلرده گؤزتچی قویماغا یادا معبد دوزلتمگه، توپراغی اوست اوسته تؤکوب تاپدالاییب هوندور یئرلر یارادیب و بونلارا "تپه" دئیرمیشلر. ایندی موغاندا یوزلرجه اؤتکسل (تاریخی) تپه وار. بونلارین بیری، آراشدیریلان کندین قیراغیندا یئرلشیر و تاریخی اثرلر سیراسیندا ثبت اولوب و بو کنین آدی، دئییلن و ثبت اولونان بو تپه‌نین آدیندان آلینیب. فیلولوقلار بو تپه‌لری کئچمیش ائولر و اؤزل تیکینتیلرین خارابالیغی بیلیرلر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ کاشغری، دیوان لغات الترک، چئویرن دکتر صدیق، ص۲۹۸

۱۷۴ـ تک‌بولاق (Təkbulaq)

موغاندا بیر نئچه یئر آدی بولاق سؤزو ایله ایلگیده‌دیر. اؤرنک اولاراق، "تک‌بولاق" آدی ایله تانینان نئچه کند آدین دئمک اولار.

بو کندین دؤوره‌سینده تکجه بیر بولاق اولدوغی اوچون بئله آدلانیب. قئید ائدک کی، دولت یازیلاریندا کندین آدی تکبلاغ کیمی یازیلیر.

۱۷۵ـ تکله (Təklə)

موغاندا بیر آدلیم تایفا آدیدیر. بو تایفانین یاشادیغی نئچه کندین آدی دا ائله بو تایفانین آدینا گؤره تکله آدلانیب. تکله ائل آراسیندا تَهله کیمی ده سسلنیر.

۱۷۶ـ تکه‌چی (Təkəçi)

موغاندا بیر نئچه کند و قیشلاق آدی تکه‌چی‌دیر. تکه، بوینوزلو اوو دئمکدیر. تکه بوگون کئچی‌نین ائرکگینه دئیرلر. دیوان لغات الترک سؤزلوگونده "تکه" (Təkə) اوغوزلارین تیره‌سی کیمی بیلدیریلیب.(۱) بو کندین جاماعاتی مال داوارچی، اؤزللیکله تکه بئجرمکده باشاریقلی اولدوغلاری اوچون کندلری بئله آدلانیب. کاشغری دئمیشکن بلکه

ده بونلار اوغوزلارین تیره‌سی‌نین بیریدیر. یئری گلمیشکن دئمک گرکدیر؛ کئچی تورک بودونلاری آراسیندا؛ «یاز، آلانیر (محصول) و باغیش (نعمت) سیمگه‌سی ساییلیر و بونا گؤره او، یازین دیره‌یی (حامیسی)دیر. گؤز اونونده ساخلامالی‌ییق کی، کئچی، گونش، ساری شین قیز، باغیش، آلانیر و هم ده سوی چوخالماسی‌نین گؤرونتوسودور».(۲) آرتیراق، تکه‌چی هومونلو تایفاسی‌نین تیره‌لری‌نین بیریدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ کاشغری محمود؛ دیوان لغات الترک، چئویرن دکتر صدیق، ۵۵ ۲ـ قام شامان، ص۵۸

۱۷۷ـ تمیرتاش (Təmirtaş)

"تمیر"، "دمیر" سؤزونون و "تاش" ایسه "داش" سؤزونون اسکی بیچیمیدیر (فورمودور). "تمیرتاش" سؤزو تورک ائللرینده اسکیدن بیر آد کیمی ایشلَنیب و اؤتکده بو آددا بیر نئچه آداما توش گلمک اولار. آیدیندیر کی کندین آدی "تمیرتاش" آدلی آدامین آدیندان آلینیب. قئید ائتمک گرکلی‌دیر کی، "تاش" ایلاملاردان قالمیش سؤزدور.

۱۷۸ـ تنگ (Təng)

تنگ گئرمی شهرینین ایکی کیلومتر قوزئیینده یئرلَشن گورمه‌لی بیر کندین آدیدیر. بو کندین آدینا گؤره ایکی فیکیر سؤیله‌مک مومکون‌دور. بیرینجی‌سی بودور؛ اسکی تورکجه‌ده " تنگ " یا " تان "؛ گؤی (فارسجا: آسمان) آنلامیندا ایشلَنیب. بو سؤز "گر" ایله قاریشاندا "تانگر" یا "تنگگر" سؤزون یارادیر و بو هامان "آللاه"، "تانری" سؤزودور. "گر" یا "گئر" اسکی اورال آلتای دیللرینده "ائو"، "کؤچری ائللرین چادیری" آنلامیندا ایشلَنیرمیش. بئله اولسا بورا کئچمیشده قوتسال (موقدّس) بیر یئریمیش. ایکینجی فیکیریسه بودور؛ سایین هادی جنابلاری دیل دنیزده، "تنگ" سؤزون؛ "آربا"، "اوخشار" و... آنلامیندا یازیب.(۱) موغاندا تنگ کندینن باشقا چوخلو کندلرین یئر آدلاریندا تنگ سؤزو وار اوجمله‌دن گئرمی‌نین دوغوسوندا اولان

قوزلو (اوغوزلو) کندینده بو آد دا آدلیم بیر دره وار. بو دره‌نین "تنگ" آدلاناماسی ائل آراسیندا دیل دنیزده گلن کیمی اوتای بوتای آربا و اوز- اوزه دایانمیش قایالارا گؤره‌دیر. آنجاق منجه "تنگ" کندی‌نین آدیندا هر ایکی فیکیر دوز اولابیلر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، اسماعیل هادی، ص ۳۰۲

۱۷۹ـ توپراق کندی (Topraq kəndi)

توپراق انسانین مسکنی و مدفنیدیر. توپراق انسانین بوتون یاشاییشی و وارلیغیدیر. انسانی توپراقسیز سایماق اولماز و توپراقدا انسانا گؤره قوتسال آنلام داشیییر و انسان توپراق یولوندا، وطن یولوندا اوزونو همیشه بورجلو ساییر. ائله بو ایناملارلا، ایلین سون آیی‌نین سون چرشنبه‌سی "توپراق چرشنبه‌سی" آدلانیب.(۱) "توپراق" کندی‌نین آدی، بیزی اسکی چاغلاردا یاشامیش انسانلارا قاتیر و بیزی اونلارلا باغلاییر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ بایرام قاباغـــی چـــرشنبه دب لری، ابراهیمی، خداآفرین، سای۲۹، ص۸

۱۸۰ـ توربت کندی (Türbət kəndi)

بیزده توربت کیمی دئیلن سؤزون کؤکو عربجه "تربت" سؤزوندن اولمالیدیر. تربت (توربت)، "توپراق" آنلامینداادیر.(۱). تورک ائللریندا تورپاغا، درین سایغی وار و اونا گؤره بو سؤز چوخلو یئر آدلاریندا گؤرونور.(آرتیق بیلمک اوچون توپراق کندی‌نین آچیقلاماسینا باخین). بونودا دئیک، بیزده توربت، اؤزل توپراغا ایشلَنیر. قوتسال یئرلرین اؤزللیکله ده ایماملارین قبیرلری اوستوندن گؤتورولن تورپاغا، "توربت" دئییلیر. ایندی آیدین اولماسادا، گومان اولور کئچمیشده ایماملار سویوندان اولان بیر کیمسه‌نین قبیری بورادا واریمیش و کندین آدی اونا گؤره بئله آدلانیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ فرهنگ فارسی ـ ترکی شاهمرسی، ص ۲۹۱

۱۸۱ـ توسانلی (Tosanlı)

کندین آدین آراشدیرماغا اونو اوچ یئره بولمک گرکدیر؛ "توس"،"آن"، "لی". آدین بیرینجی بؤلومو"توس" سؤزو تورک ائللرینده ایکی آنلامدا ایشلَنیب؛ بو سؤز ایله باغلی سلیمانلی یازیر؛ تؤس، داغین، تپه‌نین اَیریسی، دوزو. مثال اوچون دئیَرلر: تؤسه چیخدیم، کندی گؤردوم. داغین سیرتی اولار، یاماجی اولار، به‌له‌نی اولار. بونلارین هئچ بیری تؤس دئییل. تؤس یاماجداکی دیکه دئیَرلر. ائله بیل یاماجا اَیری بیر موتکه قویوبلار.(۱) هم ده شاهمرسی اونو «آت»، «کوچوت» آنلامیندا بیلیب.(۲)

آدین ایکینجی بؤلومو «آن» ایسه، آنار رضانین دده‌قورقود دنیاسی کتابینداکی یازیسینا گؤره «اؤلکه، یئر، چوخلوق، توپلو» آنلامیندا اولان گؤستریجی‌دیر.(۳)

هم ده، «کئچمیش ایللر بویو «آن» سؤزونون چئشیدلی (مختلف) آنلاملاری (معنالاری) اولوب. بونلارین بیری‌سی، یورد و یئردیر.(۴)

«لی» ایسه آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت آنلاملاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۵) بئله‌لیکله "توسانلی"، "یاماجدا یئر سالمیش یورد" یادا "آت بئجریلن، آت ساخلانیلان یورد" دئمکدیر.

نائبی، واژگان زبان تورکی در فارسی کتابینده، توسن = تووسان سؤزون یئیین و قیرواق یئریین آنلامیندا بیلیر. هم ده قئید ائتمک لازم‌دیرکی بو کندین آدینا اوخشار ماد کیراللیغی‌نین دوساننی آدلی باشچی‌سی‌نین آدی ماراقلیدیر.(۶)

....

قایناقلار؛ ۱ـ مولود سلیمانلی؛ سؤز ایچینده سؤز، کؤچورن، ائل اوغلو،ص۳۵ ۲ـ فرهنگ فارسی ـ ترکی شاهمرسی، ص۸۷ ۳ـ آنار رضا؛ دده‌قورقود دنیاسی، کؤچورن مهندس محمدی، ص۲۲ ۴ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۴۳و۴۴ ۵ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴ ۶ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، ائوره ۵۳۹

۱۸۲ـ تۇواچی (تولاچی) (Tuvaçı)

اونگوت یئـــرلشن تــولاچـــی کنـــــدی‌نین آدی اصلینده تۇواچی دیر. اون‌بئشینجی یوز ایلده گونئی آذربایجان و اونلا قونشو اؤلکه‌لرده حکومت ائدن اوغوز تورکمن بویلاری‌نین بیری اولان آق‌قویونلولار، قوشونو یوخلایان اؤزل آداملارا (بازرس نیروهای سپاه) تۇواچی(۱) دئییرمیشلر.

بو کنـــدین دوغـــرو آدین بیلمه‌ینلـــر، اونو تــــولا (اوولایان ایت) سؤزوندن بیلیب، آدین یاخشی آنلامی یوخدور دئیــــــه، اونو دییشدیریب صیادآباد! قویوبـــــلار.

تـــــووا ســـؤزو قاراداغ ماحالینـــدا، آراز قیراغیندا یئـــــرسالمیش تــــووالی (دولت یازیلاریندا طـــــوعلی یازیلیـــر) کنـــدلری‌نین آدلاریـنــــدادا گؤرونـور.

اسکی تـــورک سؤزلرینـــده اوجملـــه‌دن، دده‌قورقود دا تــــولو یا تــــولا آدلی بیر قـــــوش آدی وار و کنـــــــدین آدین تولاچـــی بیلسک اونـــدا اونون آنلامی تـولا (اوولایان ایت) یـــوخ، بلکـــه، «تـــولا قـــوشونون اووو ایله معیشت کئچیرن کند آنلامینـــــدا»(۲) اولور.

بو کنـــدله عئینــــی آد دا اولان و اینـــــدی روسیــــــه‌نین گونئیینـــده یئـــرلَشـن تــــــولا ماحالـــــی‌نینــــدا آدی ماراقلیـــــــدیر.

«تـــواچــــــی همیـــــــده جارچـــــــــــی» (۳) دئمکــــــــدیر.

....

قایناقـــلار؛ ۱ـ آق قویونلـــولار و قاراقویونلـــولار، وفایی، ص ۱۳۳ ۲ـ وارلیـــق، موغان کنـــدلرینین آدلارینا بیر باخیـــش، ابراهیمی، ۲۶نجی ایل۱۳۴-۱۳۵نجی سای ـ پاییز و قیش ۱۳۸۳، ص۵۶
۳ـ فـرهنگ ترکی به فارسی سنگلاخ ، استرآبادی، تصحیـح دکتـــر صـــدیق ص۱۷۷

۱۸۳ـ تووز دره‌سی (Tovuz dərəsi)

تـــووز آذربایجانین اسکـــــی تایفالاری‌نین بیـــــری، همده گـــؤزل بیر قوش آدی و هم ده گـــــؤزللیگ و یاخشـــــی گئییم سمبـــــــولودور.(۱) موغاندا تـــــووز، آدام آدی کیمـــــی ده ایشلَنیـــر.

اسماعیـــــل هادی‌نین فیکـــــــرینجـــــه بو ســـــؤزو، تاویـــز: تاو (داغ) + ایز (چوخلـــوق علامتی) شکلینـــــــده ده ایضاح ائتمـــــک مومکـــونــــدور. هم ده تاووز، تووز، تاویق، تاووق [تویوق] ســـــؤزو ایلـــه باغلـــی اولابیلر.(۲) دولت یازیلارینــــدا بو آد طاوس‌دره‌سی کیمـــــی یازیلیـــر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ سیمین فر؛ نگاهی نوین به اسامی کهن در شهرستان میانه، ص ۱۰۹ ۲- وارلیق، موغان کندلرینین آدلارینا بیرباخیش (۱) ابراهیمی،۲۶نجی ایل۱۳۴-۱۳۵نجی سای

۱۸٤ـ تولئییر (Tüleyir)

اینــــدی ائل آراسیندا ایشلنـــن تولئییـــر منجـــه تولویئـــر اولمالیـــدیر. تولو موغـــوللاردا «گوزگو» یاخـــود «آینا» آنلامینـــــدادیر و هابئلـــه چنگیــــزخانین کیچیک اوغلـــونون آدی تولودیـــر. اینـــی کنـــدینــده کؤوشن آدی کیمـــی قالان "تـولـواولن" آدیـــدا ماراقلیـــــدیر.

اؤتَک سل (تاریخــــی) یازیــــلاردا او جملـــه‌دن «آلتایلاردان سهندیمیزه» کیتابینــــدا "تـولـو" آدلـــی بیـــــر تایفادان آد آپاریلیب.(۱) دده‌قـــورقود بویلارینــــدا "تولو" بیر قـــوش آدی کیمـــی گلیب. بـــــورادا قازان‌خانین «تولو قوشــــون یاوروســـــو» ماراقلیــــدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آلتایلاردان سهندیمیزه، نیایش، ج۱، ص۲۹۱

۱۸۵- تولون (Tülün)

تاریخده تولون آدینا نئچه آدلیم آدام اولوب، اؤرنک اوچون عباسی خلیفه‌لیگی چاغــی دولت یارادان تولون اوغـــوللاریندان آد چکمک اولار.(۱)

تـولـون؛ «بوتـون»، «دولو»، «اون دؤرد گئجه‌لیک آی»(۲) «بیتــوو»، «عئیبی اولمایان» و «یئتیشمیش» آنلامـــلاریندا (معنالاریـــــدا) اولان اسکی بیر سؤزدور.

هم ده دئمک گرکدیرکی، تاریخـــی یازیلاردا او جملـــه‌دن «آلتایلاردان سهندیمیزه» کیتابیندا، تولو آدلی بیر تایفادان آد آپاریلیب.(۳) بئله اولسا تولون؛ اؤنــده، قاباقـدا گئـــدن تولو تایفاسی‌نین یئـــری آنلامینـدا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آلتایلاردان سهندیمیزه، نیایش،ج۱،ص۵۰۴ ۲ـ چایلی، چایلار، ۳۰۵ ۳ـ بیرینجی قایناق،۲۹۱

۱۸۶ـ تومار کندی (Tomar kəndi)

موغاندا تومار آدلی نئچه کند و قیشلاق آدی وار. تومار سؤزلوکده؛ «بیر خسته‌یه باخماق، بیرینی دوشونمک، بیرینه خیـــدمت ائتمک»(۱) و سئومگ و سایقی (مهربانی) آنلامینداادیر. هم ده آذربایجاندا اوغلان آدی کیمی ایشلَنیر. بئله اولسا کندین آدی تومار آدلی آدامین آدیندان توتولوب. کندین آدینا گؤره باشقا بیر فیکیر ده وار و اودا بودورکی بو آدین دوز فورماسی "قـــومار" اولابیلر. بو باخیمـــــــدان باخیلسا اونون آدی آذربایجانـــدا یاشامیش اسکی آدلیم "قـــومار" (کـــومار- کیمئـــر) تایفاســی‌نین آدی ایلــه باغلــی اولابیلر. قئیـــد ائتمک گـرکلیـــدیرکی تومارلـــی، گئیگلــی تایفاســی‌نیـــن تیـره‌لری‌نین ده بیریـــدیر.

آرتیرمالییـــق، چایلـــی تـومـار ســـؤزون؛ «چوماق و ال آغاجی»(۲) آنلامینـــدا (معناسینـــدا) بیلیـــر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ گؤزل آدلار؛ مرکز تحقیقات مجمع دانشگاهیان آذربایجانی (آبتام)، ۱۸ـ نجی اؤزل سایی ، هم ده، فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص۶۳ ۲ـ چایلی، چایلار، ص۳۰۴

۱۸۷ـ تیپیلقا (Tıpılqa) تیپیلقان (Tıpılqan)

موغاندا بیربیری‌نین آدینا اوخشار، تیپیلغا و تیپیلغان آدلی ایکی کند وار و گومان اولور بونلارین آدلاری‌نین کؤکو بیر اولموش اولا. بو آدلارا اوخشار بیزده سومئرلردن قالمیش "بیلقا" سؤزو وار. "بیلقا" سومئرجه "مودریک"، "بیلن" دئمکدیر.

بوندان باشقادا بیزده بو آدلارا اوخشار، "دیبیلقا" سؤزو وار. بو سؤز دؤیوشده باشاقویولان، دمیر بؤرک آنلامیندادیر. منجه بوکندلرین آدینا گؤره ایکینجی فیکیر دوزگون اولا و بورادا یاشایانلار کئچمیشده باجاریقلی دیبیلقا دوزلدن اولدوقلارینا گؤره بئله آدلانیب.

۱۸۸ـ تیکانلی (Tikanlı)

تیکانلی کندی‌نین آدی ایکی بؤلومه بؤلونور؛ "تیکان" و "لی". "تیکان" بعضی بیتگیلرده، ایینه کیمی ایتی اوجلو اولور. «لی» شکیلچی‌سی ایسه، آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۱) بئله‌لیکله تیکانلی، تیکانلاری اولان بیتگیلر بیتن یئر آنلامیندادیر. کندین آدی هم ده، تیکن سؤزوندن یارانابیلر. تیکنلی؛ پال ـ پالتار تیکیجی‌سی، درزی یاشایان یئر اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۱۸۹ـ تیلانلی قیشلاغی (Tilanlı qışlağı)

تیلانلی یا تیلاندار قیشلاغی حاقدا دئمه‌لی اولارکی، او تیل یا تیلان سؤزلری‌نین بیری‌سیندن دوزَلیب. تیل سؤزو، دؤیوشده توتولان، بولونان (اسیراولان) آدام آنلامیندادیر. کندین آدین بو سؤز ایله باغلی بیلسک؛ "بولونان یا توتولان آداملار یاشایان یئر" آنلامیندا اولور یا یوخ "تیلان" سؤزوندن بیلسک اوندا؛ "آیاغی دیری، چئویک و زیرک آداملار یاشایان یئر" آنلامیندا اولور.

۱۹۰ـ جاهان‌خانیملی (Cahanxanımlı)

کندین آدی اوچ بؤلومدن یارانیب؛ "جاهان"، "خانیم"، "لی". «جاهان؛ دنیا، عالم، کاینات»(۱) دئمکدیر. خانیم، خان سؤزوندن توتولوب و بَییم، آغام، بویوگوم دئمکدیر. لی ایسه، آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی و صاحبلیک معنالارینداا ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۲) کندین آدی همان آددا تایفانین آدیندان آلینیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان‌دیلی‌نین‌ایضاحلی‌لوغتی؛بهزادی،ج۱ص۷۹۵ ۲ـ زهتابی؛معاصیرادبی‌آذری‌دیلی،۷۴

۱۹۱ـ جاهان‌گیرلی (Cahangirli)

«جاهان؛ دنیا، عالم، کاینات» و «جاهان‌گیر؛ دنیانی ایستیلا ائدن، دنیانی توتان، بؤیوک اؤلکه‌لری فتح ائدن»(۱) آنلامینداادیر. کندین تملینی قویان آدام "جاهان‌گیر" اولدوغو اوچون، کند بو آدلا آدلانیبدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ص۷۹۵و ۷۹۶

۱۹۲ـ جنگان (Cəngan)

"جنگان" کندی‌نین آدی ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ "جنگ"، "آن". "جنگ" سؤزونه گؤره ایکی فیکیر سؤیله‌مک مومکوندور. بیرینجی؛ "جنگ" سؤزو گئرچکده تورکلرین بیر قیسمی آراسیندا ایشلَنن و "تانری" آنلامیندا اولان، "چنگ" سؤزودور.(۱) ایکینجی فیکیر ایسه، "جنگ" گئرچکده "زنگ" سؤزودیر. "زنگ" آذربایجان توپراغیندا یاشامیش اسکی تایفالاردان بیریدیر. اؤتَن یازارلاری آذربایجاندا اوچ مین ایل میلاددان اؤنجه یارانان "قوتی" امپراتورلوغوندان دانیشاندا، اونو یارادان تایفالاردان‌دا آد چکیرلر و بو تایفالار سیراسیندا آدلیم "زنگ" تایفاسی‌نین آدی دا گؤزه چارپیر. آدین ایکینجی بؤلومو "آن"دیر. آنار رضانین دده‌قورقود دنیاسی کتابیندا‌کی یازیسینا

گـــؤره "آن" «اؤلکـــــه، یئـــر، چوخلـــوق، توپلـــو» آنلامیـــندا اولان گـؤستـــریجی‌دیر.(۲) هم ده، «کئچمیش ایللر بویو «آن» سؤزونون چئشیدلی آنلاملاری اولوب. بونلارین بیری‌سی، یـــورد و یئـــــــردیر.(۳) بئله‌لیکله جنگان؛ "زنگ تایفاسی‌نین یئری" آنلامینداادیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ تورک فلسفه سی و تانری شوناسلیق، داشمانلی، نشریه آراز سای ۲۸ ص آخر ۲ـ آنار رضا؛ دده‌قورقود دنیاسی، کؤچورن مهندس محمدی، ص۲۲ ۳ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۴۳و۴۴

۱۹۳ـ جومولو (Cumulu)

کندین آدی "جومول‌لو" اولمالیدیر. دیوان لغات الترک سؤزلوگونده "جومول"(Cumul) تورکلرین قیرقیز آدلی تایفاسی‌نین بیر تیره‌سیدیر.(۱)

....

قایناقلار؛ ۱ـ کاشغری محمود؛ دیوان لغات الترک، چئویرن دکتر صدیق، ص۹۰و۹۱

۱۹٤ـ جیدا (Cida)

جیدا؛ سونگو، نیزه، میزراق آنلامینداادیر. بو سؤز دده‌قورقود کتابیندا دا گلیب؛ «آلتین جیداسین الینه آلدی».(۱) گومان اولور کندین کئچمیش یاشایانلاری‌نین پئشه‌لری سونگو دوزلتمک ایمیش و اونا گؤره بوکند بئله آدلانیب.

هم ده دئمک گرکلیدیر کی بیزده یاغیش یاغدیرماق اوچون ایشلَنن «یاداداشی» وار بو داشین آدینا «جیدا» داشی دا دئییلیر. سایین علی برازنده (تورک) گجیل سیته‌سینده «تورکلرده یاغیش و یاغمور یاغدیرما دبلری» آدلی یازیدا بو قونودا بئله یازیر؛ تورکلرین یارادجیلیقلاری بیر چوخ ساحه‌ده اونجی اولدوقلاری کیمی یاغیش یاغدیرما و یاغمور ایسته‌مک ایشلری ده دئمک چوخ اسکی بیر تاریخه دایاناقدادیر ائله کی، دئمک اولار تورکلر بو آلاندا دا باشقا اولوسلار آراسیندا اوزمان سایلماقدا ایمیشلر و بیر چوخ میلت

یاغیش یاغدیرماق اوچون تورکلردن یاردیم آلارمیشلار. چوخ اسکی دؤنملره دایانان "یادا" و "جیداداشی" دبی بو قانیتلاردان بیری‌سی سایلیر. یادا داشی افسانه‌لره گؤره تورکلرین الینده اولان قوتسال بیر داشمیش کی، تانری طرفیندن تورکلره یاغیش، قار و بوران یاغدیرماق و فیرتینا و یئل استیرمک اوچون هدیه اولونموشدور. بو داش افسانه‌لره گؤره تورکلرین اولو بابالاری "یافیث" نوح اولادینا وئریلمیشدیر کی سونرالار اودا تورکلره آرماغان ائدمیش. یادا داشی تورکلر آراسیندا میتولوژیک بیر موتیو سایلیر کی، سونرالار بو میت تورکلر و باشقا اولوسلار آراسیندا بیر اینانجا دونموشدور. بو گلنک حتی اسلام دؤنملرینه قدر سورمکده ایدی و بیر چوخ تاریخی قایناقدا دا یادا داشی ایله ایلگیلی اولایلار گؤرونور. یادا داشی تورکلر آراسیندا، یادا(yada)، جیدا(cıda)، یاد(yad)، یات(yat)، آدا(ada)، ساتا(sata)، سای(say)، یاتا (yata) و ژای تاش(jay taş) داشی ایله آدلانیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ یورد سفرلریم، ص ۱۴۶

۱۹۵ـ جین‌کندی (Cinkəndi)

جینلر حقیقت ده اولدوغونا گؤره، بو یئرلر ده انسانلار، اونلارا قانیتی بللی اولمایان ایشلری جینلرله باغلی بیلیرمیشلر. بو ایندی یوخ، اؤتَک (تاریخ) بویو بئله اولموشدور و تکجه موغاندا یاشایانلار یوخ بلکه چوخ یئرلرین انسانلاری بوتون دوغال، اما گؤزه گؤرونمه‌یین گوج ـ قووه‌لری، دوشونولموش دوروما گتیرسینلر دئیه، اونو جانلی و دوشونولن بیر شئیه باغلاییرمیشلار. اؤرنک اوچون آتین تؤوله ده ترله‌مه‌سینی و اونون یئلکه‌سی‌نین هؤرولمه‌سینی آلآروادی ایله باغلی بیلیرلر. هله من بیلدیگیمه گؤره بو اینام آذربایجانین چوخ بؤلگه‌لرینده وار.

خالق بئله اینانیر جینلر ییه‌سیز و درین دره‌لرده چوخ اولارلار. اوردا یاشاییب و شنلیک ائدرلر. اونلارین شنلیک چاغی بیر آدام اونلارا توش گلسه اونو آلدادیب اؤزلرینه قاتماق ایسترلر. اونلارا توش گلن آدام اونلاری آدام شکیلینده گؤرر و هئچ بیر زاد باشا دوشمز، تک بسم‌الله دئسه اونلار یوخ اولارلار. اونلار توی ائدن چاغ، بیری اونلارا توش گلسه، اونو تویا چاغیریب اؤز یئمکلریندن اونا وئریرلر، او یئمگی یئین دلی اولور و بو اینانما گؤره دئییرلر، بوتون دلیلری، جینلر توخانیب دلی ائدیب و اونلارین داورانیشینا باخیب دئییرلر کی، جین اونلارین گؤزونه گؤرونور و دلیلر جینلردن دستور آلیرلار. بیری ناخوشلایاندا اونو باخیجی یانینا آپاریرلار.

"جین" سؤزو ایله باغلی موغاندا نئچه یئر آدی وار؛ جین کندی گرمی‌نین باتی‌سیندا، جینلی‌دره، جین‌دره‌سی و... . سؤزلوکده "جین"؛ «گؤزه گؤرونسه ده ال‌له توتولماز بیر مخلوق آنلامیندادیر».(۱) جینی گؤرن واریمیش یا یوخ آللاه بیلیر. اما ائله آداملار دا واردیر، آرتیق جینی گؤردویونه و اونلارا گؤره ائشیتدیگینه اینانیر. یئتمیش سکگیزینجی ایلین یایی‌نین اورتا آیی آراشدیرما ایشلری آپارماغا، جین کندینه گئدنده، اورادا یاشایان یئتمیش بئش یاشلی مشهدعلی آدلی بیر دنیا گؤرموش قوجا بئله دئییردی: «یادیمدادیر من اون یاشیندا اولاندا بیزیم قربانعلی آدیندا بیر چوبانیمیز وار ایدی. او دئییر؛ آخشام ساعات اون دؤوره‌سینده اؤروشدن آتی توتوب ائوه گتیریردیم، جین کندیندن آشاغا "زیللی‌قایا" آدیندا بیر یئر وار، اورا چاتاندا گؤردوم بوردا توی وار، میزقان ـ بالابان چالینیر، سسی دره‌نی توتوب. تویچولار منی گؤروب آدلا چاغیردیلار، گل قوناغیمیز اول، من گئتدیم. منه پای گتیردیلر. دئدیلر، بیلدیگین ایچینده، بو پایدان یئمه‌لیسن. دئییر من پایا اَل آتاندا دئدیم بسم‌الله، گؤردوم نه توی وار نه پای. دوروب تئز اؤزومو ائوه یئتیردیم. مشهدعلی دئییر؛ قربانعلی ائوه چاتان کیمی اورَگی گئتدی، اوزونه سو زاد ووردوق آییلتدیق، باشینا گله‌نی یوخاریدا اولان کیمی دئدی. اما او ساغالمادی، بیر آی ناخوش اولدو، سونرا دوعا یازدیردیق یاخشیلاشدی. علی عمی دئییر؛ دوزدور من

اونلاری گؤرمه‌میشم، اما من اونلارین توی سسینی ائشیتمیشم. چیخیب دؤوره‌نی آراشدیرمیشام، گؤرموشم جین کندیندن آشاغا، دارتنگ آدلی بیر یئردن میزقان ـ بالابان و چال ـ چاغیر سسی گلیر. اونلارین اولدوغونا اینانیرام. و اونلار بو کند ده اولدوغونا گؤره، بورا جین کندی آدلانیب. آخی آتا بابالاریمیزدا بونو دئییبلر». هم ده دئمک گرکلیدیر کی بیزده جین سؤزو "خیردا" و "کیچیک" آنلاملاردادا ایشلَنیر. بئله اولساجین کندی؛ "کیچیک کند" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج۱، ص۸۲۷

۱۹۶ـ حمزه خانلی (Həmzə xanli)

کندین آدی دراغاردالی تایفاسی‌نین خانلاریندان اولان حمزه‌خانین آدیندان آلینیب. دئملی ایندیکی حمزه‌خان کندی بو خانین اکین یئری ایمیش و مددلی تایفاسی باشچیلاریندان اولان شیرآلی، بو یئرلری آلیب و اورادا ائو سالیب آبادلاشدیریب.

۱۹۷ـ حواس کندی ☜ هاواس

۱۹۸ـ چات قیشلاغی (Çat qışlağı)

کاشغری‌نین دیوانیندا، "چات"؛ قویو آنلامیندادیر، بئله‌لیکله "چات‌قیشلاغی"، "قویوسو اولان قیشلاق" دئمکدیر. دیل دنیزده ده چاتا گؤره بونا بنزر بیر آنلام گلیب.(۱) ایندی تورکجه‌میزده چات؛ «چاتماق»، «قووشماق»، «یئتیشمگ» دئمکدیر. سایین نائبی چات سؤزون؛ چاتماق، یوک چاتماق کؤکوندن و سایین چایلی ایسه بو سؤزو؛ کرتیک (شکاف)، جیغیر و چاتلاق (شیار) آنلامیندا بیلیر.(۲)

....

قایناقلار؛ ۱ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی، ص۳۵۵ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۳۷۵

۱۹۹ـ چاریق‌داش (Çariqdaş)

چاریق یا چاروق آلتی دریدن و اوستو ساپ ایله باغلانان و کئچمیش دؤرلرده ایستیفاده اولان آیاق‌قابی‌یا دئییلیر. گومان اولور بورادا یاشایانلار کئچمیشده محکم و جیریلما بیلمیین چاریق دوزلدنلر اولوبلار و اونا گؤره بورایا "چاریق‌داش" آدی وئریلیب. قئید ائتمک گرکلی‌دیر کی، "تاش" یا "داش" ایلاملاردان قالمیش سؤزدور. بونودا دئمک یئـــرلی اولار کی، کئچمیشـــده بیـــزده؛ «ســـرباز»، «آلای» و «اردو» آنلامیندا اولان؛ «چـــریق» سؤزو واریمیش.(۱) بئله اولسا کندین آدی‌نین آنلامی؛ "محکم اوردو یئـــــری" اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ مین ایلدن بری تورک سؤزلری، اسماعیل هادی، وارلیق، یاز، یای، کوز ۱۳۷۵

۲۰۰ـ چالای (Çalay) یا چَلَی (çələy)

دولت یازیلاریندا چلک کیمی یازیلان کندین آدی، ائل آراسیندا چَلَی (çələy) و چالای کیمی تانینیر. سالاوات داغلاری‌نین، موغان گؤروکن، شین آوار و آزنا زیروه‌لری آیاغیندا یئرلَشن بو کندین آدینا گؤره نئچه جورا باخیب آراشدیرماق اولار؛

۱- چلک(Çəgək)؛ آغاج کاسا، سو چکمک اوچـــون ایشلَنن دول دئمکدیر.(۱)

۲- چاراک(Çarak)؛ ایشیقلیق دئمکدیر. چار تـــورکوده ایشیـــق آنلامینداادیر.

۳- چـرَی (Çərəy)؛ بیر اولچو دور، مئتیرین دؤرددن بیری.

۴- چالای (Çalay)؛ قوش آدیدیر، ایندی بیز اونا چالاغای یا چالاغان دئییریک.

۵- چالاک (Çalak)؛ ساین نائبی واژگان ترکی در فارسی یازی‌سیندا بو کندین آدینا اوخشار، چالاک = چالاق سؤزوندن دانیشارکن اونون کؤکون؛ چالیشقان، دؤیوشکن آنلامیندا اولان "چال" سؤزوندن بیلیر.

۶- چالای (Çalay)؛ چالای ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ چال و آی. چال؛ چالیشقان، دؤیوشکن دئمکدیر. آی سؤزونونده میفیک آنلامی یارادان و تانری دیر.(۲) بئله‌لیکله چالای؛ چالیشقانلار یئری دئمکدیر.

۷- چالا یا چلا یا چالای قیبچاق تورکلریندن اولان آدلیم بیر تایفا آدیـــــدیر. منجه بورانین آدی‌نین کؤکو؛ چالیشقان و دؤیوشکن آنلامیندا اولان چالاک = چالاق سؤزوندن آلینیب. اگر بابک دؤیوشلری چاغی کتابلاردا آدی گلن "سلق" (سالاق) کندین، اینديکی چلک بیلسک، اوندا کندین دوزگون آدی؛ چالیشقان و دؤیوشکن آنلامیندا اولان چالاک یاخود چالاق دیر. بئله اولسا بابک اشغالگر عرب قوشونلاری ایله ساواشاندا بو کندین آداملاری‌نین دؤیوشلرده اؤزل یئرلری اولوب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ معین؛ فرهنگ فارسی ج۱ ص۱۳۰۷ ۲ـ سیداف، آذربایجان خالقی‌نین سوی کوکلرین دوشونرکن، کؤچورن شاوانلی، ۴۴

۲۰۱ـ چالماکندی (Çalmakəndi)

«چالما؛ باشا سارینان ساریق، باشا اؤرتولوب بوینون دالیندا دویونله‌نن کیچیک کلاغایی، لچک، یایلیق»(۱) دئمکدیر. بو سؤز هم ده کالاغایی، لچک(۲) آنلامینداادیر.

آرتیراق کی، «تورک بودونلاری آراسیندا، اوبالار و کوما داشلار، داشین ییه‌سی و چوراسی (روح) و یئرین و دوغالین و هردم ده آدلیم قهرمانلارین و یا بؤیوک قام شامانین قبری اوسته، آغیرلاماق اوچون تیکیلرمیش و بو اوبالار و اوندا اولان آغاجلارا بویالی پارچالار آسلارمیشلار. اوبالاردا آغاجلارا باغلانان پارچالارا، «چالاما» دئییرمیشلر».(۳) سایین چایلی نین فیکرینجه، چالما؛ شربتی سرینله‌دن گؤن قاب و چالماکندی ایسه؛ گؤن قاب یئری (۴) آنلامیندا دیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ص۸۵۵ ۲ـ باشلانیش آنا دیلینده ایلک درسلیک، سلیمی ص۲۱۷ ۳ـ چایلی، قام شامان، ص ۱۴۲ ۴ـ چایلی، چایلار، ص۳۰۷

۲۰۲ـ چاناق (çanaq)

موغاندا نئچه کند و بولاق آدی "چاناق"دیر. بو اسکی بیر سؤزدورکی اوغوز (آذربایجان) تورکجه‌سینده "کاسا"(۱) اوزللیکله ده «ساخسی کاسا»(۲) آنلامینداادیر. آذربایجانین آدلیم شاعیری محمد باقر خلخالی چاناغـی، دئییلن آنلامـدا «ثعلبیـه» کتابی‌نیـــن «تولکـــو ناغیلـی» آدلـی گولمه‌لی قوشاغیندا (شعرینده) بئله گتیریب؛

نه خوش زاددیر عزیز ائتمک قوناغی — قاباغینا قـــویاسان قئقـاناغـــی
آچاسان خدمتینـــــــده آغ لاواشی — چاناغا دولدوراسان یارما آشی

آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتینده ده «چاناق؛ ایچی اویولماقلا آغاجدان حاضیرلانان قاب نؤوعو»(۳) آنلامیندا گلیب. موغانین داغ کندلرینده آرپا، بوغدا ال ایله بیچیلن چاغلار، اونلاری آغاجدان دوزلمیش بیر قابلا اولچوردولر و او قابا چاناق دئییردیلر. هر اون ایکی چاناق بیر باتمان اولاردی کی بیر چوالا ییغیلاردی.

....

قایناقلار؛ ۱ـ کاشغری؛ دیوان لغات الترک، مترجم دکتر صدیق، ص۲۳۶ ۲ـ چایلی، چایلار، ص۳۰۷ ۳ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ص۸۵۸

۲۰۳ـ چای گئرمی ☜ گئرمی

۲۰٤ـ چلك ☜ چالای ، چَلَی

۲۰۵ـ چونزه (Çünzə)

موغانین اوجارلی ماحالی و گئرمی‌نین باتیسیندا چونزه آدلی ایکی کند وار؛ یوخاری و آشاغا چونزه. بو آدلار دولت یازیلاریندا چوندرق و گاهداندا چونذرق؟ یازیلیرلار. چونزه یا چونزق، (گنزق، گانساق، قانساق) آذربایجاندا اولان أن اسکی یئر آدلاری‌نین بیریدیر. بو کندین آدی ایکی بؤلومدن یارانیب؛ "چون" (گون، گان، قان) و "زه"(زق، زاق، ساق). آدین بیرینجی بؤلومو؛ عربجه "گان" تورکجه "قان"دیر. بو سؤز اسکی تورکجه‌ده "خان"، "آتا"(۱) آنلامینداادیر. آدین ایکینجی بؤلومو ایسه؛ "ساق" یا "ساك"دیر. سایین هادی جنابلاری بو سؤزو ساییق، آییق (هوشکار)(۲) آنلامیندا بیلیر.

ساپین سیداف ایسه "ساق" سؤزون "اوخ و یای"(۳) آنلامیندا بیلیر. هم ده "ساک" آدلیم تورک تایفالاری‌نین بیریسی‌نین آدیدیر. ساک‌لار یا ساکالار هئرودوتون و باشقا اؤتَک یازارلاری‌نین یازیلارینا گؤره ایشکیت آدی ایله، میلاددان اونجه ۷ـ۸ ـ جی عصرلرده بؤیوک امپراتورلوق قورموشلار. سؤزلوکده ایسه ساکا، "بیلگین"، "بیلیجی"، "باش‌بیلن"، "دوشونجه‌لی" و... آنلامینداداردیر. بوگون موغان و آذربایجاندا چوخلو یئرآدلاریندا "ساک" تایفاسی‌نین آدی گؤزه چارپیر؛ شکراب (ساکاراب)، شکرم(ساکارام)، ساغیرلار، بالاساکان (بیله‌سوارین اسکی آدی)، شکی / شاکی، زاغاتالا/ ساکاتالا، گنجه ـ قانساک و... بئله‌لیکله چونزه؛ ساق تایفاسی‌نین خانی یا آتاسی یاشایان یئر یادا بیلیجی خان، بیلیجی آتا یاشان یئر دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ یادمانهای ترکی باستان، پروفسور صدیق، ص۲۳۹ـ۲۳۸ هم ده؛ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان،۱۷۳ ۲ـ مین ایلدن‌بری تورک سؤزلری، هادی، وارلیق، یاز،یای،کوز۱۳۷۵ وتریبون۶، قیش۲۰۰۱ ۳ـ آذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکونو دوشونرکن، سیداف، کؤچورن شاوانلی، ص۴۲

۲۰٦ـ چونه خانلی (Çünəxanlı)

کندین آدی چو، نه (انه)، خان و لی سؤزلریندن دوزَلیب. چو؛ سس (۱) دئمکدیر. انه ایسه آنا آنلامینداداردیر. خان ایسه، سؤزلوکلرده؛ «حاکم [باشچی]، آغا و حؤکمران»(۲) کیمی آنلاملاری وار. دیوان لغات الترک‌ون یازیلارینا گؤره، خان آدلیم افراسیابین تاخما آدی (لقبی) دیر هم ده راجر سیوری‌نین صفویه کتابی یازیلارینا گؤره "خان" صفویلر چاغی ایکینجی حکومتی مقام سایلیرمیش. «لی» شکیلچیسی ایسه، آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۳) بئله‌لیکله چونه‌خانلی کندی‌نین آنلامینا گؤره هله‌لیک بئله دئییریک؛ آناسسه مالیک اولان خانین کندی یادا سسی بؤلگه‌ده گوجلو یایلمیش حاکیمین یئری.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۲۷ ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ص۹۷۳ ۳ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۲۰۷ـ چووون‌گونش (Çovungünəş)

دولت یازیلاریندا چوغونگنش و چونگنش یازیلان کندین آدی، ائل آراسیندا "چووون‌گونش" کیمی تانینیر. بو کندین آدی ایکی بؤلومدن یارانیب؛ "چووون" و "گونش". کندین آدیندا اولان "گونش" سؤزونون آنلامی بللیدیر. آنجاق "چووون" سؤزون آراشدیرماق گرکدیر. بو سؤزه نئچه باخیمدان باخیریق. بیری‌سی بوکی بیزده "چووغون" سؤزو وار؛ "کولکلی قار و یا یاغیش"، "بوران"، "قاسیرغا"(۱) آنلاملاریندا. ایکینجی، بو قونودا "جووان" تایفاسی‌نین آدی ماراقلیدیر. "جووان" اسکی تورک تایفالاری‌نین بیریدیر. رحمتلیک ارشادی‌فرد یازیر؛ «دکتر هیئت اونلاری هامان "آوار"لار بیلیر آنجاق، موغوللارین فوتوحات اؤتَکین (تاریخین) یازان "ساندرز"، آوارلار و جووانلاری باشقا تایفا بیلیر».(۲) اوچونجو، کندین آدینا اوخشار "چویون" سؤزو وار. اونا گؤره دیل دنیزده بئله یازیلیب؛ «کاسا و بونا بنزر دمیر قاب»(۳) چویون آدلانیر. هم ده قئید ائدک "چووون"؛ "چوخور یئر"، "گونش توتمایان دره" آنلامینداادیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ص۸۸۷ ۲ـ فرهنگ واژگان ترکی در زبان و ادبیات فارسی، ارشادی فرد، ص۲۶ ۳ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی، ص ۳۹۳

۲۰۸ـ چینار (Çınar)

چینار، آذربایجاندا بیتن مئشه آغاجلاری‌نین بیریدیر. موغاندا نئچه کند و قیشلاق آدی چیناردیر. بو یئرلرین آدی اونون قیراغیندا اولان اسکی "چینار" آغاجی‌نین آدیندان آلینیب. آذربایجانین باشقا یئرلری کیمی موغاندا دا "آغاج" آدی ایله باغلی اولان یئر آدلاری آز دئییل. بونا باخاندا بو سورغو یارانیر، نییه آتا- بابالار یئر آدلاریندا آغاجلاردان فایدالانیبلار؟ جاواب بئله‌دیر، کئچمیش انسانلارین یانیندا آغاج «ائرلیک»ین (یئری یارادان تانری‌نین) سیمگه‌سی (سمبولو) ایمیش و اونا گؤره ائل آراسیندا اونو قوتسال سایيب و حؤرمتله باخیرمیشلار. بوداقلارینا چالاما (جورباجور

بویالی پارچا) باغلایب، بویون آلیب، اونا نذر ائدیرمیش، اونون آیاغیندا قوربان کسیرمیشلر. کئچمیشده‌کی بئله حؤرمتلر و ایناملار، چینار آغاجینا هله‌ده قالیر. سایین سیداف بو قونو ایله باغلی بئله یازیر؛ «کئچمیش اینانجلارا گؤره چینار آغاجی، اومای آنا ایله بیرگه گؤیدن گلیبلر و چینار «دنیاآغاجی»سیمگه‌سی‌ساییلیر».(۱) «تورک خالقلاری آراسیندا چینارآغاجی سؤیلنجه‌لی (اساطیری) اینانجلارلا ایلگیده دیر و بونا گؤره اونا چالاما باغلاییرلار».(۲)

....

قایناقلار؛ ۱ـ قام شامان، ص ۸۴ ۲ـ همان، ص۱۴۳و۱۴۴

۲۰۹ـ خاسبَگ (Xasbəg)

بو قیشلاغین آدینا گؤره بئله یازماق گرک؛ «بؤیوک سلجوقلار گوجدن دوشدوگو زامان [چاغ]، آذربایجاندا ائلدنیزلیلر و آق‌سونقورلار حؤکومت ائدیردیلر. آق‌سونقورلارین باشچیلاری‌نین بیری "خاسبک" آدلانیردی».(۱) «جامع التواریخ»ین ص۳۶۷ـ سینده، سلجوق شاهی سلطان‌مسعود دان دانیشاندا اونون "خاسبک" آدلی یاخینلاری‌نین بیریندن آد آپاریلیب. هم ده دئیه‌بیلریک، بو قیشلاغین آدی "خاس" و "بگ" سؤزلریندن دوزَلیب. "خاس"لار آذربایجان و موغاندا یاشایان و امپراتورلوق قوران آدلیم تایفالارین بیریدیر. سایین چایلی بو قونودا بئله یازیر؛ «خاسا سؤزلوکده، "سئچیلمیش" (برگزیده)، "سئچکین" (نخبه)، "بارماقلا گؤستریلمیش" آنلامینداادیر. اوغوزنامه‌ده ده "خاس‌بیگلر"دن آد گلیب».(۲) بئله اولسا "خاسبگ"، "خاس تایفاسی‌نین بگی یاشایان یئر" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛۱ـنیایش، آلتایلاردان سهندیمیزه،۵۰۰ ۲ـچایلی،نگاهی‌به‌واژه های اساطیری آذربایجان،۱۱۷

۲۱۰ـ خاکریز ☜ بالاییلی

۲۱۱ـ خامیسلی (Xamıslı)

خامیسلی موغانین آدلیم تایفالاریندان‌دیر و کندین آدی او تایفانین آدی ایله باغلیدیر. بو تایفا آداملاری‌نین قالانی،غریب‌حاجی، مجیدلی و شوردره قیشلاقلاریندا یاشاییرلار.

۲۱۲ـ خانباباکندی (Xanbabakəndi)

خانبابا سؤزو ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ "خان" و "بابا". "خان" سؤزلوکده؛ «حاکیم [باشچی]، آغا و حؤکمران»(۱) آنلامیندادیر. دیوان لغات الترک‌ون یازیلارینا گؤره، "خان" آدلیم افراسیابین تاخما آدی (لقبی) دیر هم ده راجر سیوری‌نین صفویه کتابی یازیلارینا گؤره "خان" صفویلر چاغی ایکینجی حکومتی مقام ساییلیرمیش. احمدیان، تاریخ دیرین تورکهای ایران ائوره ۶۳ ـ ده "بابا" سؤزون مادلاردا ایشلَنن سؤزلردن بیلیر. ایندی تورک دیلینده بوسؤز آتا آنلامیندا ایشلنیر. بو باخیمدان "خانباباکندی"، باشچی و حاکیم بابانین یاراتدیغی کند آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ص۹۷۳

۲۱۳ـ خان‌بولاغی (Xanbulağı)

خان‌بولاغی ایکی سؤزدن دوزلیب؛ "خان" و "بولاق". آدین بیرینجی بؤلومو "خان"، سؤزلوکده؛ «حاکیم [باشچی]، آغا و حؤکمران»(۱) آنلامیندادیر. دیوان لغات الترک‌ون یازیلارینا گؤره، "خان" آدلیم افراسیابین تاخما آدی (لقبی) دیر هم ده راجر سیوری‌نین صفویه کتابی یازیلارینا گؤره "خان" صفویلر چاغی ایکینجی حکومتی مقام ساییلیرمیش. ایکینجی بؤلوم، آنلامی بللی اولان "بولاغ" سؤزودور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ص۹۷۳

۲۱٤ـ خان‌قیشلاغی (Xanqışlağı)

موغاندا خان‌قیشلاغی آدلی ایکی آدلیم یئر وار. بو آدی "خان" و "قیشلاغی" سؤزلرینه بؤلوب آچیقلاییریق. "خان"، سؤزلوکده؛ «حاکیم [باشچی]، آغا و حؤکمران»(۱) آنلامینداادیر. بئله‌لیکله خان‌قیشلاغی؛"باشچی" یاخود "حاکیمین قیشلاغی" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ص۹۷۳

۲۱۵ـ خانکندی (Xankəndi)

"خان"، سؤزلوکده؛ «حاکیم [باشچی]، آغا و حؤکمران»(۱) آنلامینداادیر. یئری گلمیشکن دئمک گرکلی‌دیر دیوان لغات الترک‌ون یازیلارینا گؤره، "خان" آدلیم افراسیابین تاخما آدی (لقبی) دیر هم ده راجر سیوری‌نین صفویه کتابی یازیلارینا گؤره "خان" صفویلر چاغی ایکینجی حکومتی مقام سایلیرمیش.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ص۹۷۳

۲۱٦ـ خان‌یوردو (Xanyurdu)

خان‌یوردو، خانکندی‌نین کئچمیش آدیدیر. بو آد ایکی سؤزدن دوزَلیب؛ "خان"، "یوردو". آدین بیرینجی بؤلومو "خان" سؤزونه گوره اوسته دانیشدیق. آدی‌نین ایکینجی بؤلومو؛ «یورد؛ یاشاییش یئری، ائو-ائشیک، مسکن»(۲) آنلامینداادیر. بئله‌لیکله خان‌یوردو؛ "باشچی یادا امیرین یاشاییش یئری" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ص۹۷۳ ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۳ ص۲۸٦۲

۲۱۷ـ خان محمدلی ☜ خَممد

۲۱۸ـ خلفه‌لی (Xəlfəli)

خلفه سؤزو؛ قالی توخویان ایشچی، شنلیک و یاس تؤره‌ن‌لرین کئچیرن هنرمند(۱) آنلامیندا دیر. خلفه‌لی ایسه؛ کؤهنه‌معیشت‌ده، توی ویاس مجلس‌لرینی ایداره ائدن شخصه وئریلن آد، مسلمان اؤلکه‌لرینده پیغمبرین وکیلی و بوتون مسلمانلارین باشچی‌سی و حامی‌سی ساییلان شخصلره وئریلن یوکسک دینی عنوان، کئچمیشده موللا مکتب‌لرینده موللا کمک‌چی‌سی(۲) دئمکدیر. خلفه‌لی، بالابیلی تایفاسی‌نین تیره‌لری‌نین بیریدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، چایلار،ص ۳۱۰ ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی، بهزادی،ج۱ ص۹۹۴و۹۹۶

۲۱۹ـ خَممَد (Xəmməd)

دولت یازیلاریندا "خان‌محمدلی" یازیلان بو آد، ائل آراسیندا "خممد" آدلانیر. آنجاق منجه کندین آدی اصلینده "خان امت" (Xanəmmt) یادا "خان ائمئت" (Xanemet) اولمالیدیر. کندین آدی‌نین دوزگون آنلامین (معناسین) اوزه چیخارماغا، اونون آدین اوچ یئره ("خان"، "امت" یا "ائمئت"، "بیلی") بولوب آراشدیرمالییق. آدین بیرینجی بؤلومو "خان"، سؤزلوکده «حاکیم [باشچی]، آغا و حکمران»(۱) آنلامینددادیر.

بو اسکی (قدیمی) کندین آدی‌نین ایکینجی بؤلومو، "امت"، دده‌قورقود کتابیندا، اسکی تورکلرین سویلاری‌نین بیری‌نین آدی کیمی گلیب. «بیر گون امت سوی‌نین آسلانی، قازان‌خان اوز یئرینده اوتورموشدی...».(۲) بئله‌لیکله "خان‌امت"؛ "امت سویندان اولان باشچی" آنلامیندا اولور. کندین آدینداکی "امت" سؤزو، "ائمئت" کیمی ده اولابیلر. "ائمئت"، سئومه‌لی و ایستَمه‌لی آنلامی داشی‌یان "ایم"، "ائم"،"ام" و"آم" سؤزوندن یارانیب و برکتلی، زنگین و وارلی آنلامیندادیر. بئله‌لیکله "خان

ائمئت"؛ وارلی‌باشچی و ثروتمند حاکیم آنلامینـــدا اولمالیـدیر. کندین آدین فارسجا یازیلان کیمی "خانمحمدلی" بیلسک، آنلامی "خان محمد" آدلی آدامین کندی اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ص۹۷۳ ۲ـ فرزانه؛ دده‌قورقود، ص۳۹ و فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص۱۳۹

۲۲۰ـ خورخور کندی (Xorxor kəndi)

خورخور کندی‌نین آدی، خارخار، گرگر، گارگار کیمی ده یازیلان اسکی بیر تایفا آدی ایله باغلیدیر. پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخینده بو تایفا ایله باغلی بئله یازیر: «خارخار آدی یقین اسکی بیر التصاقی دیللی ائل آدیندان یارانمیشدیر. بو ائلین معین قوللاری م. ق II مین ایللیکده مرکزی ماددا، هابئله ایندیکی شمالی آذربایجان و آرازین‌جنوبوندا یورد سالیب قالمیشلارکی، "گرگر" آدی او ائلین آدیندان یارانمیشدیر».(۱) آرتیرمالییق، سایین چایلی، خور سؤزون؛ گونش آنلامیندا بیلیر و خورخوری، خورلار، گونشلر سؤزو ایله باغلاییر.(۲)

....

قایناقلار؛ ۱ـ زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی،ج۱،ص۳۲۸ ۲ـ چایلی، چایلار، ص۳۱۱

۲۲۱ـ داش‌بولاق (Daşbulaq)

موغاندا، آذربایجانین باشقا بؤلگه‌لری کیمی، داش بولاق آدلی کند و یئر آدلارینا چوخ راس گلیریک. بو یئر آدلاری اورادا داشدان چیخان بولاقلارین آدیندان آلینیب لار. قئید ائدمک گرکدیر، تاش یا داش ایلاملاردان قالمیش سؤزدور.

هم ده آرتیـــراق، اسکی تورکجه‌میـــزده، داش سؤزو؛ ائشیک و قیـــراق آنلامینـــدادا ایشلَنیب. بئله اولسا داشـــدان چیخمایان، آنجاق داش بولاق آدلانان بولاقـــلار اوچون، سون آنـلام (معنی) دوز اولار.

۲۲۲ـ داشدیبی (Daşdibi)

داشدیبی گئرمی‌نین گونئی دوغوسوندا یئرلَشن کیچیک اما گؤزل و گؤرمه‌لی طبیعتی اولان کندین آدیدیر. داشدیبی سؤزلوکده؛ "یئکه داشلاردان اولان داغین اتگی، دیبی" دئمکدیر. کند، داغین دیبینده یئرلشدیگینه گؤره بئله آدلانیب. قئید ائتمک گرکلی‌دیر کی، "تاش" یا "داش" ایلاملاردان قالمیش سؤزدور.

۲۲۳ـ داشقاپی (Daşqapı)

قاپی سؤزلوکده؛ "گیریب ـ چیخماق اوچون ائوین یاخود باری‌نین و س. ـ نین دیواریندا آچیق یئر، دئشیک، هابئله بودئشیگی قاپاماق اوچون تاختادان، دمیردن وس.ـ دن دوزلدیلن قورغو[وسیله]"(۱) آنلامینداادیر.

بئله‌لیکله گیریب ـ چیخماق یئرین قاپاماق اوچون دوزلدیریلن قورغو تاختادان اولارسا اونا تاختاقاپی، دمیردن اولارسا دمیرقاپی و بو کندین آدیندا اولان کیمی، داشدان اولارسا داشقاپی آدلانیر. قئید ائدمک گرکلی‌دیر کی، "تاش" یا "داش" ایلاملاردان قالمیش سؤزدور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی ، ج ۲ ص۱۷۶۶

۲۲۴ـ دامداباجا (Damdabaca)

برزند ماحالی‌نین آدلیم کندلری‌نین بیریسی «دامداباجا» کندیدیر. بو کندین آدی‌نین کؤکونه گؤره هله‌لیک ایکی باخیشیمیز وار؛ دام ایندی سؤزلوکده؛ "ائو، بینا، تیکینتی"(۱) دئمکدیر. باجا ایسه؛ "ایشیق و هاوا گلمک اوچون بعضی کند ائولری‌نین و آنبارلاری‌نین دامیندا، پنجره عوضینه قویولان دلیک"(۲) دئمکدیر. آنجاق دام کئچمیشده؛ دووار و قالا(۳) آنلاملاریندا دا ایشلنیرمیش. بئله‌لیکله دامداباجا سؤزونین

آنلامی؛ "باجالی‌قالا" یاخود "باجاسی اولان قالا" اولور. منجه کندین آدینه گؤره بو آراشـــــدیما دوز اولابیلـــر.

آنجاق دامداباجا سؤزو، ائل ایچینـــــده، اؤزللیکلــــه (مخصوصا) ناغیـــــللاردا، اؤزل (مخصوص) بیر آنلامـــــدادا (معنادادا) ایشلَنیر. بهـزادی بو حاقدا یازیر، دامداباجا؛ اوشاقلاری قورخوتماق اوچون یالاندان اویدورولموش [دوزلدیریلمیش] مؤوهوم [اصلینده اولمایب خیالا گتیریلن] وجود"(۴) دئمکدیر.

چایلار کتابینـــدا دا دامداباجا سؤزونه گؤره بئله یازیلیب؛ «ائو دام باجاسیندا اولان اوشاقـــلاری قورخودان اسطـــوره‌وی روح».(۵)

بئلـــه اولسا، کئچمیشـــــده بـورانیـــن یئـــرلیلری (اهالیسـی) بئلـه مؤوهوم شئیلر، حئیوانـــلار دوزلتمکــــده باجاریقلـــی ایمیشلر و اونا گـؤره یاشادیقـــلاری یئـر بئلـــــــه آدلانیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی، ج۲ ص۱۰۶۸ ۲ـ همان،ج۱ص۳۵۶ ۳ـ مین ایلدن بری تورک سؤزلری، هادی، وارلیق، یاز، یای، کوز۱۳۷۵ و تریبون۶، قیش۲۰۰۱ ۴ـآذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی،ج۲ ص۱۰۷۲ ۵ـ چایلی، چایلار، ص۳۱۲

۲۲۵ـ دانیال (Danyal)

موغاندا ۱۳۱۰گـــونش ایللـری یاشایان بیـــر تایفانیـــــن آدی "دانیان" اولوب.(۱) منجـــــه بو کنــــــدین آدی "دانیال" یـــوخ بلکه بـــو تایفانیـــن آدیله باغلـی و "دانیان" اولمالیـــــدیر.

کنـــدین آدین "دانیال" بیلسک اوندا بـو کنـد، او آددا بیر کیمســه‌نین آدیندان آلینیب. هم ده قئیـــد ائدک "دانیال" پیغمبـرلرین بیـری‌نین آدیـــدیر.

....

قایناقـــلار؛ ۱ـ مغان نگین آذربایجان، ج۲، ص ۷۰

۲۲٦ـ درگاهلی (Dərgahlı)

موغاندا درگاهلی آدلی ایکی کند وار. درگاه سؤزون هله‌لیک؛ "در" یا "تار" و "کئه" سؤزلرینه بؤلوب بئله آچیقلاماق اولار. "در" یا "تار"؛ "داغدا اولان توپا قار"(۳) و "کئه" ایسه؛ شئه، دومان(۴) دئمکدیر. بئله‌لیکله درگاهلی؛ "دومانلی داغدا اولان توپا قار" آنلامیندا اولور. هم ده بیزده بو سؤزه اوخشار "بارگاه" (Bargah) سؤزو وار. سایین چایلی یازیر کی؛ "بارگاه؛ باغدا اولان هامار یئره دئییلیر کی، اورادا اوزوم یا باشقا میوه‌لری سریب قورودورلار".(۵)

آرتیرمالییق، بیزده، «بیر اوووج تاخیل» آنلامیندا اولان، درگه سؤزو ده وار. (۶) بئله اولسا، درگاهلی؛ تاخیللی یئر دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۲ ص۱۱۰۸ ۲ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴ ۳ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۲۰۵ ۴ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۵۵۹ ۵ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۱۷۱ ۶ـ چایلی، چایلار، ص۳۱۳

۲۲۷ـ درمانلی (Dərmanlı)

درمانلی کندی‌نین آدین ایکی جورا آراشدیرماق اولار. بیرینجی، اونو اوچ بؤلومه بؤلوب آراشدیرماقدیر؛ "تاریم"، "آن"، "لی". "تاریم"؛ "اکینچیلیک"(۱) دئمکدیر. "تاریم" هم ده تاری ساوچیسی(۲) آنلامینداادیر. «آن تورک دیلینده یئر آنلامینداادیر».(۳) لی شکیلچی‌سی ایسه؛ آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۴) بئله‌لیکله "درمانلی"؛ "اکینچیلیک یئری" یادا" تاری ساوچیسی‌نین یئری" آنلامیندا اولور. ایکینجی آراشدیرما دا ایسه اونو بئله بؤلوب آراشدیرماقدیر؛ تار، مان، لی. تار سؤزو یارادان(۵) آنلامینداادیر. مان آذربایجان تورکجه‌سینده ایسم و صیفت دوزلدن سون

شکیلچیدیر.(۶) آن ایسه تورک دیلینده "یئر"(۷) آنلامیندادیر. بو باخیمدان "درمانلی"؛ "یارادان" و "تانری‌یئری" دئمکدیر. رضا دهقان حیدربابا درگی‌سینده «مان» سؤزجویو تورک دیلینده آدلی یازیدا، بئله یازیر؛ «مان» سؤزجوک و آدلارین سونونا یاپیشاندا اونو ایکی قات گوجلندیریر، اوجالدیر و یئکلدیر. درمان (در+ مان) [ایسه] درماق کؤکوندن، او اوتلار کی دردی کؤکوندن قوپاردیرلار(۸) آنلامیندادیر. آرتیرمالییق، کندین آدین، ور (قالا) و مان (ائو) سؤزلریله ده باغلی بیلمک اولار. بئله اولسا اونون آنلامی، قالا ائولی(۹) اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی، ص ۲۸۸ ۲ـ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، چایلی، ص ۹۵ ۳ـ همان، ص۹۵ ۴ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴ ۵ـ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، چایلی، ص۹۶ ۶ـ مدخلی بر گرامر زبان ترکی علی محمد بیانی ص ۵۳ ۷ـ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، چایلی، ص۹۵ ۸ـ حیدربابا درگیسی و سیته‌سی ۹ـ چایلی، چایلار، ص ۳۳۰

۲۲۸ـ دریامان (Dəryaman)

"دریامان" یا داها دوغروسو "تاریامان" کندی‌نین آدین ایکی باخیشلا باخیب آراشدیرماق اولار. بیرینجی باخیشدا، اونو اوچ یئره بؤلوروک؛ "تاری"، "ام"، "آن". تاری؛ "تانری"، "آللاه"(۱) دئمکدیر. دؤردوده بیر سؤز اولان، "ایم"، "ائم"، "ام" و"آم" سؤزلری، "سئومه‌لی"، "ایسته‌مَلی" آنلامیندادیر. "آن" ایسه تورک دیلینده "یئر"(۲) آنلامیندادیر. بئله‌لیکله "دریامان"؛ "سئومه‌لی تانری یئری" دئمکدیر. ایکینجی باخیشدا ایسه اونو یئنه اوچ یئره بؤلوروک؛ "تار"، "یام"، "آن". "تار" سؤزو "یارادان"(۳) آنلامیندادیر. "یام" موغول سؤزو و "چاپار"(۴) آنلامیندادیر. اسکی‌ده "سؤز" یاخود "پای" و "آماناتی" بیر شهردن او بیری شهره چاتدیرماق آغیر بیر ایش سایپلیردی. بونون قاباغین آلماقا و یورقون آتلاری دَییشمَگه، شهرلر آراسیندا "چاپارخانا" آدلی یئرلر یارانیردی. بو یئرلر موغوللاردا "یام" آدلانیردی. فارسجا "پیام"

سؤزوده ائله بو سؤزدن توتولوب. "آن" تورک دیلینده "یئر"(۵) آنلامینداادیر. بو باخیشلا باخساق "دریامان"؛ "چاپارلار تانریسی یئری" آنلامیندا اولور. باشقا بیر باخیشدا دریامانین آدین؛ دار+ یام + آن سؤزلرینه بؤلوب بوجورادا آچیقلاماق اولار، دار؛ بوغاز (تنگه) (۶)، یام؛ گؤزتچی (نگهبان)(۷) و آن ایسه؛ یئر(۸) دئمکدیر. بئله اولارسا، دریامان سؤزونون آنلامی؛ دره‌نین بوغازیندا اولان گؤزتچی‌لیک یئری اولور. هم ده «دار» سؤزونون، توپا داغ قاری (فارسجا انبوه‌برف کوهستان)(۹) کیمی باشقا بیر آنلامی دا وار. بئله اولارسا دریامان؛ توپا داغ قاریندان گؤزتچی‌لیک ائدن یئر دئمکدیر.

آرتیرمالییق، بیزده، «بیر اوووج تاخیل» آنلامیندا اولان، درگه سؤزو ده وار. (۱۰) بئله اولسا، دریامان سؤزو؛ تاخیل ائوی و بوغدا یئری آنلامیندا اولان درگه‌مان اولمالیدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی، ص ۲۹۰ ۲ـ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، چایلی، ص۹۵ ۳ـ همان، ص۹۶ ۴ـ نشریه نوید آذربایجان ش ۴۱۰ ۵ـ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، چایلی، ص۹۵ ۶ـ چایلی ـ انداچه، کوههای آذربایجان، ص۲۴۴ ۷ـ همان، ص۳۰۴ ۸ـ همان، ص۲۴۴ ۹ـ همان، ص۲۴۴ ۱۰ـ چایلی، چایلار، ص۳۱۳

۲۲۹ـ درین کؤوود - درین کؤوول (Dərinköül)

موران ماحالی‌نین آدلیم کندلری‌نین بیری، یئرلی جاماعات دئمیشکن "درین کؤوود و یا درین‌کؤوول" کندی دیر. بو کندین آدی ایندی دولت یازیلاریندا «درین‌کبود» کیمی یازیلیب، اونون آدینی آراشدیرماقدا انسانی چاشدیریر.

کندین آدی ، یاخین کئچمیشده و حتی ۶۰ یاشلاریندان یوخاری اولانلارین گؤره بیلدیکلری بو کندین یاخینلیغیندا و چای قیراغیندا یئرلَشَن کؤهول (ماغارا) آدیندان و «درین» و «کؤوول» سؤزلریندن دوزَلیب. درین سؤزونون آنلامی بللیدیر، "کؤوول" سؤزو ایسه، "کؤهول"، "ماغارا" دئمکدیر. بئله‌لیکله کندین آدی‌نین آنلامی: "یئکه، اوجو بوجاغی بیلینمه ین کؤوول" اولور. جاماعات ائله دئییر کی کئچمیشده کندین یاخینلیغیندا و چای قیراغیندا بؤیوک بیر کؤهول و ایچینده ایندیکی ائولر کیمی نئچه

اوتاغی واریمیش و بورادا کند آداملاری قیشین سویوغوندا و یایین ایستی سینده مال-حئیوانلارینی دا ساخلارمیشلار، حتی یاشلاری چوخ اولانلار بو کؤهولده بیر دفعه گئجه یاریسی مال- حئیوان اوغروسونون توتولما ماجراسیندااندا دانیشیرلار . بو کؤهولون یئری ایندی بللی اولسادا آغزی اوچوب داغیلیب و اونا گیرمک داها مومکون دئییل.

۲۳۰ـ دلیکداش (Dəlikdaş)

بوکندده، اوزونده دلیگی اولان، اؤتَکسل بیر داش وار و بو داشا گؤره اورا بئله آدلانیب. قئید ائتمک گرکلی‌دیر کی، "تاش" یا "داش" ایلاملاردان قالمیش سؤزدور.

۲۳۱ـ دلیک‌یارغان (Dəlikyarğan)

یارغان سؤزلوکده؛ اطرافی سیلدیریملی ایری، اوزون دره آنلامینداادیر.(۱) یارغان، قایا سؤزو ایله ده ایلگیده‌دیر. "قایا" ایسه آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتینده؛ داشلیق و سارپ داغ؛ داشلیق اوچوروم، یارغان، سرت داش(۲) آنلامینداادیر. دلیک‌یارغان؛ "یارغان اوزونده دلیک" اولماق دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ بهزادی، ج ۳ ص ۲۷۸۰ ۲ـ همان ، ج ۲ ص ۱۸۳۲

۲۳۲ـ دمیرچی (Dəmirçi)

دمیردن مختلف شئیلر قاییران یاخود دمیر شئیلری تعمیر ائدن اوستایا دمیرچی دئییلیر.(۱) کئچمیشده دمیری یاتاقدان (معدن‌دن) چیخاردیب، اریدیب، تورلو (مختلف) فورمالارا سالیب و یاشاییشدا ایشلَنن جورباجور شئیلر دوزلتمک و بونلار کیمی ایشلرین هامیسینی گؤرمگه، دمیرچیلیک دئییرمیشلر. دمیرین تاپیلماسی، انسانین ایلکین یاشاییش چاغلاریندا ائله گوجلو ائتگی (تاثیر) باغیشلاییب کی، انسانین یاشاییش دؤورلری‌نین بیری دمیر دؤورو آدلانیب. دئمه‌لی او چاغلار دمیرچیلیک، یاشاییشدا اؤزونه گئنیش یئر

آچمیش و اؤزل پئشه سایيلیرمیش. بئله‌لیکله دمیر ایشی ایله ایشله‌ین پئشه کارلار هر بیر ماحالدا بیر یئره توپلاشیب دمیرچی‌کندلرین یادا دمیرچیلر بازارلارین یارادیبلار. موغاندا دمیرچی آدلی آزی آلتی کند وار (برزندماحالیندا یوخاری و آشاغا دمیرچی‌دره‌سی، موراندا یوخاری و آشاغا دمیرچی، اونگوت‌ماحالیندا دمیرچی‌خاراباسی، خوروزلو ماحالیندا دمیرچیلی، بیله‌سواردا، دمیرچی‌کندی و...) بو کندلرین موغاندا چوخ اولماسی، کئچمیشده یاشایان موغانلی‌لارین دمیر ایله ایلگی‌سین آیدین گؤستریر.

نوید آذربایجان درگی‌سی‌نین «شامان‌کیمدیر» آدلی یازیسیندا «دمیرچی» سؤزو ایله باغلی باشقا اؤزل بیر فیکیر یازیلیب؛ «شامانلارین اینانجلارینا گؤره گؤیلرده بیر گؤی دمیرچی‌سی واردیر. او شامانلاین تانری‌سی سایيلار. گؤی دمیرچی‌سی قاییردیغی مؤجوزه‌لی آینالاردان یئر اوزونه آتار. یئر اوزونده اولان شامانلار بو آینالاری گؤتوروب و شامانلیق ملزمه‌لرینه علاوه ائدرلر. شامانلار تورک اینانجلارینا گؤره، مؤجوزه یارادان بؤیوک دمیرچی‌لردیر. بونا گؤره ده خبیث روحلار اونلاردان قورخار. دمیرچی ده بیر چوخ دفعه‌لر خالقی خبیث روحلاردان و خسته‌لیکلردن قورویان انسان نظرده آلینیر. بایکال گؤلونون قوزئی ـ دوغوسوندا یاشایان سیبریا تورک خالقلاریندن اولان (ساکالاردا) و (بوریاتلاردا) دمیره قارشی سایقی و احترام و دمیرچی‌یه گؤره‌ده یوخاری سویه‌ده حؤرمت ائدیلمکده‌دیر. بورادا دمیرچی‌نین حئیرتلندیریجی گوجونون شامان گوجو ایله برابر اولدوغونا حتی دمیرچی گوجونون شامان گوجوندن آرتیق اولدوغونا اینانیلیر. دئیرلر دمیرچی و شامان بیر یوواداندیرلار».(۲) هم ده چایلار کتابیندا، دمیرچی، اسطوره‌ده اودو قورویان روح آنلامیندا گلیب.(۳)

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۲ ص۱۱۲۸ ۲ـ نشریه نوید آذربایجان ۴۱۷ ـ جی سای ۳ـ چایلی، چایلار، ص۳۱۳

۲۳۳ـ دؤوروش گؤرونمز (Dövruşgörünməz)

اویستادا (یشتهادا)، تایفالارین کاسیب و یوخسوللاریندان "دریوش" (driyush) (درویش) کیمی آد آپاریلیب.(۱) بئله معلوم اولور درویش زرتوشت چاغیندان قالمیش بیر سؤزدور. بو کندین آدی بورادا یوخسول آدامین اولماماسی اوچون بئله قویولوب. دؤوروش گؤرونمز؛ دؤوروش گؤرونمه‌ین و دؤوروش اولمایان یئر دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ اسکندری، در تاریکی هزاره ها، ص ۱۸۸

۲۳٤ـ دوزقیشلاغی (Düzqışlağı)

دوز؛ هامار یئـر دئمکدیر. بو قیشلاق هامار یئرده یئرلشدیگینه گـــؤره بئله آدلانیب.

۲۳۵ـ دوسکندی (Doskəndi)

ائل ایچینده دوسکندی دئییلن آنجاق دولت یازیلاریندا دوست کندی کیمی یازیلان بو کندین آدین نئچه باخیمدان آچیقلاماق اولار.

۱- کندین آدی "اوس کندی" اولمالیدیر. اؤتکده میلاددان اونجه اوچونجو و ایکینجی یوز ایللرده، نئچه ائل بیرلشمه‌سیندن، "اوسون" آدلی امپراتورلوق یارانیب. "اوسون" سؤزونون آنلامی ؛ "بوی" (تیره) و "ائو" (خانواده) دیر. "اوس"، اوسون سؤزونون کؤکو ساییلیر. "اوس" اورال آلتای دیللرینده و تورک لهجه‌لرینده؛ باجاریق (توانایی)، آنلاق (درک)، هوش، باش‌بیلن(عاقل)، ساییقلیق (تیزهوشی) آنلاملاریندا ایشلَنیب. بو باخیمدان دوس کندی، اوس یا اوسون تایفاسینا باغلی اولان کند اولور.

۲- کندین آدی دوس سؤزوندن آلینیب. بو ســـؤز؛ یولـــداش، دوست (۱) آنلامینداد یر. بو باخیمدان دوسکندی، یولداش (فارسجا دوست) کندی دئمکدیر.

۳- بیزده "قوتسال" (مقدّس) آنلامیندا اولان دوس یا داها دوغروسو توس سؤزو وار.(۲) بو باخیمدان دوس کندی، قوتسال کند دئمکدیر.

....

قایناقـــلار؛ ۱ـ چایلی ـ انداچه؛ کوههای آذربایجان، ۳۳۳ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شـــرقی، ص۲۶

۲۳۶ـ دولاما قیشلاغی (Dolama qışlağı)

دولاما، سؤزلوکده "اویان بویانا بورولان"(۱) آنلامینداادیر. بو سؤز چوخلو، "اویان بویانا بورولان یول" کیمی ایشلَنیر. گومان اولور بو قیشلاغین یولو بوروق ـ بوروق اولدوغو اوچون بئله آدلانیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۲ ص۱۱۸۵

۲۳۷ـ دومولی (Dumoli)

دومولی اوچ بؤلومدن یارانیب؛ "دوم"، "او"، "لی". سؤزون بیرینجی قیسمی "دوم" یا "توم"، سؤزلوکده "توپ"، "توپلوم"، "بوسبوتون"، "هامی"، "بوتون" آنلاملاریندادیر. اؤرنک وئرسک، "دوم آغ"، "هامیسی آغ"(۱) دئمکدیر. ایکینجی بؤلوم "او" دور. "او"؛ "گوجلو"، "زورلو"(۲) آنلامیندادیر. "لی" شکیلچی‌سی ایسه، یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت آنلاملاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۳) بئله‌لیکله "دومولی"؛ "گوجلو توپلوم یئری"، "بوتون یاشایانلاری گوجلو اولان یئر" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، اسماعیل هادی، ص ۳۳۲ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۶۵ ۳ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۲۳۸ـ دوه دره‌سی (Dəvə dərəsi)

بیر زامان موغان بؤلگه‌سی‌نین، ایندیکی آغیر ماشینلار داشیدیغی یوکلرینی، دوه قاتارلاری داشیییردی. هر یئرده دوه اولماسایدی دا، دوه قاتارینی گؤرمه‌میش کند، ائل‌ـاوبا یوخیدی. ائله اونا گؤره بیر ائل مثلی یارانیب؛ «دوه گؤرمه‌سؤی‌ده، قیغین گؤرمیشوک». آغیر ـ آغیر یوکلری، اوزون یوللاردا داشیماق اوچون، دوه‌دن اویغون بیر حئیوان تاپماق اولمازدی. اونا گؤره ده هر کیمسه اؤز گوجو قدر دوه ساخلاییردی. دوه

وار دولتلیک باخیمیندان چوخ اؤنملی اولدوغونا گؤره آتالار بئله بیر ائل مثلی یارادیبلار؛ «دولت ده دوه، زوریَتده نوه». دوه ساخلایانلارین فیکرینجه او، دویغو-دوشونجه و خاصیت‌ده انسانا ان یاخین اولان حئیواندیر و انسان قَدَر یاشاییر.

کئچمیشده کؤچری موغان یئرلیلری آراسیندا دوه‌نین اوزل یئری واریمیش. ائله اونا گؤره بو ماحالدا بو حئیوان آدی ایله باغلی نئچه یئر آدلاری قالیب؛ "دوه‌دره‌سی"، "قاتارکندی"، "دوه‌یولو" و...

مین اوچ یوز سکسن یئددیده، یایین اورتا آیی آراشدیرما ایشی آپاراندا، کول‌تپه کندی‌نین، ساری قیشلاغیندان، ایسکندر آدلی بیر دوه‌چی، بو حئیوانا گؤره گؤزل بیلگیلر وئردی. اونلاری بورادا یازماسام، ایتیب باتیب آرادان گئدر و سونرا بیرده توپلاماق چتین اولار. (البته ساین آیدین (علی محمد) خلفی، موغان فولکلورو کتابی نین ۱۳۰-۱۲۱نجی صحیفه لرینده بو حاقدا گوزل بیلگیلر یازیب) ایسکندر عمی بئله دئییردی: «دوه کدرلی چاغ آغلاییر. من هر ایل عاشورا گونو اونلاری شبئه تؤرنینه آپاریرام، او گون دوه‌لریم آغلاییر و گؤزلریندن یاغیش کیمی یاش گلیر. دئییرلر، اونون بئلینه آدام اؤلوسو چاتیلسا بئله، او آغلار، گرک اونون قولاغینا دئیه‌سن؛ سنین بئلینه آدام اؤلوسو چاتمیشام یوخسا آغلاماقدان اؤزونو هلاک ائدر.

دوه‌نین ائمین و قوزو کیمی اوزو یولا اولماغینا باخمایاراق، اونون کینی درین اولدوغونا گؤره، ائل آراسیندا مثله چئوریلیب. بیری کینین یاددان چیخارماسا دئییرلر: «دوه تکی کینلی‌دیر». دوه اوچ جورا اولور.۱-هاچا بوغور، هاچا مایا ۲-لؤک، آروانا ۳-نر، مایا

-بئلینده قوشا خومو (کووَنی) اولان دوه‌نین ائرکَگینه هاچا بوغور و دیشی‌سینه هاچا مایا دئییلیر. بو دوه‌لر بیر-بیری ایله جوت‌لشیب نسیل‌لرینی تؤرَدیرلر. بئلینده تک خومو (تک خوما بوتوو ده دئییلیر) اولان دوه‌نین بیر نؤوعونون ائرکَگینه لؤک، دیشی‌سینه ایسه آروانا دئییلیر. آروانایا اوچ یاشیندا "مجی" دئییرلر. لؤکله آروانا، بیر-بیری ایله

جوت‌لشیب نسیل‌لرینی تؤرَدیرلر. لوک بیر آز بالاجا و یونگول اولدوغونا مینیک اوچون یارارلیدیر. آروانانین بوینو گوده اولور و توکو ده قیریق و گوده گؤرونور. لوکله هاچامایا و هاچابوغورلا آروانانین جوتلشمه‌سیندن دوغولان نسیل‌لرین، ائرکَگینه، نر و دیشی‌سینه مایا دئییلیر. بونلاردا، تک‌خوم (بوتؤو) اولورلار. نر- مایادان نسیل توتولمور. اونلاردان اولان نسیل یاراماز و یوردا قاییدان اولور. نر- مایانین بوینو و توکو اوزون اولور. آرادا نر- مایادان دوغولان نسیل‌لرین ائرکَگینه بالخی و دیشی‌سینه جار- جار دئییلیر. ائل ایچینده دئییرلر جار- جار دوه، هئی جاریلدار و یوردا قاییدان اولار.

بو ایندی بیزیم ائل آراسیندا بیر مثله چئوریلیب و یاراماز و ایش باشارماز بیر آدام هئی اوجا سسله دانیشاندا دئییرلر؛ «نه‌دیر جار- جار دوه کیمی های سالمیسان». نر، دوه‌لرین ویریب ـ ییخانی اولسادا ، قوچ کیمی دیرلی و ایگید ارنلری ده، گوجده، جاسارتدا نره اوخشاتسالاردا، نردن دوغولان یاراماز اولور. ائله بونا گؤره ده هر ایگیدین اوغلو یاراماز و درده دیمز اولسا بئله بیر ائل مثلی دئییرلر؛ «نرین دؤلو جار- جار اولار». نر گوجلو اولدوغونا یوکو اونا چاتیرلار و دوه قاتاری‌نین قاباغینا اونو باغلاییرلار. او اولماسا قاتارین قاباغینا مایا باغلانار. دئییرلر گوج قاتارین قاباغینداکی دوه‌دیر. اونا گؤره، نه قدر اؤنده کی، دوه دایانماییب، آرخاسینداکیلاری چکیب آپارمالیدیر. او بیری دوه‌لره باخاندا، نر (بوغورلا آروانادان اولان) بیر یاریم یوک گؤتورور.

آتالار دئییرلر؛ دوه‌نین بئلینده اولان خومون یاریسی سو یاریسی یئمکدیر. دوه اوزاق یول گئدنده اوندان یارارلانیر. و اؤز اوره‌گینده دئییر ساریوان منه فیلان یئرده یئم آتیب سوواراجاق. ساریوان دا دئییر فیلان یئر یوخ بیر آز اوندان اویانا دوه‌نی یئمله‌ییب سووارسام، داها مقصده آز قالار. او دور، بیر ائل مثلی یارانیب؛ «دوه بیر خیال ائدر، ساریوان ایکی».

اووساری بیر- بیری‌نین آرخاسینا باغلانان هر آلتی یوخسا یئددی دوه‌یه، قاتار دئییلیر. ائله چاغلار اولور، نئچه قاتاری بیر بیرینه باغلاییرلار. اما قاتارلانمیش دوه‌لرین اؤنونده ساریوان اولور. ساریوان دا چوخ پیادا یول یئریمه‌سین دئیه، بیر آت یوخسا ائششک آپاریر و یئمک ـ ایچمک و گئییمینی و باشقا گرکلی اولان شئی‌لرینی اونون بئلینه باغلاییب اؤزو ده اوستوندن مینیر و قاتارین اووسارینی الینده ساخلاماسین دئیه اونو آتین ائششگین پالانی‌نین آرخاسینا باغلاییر.

دوه‌نین پالانینا جاهاز دئییلیر. جاهازین آلتینا چول کیمی، «کوپان» آدلی بیر شئی آتیلیر. دوه‌نین بالاسینا چوششک دئییلیر. چوششک دؤرت یاشیندان سونرا یوک گؤتورن اولور. دئمه‌لی ایلك اولاراق آز یوك چاتیلیر گئتدیکجه آرتیریلیر و سوندا بوتؤو یوك چاتیلیر.

دوه‌نین دیرناغی اولمور اونون آیاغی انسان آیاغی کیمی اتدن اولور. آما او آدامین دابانی کیمی و اوندان قات ـ قات آرتیق برك اولور. دوه آیاغینی یئره قویاندا آدام ائله بیلیر یئره قویروق یاییلیر. دئدیکلریمیزه گؤره، دوه داغ داشدا یول گئده بیلمیر. او بونا گؤره و بئلینده اولان خوما گؤره، دوزن چؤللرده یول گئتمگه چوخ اویغوندور.

یئر زیغ اولاندا و قار دوشوب بوز ووراندا، دوه‌نین آیاغی آخماسین دئیه، اونون دریسینی چرتیب زئی آچیرلار و او یئرده آخمیر یادا آز آخیر. آتالاریمیز بئله دئییرلر؛ «قیشین قالین قارلاریندا دوه اوچون یول یئریمه چتین اولاندا، نر قارین اوستونه خیخاراق دؤشو ایله قاری یاریب ایره‌لی گئدیب یول آچیردی».

دوه اوجا اولدوغونا، اونا یوك چاتماق ایسته‌ینده اونو خیخیردیرلار(یاتیردیرلار) یوکو چاتیب، باغلاییب دورغوزورلار. دوه‌نی باغلاماق دا ایسته‌ینده اونو خیخیردیب دیزی‌نین بیرینی باغلاییب و ایپین اوجونو بوینوندان آشیریب او بیری دیزینی ده باغلاییرلار.

دئییرلر دوه‌لر قیشیـــن بؤیوک چیلــه‌سینده قیزیر. او قیـــــزاندا پ‌ـپ‌ـپ ائـــدیر و کؤپوک آتیـــر، دئییـــــرلر پیتلئی. بالخـــی او بیریلردن فرقلی اولاراق، کیچیک چیلـــــه ده قیزیر و آداما قاییــــدیر. بونا گؤره بیر ائل ایناميــــدا واردیر؛ اسکی چاغـــــلار قاری آدینـــــدا بیر قوجا آرواد دوه ساخـــــلاییرمیش. قیش چوخ سویوق اولمادیغینا، اونون دوه‌لری قیـــــزماییب. او آللاهـــدان قیشدا چوخ سویوق ـ سازاقلی واخت ایستـــه‌ییب. آللاه اونون سؤزونو ائشیـــدیب، دوه‌لری قیزماق اوچون اونا اون‌گون قارلی ـ قیـــــروولو هاوا ائلـــــه‌ییب و قاری‌نیـــن دوه‌لری قیزیب و جـــوتلَشیب. اینــــدی ده، قیشین آخیـــر آیینیـــن اول اون گـــونـــو قاری چیلـــه‌سی آدلانیر.

دیشیلر اوچ یاشیندا، ائرککلر بئش یاشیندا جوتلشمک ایستر. دیشی دوه جوتلشمه ایسته‌ینده دئییرلر جیمیزدیر. دوه‌نین دوغماسی اون اوچ ـ اون دؤرد آی چکدیگینه، بیر ایل دوغار بیر ایل یوخ.

او بیری حئیـــوانلار کیمـــی دوه‌نیـــن دری‌سینـــدن، اتینـــدن، یونونـــدان و سوتونـــدن یارارلانیـــرلار. دوه‌نیـــن یونو گوزمـــدن ده یوموشاق اولور. او بایرامـــــدان سونرا دوه‌نین اوستونده قالخیر و تؤکولمک ایسته‌ییر، ائله بو چاغ پیچاقلا، قالخان توکلری توتوب کسیـــرلر و اونـــو اَگیـــریب چئشیتلی گئییملر توخویورلار. دوه‌نین اتی چوخ دادلی اولور و سـوتـو ده اینک سوتو کیمـــی اولور. دوه‌نیـــن بویون توکونه ده ساچاق دئییلیر.

دوه دؤرت یاشیندا قاباغدا اولان آلت ـ اوست ایکی کورک دیشینی سالیب، دَییشیر. آلتی یاشیندا اونون یانینداکیلاری سالار. یئددی‌سینده اونلارین یانیندا اولان چارپایانی سالار و یئریندن چانقال چیرتار‌ـ چیخار. داها دیش دییشمز. اون یاشیناجان چانقال اوزانار. اوندان اون‌بئشـــــه‌جن چانقال یئییلیب هامارلاشار. اونا گـؤره ده ایسکندر عمی دئییـــر؛ دوغرودور دوه‌نی قیرخ یاشیناجان ایشلتمک اولار اما اصیل ایشلتمه‌لی

چاغی دؤرد یاشیندان اون‌بئش یاشینا کیمیدیر. دوه‌نین سسینه بوزداما دئییرلر. دوه بالاسیندان آیری دوشن چاغ، اینیلتیلی و کؤورلدیجی سسله بوزلار».

او بیری مال داوار کیمی، دوه‌نین ده یئمی یونجادیر. آما آیری هالاقلاردان دا یارارلانیر. بیر تیکان دا واردیر، دوه اونو چوخ یئدیگینه "دوه تیکانی" دئییلیر. بو حئیوان گونده گون اورتا سو ایچر و چوخ گوشَک وورار. یادیمدادیر اوشاق اولاندا کنده دوه‌چی گلردی. او دوه‌سینی خیخیردیب دیزینی باغلاییب ایشی‌نین دالینجا گئدیردی. بیز کند اوشاقلاری دوه‌نین باشینا یغیلیب بئله دئییردیک؛

آی دوه، دوه ساقیزوی منه بالووی گؤتور ایت جهنمه

دوه ده، گوشک وورا- وورا باشینی تئز- تئز اویان ـ بویانا چئویرردی و آرادا دا اونون آغیزیندان بیر تیکه کؤپوک چؤله آتیلاردی بیز سانیردیق بیزه ساقیز وئریر.

سویوق دگمه و دیلباش اولما دوه‌نین تانینمیش آزارلاریندان‌دیر. یاخین کئچمیشده، موغانین شاهسئون کیمی کؤچَری ائللری، آران ـ یایلاق ائدنده، دوه‌دن کؤچ داشیماق و مینیک اوچون یارارلانیردیلار. اما بئله گؤرونور دئیه‌سن گئد ـ گئده دوه آزالیر و بئله ایشلردن داها گؤرمک چتینلشیر.

۲۳۹ـ دیبَکلی (Dibəkli)

دیبک اورتاسی قازیلـــــی اولان داشا یادا آغاج کؤتـوگـونـــدن دوزلمیش اورتاسی گیــــــرده اویولمـوش وسیله یـــه دئییلیر.

بئله داش یا آغاجـــــدا، بوغدا و ساری کـــــؤک دؤیرمیشلر. بئلـه بیـــر وسیلـــه کئچمیـــش یاشاییشـــدا (زندگیـــده) اؤنملی رول اوینابیرمیـش. کنـدده دیبک اولـدوغونـدان و بـــورادا اولانلار دیبک دوزلتمگـــده باجاریقلی اولدوقـلاری اوچـــون، بو کندین آدی بئلـه آدلانیبـــدیر.

۲٤۰ـ دیزده (Dizdə)

دولت یازیلاریندا یالنیش اولاراق «دیزج» کیمی یازیلان کندین آدی اصلینده، «دیزده» دیر و یئرلی جاماعات اورانی ائله همین آدلا آدلاندیریرلار.

دیزده‌نین کؤکو "دیز" و "دیزه" سؤزلریدیر. پروفسور زهتابی، بو سؤزله باغلی یازیر: «آذربایجان اراضی‌سینده ایلک انسانلار داغلارین قوینوندان و کوهوللردن دوزنلیکلره گلیب بورالاردا اکینچیلیک و حیواندارلیقلا مشغول اولاراق، اوتوراق حیات تشکیل ائتدیکده، یادلارین هجومو مقابلینده اؤزلریندن دفاع ائتمک و سئل کیمی طبیعی حادثه‌لردن آماندا قالماق اوچون، داغلارا یاخین و دوزنلیکلره سپه‌له‌نن تپه‌لرده یورد سالیب یاشامیشلار.

بو وضعیت آذربایجان ائللری و چوخو اوتوراق حیات کئچیرن تورک ائللرینده اولموشدور و بونا گؤره ده تورک خالقلاری داخیلینده «تیز» و یا «دیز» سؤزو اولان کند آدلارینا چوخ تصادوف اولونور.

«دیزه» سؤزونون معناسی؛ «یوکسک یئر، اوجا یئر، تپه»(۱) اوزللیکله سویو اولان تپه یئرلر دئمکدیر. «بو تپه‌لر، مدافیعه‌سی آسان اولماق اوچون، معمولاً قالا شکلینده، دیوارلی و محکم اولاردی».(۲).

صمد چایلی دا «دیز»، «تیز» یا «دیزه» سؤزون «اوجا یئر» یا «تپه»(۳) آنلامیندا (معناسیندا) بیلیر. صادق نائبی ده «فرهنگ واژگان تورکی در فارسی» کتابیندا، ایندی فارسجادا ایشلَنن دژ سؤزونون کؤکون، دئز و دیز سؤزلریندن بیلیر. اومود ائدیریک حؤرمتلی ایداره باشچیلاریمیز، یئر آدلارینا بوندان آرتیق اؤنم وئریب، آدلاریمیزی دولتی سندلر، تابلولار و... ده، یئرلی جاماعات دئدیکی کیمی یازالار.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آتالای، بسیم؛ دیوان لغات الترک، جلد۳، ص۱۲۳ ۲ـ پروفیسور دوکتور زهتابی (کیریشچی)، ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، ص۱۶۱و ۱۶۲ ۳ـ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۱۳۲

۲۴۱ـ دیکداش (Dikdaş)

دیکداش؛ دیکینه اوتورموش داش دئمکدیر. اونگوت ماحالیندا یئرلشن بو کندین آدی بورادا دیکینه اوجالمیش بیر اؤتَکسل (تاریخی) داشدان آلینیب. هم ده قئید ائدک کی "تاش" یا "داش" ایلاملاردان قالمیش سؤزدور.

۲۴۲ـ رامازانلی (Ramazanlı)

«رامازان یا رمضان، هجری قمری تقویمی‌نین ۹ـ نجو آیی؛ اوروجلوق آیی»دیر.(۱) اسلام دینی موغاندا یاییلاندان سونرا بئله بیر آدلار شخص آدی کیمی بورادا ایشلنیب. بئله اولسا گومان ائتمگ اولار، بورا رامازان آدلی آدامین آدینا گؤره بئله آدلانیب.

باشقا جورا باخیلسا بورانین آدین، رام یا رم، از، ان و لی سوزلرینه بولوب آچیقلاماق اولار. رام سؤزونو چایلی، گؤزتچی(۲) آنلامیندا گتیریر. ایکینجی بؤلوم، آز یا آس سؤزودور. «اس» آسیانین اسکی تایفالاریندان‌دیر و چوخلاری بو قطعه‌نین آدین، بو تایفا ایله باغلی بیلیرلر. چایلی یازیر؛ «آز» قبیله بیرلشمه‌سی، خالق آدینا «گول‌تکین»، «تونیوقوق» آبیده‌لرینده راست گلیریک.(۳) هادی ایسه فرهنگ ترکی نوین کتابیندا آزلاری بیر تورک تایفاسی بیلیب یازیر: بونلارین آدی بیرینجی دؤنه گول‌تکین داش یازیلاریندا گؤرونور. آدین اوچونجو بؤلومونه گؤره دئمه‌لی اولار کی، «کئچمیش ایللر بویو «آن» سؤزونون چئشیدلی آنلاملاری اولوب. بونلارین بیری‌سی، یورد و یئردیر.(۴) «لی» شکیلچی‌سی ایله باغلی پروفسور زهتابی بئله یازیر؛ ««لی» آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۵) بو باخیمدان، رامازانلی، آس تایفاسینا عایید اولان گؤزتچی‌لیک یئری دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۲ ص۱۲۹۸ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص۱۸۳ ۳ـ چایلی؛ اومای، ص ۱۲۰ ۴ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۴۳و۴۴ ۵ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۲۴۳ـ رحیملی ☜ اوردوخانلی

۲۴۴ـ روفکندی (Rufkəndi)

بیله‌ســـوارین قیشـــلاقدشت بخشینـــــده یئـــرلشن آدلیم کنـــدلری‌نین بیری "روفکنـــدی" یا ائل آراسینـــدا دئییلن کیمی "اوروفکنـــدی"دیر. کندین آدی "روح الله" آدلی آدامیـــن آدینـــدان آلینیب و بو سؤزو ائل آراسیندا "اورف اوللاه" کیمی سسله‌نیب، گئـد ـ گئـده "اوروف" کنـدینه چؤنوبـدور.

۲۴۵ـ زالقولو (Zalqulu)

زالقولو کنـدی‌نین آدی او آددا بیر آدامین آدینـــدان آلینیب آنجاق یئـری گلمیشکن قـــول سؤزونه گـــؤره سایین دوکتـــور صـــدیق جنابـــلاری‌نین یازیلارینـــدان فایـــدالاناراق نئچـــه سؤز یازماق گرکلیـــدیر؛ «"قول"، نوکر آنلامینـــدا (معناسینـــدا) اسکی تورک سـؤزودور. بو سؤز سونرالار "غـــلام" (= قـول‌آم = منیـم قـولـوم) فورماسینـــدا فارس دیلینـــه کئچیب. بـــو ســـؤز ایـــران تـورکلری ساریـــدان تورک امیـــــرلری قوللوغـــوندا اولان تاجیک و فارســـــلارا دئییلیـــــرمیش. سونرا فارس اؤتَک یازارلاری، اصلینـــــده فارس و تاجیک اولان بو آدامـــــلاری "غلامان تـــورک" (تورکلـرین قـولـلاری، نوکرلـری) آدلاندیریبـلار.

بو سؤز سونرالار تـرسه آنـلام (معنا) تاپیب، بئلـــــه کی گـــومان اولـور "غـــلامان تورک"، توکلرین غـــــلام اولماغیـــن گؤستـــریر بیـــر حالـــداکی بو ســـؤزون اصیـــل آنلامی تورکلـــرین قـــوللاری‌دیر».(۱)

....

قایناقلار؛ ۱ـ یادمانهای ترکی باستان، دکتر صدیق، ص ۶۹

۲٤٦ـ زرگر (Zərgər)

موغانـــدا زرگـــر آدلی ایکی کنـــد وار. بو کنـــدلرین آدلاری آدلیم زرگـــر تایفاسی‌نین آدینـــدان آلینیب. بو تایفا «صفـــویلر دؤورو و گومان اوندان اؤنجـــه عثمانی توپراغینـــدان گلیب».(۱) صمـــد چایلی، "زر" سؤزون زروان دینی ایله باغلاییب، اونـــو؛ پارلاق، پاریلـــدایان (درخشش) و اکین (زراعت) آنلامینـــدا (معناسیندا) و "گـــر" سؤزون ده؛ تایفا آدی بیلیر. چایلی‌نین فیکرینجه زرگر؛ گـــر پاریلتی‌سی و گـــر اکینی (۲) دئمکـــدیر.

....

قایناقـــلار؛ ۱ـ مغان نگین آذربایجان، قاسمی، ج۲، ص ۶۶ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص ۳۱۲، ۴۳۲

۲٤۷ـ زنگ آوار (Zəngavar)

زنگ آوار یا زنگ بار کندی‌نین آدی ایکی بؤلومدن یارانیب؛ زنگ و بار. زنگ آذربایجان توپراغیندا یاشامیش اسکی تایفالاردان بیریدیر. اؤتَک یازارلاری آذربایجاندا اوچ مین ایل میلاددان اؤنجه یارانان قوتی امپراتورلوغوندان دانیشاندا، اونو یارادان تایفالارداندا آد چکیرلر و بو تایفالار سیراسیندا آدلیم زنگ تایفاسی‌نین آدیدا گؤزه چارپیر. آدین ایکینجی بؤلومو بار یا وار سؤزودور. بو سؤز دیوان لغات الترک‌ده وار و بؤیوک (۱) آنلامینداادیر. سایین چایلی جنابلاری دا بار و بر سؤزون؛ گؤزتچی(۲) آنلامیندا بیلیر. بئله‌لیکله زنگبار یا زنگوار، زنگ تایفاسی‌نین گؤزتچی‌سی آنلامینداادیر.

قئید ائتمک گرکدیر، یئرلی جاماعات بو کندی زنگ‌آوار کیمی ده آدلاندیریرلار. زنگ سؤزونه گؤره اوسته یازدیق و آوار سؤزونه گؤره ده ابرشر، دیگ‌آبار، شین‌آوار و... یئر آدلارین آراشدیراندا دانیشمیشیق. بو آدلارین هر ایکی‌سی تایفا آدیدیر. بئله اولسا کندین آدی زنگ و آوار تایفالاری‌نین بیرلشمه‌سیندن یارانان یئر اولور. بو کنددن

باشقادا بئله یئر آدی موغاندا وار، اؤرنک اوچون کال و سار آدلی ایکی تایفانین بیرلشمه‌سیندن یارانان، کلاسر کندی‌نین آدین چکمک اولار.

....

قایناقلار؛ ۱ـ کاشغری، دیوان لغات الترک، چئویرن دکتر صدیق، ص۵۰۲ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۳۵و۷۸

۲۴۸ـ زینگیر (Zingir)

زینگیر یا زنگیر کندی‌نین آدینا گؤره ایکی فیکیر سویله‌ملی‌ییک؛ بیرینجی فیکریمیزه گؤره، کندین آدی ایکی بؤلومدن یارانیب؛ زنگ و ایر. زنگ آذربایجان توپراغیندا یاشامیش اسکی تایفالاردان بیریدیر. اؤتَک یازارلاری آذربایجاندا اوچ مین ایل میلاددان اؤنجه یارانان قوتی امپراتورلوغوندان دانیشاندا، اونو یارادان تایفالاردان‌دا آد چکیرلر و بو تایفالار سیراسیندا آدلیم "زنگ" تایفاسی‌نین آدیدا گؤزه چارپیر. ایر یا ار سؤزونه گؤره ایسه سایین چایلی جنابلاری بئله یازیر: آر یا ار که آنادولودا ائر کیمی ایشلَنیر، کیشی (۱) آنلامینداادیر. سیداف جنابلاریدا بو سؤزو تورک سؤزو و کیشی، انسان، ایگید و قوچاق آنلامیندا بیلیر. بو سؤز تورک تایفا و ائل آدلاری‌نین چوخوندا اوجمله‌دن؛ آوار (آو+ ار)، خزر (خز+ آر)، قاجار (قاج + ار) و... گؤزه چارپیر.(۲) بئله‌لیکله زینگیر؛ زنگ تایفاسی‌نین کیشی‌سی، قوچاقی آنلامیندا اولور.

کندین آدینا گؤره ایکینجی فیکریمیز بئله‌دیر؛ تورک دیلینده زینگیر یا سینگیر آدیندا بیر سؤز وار و بو سؤزون ایکی آنلامی وار. بیرینجی آنلامدا؛ سینگیر؛ داغین اوجو، دیوارین، تپه‌نین یا داغین قورتاراجاغی، جونجو و بئله آنلاملاردادیر. بو سؤز اسکی سؤزدور و ایندی او "سنگر" فورماسیندا فارس دیلینه کئچیب ایشلَنیر.(۳) ایکینجی آنلاما گؤره؛ "زینگیر"؛ اوزومون بیر سالخیمیندا اولان کیچیک بوداقلارا دئییلیر. اوزومون هر بیر سالخیمی نئچه کیچیک خولدان یا خیردا سالخیمدان دوزَلیر. بو کیچیک خول یا سالخیملارا تورکجه‌میزده "زینگیل" یا "زینگیر" دئییلیر.(۴)

اوجوراکی آتا بابالاردان بیزه چاتیب، کئچمیشده زینگیرین گون‌باتانیندا یئرلَشن کئر، بوتون اوزوم آغاجیلا اؤرتولموش ایمیش، اون اوچون بو آنلام اوز یئرینده ماراقلی گؤرونور. بونودا آرتیرماق یئرینه دوشرکی، زینگیرین آدینا اوخشار اسکی سؤزلریمیزین بیری‌سی ده، محاکمه اللغتین کتابیندا یازیلان و «کیچیک باجی» آنلامیندا اولان «سینگیل Singil» سؤزودور.(۵)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۳۳ ۲ـ رئیس نیا؛ آذربایجان در سیر تاریخ ایران، ص ۱۰۰ ۳ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی، ص۵۲۰ ۴ـ همان، ص ۴۸۷ ۵ـ محاکمه اللغتین، ص ۳۷ و ۶۴

۲۴۹ـ زئیوه (Zeyvə)

زئیوه آدینا موغاندا اوچ یئر وار؛ چای‌زئیوه، داش‌زئیوه و زئیوه‌قیشلاغی. آذربایجانیمیزین باشقا ماحاللاریندا دا یئر آدی کیمی اولان زئیوه سؤزو، اسکی تورک سؤزودور. سایین رئیس‌نیا، آذربایجان در سیر تاریخ ایران، ص۲۱۵، پروفسور زهتابی، ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، ج۱، ص۳۸۰ و... اونو ایکینجی سارقونون داش یازی‌سیندا آدی چکیلن "زیبییه" شهری و "مانانا" سؤزو بیلیرلر. پروفسور زهتابی باتی آذربایجاندا اولان زئیوه قالاسی حاقدا یازیر؛ «بو قالانین یئرینی ایکینجی سارقونون کتیبه‌لرینده اولان "زیبییه" و یا "ایزیبییه" بیلیرلر. ایکینجی سارقون م.ق.۱۱۷ـ جی ایلده قازدیردیغی لؤوحه‌سینده یازیرکی،ماننانین [مانانانین] باش‌کندینی اودا چکنده "زیبییه" و "آرمائید" شهرلرینی ده توتموشدور. بوتون بونلار آیدین گؤستریرکی، "زیبییه" کلمه‌سی مطلق ماننا سؤزودور چوخ احتیمال سومئر، ایلام، کاسسی و اورارتو دیللرینده و یا آزی اونلارین بیری و یا بیر نئچه سینده ده اولموشدور. سس قورلوشو جهتدن بو کلمه یه بنزر سومئر سؤزو "زیبین" کلمه‌سینی بیلیریک کی، معناسی "چیبین" (میلچک) ایدی».(۱) "زیبه" یا خود "زیبییه" سؤزونون زئیوه سؤزونه چؤنمه‌سی تورک

دیل قایداسی اساسیندا باش توتوب و "ب" سؤزو "و" سؤزونه دیشیلیب. "بار" سؤزونون "وار" سؤزونه چؤنمه‌سی کیمی.(۲) بو قونویا گؤره، ارشادی‌فردین یازیلاریندا گلن، تورک ائللری ایچینده "ایوه" یاخود "ایوا" آدلی بیر تورک تایفاسی‌نین آدیدا ماراقلیدیر.(۳) آنجاق منجه سایین چایلی‌نین فیکیرلری بو آدین آنلامینا گؤره داها دوزگوندور. بو یازار، زئیوه آدلی کندلردن دانیشارکن اونون آدینا ایکی جورا باخیر؛ ۱ـ زیروه (Zirvə) ؛ داغین ان اوجا یئری آنلامیندا ۲ـ سئیوه؛ بو سؤز «سئی» تایفاسی آدی ایله باغلیدیر و آنلامی ایسه؛ «سئی به» (Sey bə) "سئی تایفاسی ساواشان یئر" دئمکدیر.(۴) هم ده او چایلار کتابیندا زئیوه نی، پالتار شریتی، شریت و اوزون یئر آنلاملاریندا بیلیب.(۵) آرتیرماق گرکدیرکی سومئرلرده، محترم و یولداش آنلاملاریندا اولان "سی" سؤزو ده وار.(۶)

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، ائوره ۳۸۰ ۲ـ دیوان الغات ترک، کاشغری ص ۵۰۲ ۳ـ ارشادی فرد؛ فرهنگ واژگان ترکی در زبان و ادبیات فارسی، ص۴۹ ۴ـچایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجانشرقی،۳۱۷ ۵ـ چایلی، چایلار،۳۰۸و۳۱۶ ۶ـ ب.گری، سومریان نیاکان ترکان، ص۴۹

۲۵۰ـ ساری‌بولاق (Sarıbulaq)

موغاندا ساری آدی ایله باشلانان بیر نئچه یئر آدی وار. بو آدلارین بیری "ساری‌بولاق"دیر. بو آد ایکی سؤزدن دوزَلیب؛ "ساری" و "بولاق". "ساری" سؤزو تورکجه بیر بویادیر و اونا "سارشین"، "آلار"، "آلتونجا" و... ده دئییلیر. چایلی یازیر؛ «یئر ـ یورد آدلاریندا، ایشلَنن آغ، قارا، قیرمیزی، ساری سؤزلری، اساطیر ایله باغلیدیرلار. «قیرمیزی» و «ساری» سؤزلری ایسه، گونشی یادا سالیرلار.(۱) صادق نائبی ایسه بو سؤزو بویا آنلامیندان باشقا، «آوادانلیق و یایقین یئر (جای گسترده)»(۲) آنلامیندا بیلیر. رشاد گنجین فیکرینجـــه؛ کئچمیشدن دنیا میلّتلری اینانجلاریندا، اوجمله‌دن

تورکلرده، دنیانین دؤرد بوجاقی و اورتاسی، بئش بویا ایله تانینیرمیش. دوغو (گون‌چیخان، شرق)؛ یاشیل بویا ایله، باتی (گون‌باتان، غرب)؛ آغ بویا ایله، گونئی (جنوب)؛ قیرمیزی بویا ایله، قوزئی (شمال)؛ قارا بویا ایله و دنیانین اورتاسی ایسه؛ ساری بویا ایله تانینیرمیش.(۳) دئییلن کیمی ساری بویا دنیانین اورتاسی سیمگه‌سی کیمی ایشلنیب و بو اینانج اسکی شامانلارین اینانجلاریندان باش توتور.(۴)

....

قایناقلار؛ **۱ـ** چایلی؛ یورد سفرلریم، ص ۱۲۸ ۲ـ میانه، نائبی، ص۲۷۴ ۳ـ دکتر رشاد گنج، رنگ و نوروز در اساطیر ترک، کؤچورن ؛ روشن، ص۱۴ ۴ـ همان، ص ۵۰

۲۵۱ـ ساری‌دره (Sarıdərə)

موغاندا "ساری" آدی ایله باشلانان بیر نئچه یئر آدی وار. بو آدلارین بیری "ساری‌دره" کندیدیر. بو آد ایکی سؤزدن دوزَلیب؛ "ساری" و "دره". "ساری" سؤزو تورکجه بیر بویا (رنگ) دیر و اونا "سارشین"، "آلار"، "آلتونجا" و... ده دئییلیر. چایلی یازیر؛ «یئر ـ یورد آدلاریندا، ایشلَنن آغ، قارا، قیرمیزی، ساری سؤزلری، اساطیر ایله باغلیدیرلار. «قیرمیزی» و «ساری» سؤزلری ایسه، گونشی یادا سالیرلار.(۱) سایین نائبی ایسه بو سؤزو بویا آنلامیندان باشقا، «آوادانلیق و یایقین یئر (جای گسترده)»(۲) آنلامیندا بیلیر. دکتر رشاد گنجین فیکرینجه؛ کئچمیشدن دنیا میلّتلری اینانجلاریندا، اوجمله‌دن تورکلرده، دنیانین دؤرد بوجاقی و اورتاسی، بئش بویا ایله تانینیرمیش. دوغو (گون‌چیخان، شرق)؛ یاشیل بویا ایله، باتی (گون‌باتان، غرب)؛ آغ بویا ایله، گونئی (جنوب)؛ قیرمیزی بویا ایله، قوزئی (شمال)؛ قارا بویا ایله و دنیانین اورتاسی ایسه؛ ساری بویا ایله تانینیرمیش.(۳) دئییلن کیمی ساری بویا دنیانین اورتاسی سیمگه‌سی کیمی ایشلنیب و بو اینانج اسکی شامانلارین اینانجلاریندان باش توتور.(۴) منجه بو کندین آدینداکی "ساری" نائبی دئین آنلامدادیر. بئله‌لیکله، "ساری دره"؛ "آوادانلیق اولان دره" آنلامیندادیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ یورد سفرلریم، ص ۱۲۸ ۲ـ میانه، نائبی، ص۲۷۴ ۳ـ دکتر رشاد گنج، رنگ و نوروز در اساطیر ترک، کؤچورن ؛ روشن، ص۱۴ ۴ـ همان، ص ۵۰

۲۵۲ـ ساری‌قویوقیشلاغی (Sarı quyu qışlağı)

موغاندا ساری آدی ایله باشلانان بیر نئچه یئر آدی وار. بو آدلارین بیری ده عئینی آددا اولان ایکی "ساری‌قویوقیشلاغی"دیر. بو آد اوچ سؤزدن دوزَلیب؛ "ساری"، قویو"، "قیشلاغی". "ساری" سؤزو تورکجه بیر بویا دیر و اونا "سارشین"، "آلار"، "آلتونجا" و... ده دئییلیر. چایلی یازیر؛ «یئر ـ یورد آدلاریندا، ایشلَنن آغ، قارا، قیرمیزی، ساری سؤزلری، اساطیر ایله باغلیدیرلار. «قیرمیزی» و «ساری» سؤزلری ایسه گونشی یادا سالیرلار.(۱) سایین نائبی ایسه بو سؤزو بویا آنلامیندان باشقا، «آوادانلیق و یایقین‌یئر (جای‌گسترده)» آنلامیندا بیلیر.(۲) دکتر رشاد گنجین فیکرینجه؛ کئچمیشدن دنیا میلّتلری ایناناجلاریندا، اوجمله‌دن تورکلرده، دنیانین دؤرد بوجاقی و اورتاسی، بئش بویا ایله تانینیرمیش. دوغو (گون‌چیخان، شرق) یاشیل بویا ایله، باتی (گون‌باتان، غرب) آغ بویا ایله، گونئی (جنوب) قیرمیزی بویا ایله، قوزئی (شمال) قارا بویا ایله و دنیانین اورتاسی ایسه، ساری بویا ایله تانینیرمیش.(۳) دئییلن کیمی ساری بویا دنیانین اورتاسی سیمگه‌سی کیمی ایشلنیب و بو ایناج اسکی شامانلارین ایناناجلاریندان باش توتور.(۴)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ یورد سفرلریم، ص ۱۲۸ ۲ـ میانه، نائبی، ص۲۷۴ ۳ـ دکتر رشاد گنج، رنگ و نوروز در اساطیر ترک، کؤچورن ؛ روشن، ص۱۴ ۴ـ همان، ص ۵۰

۲۵۳ـ ساری‌قیشلاغی (Sarı qışlağı)

موغاندا ساری آدی ایله باشلانان آدلارین بیری "ساری‌قیشلاغی"دیر. بو آد ایکی سؤزدن دوزَلیب؛ "ساری" و "قیشلاغی". "ساری" سؤزو تورکجه بیر بویا دیر و اونا "سارشین"، "آلار"، "آلتونجا" و... ده دئییلیر. چایلی یازیر؛ «یئر ـ یورد آدلاریندا، ایشلَنن آغ، قارا، قیرمیزی، ساری سؤزلری، اساطیر ایله باغلیدیرلار. «قیرمیزی» و «ساری» سؤزلری ایسه، گونشی یادا سالیرلار.(۱) سایین نائبی ایسه بو سؤزو بویا آنلامیندان باشقا، «آوادانلیق و یایقین یئر (جای گسترده)» آنلامیندا بیلیر.(۲) دکتر رشاد گنجین فیکرینجه؛ کئچمیشدن دنیا میلّتلری ایناناجلاریندا، اوجمله‌دن تورکلرده، دنیانین دؤرد بوجاقی و

اورتاسی، بئش بویا ایله تانینیرمیش. دوغو (شرق) یاشیل بویا ایله، باتی (غرب) آغ بویا ایله، گونئی (جنوب) قیرمیزی بویا ایله، قوزئی (شمال) قارا بویا ایله و دنیانین اورتاسی ایسه، ساری بویا ایله تانینیرمیش.(۳) دئییلن کیمی ساری بویا دنیانین اورتاسی سیمگه‌سی کیمی ایشلنیب و بو اینانج اسکی شامانلارین اینانجلاریندان باش توتور.(۴)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ یورد سفرلریم، ص ۱۲۸ ۲ـ میانه، نائبی، ص۲۷۴ ۳ـ دکتر رشاد گنج، رنگ و نوروز در اساطیر ترک، کؤچورن ؛ روشن، ص۱۴ ۴ـ همان، ص ۵۰

۲٥٤ـ ساریلار (Sarılar)

یئر ـ یورد آدلاریندا، ایشلَنن آغ، قارا، قیرمیزی، ساری سؤزلری، اساطیر ایله باغلیدیرلار. «قیرمیزی» و «ساری» سؤزلری ایسه، گونشی یادا سالیرلار.(۱)یئرلی جاماعات کندین آدین «ساریلار» آدلی تایفانین آدیله باغلی بیلیرلر. سایین نائبی ایسه بو سؤزو بویا آنلامیندان باشقا، «آوادانلیق و یایقین یئر (جای گسترده)» آنلامیندا بیلیر.(۲) دکتر رشاد گنجین فیکرینجه؛ کئچمیشدن دنیا میلّتلری اینانجلاریندا، اوجمله‌دن تورکلرده، دنیانین دؤرد بوجاقی و اورتاسی، بئش بویا ایله تانینیرمیش. دوغو (شرق)؛ یاشیل بویا ایله، باتی (غرب)؛ آغ بویا ایله، گونئی (جنوب)؛ قیرمیزی بویا ایله، قوزئی (شمال)؛ قارا بویا ایله و دنیانین اورتاسی ایسه؛ ساری بویا ایله تانینیرمیش.(۳) دئییلن کیمی ساری بویا دنیانین اورتاسی سیمگه‌سی کیمی ایشلنیب و بو اینانج اسکی شامانلارین اینانجلاریندان باش توتور. (۴) منجه‌کندین آدی سایین نائبی دئین آنلامدادیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ یورد سفرلریم، ص ۱۲۸ ۲ـ میانه، نائبی، ص۲۷۴ ۳ـ دکتر رشاد گنج، رنگ و نوروز در اساطیر ترک، کؤچورن ؛ روشن، ص۱۴ ۴ـ همان، ص ۵۰

۲٥٥ـ ساری‌نسیرلی (Sarınəsirli)

ساری سؤزونه گؤره ساری‌بولاق و ساری‌دره کندین آراشدیراندا یازدیق. یئرلی جاماعات بو کندین آدین «ساری‌نسیرلی» آدلی تایفانین آدیله باغلی بیلیرلر. دولت یازیلاریندا بو کندین آدی ساری نصیرلو کیمی یازیلیر.

۲۵٦ـ ساغیرلار (Sağırlar)

دولت یازیلاریندا یالنیش اولاراق "صغیرلر" کیمی یازیلان کندین آدی عربجه "صغیر" سؤزو ایله هئچ بیر ایلگی‌سی یوخدور و بیزی دوزگون آراشدیرمادان چاشدیرماقدان باشقا کارا گلمز. ساغیرلارکندی‌نین آدی اوچ بؤلومدن یارانیب؛ ساق (ساک)، ایر، لار. سایین هادی جنابلاری "ساق" سؤزون؛ ساییق، آییق (هوشکار) آنلامیندا بیلیر.(۱) سایین سیداف ایسه بو سؤزو "اوخ و یای" آنلامیندا بیلیر.(۲) هم ده "ساک" آدلیم تورک تایفالاری‌نین بیری‌سی‌نین آدیدیر. ساک‌لار یا ساکالار هئرودوتون و باشقا اؤتَک یازارلاری‌نین یازیلارینا گؤره ایشکیت آدیله، میلاددان اؤنجه ۷ـ۸ ـجی عصرلرده بؤیوک امپراتورلوق قورموشلار. سؤزلوکده ایسه ساکا، "بیلگین"، "بیلیجی"، "باش‌بیلن"، "دوشونجه‌لی" و... آنلامیندادیر. بوگون موغان و آذربایجاندا چوخلو یئرآدلاریندا "ساک" تایفاسی‌نین آدی گؤزه چارپیر. ساغیرلار کندی‌نین آدی‌نین ایکینجی بؤلومو، ایر یا ار سؤزودور. سایین چایلی بو سؤز ایله باغلی یازیر: «آر» یا «ار» که آنادولودا «ائر» کیمی ایشلَنیر، «کیشی»(۳) آنلامیندادیر. سیداف جنابلاریدا بو سؤزو تورک سؤزو بیلیر و اونو کیشی، انسان، ایگید، قوچاق و بئله سؤزلر آنلامیندا بیلیر. بو سؤز تورک تایفا و ائل آدلاری‌نین چوخوندا اوجمله‌دن؛ آوار، خزر، قاجار و...گؤزه چارپیر.(۴) آدی‌نین اوچونجو بؤلومو، "لار"دیر. «بیر شئیین بیر شخصه منسوب و یا عایید اولدوغونو بیلدیرمک اوچون، او شئیین ایسمی‌نین آخرینا موعیّن شکیلچی آرتیرارلار. عایید اولان شئی جمع اولسا، ایسمه «لار ـ لر» جمع علامتی علاوه اولار».(۵) بئله‌لیکله "ساغیرلار"؛ "ساک تایفاسی‌نین ایگیدی" یادا " ساک تایفاسی‌نین بیلیجی کیشی" یاشایان یئر دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ مین ایلدن بری تورک سؤزلری، اسماعیل هادی، وارلیق، یاز، یای، کوز۱۳۷۵ ۲ـ آذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکونو دوشونرکن، سیداف، کؤچورن شاوانلی، ص۴۲ ۳ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۳۳ ۴ـ رئیس نیا؛ آذربایجان در سیر تاریخ ایران، ص ۱۰۰ ۵ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ص ۸۹

۲۵۷ـ سالالا (Salala)

سالالاکنـــدی‌نین آدی ایکـــی بؤلومـــدن دوزَلیب؛ سال، آلا. سال تورکجـــه اسکی (قدیمی) سؤزلرین بیریـــدیر. بو سؤز سؤزلوکلرده (لغتنامه لرده)؛ «بوتؤو، لای، بوتؤ و یاستی‌داش پارچاسی و...» (۱) «بیر بؤلوم (بیر قطعه)، نسنه‌دن بیر تیکه و...»(۲) آنلاملارینـــدادیر (معنالاریندادیر).

ایندی ده موغاندا سال سؤزو ایشلنیر؛ اؤرنک (نمونه) اولاراق، بیر یئر بوتؤو تاختاداش اولارسا اورایا "سال‌داش" دئییلیر یا اؤروشده بیر "لای" یئر بوتون بوغدا اکیلنده دئییلیر بو "سال" بوتون بوغدادیر.

هم ده "سال" تورک دیلینـــده؛ باسقین (هجوم) و ایلقار (هجوم‌کردن) آنلامینـــدادا گلیب. "آلا" ایسه؛ «قاریشیق رنگلی [بویالی]، توکونون بیر حیصه‌سی آغ و بیـــر حیصه‌سی باشقا رنگده اولان و... »(۳) آنلامینـــدادیر.

منجه "سالالا" سؤزونـــدکی "آلا" سؤزو یا گـــرک آلاق اولا یادا آلای. بوندا اولان سؤزو آلاق؛ اوت، بیتگـــی آنلامینـــدا بیلسک، سالالا؛ "بوتـــؤو بیتگـــی بیتـــن یئـــر" آنلامینـــدا اولور. آنجاق منجه بو کنـــدین آدینداکی سؤز، آلای اولسا داها دوزگـــون اولار.

آلای سؤزو سؤزلـــوکده؛ «جاماعات، کوتلـــه، بؤیوک‌دسته، چوخلو میقـــداردا آدام، قوشـــون واحیـــدی»(۴) دئمکـــدیر. بو باخیمـــدان سالالا؛ "سال قـــوشـــون دسته‌سی یوردو" اولور. دولت یازیلارینـــدا بو آد سـلاله کیمـی یازیلیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج۲، ص۱۴۱۳ ۲ـ دیل دنیـز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی، ص۳۵۵ ۳ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچـــورن ، بهزادی، ج۱، ص۱۵۷ ۴ـ همان، ص ۱۶۱

۲۵۸ـ سامانلی (Samanlı)

ایندی بیزده "اوت" و "کولشی" ازیب، خیردالاماغا "سامان" دئییلیر. آنجاق منجه "سامانلی" کندی‌نین آدی ایکی بؤلومدن یارانیب؛ "سامان"، "لی". کندین آدینداکی "سامان" سؤزو آدلیم "سامان" تایفاسی‌نین آدیندان آلینیب. «لی» شکیلچی‌سی ایسه آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۱) بئله‌لیکله "سامانلی"، "سامان تایفاسی یاشایان یئر" دئمکدیر. کندین آدین "شامان"لارلادا باغلی بیلمک اولار. هم ده اونو، "سام" و "آنلی" سؤزلرینه بؤلوب آراشدیرماق اولار. "سام" سؤزونه گؤره بئله یازمالی‌ییق؛ دیوان الغات ترک کیتابیندا، سام؛ درمان، داوا آنلامیندا گلیب. هم ده چایلی یازیر؛ «سام روستمین باباسیدیر. بوندان باشقادا بوسؤز بیر چالغی آراجی (وسیله‌سی)دیر».(۲) سایین هادی ده سام سؤزون؛ آغو آنلامیندا بیلیر.(۳) آنلی ایسه، آغیر (سنگین) و دیَرلی آنلامینداادیر. بو باخیشلا باخساق، دئمک اولار کندین آدی، آنلی و دیَرلی سام دئمکدیر. سام هم ده یئل آدی دیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴ ۲ـ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، چایلی، ص۱۴۹ ۳ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی، ص ۵۰۷

۲۵۹ـ سرخان‌بیلی (Sərxanbəyli)

دولت یازیلاریندا سرخانبگلو کیمی یازیلان کندین آدین؛ سر، خان، بی، لی، بؤلوملرینه بؤلوب آراشدیرماق داها دوزگون اولار. آدین ایلک بؤلومو "سر" یا "سار" سؤزو؛ "سرت" و "محکم" آنلامینداادیر. دیلیمیزین گرامرینه گؤره "سار" ایله "سر" بیر سؤز کیمیدیر.(۱) آدین ایکینجی بؤلومو خان، سؤزلوکده «حاکم [باشچی]، آغا و حؤکمران»(۲) آنلامینداادیر. بَی؛ خان، باشچی، وارلی دئمکدیر و «لی» شکیلچی‌سی ایسه یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت آنلاملاریندا ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۳)

بو باخیمدان سرخان‌بیلی، وارلی باشچی اوتوران سرت یئر، ال چاتماز یئر دئمکدیر. چایلی نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجانین ۱۵۱ـ جی ائوره‌سینده، بوکندین آدین سورخ و آنا سؤزلریندن بیلیب و او باخیمدان دا آراشدیریب. کندین آدی سورخای‌بیلی کیمی‌ده دئییلیر. سورخای آذربایجاندا یاشامیش اسکی تایفالارین بیریدیر.(۴) بو آد ایندی آدام آدی کیمی ایشلَنیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ یورد سفرلریم، چایلی، ۸۴ ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱ ص۹۷۳ ۳ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴ ۴ـ رئیس نیا، آذربایجان در سیر تاریخ ایران، ۸۶۰

۲٦۰ـ سروآغاجی (Sərvağacı)

رحمتلیک بهزادی، آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتینده «سرو» سؤزیله باغلی بئله یازیر؛ «سرو ۲۵ـ۲۰ متر هوندورلوکده، اینه یارپاقلی، همیشه یاشیل آغاج‌دیر».(۱) سروآغاجی تورکلر آرایسیندا "آردیج" یا کاشغری یازمیشکن "آرتوج" آغاجی آدلانیر و اسکیدن قوتسال (موقدّس) بیر آغاج ساییلیر. اسلام دینی یاییلمامیش، شامانیزم دؤوروندە بو قوتسال آغاجی اؤلو ایله بیرگه "سینه" (قبیره) قویارمیشلار. اینديده اؤلونون قولتوغونا آردیج و اولمایان یئرده سؤیودآغاجی قویولور. بو دب شامانلاردان قالان و اسلاملاشمیش بیر دبدیر. بو کندده، آردیج آغاجی‌نین چوخ اولماسینا گؤره، کئچمیشده آتا بابالاریمیز ساریدان "آردیجلیق"؛ "آردیج آغاجی اولان یئر" آدلانیب. تأسوفله رضاخان دؤوروندن رسمی یازیلاردا "آردیجلیق"، "سروآغاجی" آدینا چؤنوب و ایندی کندین آدی یاشلیلار آراسیندا "آردیجلیق" کیمی قالسادا، یئنی نسیل اونو سروآغاجی کیمی تانی‌ییرلار. سوندا بونودا قئید ائدك بو کندین آدین، "سلیم خان" آدلی بَیین آدیله باغلی بیلنلر ده وار. "سلیم خان"، حاجی خانلی تایفاسی‌نین آدلیم بیلری‌نین بیری ایمیش.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج۱ ص ۱۴۵۶

۲٦۱ـ سورودلو کندی (Surudlu kəndi)

سورودلو، اجيرلی تايفاسی‌نين تيره‌لری‌نين بيری‌سی‌نين آديدير و کندين آدی بو تيره‌نين آديندان آلينيب آنجاق بو سؤزون آنلامينا گؤره بئله دئمه‌لی اولار؛ اونگوتون "سورودلو" کندی‌نين دوزگون آدی "سيراودلو" اولماليدير. بو آد ايکی بؤلومدن يارانيب؛ "سير" و "اودلو". "سير" يا "شير" سؤزو، سومئرلردن بيزه پای قالميش سؤزلردن ساييلير و آذربايجانين چوخلو يئر آدلاريندا گؤرونور؛ ساپين چايلی بو سؤزو "ايشيقليق" مفهومو داشی‌يان سؤز کيمی بيلير.(۱) سير سؤزونه اوخشار بيزده محکم آنلامی داشی‌يان «سار» سؤزو ده وار. "اودلو" ايسه؛ اوتلو، يالوولو دئمکدير. بئله‌ليکله سورودلو، "ايشيقلی اودو اولان يئر" آنلاميندا اولور.

....

قايناقلار؛ ۱ـ نگاهی به واژه های اساطيری آذربايجان، ص ۱۵۸

۲٦۲ـ سولوک قيشلاغی (Suluk qışlağı)

دولت يازيلاريندا سلوک کيمی يازيلان قيشلاغين آدی سولوک‌دور. "سولوک" سؤزو اصلينده سولوق؛ سولو يئر(۱) دئمکدير و گومان اولور، بو قيشلاغين سويو بول اولدوغو اوچون بئله آدلانيب. منجه بو آراشديرمايا بونودا آرتيرماق اؤنملی اولار کی آذربايجان و موغانين اسلامدان سونراکی اؤتَک اولايلاريندا (تاريخی حادثه‌لرينده)، "سوبوک تورک" آدلی بير آدامنان آد گليب. بابک‌دن سونرا آذربايجاندا حکومت ائدن "ساجاوغوللاری" سيلسيله‌سی‌نين آخيرلاريندا (۳۱۸ـ جی هجری قمری) آذربايجاندا ياری مستقل دولت يارادن و اصلی تورکيستاندان اولان "سوبوک"، اردبيل و موغان بؤلگه‌لرينده دؤيوشلر آپاريب، ايگيدليکلر گؤسترميش دير. "سوبوک" سؤزون، يازيچيلارين بعضی‌سی "سوموک" بيليرلر. هرحالدا موغانين

"سوموکلی" کنـــــدلری‌نین آدلاری دا، بو آدلیم شخصین آدی ایله ایلگیده اولابیلر. سوندا بونو دا قئید ائدک کی، بو قیشلاق حاجی خانلی تایفاسی قیشلاقلاری‌نین بیریدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی ـ انداچه؛ کوههای آذربایجان، ص۹۸

۲۶۳ـ سوموکلی (Sümükli)

موغان دا آشاغا و یوخاری سومـــــوکلی آدلی ایکی کند یئرلشیر. بو کندلرین آدلاری ایکی بؤلومدن یارانیب؛ "سوموک"، "لی". "سوموک" سؤزلوکده «انسان و اونورغالی حئیوان اسکلتی‌نین آیری ـ آیری ترکیب حیصّه‌سی»(۱) آنلامیندادير. «لی» شکیلچی‌سی ایسه، آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان اسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۲) بئله‌لیکله "سوموکلی"، سوموِیو اولان آنلامیندا اولور. نگاهی نوین به اسامی کهن میانه کتابیندا بو سؤزله باغلی بئله یازیلیب؛ «بئله نظره گلیر سوموکلو اسکی بیر تایفا ایمیش».(۳) ایندی موغاندا اوجا بوی و قول قانادلی آداملارا "سوموکلی" (سوموکی یئکه) دئییلر. بلکه سوموکلی تایفاسی‌نین آداملاری یئکه و سوموِیو ایری ایمیشلر کی، بئله آدلانیبلار. بو کندین آدینا اوخشار اسکی تورک سؤزلریندن بیری، سومئرلرین گیلگمیش حماسه‌سینده آدی گلن، "سوموکان"؛ اکین یئرلری و سورولر آللاهی‌نین آدیدیر.(۴)

منجه بو آراشدیرمایا بونودا آرتیرماق اؤنملی اولار کی، آذربایجان و موغانین اسلامدان سونراکی اؤتَک اولایلاریندا (تاریخی حادثه‌لرینده)، "سوبوک تورک" آدلی بیر آدامدان آد گلیب. بابک‌دن سونــــرا آذربایجانــــدا حکومت ائدن "ساج‌اوغـــــوللاری" سیلسیله‌سی‌نین آخیرلاریندا (۳۱۸ ـ جی هجری قمری) آذربایجاندا یاری موستقیل دولت یارادن و اصلی تورکیستانان اولان "سوبوک"، اردبیل و موغان بؤلگه لرینده دؤیوشلر آپاریب، ایگیدلیکلر گوستریب. "سوبوک"

سؤزون یازیچیلارین بعضیسی همان "سوموک" بیلیرلر. هرحالدا موغانین "سوموکلی" کندلری‌نین آدلاری، بو آدلیم شخص آدی ایله ده ایلگی ده اولا بیلر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۲ ص۱۴۹۳ ۲ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴ ۳ـ سیمین فر؛ نگاهی نوین به اسامی کهن در شهرستان میانه، ص۱۷۸ ۴ـ گیلگمیش کهن ترین حماسه ی بشری، ترجمه منشی زاده، ص۱۹

۲٦٤ـ سیا (Siya)

سیا یا سی‌یه سؤزو چوخلو یئر آدلاریندا اوجمله‌دن؛ سی‌یار، سی‌یه‌ناب و... گؤرونور. سایین چایلی یازیر؛ «سی‌یا، آغیرلیغی ۵۰۰ گرم اولان اؤلچو نسنه‌لرین (وسیله‌لرین) بیریدیر».(۱) بونودا قئید ائدک؛ سییا (سیا) کئچمیشده آدام آدی کیمی ده ایشلَنیرمیش. سایین شاهمرسی، سییه(siyə) سؤزون «گیله‌نار»(۲) آنلامیندا بیلیر. چایلی ایسه «سی» سؤزون؛ تایفا آدی و وار (ثروت) و اکین (محصول) (۳) آنلاملاریندا بیلیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، چایلی، ص۱۶۳ ۲ـ فرهنگ فارسی ـ ترکی شاهمرسی، ص۴۹ ۳ـ چایلی ـ انداچه، کوههای آذربایجان، ص۷۵

۲٦٥ـ سیاب‌کندی (Siyabkəndi)

خوروزلو داغلاری‌نین قوزئی اتگینده یئرلشن "سیاب‌کندی"، اؤز آدین سیاب آدلی بیر کیمسه‌نین آدیندان آلیبدیر.

۲٦٦ـ سیاووش (Siyauş)

سیاووش اؤتَکده بیرنئچه آدلیم کیمســـه‌نین آدی اولوب، اؤرنک (نمــونه) اوچون؛ آلپ ارتونقا (افراسیاب)ین قاز آدلی قیـــــزی‌نین اری‌نیـــــن آدی سیاووش ایمیش. منجه بو کندین آدی "سیاووش" آدلی کیمسه‌نین آدیندان آلینیب. آرتیراق کی، بو کندین آدین "سی" سؤزو ایله ده باغلی بیلمک اولار. سی سؤزونه گؤره سیا کندین آراشدیراندا یازدیق.

۲۶۷ـ سینه‌سر (SinəSər)

کندین آدی یاخین کئچمیشه کیمی "آلازار" ایمیش و اوتن یئتمیش هشتاد ایلده ایلک دؤنـــه دولت یازیلارینــــــدا دییشیلیب سینه سر! قویولوب و تأسوفلــه گئـــــد ـ گئـــده جاماعات آراسینـــدا بو آد یاییلیب.

یاشلیــــــلارین دئـــدیگینه گــؤره گئــــرمی‌نین گون‌چیخان الینـــده، آلازار آدلی ایکـــــی کنـــد واریمیـــش؛ گونئـــی‌آلازار و اوجـــاق‌آلازار. آلازارا گــــــؤره اوجاق‌آلازاری آراشـــدیراندا یازدیـق.

۲۶۸ـ سئیدکندی و سئیدلر (Seyidkəndi və Seyidlər)

سئید سؤزونــــون بعضی کنـــــدلرین آدینــــــدا اولماسی گؤستـــــریرکی، اسلامدان سونرا، چوخلو عرب سویـــــــلاری اؤزللیکله ایمامـــلارین نوه ـ نتیجه‌لری موغانا کؤچوب و قالارغـــی اولوبـــلار.

بو کنــــدلردن گئـــرمی‌نین قوزیینـــــده (شمالینـــدا) یئر سالان سئیـــدکنـــدی و مـــوران و خـــــوروزلو داغـــــلاری‌نیـن قوزی (شمال) اتگینـــده یئـر سالان سئیـــدلرکنـــدلریندن آد آپارماق اولار.

۲٦۹ـ شاایرلر (Şairlər)

دولت یازیلاریندا شاعـــرلر و دوزگون یازیلیشی شاایرلر اولان کندین آدین، "شا"، "ایر" و "لر" بؤلوملرینه بؤلوب آراشدیرساق داها دوزگون اولار.

"شا"؛ "سؤز یارادیجی‌سی"، "ائل یارادیجی‌سی" و "ایکی بویالی (رنگلی) قـــوش"(۱) دئمکـــدیر. «ار» سؤزونه گؤره بئله یازماق اولار؛ «آر» یا «ار»، «کیشـــی»(۲) آنلامیندادیر (معناسینداادیر). سیداف جنابـــلاریدا اونو کیشی، انسان، ایگید، قوچاق و بئله سؤزلر آنلامیندا بیلیر. بو سؤز تورک تایفا و ائل آدلاری‌نین چوخوندا اوجملـــه‌دن؛ آوار (آو + ار)، خـــزر (خـز + آر)، قاجار (قاج + ار) و... گؤزه چارپیر.(۳)

پروفسور زهتابی «لر» شکیلچی‌سینه گؤره یازیر؛ «بیر شئیین بیر شخصه منسوب و یا عایید اولدوغونو بیلدیرمک اوچون، او شئیین ایسمی‌نین آخرینا موعیّن شکیلچی آرتیرارلار. عاییـــد اولان شئی جمـــع اولسا، ایسمـــه «لار ـ لـر» جمـع علامتی عـــلاوه اولار».(۴)

بئله‌لیکلـه "شاایرلر"؛ "ایگید سؤز" یاخود "ائل یارادیجی‌سی یاشایان یئر"، دئمکدیر. هم ده شاایرلرده اولان "شا" سؤزون "شو" سانیب بئله ده آچیقلاماق اولار. "شو"، تورکلرده اؤزللیکه سومئرلرده بیر آد کیمی دؤنه‌لرله گؤروکور. کاشغری‌ده بو سؤزو، تورکلرین اوندرلری‌نین بیری‌نین آدی بیلیر.(۵) بو باخیمدان شاایرلر؛ "شو یاشایان یئر" دئمکدیر. باشقا باخیشدا کندین آدی‌نین کؤکون "شاعیر" سؤزوندن بیلمک اولار.

آرتیرمالییـــق، شا سـؤزو چایـــــلار کتابینـــدا، بـؤیـوک آنلامینـــدا گلیب.(۶) بئله لیکلــــه، شاایرلر؛ بؤیوک ایگیـــدلر، اَرلر یئری دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ۳۳۲ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه‌های اساطیری آذربایجان،۳۳ ۳ـ رئیس نیا؛ آذربایجان درسیر تاریخ ایران،۱۰۰ ۴ـ زهتابی؛ معاصر ادبی آذری دیلی، ۸۹ ۵ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان،۱۴۵ ۶ـ چایلی، چایلار، ۲۸۷

۲۷۰ـ شابانلی (Şabanlı)

دولت یازیلاریندا شعبانلو یازیلان بو کندین آدین نئچه جورا آراشدیرماق اولار. بیری بو کی، اونون آدین، "شاب"، "آن" و "لی" بؤلوملرینه بؤلوب آراشدیراق. اسکی تورکجه‌ده، "شاب" یاخود "ساب" کیمی ایشلَنن "ساو" سؤزونه، بوگون "سَس" و "سؤز" دئییلیر. بو سؤزو آذربایجانین ان اوجا و آدلیم زیروه‌سی؛ "ساوالان"نین آدیندادا گورمک اولار.

سؤزون ایکینجی بؤلومونه گؤره دئمه‌لی، «کئچمیش ایللر بویو «آن» سؤزونون چئشیدلی آنلاملاری اولوب. بونلارین بیری‌سی، یورد و یئر دیر.(۱)

سؤزون اوچونجو بؤلومو، «لی» شکیلچی‌سی ایسه، آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان اسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۲) بئله‌لیکله، "شابانلی" یاداها دوغروسو "شاوانلی"؛ "سسلی یئر"، "ساو گلن یئر" دئمکدیر. بهرام اسدی آفتاب آذربایجان درگی‌سینده، «جغرافی آدلاریمیزین آچارلاری» آدلی یازیدا، "شاوانلی" سؤزونه گؤره یازیر؛ «سومئر دیلینده شاوان و شووان، بوگونکو چوبان سؤزودور آنجاق بو آدی «شاوا» سؤزو ایله ده ایلگیلندیرمک اولار» او "شاوا" سؤزونه گؤره ده بئله یازیر؛ «بو آدی «شاه‌اوبا» سؤزونون قیسادیلمیشی سایماق اولار».(۳)

شابانلی کندی‌نین آدین، "شا"، "بان" و "لی" بؤلوملرینه ده بؤلوب آچیقلاماق اولار. "شا"؛ "سؤز یارادیجی‌سی"، "ائل یارادیجی‌سی" و "ایکی بویالی (رنگلی) قوش"، "بان" ایسه؛ "قو"، "سس"، دئمکدیر.(۴) بئله‌لیکله شابانلی؛ "ائل یارادیجی‌سی نین سسلی یئری" آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۴۳و۴۴ ۲ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴ ۳ـ اسدی؛ آفتاب آذربایجان، ۴۶ـ۴۵نجی سای، ص۵۴ ۴ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۳۳۲

۲۷۱ـ شابی کندی (Şabikəndi)

شابی کنــــدی‌نین آدی منجــه شاب سؤزونـــدن آلینیب. اسکی تورکجــــه‌ده شاب یاخــــود ساب کیمی ایشلَنــن ساو سؤزونــــه، بوگـون سَـس، سـؤز دئییلیر. بو سؤزو آذربایجانیــن ان اوجا و آدلیم زیـــــروه‌سی؛ ساوالان دا گـــورمک اولار. بئله ساییلسا کنــدین آدی؛ سَــــس و ساو سؤزلریلــه ایلگیلـی اولور و آنلامـی (معناســی) "ساوکنــدی" و "ساو گلـن یئـر" اولور.

۲۷۲ـ شاعرلر ☜ شاایرلر

۲۷۳ـ شاهبازلی (Şahbazlı)

کندین تمل داشین قویان شاهباز آدلی آدام اولدوغو اوچــــــون بورا بئله آدلانیب.

۲۷٤ـ شاه‌تپه‌سی (Şahtəpəsi)

موغانین اسکـی (قـدیمـی) کنــدلری‌نین بیـری شاه‌تپه‌سی دیر. بو کنــدین قیــراغینــــدا، "شاه‌تپـــه‌ســی" آدلـی اؤتَـک سـل (تاریخــی) بیر تپـــه وار و ائـل آراسینـــدا دئییلیــرکی بو تپــــه‌نین اوستــونده نادرشاه تاج قویوب و شاهلیغا چاتیبـدیر و کندین آدیدا او تپه نین آدیندان آلینیب و بئلــه آدلانیب.

۲۷۵ـ شاهماربیلی (Şahmarbəyli)

شاهماربَیلــــی کنـــدی آدلیم قوجابیلـی تایفاســی کنـــدلری‌نین بیریـــدیر. بو تایفانیـــن اون ایکی تیــره‌سی وار. بو تیــره‌لرین بیری "شاهماربیلـی" تیره‌سیــدیر و اونـــلار بو کنــــدده یاشادیقلاری اوچــون بورا بئلـــه آدلانیب.

۲۷٦ـ شــــــرفه (Şərəfə)

شرفه کندی‌نین آدی "شر"، "اف"، "ه" سؤزلریندن دوزَلیب. ایندی ائل دئییمینده "چیر" سؤزونه چؤنن؛ "شر" یا خود "شیر" سؤزو "چیراق"، "ایشیق وئرن نسنه" دئمکدیر. "اف" ایسه "آو" یاخود "او" اولمالیدیر. "او"؛ "گوجلو"، "زورلو" آنلامینداادیر.(۱) "ه" ایسه صفت دوزلدن اک‌دیر.(۲) بئله‌لیکله "شرفه"؛ "گوجلو ایشیق یئری"، "گوجلو ایشیق ساچان یئر" دئمکدیر. سایین چایلی شرفه کندیندن دانیشاندا اونو، شاراوا (Şarava) بیلیب و بئله آچیقلاییر؛ شار؛ ایشیق و اوا ایسه؛ آنا دئمکدیر. اونون فیکرینجه شاراوا؛ ایشیقلیق آناسی آنلامیندا اولور.(۳)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۶۵ ۲ـ سیمین فر؛ نگاهی نوین به اسامی کهن در شهرستان میانه،۴۴ ۳ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی،۳۳۳، ۳۳۷

۲۷۷ـ شکراو (Şəkəro)

دولت یازیلاریندا شکرآب یازیلان و ائل آراسیندا شکراو دئییلن کندین آدین دوزگون شکیلده دئسک، «شاکاراب» (شاک + ار + آب) یا «ساکاراب»دیر. بو سؤز موغانین یئر آدلاریندا قالان ان اسکی (قدیمی) آدلاردان ساییلیر. بو آدی آراشدیرماق اوچون اونو اوچ یئره بولمه‌لی‌ییک، "شاک" یا "ساک"، "ار"، "آب". "شاک" یاداها دوغروسو، "ساک" آدلیم تورک تایفالاری‌نین بیریدیر. ساکلار یا ساکالار هئرودوت و باشقا تاریخ یازارلاری‌نین یازیلارینا گؤره ایشکیت آدی ایله، میلاددان اونجه ۷ـ۸ ـ جی عصرلرده بؤیوک امپراتورلوق قورموشلار. سؤزلوکده (لغتنامه ده) ایسه ساکا؛ بیلگین، بیلیجی، باش‌بیلن، دوشونجه‌لی و... آنلامینداادیر. آدین ایکینجی بؤلومو "ار"؛ کیشی، ایگید دئمکدیر. "آب" سؤزو ایسه سومئلردن قالمیش قاپی، شهر قاپیسی آنلامینداادیر. بو سؤز فارسجا آب (تورکجه سو) سؤزونه اوخشارلیقی اولدوغی اوچون چوخلو آراشدیریجیلاری یاهالدیب و چاشدیریبدیر. بئله‌لیکله شکرآب؛ ساک تایفاسیندان

اولان کیشی‌نین، ایگیدین یاخود شاهین قاپیسی دئمکدیر. قئید ائتمک گرکلیدیر، اورال ـ آلتای سیرا دیللریندن ساییلان ایلام دیلینده "شاک" سؤزو "اوغلان" آنلامینداديـر.(۱) شکراب (شاک ـ ار ـ اب) سؤزو بو باخیمدان "ایگید اوغلان قاپیسی" آنلامیندا اولور. ائل آراسیندا کند "شکراو" کیمی آدلانیر. شکر سؤزون اوسته آچیقلادیق. آنجاق "او" سؤزونه گؤره دئملییک، "او"؛ "گوجلو"، "زورلو" آنلامینداديـر.(۲) بئله‌لیکه "شکراو"؛ "زورلو، گوجلو ساک کیشی‌سی" دئمکدیر.

قایناقلار؛ ۱ـاسکندری، درتاریکی هزاره‌ها،۳۹۶ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه‌های اساطیری آذربایجان،۶۵

۲۷۸ـ شَکَرَم (Şəkərəm)

اونگوت ماحالیندا یئرلَشن "شکرم" کندی‌نین آدی اوچ بؤلومدن دوزَلیب؛ "شک (شاک)"، "ار"، "ام".

"شاک" یاداها دوغروسو، "ساک" آدلیم تورک تایفالاری‌نین بیریدیر. ساک‌لار یا ساکالار هئرودوت و باشقا اؤتَک یازارلاری‌نین یازیلارینا گؤره ایشکیت آدیله، میلاددان اونجه ۷ـ۸ ـ جی عصرلرده بؤیوک امپراتورلوق قورموشلار. سؤزلوکده (لغتنامه ده) ایسه ساکا؛ بیلگین، بیلیجی، باش‌بیلن، دوشونجه‌لی و... آنلامیندادیر. آدین ایکینجی بؤلومو "ار"، کیشی، ایگید دئمکدیر. آدین سون بؤلومو؛ "ایم"، "ائم"، "ام"، "آم" سؤزلریده؛ سئومه‌لی، ایسته‌مه‌لی آنلامیندادیر. بو باخیمندان شکرم؛ "سئومه‌لی ساک کیشی‌سی" آنلامیندادیر.

قئید ائتمک گرکلیدیر، اورال- آلتای دیللریندن سایيلان ایلام دیلینده شاک، اوغلان آنلامیندادیر.(۱) شکرم سؤزو بو باخیمدان، سئومه‌لی ایگید اوغلان دئمکدیر.

قایناقلار؛ ۱ـ اسکندری، در تاریکی هزاره ها ص ۳۹۶

۲۷۹ـ شوربولاق (Şorbulaq)

موغاندا نئچه کند، قیشلاق و بولاق آدی "شوربولاق"دیر. بو آدلار "شور" و "بولاق" سؤزلریندن یارانیب. "شور"؛ "دوزلو"، "تورش" آنلامیندادیر.

"شـــوربـــولاق"؛ "سویو شـــور و دوزلـــو اولان بـــولاق" دئمکـــدیر. قئیـد ائتمک گرکلی دیرکی «شــــور» هم ده تورک تایفالارینیـــن بیـری‌نین آدیــــدیر. بو باخیمـــدان شــــــوربولاق؛ شــــور تایفاسینا عاییـــد اولان بـــولاق دئمکـــــدیر.

۲۸۰ـ شوردره (Şordərə)

موغاندا نئچـه کنـد و قیشـــلاق آدی شـوردره‌دیـــر. "شـور"، "دوزلوئیـــره"، "تـــورش یئـــره" دئییلیـــر. هم ده خامیسلی تایفاسی‌نین تیـــره‌لری‌نین بیری "شــــوردره"دیـــر. قئیـــد ائتمک گرکلی دیـــرکی «شـــور»، هم ده تورک تایفالاری‌نین بیری‌نیـــن آدیــــدیر.

منجـــه اینـی شــــوردره‌سی کیمی تانینان قیشـــلاق شـور یئرده اولدوغو اوچـون بئله آدلانیب. آنجاق اونگـــــوت بخشینده اولان آشاغا و یوخاری شوردره کنــــدلری خامیسلی تایفاســی‌نین شـــوردره تیـره‌سی‌نین بورادا یئـــــر سالدیغی اوچون بئله آدلانیبلار.

۲۸۱ـ شورقویو (Şorquyu)

مـوغاندا آدلیم قیشـــلاقلارین بیری‌نین آدی "شـورقـویـو"دور. اونون آدی "شـور" و "قـویـو" سؤزلرینـــدن دوزَلیب. "شـــور"؛ "دوزلـو یئـره"، "تورش یئره" دئییلیر. "قویو" ایســـه؛ "ســـو چیخاتماق اوچـــون درین قازیلان یئـــره" دئییلیر. "شـور قـویـو"؛ "ســویو شـور و دوزلو اولان قویو" دئمکـــدیر. هم ده قئید ائدک «شـــور» تورک تایفالاری‌نین بیری‌نین آدیدیر.

۲۸۲- شورگؤل (Şorgöl)

خوروزلو ماحالی‌نین آدلیم کندلری‌نین بیری‌نین آدی "شورگؤل"دیر. اونون آدی شور و گؤل سؤزلریندن دوزَلیب. شور، دوزلو یئره، تورش یئره دئییلیر. گؤل ایسه، چوخور یئرده توپلانان سووا دئییلیر.

"شورگؤل"؛ "سویو شور، دوزلو یئر" دئمکدیر. قئید ائتمک گرکلی‌دیرکی «شور» هم ده تورک تایفالاری‌نین بیری‌نین آدیدیر.

۲۸۳- شوریستان (Şoristan)

اونگوت ماحالی‌نین آدلیم کندلری‌نین بیری "شوریستان"دیر. کند تانینمیش قاراسو چایی‌نین قیراغیندا یئرلشیر و اوندا بؤیوک نار و اینجیر باغلاری وار. "شوریستان"، تورپاغی دوزلو و تورش اولان یئر دئمکدیر. قئید ائتمک گرکلی‌دیرکی «شور» هم ده تورک تایفالاری‌نین بیری‌نین آدیدیر.

۲۸٤- شوکورلو (Şükürlü)

موغاندا مددلو تایفاسینا باغلی اولان شوکورلو آدلی ایکی کند وار؛ یوخاری و آشاغا شوکورلو. بو کندلرین آدی مددلو تایفاسی باشچیلاریندان اولان، شوکور آدلی آدامین آدیندان آلینیب. آنجاق بو آدی "شو"، "کور"، "لو" بؤلوملره بؤلوب آچیقلاماقدا اولار. "شو"، تورکلرده اؤزللیکه سومئرلرده بیر آد کیمی دؤنه‌لرله گؤرونور. کاشغری ایسه "شو" سؤزون، تورکلرین رهبرلری‌نین بیری‌نین آدی بیلیر.(۱) کور؛ گوجلو، سارسیلماز و... دئمکدیر. «لو» ایسه آدلارا آرتیریلان و یئرمناسبتی، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۲) بئله‌لیکله شوکورلو؛ گوجلو شو یاشایان یئر دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱- چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۱۴۵ ۲- پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ص ۷۴

۲۸۵ـ شوون (Şoun)

موغاندا شوون آدیندا ایکی کند وار؛ آشاغا و یوخاری شوون. شوون تورک دیلینده ایشلنن اسکی سؤزلرین بیریدیر. بو سؤزو نئچه باخیمدان آراشدیرمالییق. بیری‌سی بو کی بیزده چووغون سؤزو وار؛ کولکلی قار و یا یاغیش، بوران، قاسیرغا آنلاملاریندا.(۱) ایکینجی، بو قونودا جووان تایفاسی‌نین آدی ماراقلیدیر. جووان اسکی تورک تایفالاری‌نین بیریدیر. ارشادی‌فرد یازیر؛ «دکتر هیئت اونلاری هامان آوارلار بیلیر آنجاق، موغوللارین فتوحات تاریخین یازان ساندرز، آوارلار و جووانلاری باشقا تایفا بیلیر».(۲) اوچونجو، کندین آدینا اوخشار چویون سؤزو وار. اونا گؤره دیل دنیزده بئله یازیلیب؛ «کاسا و بونا بنزر دمیر قاب»(۳) چویون آدلانیر. هم ده قئید ائدک، چوون یا شوون؛ چوخور یئر، گونش توتمایان دره آنلامینداداریر. منجه کندین دوغال (طبیعی) دورومونا (وضعیتینه) گؤره، سونونجو آنلام یولا یاخین گؤرونور. کندین آدین "شووان" بیلیب، ایکی بؤلومه بولوب، بوجوردا آچیقلاماق اولار؛ "شو" و "وان". رفیق اوزده‌ک، تورکون قیزیل کیتابی،ج۱، ص۶۰ و۶۱ ده، شو سؤزونه گؤره بئله یازیر؛ «دئییلیر هونلاردان قاباق گوجلو بیر تورک دولتی وارمیش و هونلار اونلارین یئرینده اوتوروبلار و چوخلاری او دولتی سکالار دولتی بیلیرلر» اونلاردان شو آدلی آدلیم بیر ناغیل قالیب؛ «شو ناغیلی یاری تاریخی بیر ناغیل دیرکی سکایی تورکلرین تانیدیر». او هم ده۸۳ ـ جو ائوره ده، «شویو میلاددان قاباق کی ۴ـ جی یوز ایلده باشچیلیق ائدن تورک سکا شاهی بیلیر». آذربایجان موسیقی تاریخی یازاری دا، دیوان لغات الترک کتابینا آرخالاناراق یازیر؛ «ذوالقرنین وارد اوالاندا تورکلرین شو آدلی گوجلو باشچیلاری واریمیش».(۴) کندین آدی‌نین ایکینجی بؤلومو، وان سؤزونه گؤره ده بئله دئمک اولار؛ وان تورک دیلینده گؤل (فارسجا استخر، دریاچه) آنلامینداداریر.(۵) بهرام اسدی آفتاب آذربایجان درگی‌سینده، «جغرافی آدلاریمیزین آچارلاری» آدلی یازیدا یازیر، «وان سؤزو اسکی تورکجه‌میزده آوادانلیق و آبادلیق معناسی داشی‌ییر».(۶)

بئله‌لیکله کندین آدین شووان سانساق آنلامی، شو آدلی آدلیم ساکا باشچی‌سی‌نین آوادانلیـــق یئـــری اولـــور.

کندین آدین شاوان سانیب و اونو ایکی یئـــره بؤلوب، بـوجـــورادا آچیقــــــــلاماق اولار. شا؛ ائلـــی یارادان (۷) آنلامینــــــدادیر (معناسینــــدادیر). وان ســؤزونه گؤره ایســـه بهرام اسدی‌نین یازیـــلارین، اوستـــه گتیردیک بو باخیمـــلا، شاوان؛ ائلی یارادانیـن آوادانلیغی دئمکـــدیر.

....

قایناقـــــلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نیـــن ایضاحلـــی لوغتـــی؛ کؤچـــورن، بهـــزادی، ج ۱ ص۸۸۷ ۲ـ فـرهنگ واژگان تـــرکی در زبان و ادبیات فارسی، ارشادی فـــر، ص۲۶ ۳ـ دیل دنیـــز؛ لغتنامـــه جامع اتیمـــولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی، ص ۳۹۳ ۴ـ آذربایجان موسیقی تاریخی، ایمرانی ص ۱۲۶ ۵ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۱۵۹ ۶ـ بهرام اســدی؛ آفتاب آذربایجان، ۴۶ـ۴۵نجی سای، ص۵۴ ۷ـ چایلی ـ انداچه ، کوههای آذربایجان، ص ۲۶۰

۲۸۶ـ شیخ‌رزی (شیخ‌رضی)(Şıxrəzey)

بو قیشـــلاغین آدی، بورانیـــن تمل داشیـــن قـــویان،"شیـــخ رزی" آدلی بیـــر آدامیـــن آدینـــدان آلینیب. آنجاق یئـــری گلمیشکن دئمک گرکـــدیر؛ عربجـــه رضـــی، سؤزونـــه اوخشار، تورکجـــه‌ده رزی ســؤزو وار؛ "اوزوم"، "اوزوملـــوک" آنلامینـــدا (معناسینـــدا).

ارشـــه ماحالی‌نین اورتاق شهـــری (مرکـــزی) اولان رزی شهـــری‌نین آدیـــدا بـــورادا کئچمیشـــدن اوزوم باغـــی اولدوغـــوندان بئلـــه آدلانیب و اونـو رضی کیمـــی یازماق تام (مطلـــق) یالنیشـــدیر. هم ده قئیـــد ائدک «شیـــخ؛ ایشیـــق»(۱) دئمکـــدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۶۱

۲۸۷ـ شیخلار (Şıxlar)

کندین آدی "شیـــخ" و "لار" سؤزلرینـــدن دوزَلیب. «شیـــخ (Şıx)؛ ایشیق»(۱) دئمکـــدیر. صادق نائبی ده «میانه» آدلی کتابـــدا بو سـؤزو "ایشیـــــق" آنلامینـدان (معناسینـــدان) توتولان "ایشیـخ" سؤزونـدن بیلیر.(۲) بو سؤزو "شیـــخ" (Şeyx) کیمی بیلسک اونـــدا او عربجـــه بیر سؤز اولور کی فارس دیلینه ده کئچیب و "بیلگینلره" و "پیرلره" وئریلن بیر باشلیق (عنوان) کیمی ایشلَنیر.

آدین ایکینجی بؤلومو "لار" دیـر. پروفسور دوقتـــور زهتابی بونا گـؤره یازیـر؛ «بیـر شئیـن بیر شخصه منسوب و یا عاییـــد اولدوغـونو بیلـدیرمک اوچون، او شئیـــن ایسمی‌نین آخرینا موعیّن شکیلچی آرتیرارلار. عاید اولان شئی جمع اولسا، اسمه «لار ـ لـر» جمع علامتی علاوه اولار».(۳) بئله‌لیکله "شیخلار"، "ایشیقـلار" دئمکـدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۱۶۲ ۲ـ میانه، محمد صادق نائبی، ص۲۲۷ ۳ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ص ۸۹

۲۸۸ـ شیلوه (Şilvə)

موغاندا آشاغا و یوخاری شیلوه آدلی ایکی کند یئرلشیر. بونلارین آدین شیروه سابیب؛ ایشیق آنلامیندا اولان سیر سؤزو ایله باغلی بیلمک اولار.(۱) آنجاق منجه اونلارین آدی، شیلوه آدلی بیر سوباشی (فرمانده) آدیندان آلینیب. بو آدام سولطان جلال‌الدین خوارزمشاه دؤوروندە بیر اردو باشیندا گورجیستاندان موغانا، سولطانین اوستونه حمله ائدیر آنجاق باسیلیب (شکست یئییب) و یاخالانیر (اسیر اولور).(۲)

....

قایناقلار؛ ۱ـ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، چایلی،۱۵۸ ۲ـ سلطان جلال‌الدین خوارزمشاه، تندیس دلیری و مقاومت، پناهی، ص۲۱۱ـ۲۰۹

۲۸۹ـ صغیرلر؛ ☜ ساغیرلار

۲۹۰ـ صمدلی (Səmədli)

بولقارچایی‌نین قیراغیندا یئر سالان آقاحسن‌بَیلی، هادی‌بَیلی، ایبابیلی، قوزلوقیشلاغی و صمدلی، کئچمیش دؤورلر و هله آباد اولمامیش چاغلار، قیشلاق کیمی پاییز (گوز) و قیشدا کوچری "خلیفه‌لی" تایفاسی‌نین بینه ائتدیکلری یئرلرمیش. صمدلی قیشلاغی‌نین یایلاغی، سالاوات داغلاری قوینوندا یئر سالان شوون‌کندی ایمیش. اصلی اوتای آذربایجانین پریمبئل کندیندن و اؤزوده "سئید" اولان "صمدبی"، خلیفه‌لی تایفاسی‌نین باشچی‌لاریندان و آدلیم کیشی‌لریندن ایمیش. ایندی صمدلی قیشلاغی آدلانان یئری، صمدبی و اونون باشچیلیق ائتدیگی تایفا آباد ائدیگی اوچون ائله آدلانیب.

۲۹۱ـ طاووس دره سی ☜ تووز دره سی

۲۹۲ـ عالی قاپو ☜ آلاقاپی

۲۹۳ـ عباس علیلو ☜ آباس الیلی

۲۹٤ـ عبابَیلی ☜ ایبابَیلی

۲۹۵ـ عسگرخانلی ☜ اسگرخانلی

۲۹٦ ـ عطالو ☜ آتالی

۲۹۷ـ علیخان کندی ☜ آلخان کندی

۲۹۸ـ علی‌وردیلو ☜ آلی وئردیلی

۲۹۹ـ عمارت ☜ ایمارات

۳۰۰ـ عنبرلو ☜ انبرلی

۳۰۱ـ عیوضلو ☜ ائیوازلی

۳۰۲ـ غفارکندی ☜ قافارکندی

۳۰۳ـ قاتار (Qatar)

بير زامان موغان بؤلگه‌سی‌نين، ايندیکی آغير ماشينلار داشيديغی يوکلرينی، دوه قاتارلاری داشی‌ییردی. اون اوچـون قاتار سـؤزو بيـر نئچـه کنـد اوجملـه‌دن يـوخاری قاتار، اورتا قاتار و آشاغا قاتار کنــــدلری و بيـر نئچه قيشـلاق آديندا گـؤزه چارپيــر. کئچميش مـوغاندا هر يئــرده دوه اولماسايــدی دا، دوه قاتارينی گؤرمــه‌ميش کنــد، ائل ـ اوبا يـوخ ايــدی. ائله اونا گؤره بورادا بيـر ائل مَثَلی يارانيب؛ «دوه گؤرمه‌ســوی ده، قيغيـن گؤرميشـوگ».

آغيـرـ آغيــر يوکلری، اوزون يوللاردا داشيماغا، دوه دن اويغون بير حئيوان تاپماق اولمازدی. اونا گؤره ده هر کيمسه اؤز گوجو قدر دوه ساخلاييردی. دوه، وار دولتليک باخيميندان چوخ اؤنملی اولدوغونا گؤره آتالار بئله بير ائل مثلی يارادیبلار: «دولتده دوه، زوريتده نوه».

اصلينده تورک سؤزو اولان و يالنيــش عرب اليفباســی ايله "قطار" کيمــی يازيــلان کنــدين دوزگـــون يازيليشــی «قاتار» ديــر. بو ســؤز سؤزلوکده (لغتنامــه ده) «بيـرـ بيـــری‌نين آردينجا سيـــرالانميش حئيـــوانلار دوزومـو، قافيلـــه، کاروان، سيـراصف»(۱) آنلامينـــدادير (معناسينـــدادير).

ميـن اوچ يـوز سکـــسن يئدديـده يابيــــن اورتا آيی آراشــديرما ايشی آپارانـدا، کول‌تپه کنــــــدی‌نين، ساری قيشـــلاغينــدان، ايسکنـــدر آدلـی بيـــر دوه‌چی قاتار سؤزونـــه گـؤره بئله دئـــدی: «اووساری بيـرـ بيـری‌نيـن آرخاسينا باغـــلانان هر آلتی يوخسا يئــــددی دوه‌يــه، "قاتار" دئييليـر. ائلـه چاغـــلار اولـور، نئچـه قاتاری بيـــر ـ بيـــرينه باغـــلاييرلار. اما قاتارلانمـــيش دوه‌لــرين اؤنــونده (قاباغينـــدا) ساريوان اولـور.

....

قايناقلار؛ ۱ـ آذربايجان ديلی‌نين ايضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج۲، ص۱۷۶۸

۳۰٤ـ قاتیر یوران (Qatır yoran)

موغاندا آشاغا و یوخاری قاتیر یوران آدلی ایکی کند وار. بو کندلرین آدلاری ایکی سؤزدن دوزَلیب؛ "قاتیر"، "یوران". دولت یازیلاریندا یالنیش اولاراق "قاطر" کیمی یازیلیلان "قاتیر" سؤزو؛ قاتماق، قاریشدیرماق سؤزوندندیر. آت و اولاق حئیوانلاریندان اولان یئنی حئیوانا قاتیر دئییلیر. رحمتلیک ارشادی‌فرد، قاتیر سؤزون اوسیرا تورک سؤزلریندن بیلیر کی تورات‌دا دا گلیب.(۱) "یوران" ایسه "یورولماق" سؤزوندندیر. کند، گئل‌ـ گئد یوللاردن اوزاق اولدوغونا گؤره بئله آدلانیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ واژگان ترکی در تورات، ارشادی فرد، آراز، ایکینجی ایل سای ۶۰ص۵

۳۰۵ـ قارا آغاج (Qara ağac)

اونگوت ماحالیندا یوخاری و آشاغا قاراآغاج آدلی ایکی کند یئرلشیر. قاراآغاج، آذربایجاندا بیتن و قول ـ بوداغی بؤیوک اولان مئشه آغاجلاری‌نین بیریدیر. کندین آدین؛ قارا، بؤیوک آنلامیندا و آغاج سؤزلرینه بؤلسک، آنلامی بؤیوک‌آغاج اولان یئر اولور. آذربایجانین باشقا یئرلری کیمی موغاندا دا آغاج آدیلا باغلی اولان یئر آدلاری آز دئییل. بونا باخاندا بو سورغو یارانیر، نییه آتا‌ـ بابالار یئر آدلاریندا آغاجلاردان فایدالانیبلار؟ جاواب بئله دیر، کئچمیش انسانلارین یانیندا آغاج «ائرلیک»ین (یئری یارادان تانری‌نین) سیمگه‌سی ایمیش و اونا گؤره ائل آراسیندا اونو قوتسال ساییب و حؤرمتله باخیرمیشلار. بوداقلارینا چالاما (جورباجور بویالی پارچا) باغلاییب، بویون آلیب اونا نذیر ائدیرمیش، اونون آیاغیندا قوربان کسیرمیشلر. چایلی آغاجا گوره یازیر؛ «اؤتنلرین ایستکلرینده اولان ایناملارین اؤنملی‌لریندن بیری ده «آغاج»دیر. «آغاج»ا اینام یئتیرنلر، چوخلو آدلاردا «آغاج» سؤزون ایشه آپاریب، آغاجی یاد ائله‌میشلر».(۱)

....

قایناقلار؛ **۱ـ** چایلی؛ یورد سفرلریم، ص ۲۲

۳۰۶ـ قارابـولاق (Qarabulaq)

دولت یازیلاریندا قره‌بلاغ کیمی یازیلان کندین آدی ایکی سؤزدن دوزَلیب؛ "قارا" و "بولاق". قارا سؤزو، هم آغ بویانین قاباغیندا اولان بویا و هم ده بؤیوک و یئکه آنلاملاریندادیر. چایلی جنابلاری دئییر؛ «اساطیر باخیمیندان «قارا» یئر آلتی یارادیجینی یادا سالماق اوچون ایشه آپاریلمیشدیر».(۱) یئری گلمیشکن دئمک گرکلیدیر کی دکتر رشاد گنجین فیکرینجه؛ کئچمیشدن دنیا میلّتلری اینانجلاریندا، اوجمله‌دن تورکلرده، دنیانین دؤرد بوجاقی و اورتاسی، بئش بویا ایله تانینیرمیش. دوغو (گون‌چیخان، شرق)؛ یاشیل، باتی (گون‌باتان، غرب)؛ آغ، گونئی(جنوب)؛ قیرمیزی، قوزئی (شمال)؛ قارا و دنیانین اورتاسی ایسه؛ ساری بویا ایله تانینیرمیش.(۲) بولاق ایسه آنلامی بللیدیر. بئله‌لیکله قارابولاق؛ یئکه‌بولاق، سویو چوخ اولان بولاق و قوزئی ده اولان بولاغ آنلاملاریندادیر. اساطیر باخیمیندان ایسه قارابولاق؛ "یئر تانری‌سی‌بولاغی" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ یورد سفرلریم، ص ۱۲ ۲ـ دکتر رشاد گنج، رنگ و نوروز در اساطیر ترک، ص۱۴

۳۰۷ـ قاراتپه (Qaratəpə)

کندین آدی ایکی بؤلومدن دوزَلیب، "قارا" و"تپه". قارا سؤزو، هم آغ بویانین (رنگین) قاباغیندا اولان بویا (رنگ) و هم ده بؤیوک و یئکه آنلامیندادیر (معناسیندادیر).

صمد چایلی دئییر؛ «اساطیر باخیمیندان «قارا» یئر آلتی یارادیجینی یادا سالماق اوچون ایشه آپاریلمیشدیر».(۱) یئری گلمیشکن دئمک گرکلیدیر کی رشاد گنجین فیکرینجه؛ کئچمیشدن دنیا میلّتلری اینانجلاریندا، اوجمله‌دن تورکلرده، دنیانین دؤرد بوجاقی و اورتاسی، بئش بویا ایله تانینیرمیش. دوغو (گون‌چیخان، شرق)؛ یاشیل، باتی (گون‌باتان، غرب)؛ آغ، گونئی (جنوب)؛ قیرمیزی، قوزئی (شمال)؛ قارا و دنیانین اورتاسی ایسه؛ ساری بویا ایله تانینیرمیش.(۲)

آدین ایکینجی بؤلومونه گؤره دئمک اولارکی، تورک دیلینده تورپاغین اوست اوسته تؤکولوب گیرده کیچیک داغ کیمی اولماغینا "تپه" دئییلیر. دیوان لغات الترک‌ده بو سؤز، "تپمَک" سؤزونون کؤکوندن بیلینیب و تپیک‌وورماق و تپیکلەمک آنلامینددادیر.(۳) یکانی‌دا بو سؤزو آچیقلایاندا اونو "تَپمه" بیلیب، "تَپ" و "مه" بؤلوملرینه بؤلوب و اوست اوسته تؤکوب تاپداماق و تئللەمک، تئل‌آتماق آنلامیندا بیلیر. کئچمیشده هامار یئرلرده گؤزتچی قویماغا یادا معبد دوزلتمگه، تورپاغی اوست اوسته تؤکوب تاپدالاییب هوندور یئرلر یارادیب و بونلارا "تپه" دئیرمیشلر. بئله‌لیکله قاراتپه؛ "یئکه‌تپه"، یادا "قوزئی‌ده اولان تپه" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ یورد سفرلریم، ص ۱۲ ۲ـ دکتر رشاد گنج، رنگ و نوروز در اساطیر ترک، کؤچورن ؛ روشن، ص۱۴ ۳ـ کاشغری، دیوان لغات الترک، چئویرن دکتر صدیق، ص۲۹۸

۳۰۸ـ قاراتیکانلی (Qaratikanlı)

موغاندا نئچه کند و قیشلاق آدی قاراتیکانلی دیر. بو آد اوچ سؤزدن دوزَلیب؛ "قارا"، "تیکان" و "لی". قارا سؤزونه گؤره قارابولاغ کندین آراشدیراندا یازمیشیق. تیکان ایسه بعضی بیتگیلرده، ایینه کیمی ایتی اوجلو اولور. «لی» شکیلچی‌سی ایسه آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۱)

بئله‌لیکله "قاراتیکانلی"؛ "بؤیوک تیکانلاری اولان بیتگی لر بیتن یئر" آنلامیندادیر (معناسیندادیر).

کندین آدی هم ده، «تیکن» سؤزوندن آلینا بیلر. بئله اولسا قاراتیکانلی؛ بؤیوک و آدلیم پال- پالتار تیکیجی‌سی، یاخشی درزیلر یاشایان یئر اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۳۰۹ـ قاراداغلی (Qaradağlı)

قاراداغلی کندی‌نین آدی اوچ سؤزدن یارانیب؛ "قارا"، "داغ"، "لی". "قارا" سؤزونه گؤره قارابولاق کندین آراشدیراندا یازدیق. داغ یئرین هوندورو و یاماجلی زیروه‌سیدیر. «لی» ایسه آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیك و کمیت معنالارینDA اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۱) بئله‌لیکله "قاراداغلی"؛ "اوجا داغلاردا یاشایانلار" دئمکدیر. آرتیراق، قاراداغلی، کؤچری شاهسئون ائلی‌نین تیره‌لری‌نین بیریدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۳۱۰ـ قاراخان بَیلی (Qaraxanbəyli)

اونگوت ماحالیندا یئرلشن بو کندین آدینا گؤره ایلك اؤنجه دئملی اولار کی «قاراخان اوغوزون آتاسی‌نین آدیدیر».(۱) هم ده اؤتکده قارلیق، چیگیل، یغما، توخسی و ... تورك تایفالاری یارادان، قره‌خان ـ قاراخانیلر آدلی بیر دولت وار. قاراخان سؤزو آذربایجانین چوخلو تایفا و یئر آدلاریندا گؤزه چارپیر. موغانین آدلیم قاراخان‌بیلی تایفاسی، قاراخان‌بیلی کندی، گئرمی‌ده قاراخان‌داغی آدلی بیر داغ و اورام(محله) و... او سیراداندیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ ارشادی فرد؛ فرهنگ واژگان ترکی در زبان و ادبیات فارسی، ص۴۲

۳۱۱ـ قاراقاباق (Qaraqabaq)

قاراقاباق، آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتینده؛ «اوزو گولمه‌ین، قاش‌قاباقلی، اوزو گولمز و...»(۱) آنلاملاریندا گلیب. ائل آراسیندا بو کند «قاراقاواق» کیمی ده دئییلیر. بئله اولسا کندین آدی ایکی بؤلومه بؤلونور؛ «قارا» و «قاواق». "قارا" سؤزو، هم آغ بویانین قاباغیندا اولان بویا و هم ده بؤیوك و یئکه آنلامینداDIR. "قاواق" ایسه، آذربایجاندا بیتن و یاخشیجا آرتان بیر آغاج آدیدیر. بیله اولسا بورا، یئکه قاواق

آغاجلاری اولان یئر آنلامیندا اولور. هم ده گومان اولور "قاواق" آذربایجاندا یاشایان اسکی بیر تایفا آدیدا اولا. آرتیراق هم ده، «قاباق»، بیر بیتگی آدیدیر کی اونا کودوده دئیلیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۲ ص۱۷۸۱

۳۱۲ـ قاراقاسیملی (Qaraqasımlı)

بیله‌سووارین بو آدلیم کندی‌نین آدی، ساری‌خان‌بیلی تایفاسی‌نین، قاراقاسیملی تیره‌سی‌نین آدیندان آلینیب. دئمک گرکدیر کی قاسیم سؤزون آدام آدیندان باشقا هم ده؛ قازیم، قازماق و ائشمک سؤزوندن بیلمک اولار.

۳۱۳ـ قاراقایا (Qaraqaya)

موغاندا بیر نئچه یئر آدی قاراقایا دیر. بوآد ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ قارا، قایا. قارا بیر بویا (رنگ) آدی و هم ده بؤیوک و یئکه آنلامیندادیر. قایا ایسه آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتینده؛ داشلیق و سارپ داغ، داشلیق اوچوروم، یارغان، سرت‌داش(۱) آنلامیندا گلیب. بوباخیمدان قاراقایا، بؤیوک‌قایا، بؤیوک‌یارغان دئمکدیر. بورانین آدین قار سؤزو ایله ده باغلی بیلمک اولار. بئله اولسا قاراقایا، قارین چوخ اولماسیندان، قایا کیمی گؤرونن یئر آنلامیندا اولور. آنجاق منجه بیرینجی آنلام دوردور.

مددلی تایفاسینا عایید قاراقایا یایلاغی نین اونملی (اهمیتلی) یئر آدلاری وار؛ دیزدی، قالا، گوَنلی، دوققوز پیچاق، قرنقوج، اوروس یولی، موغان گؤروکن، اوبایئری، ماغالاغ، یَهَرداش، چای یورد، چَپَرداش، جین نو دره، کَبَره بین، بیزخانا، دوزداغ، پوس یئری، قوشابولاغ، نووبولاغ، چوپوربولاغ، شورران بولاغ، چومچه بولاغ، ساری بولاغ و...)

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۲ ص۱۸۳۲

۳۱٤ـ قاراقوچ (Qaraqoç)

گئرمی‌نین یاخینلیغیندا یئر سالمیش آدلیم کندلرین بیری "قاراقوچ"دور. بو آد ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ "قارا" و "قوچ". قارا سؤزو، هم بیر بویا (رنگ) آدی و هم ده "بؤیوک" و "یئکه" آنلامینددادیر (معناسینددادیر).

صمد چایلی جنابلاری دئییر؛ «اساطیر باخیمیندان «قارا» یئر آلتی یارادیجینی یادا سالماق اوچون ایشه آپاریلمیشدیر».(۱) "قوچ" ایسه سؤزلوکده (لغتنامه ده) "ائرککقویون" آنلامینددادیر. آنجاق ائل آراسیندا "گنج قهرمان"، "دؤیوشگن"، "قوچاق"، "آلپ" دئمکدیر.(۲) بئله‌لیکله "قارا قوچ"؛ "بؤیوک قوچاقلار یاشایان یئر" دئمکدیر.

علی برازنده، گجیل سیته‌سینده (سایتیندا) «قوچ داشلاری» آدلی یازیدا قوچ سؤزو ایله باغلی بئله یازیر؛ «هونلارین ان چوخ تانری اوچون قوربان ائدیلن حئیوان قوچ اولاردی. گوک‌تورک آدلانان قومون تانری اوچون قوربان ائتدیکلری ایکی حئیوان واریدی، بیری‌سی آت و دیگری داغ قویونو یا همان قوچ. آت، گؤی‌تانری اوچون و قوچ دا توپراق اوچون قوربانلیق وئرلرمیش. دده‌قورقود داستانلاریندا دا بیرچوخ یئرده قوربان ائدیلن حئیوانلار بوجور دئیلیب کی "آتلاردان آیقیر، دوه‌لردن بوغرا و قویونلاردان قوچ قوربان ائدین".

قازاق تورکلری‌نین آراسیندا قوچ؛ ارلیک، ایگیدلیک، اؤزگورلوک و آزاده‌لیک نیشانه‌سی‌دیر. اسکی زمانلار قازاق ساواشچیلاری‌نین قالخانلاری‌نین اوستونده قوچ دامغاسی اولارمیش.

ماناس داستانینداداٰ، ماناسین بوتون پالتارلاری‌نین و سیلاحلاری‌نین اوستونده قوچ دامغاسی واردیر. آذربایجان و آناتولی تورکلری‌نین ده آراسیندا قوچ، ایگیدلیک و قورخمامازلیق نیشانه‌سی سایلیر. حتی آذربایجان و آناتولی خالقی‌نین آراسیندا بوتون

قهرمانـــلارا قوچاق دئییلیر. (قوچاق‌نبی؛ قوچ‌کوراوغلی) تورکمنلرین آراسیندا دا قوچ؛ قورخمازلیق، غیـــرت، کیشیلیک و ارلیک نیشانه‌سی‌دیر.

حتی بوتون اوغـــلان اوشاقلارینا تورکمنلر ختنه اولدوقـــدان سونرا "قوچ بولدی" دئیرلر کی اوغـلان اوشاغی‌نین اَر (کیشی) اولدوغونو گؤستریر. تورک آدلاریندا قوچ آدینا چوخ راسلاشماق اولار و بیر چوخ تورک آدی واردیر کی قوچ سؤزو ایله دوزلیب. اصلینــده قوچ سؤزو تورکجه‌ده کی قوچ و زور و قووت سؤزوندن آلینمیش بیر سؤزدور. دیوان لغات التورک کیتابیندا کاشغارلی ماحمود قوچ سؤزون بوجور آچیقلاییر کی؛ "کُجْ (کُوج): زور، قوج، قودرت؛ کج تکین"».

بو سؤز هم ده اوسطـورە‌وی بیر سؤز اولابیلر. اؤرنک (نمونه) اولاراق دئمه‌لی‌ییک، آذربایجان ادبیاتی تاریخی کتابینـــدا یازیلان کیمـی؛ «ملیک محمـد ناغیلیندا، "آغ‌قـــوچ" و "قاراقـــوچ" ایشیقلی دنیا و قارانلیـــق دنیا ایفاده‌لرینـــده، آتش‌پـرستلیک دؤورونه مخصوص باخیشـــلارین اینعکاسین»(۳) گؤستریر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ یورد سفرلریم، ص ۱۲ ۲ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی، ص ۶۶۰ ۳ـ آذربایجان ادبیاتی تاریخی، صفرلی و یوسفلی، کؤچورن ؛ سوی تورک، ص۴۲

۳۱۵ـ قاراقیشلاق (Qaraqışlaq)

قاراقیشـــلاق؛ قارا آدلـی آدامیـن قیشـــلاغی دئمکـــدیر. آنجاق یئـــری وار «قارا» و «قیشـــلاق» سؤزلریندن دوزلَن بو آدی آچیقـــلایاق؛ "قارا" سـؤزو، هم آغ بویانین (رنگین) قاباغینـــدا اولان بویا (رنگ) و هم ده بؤیوک و یئکـــه آنلامینـــدادیر (معناسینـدادیر). قیشـلاق سؤزونون اوزوده ایکی بؤلومدن دوزلیب؛ "قیـش" و "لاق". "قیـش" ایلین آخیر فصلی‌نین آدیـدیر. "لاق" ایسه تورک دیلینده ایسم دوزلَدن آرتیریجیدیر. اؤرنک اولاراق؛ چایـلاق (چای + لاق) اوتـلاق (اوت + لاق) و... . قیشـلاق، یایـلاغین ترسینه، قیشـدا هاواسی ایستی و یاشاییش اوچون اویغـون (مناسب) اولان یئـر دئمکدیر.

۳۱۶ـ قارامانلی (قهرامانلی) (Qaramanlı)

ایندی آذربایجانـــدا ایشلَنن قهـــرمان و قهـــرمانلی ســـؤزلری اصلینده قارامان و قارامانلی دیر. قارامان تورکیـــه‌نین شـــرقینده یاشایان اسکی بیـــر ائل ـ تایفانین، هم ده ایندی بیر شهر آدیدیر.

قارامان اوغلو محمد، میلادی ۱۳ـ جو عصرین سونلاریندا قونیه‌ده حکومتی اله آلاراق تورکجه‌نی رسمی دیل ائدن شخصیتدیر.(۱)

رضا دهقان حیدربابا درگی‌سینده، مان سؤزجویو تورک دیلینده آدلی یازیدا یازیر؛ مان سؤزجوک و آدلارین سونونا یاپیشاندا اونـــو ایکی قات گوجلنـــدیریر، اوجالدیر و یئکلدیر. بئله‌لیکله او قهرمان سؤزون قارامان بیلیب بئله یازیر؛ قارامان [ایکی سؤزدن یارانیب] (قارا+ مان)؛ قارانین بیر آنلامی یئکه دیر. [اوندا قارامان] ۱ـ بؤیوک کیشی، قهرمان ۲ـ قاراگئین، قاراکیمی ۳ـ قدیم آنادولودا قارامان ائلی و اوغلان آدی [آنلامیندا دیر].(۲) هم ده کئچمیشده ائل آراسیندا قارامان، "قاراگوز" آنلامیندا دا ایشلَنیرمیش. آرتیراق کی «قار» هم ده تایفا آدیدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ وارلیق، ۲۸ـجی ایل، قیش۱۳۸۵، سای ۱۴۳، ص ۱۴۳ ۲ـ حیدربابا درگیسی و سیته سی

۳۱۷ـ قارایاتاق (Qarayataq)

قارایاتاق کندینین آدی قارا و یاتاق بؤلوملرینـــدن دوزَلیب. قارا، هم آغ بویانین (رنگین) ضدی و هم ده بؤیوک و یئکـــه آنلامینـــدادیر (معناسینـــدادیر). یاتاق ایســـه یاتماق یئـــری، دوشـــرگه، گؤزتچیلیک یئری دئمکـــدیر. بو باخیمدان قارایاتاق، بؤیوک یاتاق یئـــری یادا بؤیوک گؤزتچیلیک یئـــری آنلامینـــدا اولور. صادق نائبی ده «واژگان ترکی در فارسی» کتابینـــدا، یاتاق سؤزون؛ یات (یاتماق) و اق (اک) بؤلوملرینه بؤلوب، اونو گؤزتچیلیک (نگهبانی) آنلاملارینـــدا بیلیر. بئله اولاندا قارایاتاق اوستـــه دئدیییمیز کیمی؛ بؤیوک گؤزتچیلیک یئـــری دئمکـــدیر.

هم ده بورانین آدین قار سؤزو ایله باغلامالی اولار. بئله اولسا قارایاتاق، قار اوچون یاتاق یئری یادا قار چوخ قالان یئر آنلامیندا اولور. گومان بورا آل له سرداغی‌نین قوزئینده یئر سالماسی و گونون توتماماسینا گؤره ائل آراسیندا بئله آدلانیب. قئید ائدک کی رحمتلیک سلیمی، «یاتاق» سؤزون، فایدالی قازینتی اولان یئر و معدن آنلامیندا بیلیر.(۱) بئله اولسا، قارایاتاق؛ بؤیوک معدن یئری آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ باشلانیش آنا دیلینده ایلک درسلیک، سلیمی ص ۲۲۱

۳۱۸ـ قاریقلی قیشلاغی (Qarıqlı qışlağı)

"قاریقلی" قیشلاغی‌نین آدی ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ "قاریق"، "لی". "قاریق" یاخود "قارلیق" اسکی تورک بویلاری‌نین بیری‌نین آدیدیر.(۱) «لی» ایسه آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۲) قیشلاق سؤزو ایسه ایکی بؤلومدن یارانیب؛ "قیش" و "لاق". "قیش" ایلین آخیر فصلی‌نین آدیدیر. "لاق" ایسه تورک دیلینده ایسم دوزَلدن آرتیریجیدیر. اؤرنک اولاراق؛ چایلاق (چای + لاق) اوتلاق (اوت+ لاق) و... . "قیشلاق"، "یایلاغین" ترسینه، "قیشدا هاواسی ایستی اولان و یاشاییش اوچون اویغون اولان یئر" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پژوهشی در اسطوره دده‌قورقود، فرآذین، ۴۰ ۲ـ زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۳۱۹ـ قاری‌قیشلاغی (Qarıqışlağı)

اونگوت ماحالیندا یئرلشن و گورمه‌لی بیر شیریلقانی (شلاله‌سی) اولان بو کندین آدی «قاری» و «قیشلاقی» سؤزلریندن یارانیب. سایین هادی جنابلاری قاری سؤزن؛ «قوجا» و «یاشلی» آنلامیندا بیلیر.(۱) بو سؤز، آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی، ج۲ص۱۷۹۵ده؛ «قوجا قادین و قوجا آرواد» آنلامیندا گلیب. قیشلاق سؤزو ایسه ایکی بؤلومدن دوزلیب؛ "قیش" و "لاق". "قیش" ایلین آخیر فصلی‌نین آدیدیر. "لاق" ایسه

تورک دیلینده ایسم دوزلدن آرتیریجیدیر. اؤرنک اولاراق؛ چایلاق (چای + لاق) اوتلاق (اوت+ لاق) و... . "قیشلاق"، "یایلاغین" ترسینه، قیشدا هاواسی ایستی اولان و یاشاییش اوچون اویغون اولان یئر دئمکدیر. آرتیراق کی «قار» هم ده تایفا آدیدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ مین ایلدن بری تورک سؤزلری، اسماعیل هادی، وارلیق، یاز، یای، کوز۱۳۷۵

۳۲۰ـ قاسیم کندی (Qasımkəndi)

برزند ماحالی‌نین آدلیم و بؤیوک کندلریندن اولان "قاسیم کندی‌نین" آدی، "قاسیم" آدلی آدامین آدیندان آلینیب. دئمک گرکدیر کی قاسیم سؤزون، آدام آدیندان باشقا هم ده؛ قازیم، قازماق و ائشمگ سؤزوندن بیلمک اولار.

۳۲۱ـ قاشقاقیشلاق (Qaşqaqışlaq)

بو قیشلاق خوروزلو داغلاری‌نین قوزی اتگینده یئرلشیر و میلّی سئیدلر تایفاسی‌نین قیشلاغیدیر. قاشقا سؤزو سؤزلوکده ایکی آنلامدا ایشلنیب؛ «۱ـ مال- قارانین آلنینداکی آغ لکه ۲ـ آلنین تام اورتاسی».(۱) قیشلاق سؤزو ده ایکی بؤلومدن یارانیب؛ "قیش" و "لاق". "قیش" ایلین آخیر فصلی‌نین آدیدیر. "لاق" ایسه تورک دیلینده ایسم دوزلدن آرتیریجیدیر. اؤرنک اولاراق؛ چایلاق (چای + لاق) اوتلاق (اوت+ لاق) و... . "قیشلاق"، "یایلاغین" ترسینه، قیشدا هاواسی ایستی اولان و یاشاییش اوچون اویغون اولان یئر دئمکدیر. بئله‌لیکله "قاشقا قیشلاق"، «قیشلاقلارین اورتاسیندا یئرسالمیش قیشلاق» آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۲ ص۱۸۰۶

۳۲۲- قافارکندی (Qafar kəndi)

دولت یازیلاریندا یالنیش اولاراق "غفارکندی" یازیلان و دوزگون آدی "قافارکندی" اولان بو کندین آدی، ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ "قاف"، "ار". میرعلی سیداف آذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکونو دوشونرکن کتابی‌نین ۱۵۶- جی صفحه سینده (ائوره‌سینده) "قاف" سؤزون "داغ" آنلامیندا (معناسیندا) بیلیر. پروفسور صدیق ده "قاف" سؤزونه گؤره بئله سویله‌ییر؛ «قفقاز داغی آدی‌نین بیرینجی هجاسی اولان [قاف] سؤزو ایسه "داغ" معناسیندادیر. بو سؤز تورکجه‌میزدن پهلوی دیلینه گیرمیش kov اولموش، فارسجادا ایسه «کوه» شکلینه دونموشدور».(۱) فریدون آغاسی اوغلو ایسه «قاف» سؤزون اصلاً «قاپ» سؤزو بیلیر و اونون «قاپو» آنلامیندا ایشلنمه‌سین بیلدیریر.

کندین آدی‌نین ایکینجی بؤلومو، «ار» سؤزو ایله باغلی صمد چایلی جنابلاری بئله یازیر: آنادولودا «آر» یا «ار» کیمی ایشلَنن «ائر» سؤزو، «کیشی» آنلامیندادیر.(۲) سیداف جنابلاری دا بو سؤزو تورک سؤزو و کیشی، انسان، ایگید، قوچاق و بئله سؤزلر آنلامیندا بیلیر.

بو سؤز تورک تایفا و ائل آدلاری‌نین چوخوندا اوجمله‌دن؛ آوار (آو + ار)، خزر (خز + ار)، قاجار (قاج + ار) و... گؤزه چارپیر.(۳) بئله‌لیکله قافارکندی؛ "داغ کیمی‌ار" یا "داغ کیمی کیشی نین" کندی دئمکدیر. نئجه کی قفقاز (قاف + قاز یا کاس) کاسلار داغی یا کاسلار یاشایان داغ آنلامیندادیر.

....

قایناقلار؛ ۱- سید ابوالقاسم نباتی - تورکو دیوان، صدیق، ص ۳۸۴ ۲- چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۳۳ ۳- رئیس نیا؛ آذربایجان در سیر تاریخ ایران، ص ۱۰۰

۳۲۳- قالا برزند ☜ برزند

۳۲٤ـ قامبای (Qambay)

"قامبای" پارساآباد دا بیر قیشلاق آدی و گئرمی‌نین اینی کندینده بیر اوجاق آدیدیر. بو سؤز؛ "قام" و "بای" سؤزلریندن دوزَلیب. "قام" سؤزونه گؤره بئله یازمالی‌ییق؛ «دیوان لغات الترک ون یازدیغینا و میرعلی سیداف ون آراشدیرمالارینا اساساً قدیم تورک ائللری، اوجمله‌دن هونلاردا "کام = قام" کلمه‌سی شامان، روحانی، آراحکیمی، دین‌خادمی، کاهین، فالچی، طبیب [ساغ‌بیلگه]، حکیم [باغشی]، عالیم [بیلگین]، فیلسوف [دوشونچو]، ... معنالاریندا ایشلنمیشدیر. یعنی بیر نوع احتیراملی و مقدّس سؤز اولموشدور و بونا گؤره ده هونلار داخیلینده "ائش ـ کام = آتا ـ کام" شکیللرینده یعنی "آتا ـ شامان"، "آرخاداش شامان" معناسیندا اولموشدور.

"آتا ـ کام = آتا ـ قام" کلمه‌سی خالق طرفیندن مقدّس کلمه کیمی، هم ده کیشی آدی اولاراق قوللانمیش و گؤروندویو کیمی، چوخ ایشلنمک نتیجه‌سینده "قام ـ آتا"، "کام ـ آتا" شکلینه ده دوشموشدور.

گومان ائتمک اولارکی، "موغ" کلمه‌سی "کام = قام = قوم" کلمه‌سی‌نین عکسینه تلفظودور. (ماک ـ ماق ـ موق ـ موغ)».(۱) علی تبریزلی ده "قدیم تورک میتولوژیسی" باشلیقلی یازیدا بئله یازیر؛ «قدیم تورک میتولوژی‌سیندا مقدس اولان آدلاری بیر داها تانی‌یالیم؛ ۱ـ «گوگ تانری» یعنی بوگونکی «آللاه» ۲ـ «قام»لار یعنی ائلچی‌لر و یا انبیاء و دین قهرمانلاری ۳ـ «شامان»لار یعنی اولیا و معصوملار».(۲)

سؤزون ایکینجی بؤلومو؛ "بای" سؤزو؛ «دولتلی، زنگین، وارلی، بَی، بؤیوک». هم ده «باشچی، رییس، حاکیم، حکمران، آغا» آنلامیندادير.(۳) بئله‌لیکله "قامبای"؛ "بیلگین بَی" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، صحیفه ۵۳۶
۲ـ علی تبریزلی، دیل و ادبیات، ص۸۸ ۳ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی،ج۱، ص۴۱۳و۵۱۲

۳۲۵ـ قانلی سئیرک (Qanlı seyrək)

قانلی؛ "قان" (خان) و "لی" سؤزلریندن دوزَلیب و "بی" و "یارادان" آنلامیندادیر.(۱) سئیرک ایسه "سئی" تایفاسی ایله باغلی اولا بیلر.(۲)

....

قایناقــلار؛ ۱ـ چایلی ـ انداچه ، کوههای آذربایجان، ص ۳۱۱ ۲ـ همان، ص ۲۷۸

۳۲٦ـ قایتارانلی قیشلاغی (Qaytaranlı qışlaqı)

قایتارانلــی آدلیم گئیــک لی تایفاسی‌نین بیر تیره‌سیــدیر و بو تیــره‌نین بورادا یاشاماقــلاری اوچون بئله آدلانیب.

قیشــلاق سؤزو ایسه ایکــی بؤلومــدن دوزَلیب؛ "قیــش" و "لاق". "قیــش" ایلیــن آخیــر فصلی‌نین آدیــدیر.

"لاق" ایســه تورک دیلینــده ایسم دوزلــدن آرتیریجیــدیر. اؤرنک (نمــونه) اولاراق؛ چایــلاق (چای + لاق) اوتــلاق (اوت+ لاق) و... .

"قیشــلاق"، "یایــلاغین" ترسینــه، قیشــدا هاواسی ایستی اولان و یاشاییش اوچــون اویغون (مناسب) اولان یئــر دئمکــدیر.

۳۲۷ـ قباله (Qəbalə)

گئــرمی ـ اونگــوت یولونون اوستــونده یئــرلشن و ساری‌خان‌بَیلــی تایفاسینیــن یاشایان یــوردو اولان بــو کنــدین دوزگــون آدی "قابالا"دیــر. قابالا اؤتکــده بیر نئچه شهــر آدیــدیر.

آذربایجانــدا یارانان آدلیم (مشهــور) آلبان دولتــی‌نین باشکنــدی (پایتختی) نین ده آدی "قابالا" آدلانیــرمیش.(۱)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص ۱۸۰

۳۲۸ـ قنبرلی (Qənbərli)

قنبرلی موغاندا بیر نئچه کند و قیشلاق آدیدیر. بئله سانیلیر (حساب اولونور)، بوسؤز کیمسه‌نین آدیندان آلینیب. آنجاق بو آدی اوچ یئره بؤلوب بئله آراشدیرماق دا اولار. "قام"، "بر"، "لی".

"قام" سؤزونه گؤره بئله یازمالییق؛ «دیوان لغات الترک ون یازدیغینا و میرعلی سیداف ون آراشدیرمالارینا اساساً قدیم تورک ائللری، اوجمله‌دن هونلاردا "کام = قام" کلمه‌سی شامان، روحانی، آراحکیمی، دین‌خادمی، کاهین، طبیب [ساغ بیلگه]، حکیم [باغشی]، عالیم [بیلگین]، فیلسوف [دوشونچو]، ... معنالاریندا ایشلنمیشدیر. یعنی بیر نوع احتیراملی و مقدّس سؤز اولموشدور.(۱)

آدین ایکینجی بؤلومو، «بر» یا «بار»؛ قوروماق (دفاع کردن)، ساخلاماق (حفاظت کردن)، باریندیرماق (حمایت کردن)، گؤزتچی (محافظت) و... آنلامینداذیر (معناسینداذیر).(۲)

آدین آخیر بؤلومو، «لی» ایسه، آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۳) بئله‌لیکله "قنبرلی"؛ "عالیم لر یئری" یادا "عالیم ساخلانیلان یئر" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، صحیفه ۵۳۶ ۲ـ قام - شامان، سیداف، کؤچورن چایلی، ص۱۷۸ ۳ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۳۲۹ـ قوباد کندی (Qubad kəndi)

قوباد کندی‌نین آدی "قوباد" آدلی آدامین آدیندان آلینیبدیر. هم ده قوباد شاهسئون تایفالاریندا نئچه تیره‌نین آدیدیر.

۳۳۰ـ قوتانلی (Qutanlı)

آذربایجاندا یارانمیش تورک دولتلریندن بیری قوتی دولتی اولموشدور. پروفسور زهتابی یازیر؛ «م.ق.ایکینجی و اوچونجو مین ایللیکلرین متنلری و کتیبه‌لرینده "کوتی = قوتی" سؤزو بیر خالقین آدینا دئییلیردی کی، لوللوبیلرین شرقی، شمالی و قسماً شمال غربینده، یعنی بوگونکو جنـــــوبی آذربایجانین اؤنملی حیصه‌سی و ایران کردستانی‌نین شـــــرقی قیسمتینـــــده یاشاییردی».(۱)

میلاددان قاباق ۳ـ جـــو مین ایللیکده اورمیـــه گؤلونون غـرب و جنـوب غرب بؤلگه‌سینده قوتی طایفا بیرلشمه‌لری موجـــود ایدی. اونلار همین میلاددان قاباق ۳ـ جـــو مین ایللیگین ۲ـ جـی یاری‌سینـــدان سونرا دولت کیمی بیرلشدیلر.

«قوتی دولتی بـــوی بیرلشمه‌لریندن یارانمیش بیر دولت ایدی. اونون ترکیبینده سوُبار، توُروک، کوْمان، بارس، بؤری، قارقار، آذر (آس = آز + ار)، زنگـــی و سایر تورک بویـلاری ایشتیـراک ائـدیردی». قوت ـ سؤزو تورک ائتیمـــولوژی‌سینده؛ حکمرانلیـــق، اوغور، جان و روح کیمی معنالاردا ایشلَدیلیر.(۲) هم ده میلادی ۵۵۳ ـ جـو ایلده حاکمیتده اولان آوار (تورک) حکمداری‌نین آدی کوتی‌خان‌دیر.

قوتانلی کندی‌نین آدی اوچ بؤلومدن دوزَلیب؛ "قوت"، "آن"، "لی" و اونون آنلامی (معناسی)؛ "کوتـــلار یاشایان یئر"دیر. قوتانلی دان باشقا دا موغاندا بو تایفا آدیله باغلی یئر آدلاری وار؛ کوردلر، کوردکندی، کوتول (گئرمی‌نین آدلیم محلّه لری‌نین بیری)، آنقوت، قوتول (قویتول) و ... بو سیرا آدلاردان ساییلیر. هم ده بیزده قوتان آدلی بیر قوش وار.(۳) ساپین شاهمرسی‌نین یازدیغینا گؤره اونا "باباقوشو" دا دئییلیر.(۴) اونون آدی فارسجا پلیکان آدلانیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، ص۲۲۹ ۲ـآذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکونو دوشونرکن، میرعلی سیداف، کؤچورن شاوانلی، ص ۶۸ ۳ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۱۰۱ ۴ـ فرهنگ فارسی ـ تورکی شاهمرسی ص۲۴۹

۳۳۱ـ قوتوربولاق (Qoturbulaq)

قوتوربولاق، آلی‌بابالی تایفاسی‌نین بیر تیره‌سی اولسادا اونون آدین بئله آچیقلاماق گرکدیر؛ آذربایجاندا یارانمیش تورک دولتلریندن بیری ده قوتی دولتی اولموشدور. پروفسور زهتابی یازیر؛ «م.ق.ایکینجی و اوچونجو مین ایللیکلرین متنلری و کتیبه‌لرینده "کوتی = قوتتی" سؤزو بیر خالقین آدینا دئییلیردی کی، لوللوبیلرین شرقی، شمالی و قسماً شمالغربینده، یعنی بوگونکو جنوبی آذربایجانین اؤنملی حیصه‌سی و ایران کردستانی‌نین شرقی قیسمتینده یاشاییردی».(۱) میلاددان قاباق ۳ـ جو مین ایللیکده اورمیه گؤلونون غرب و جنوب غرب بؤلگه‌سینده قوتی طایفا بیرلشمه‌لری مؤوجود ایدی. اونلار همی میلاددان قاباق ۳ـ جو مین ایللیین ۲ـ جی یاریسیندان سونرا دولت کیمی بیرلشدیلر. «قوتی دولتی بوْی بیرلشمه‌لریندن یارانمیش بیر دولت ایدی. اونون ترکیبینده سوُبار، توُروک، کوْمان، بارس، بؤری، قارقار، آذر (آس – آز + ار)، زنگی و سایر تورک بویلاری ایشتیراک ائدیردی». قوت ـ سؤزو تورک ائتیمولوژی‌سینده: حکمرانلیق، اوغور، جان و روح کیمی معنالاردا ایشلَدیلیر.(۲) هم ده میلادی ۵۵۳ـ جو ایلده حاکمیتده اولان آوار حکمداری‌نین آدی کوتی‌خان‌دیر.

کندین آدینداکی بولاق سؤزونون ایسه آنلامی (معناسی) بللیدیر. منجه "قوتور" سؤزو ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ "قوت"، "اور" و اونون آنلامی ایسه؛ "کوت (قوت) تایفاسی یاشایان یئر، شهر"دیر.

بو کنددن باشقا موغاندا بو تایفا آدیله باغلی یئر آدلاری وار؛ کوردلر، کوردکندی، کوتول (گئرمی‌نین آدلیم محلّه‌لری‌نین بیری)، قوتانلی، آنقوت، قوتول (قویتول) و ... بو سیرا آدلاردان ساییلیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، صحیفه ۲۲۹ ۲ـآذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکونو دوشونرکن، میرعلی سیداف، کؤچورن شاوانلی، ص ۶۸

۳۳۲ـ قوجابَیلی (Qocabəyli)

قوجابیلی موغانین آدلیم تایفالاریندان‌دیر. بو تایفا تاختا قاپی اولاندان سونرا، موغاندا اونون آداملاری الی ایله اونا یاخین کند دوزلدی. قوجابیلی اؤزوده او سیرا کندلرین بیریدیر.(۱)

....

قایناقلار؛ ۱ـ پژوهشی در جغرافیای مغان؛ ابراهیمی، ص۱۶۶

۳۳۳ـ قوردگَل (Qurdgəl)

موغاندا "قورد" سؤزو ایله باغلی بیرپارا کند آدلاری وار. اونلارین بیری‌ده، منجه بیر پارا یازیلاردا یالنیش اولاراق "گوردیگل" کیمی یازیلمیش، "قوردگل"دیر. کندین آدی "قورد" و "گل" سؤزلریندن دوزَلیب.

"قورد"، داغ داشدا یاشایان و ییرتیجی بیر حئیواندیر. ایندی موغاندا اونا "جاناوار" دا دئییلیر. "قورد" تورک ائللری آراسیندا توتئم و سمبول ساییلیر. هم ده "جاساراتلی"، "قورخماز" و "قوچاق" کیشی‌لره قورد کیمیدیر دئییرلر. میران قوردلا علاقه‌دار بئله یازیر: «هر بیر اولوسون (میلّتین) اؤزونه گؤره اؤزل (مخصوص) توتئمی، سمبولو واردیر. آسلان آفریقادا، تونقا هندیستاندا، اؤکوز یونان ایله میصیرده، اینَک هندیستان ایله اسکاندیناوی‌ده، جامیش گونئی هندیستاندا، قارتال ایله آیی قوزئی آمریکادا، کانگورو اُسترالیادا و... هابئله قورددا تورکلرده.(۱) اسکی تورک افسانه‌لری و میتولوژی‌لرینده، بوز قوردون تورکلره یول گؤسترمه‌سی و اونلاری خطرلردن اوزاق ساخلاماسی ایله باغلی ماراقلی یازیلار واردیر. بوزقورد تورکلرده یول گؤسترن راهنما عئینی حالدا بوللوق و برکت سمبولو کیمی اؤزونه یئر توتور».(۲)

....

قایناقلار؛ ۱ـ تاریخ جامع ادیان، جان ناس، چئوپرن؛ حکمت، ص ۲۱ ۲ـ میران؛ قوردلارا ساری، ص۵

۳۳٤ـ قوردلو قیشلاغی (Qurdlu qışlağı)

قوردلوقیشلاغی‌نین آدی ایکی بؤلومدن دوزلیب؛ "قورد"، "لو". آدین بیرینجی بؤلومونه گؤره دئمک اولار، "قورد"؛ داغ داشدا یاشایان و ییرتیجی بیر حئیواندیر. ایندی موغاندا اونا "جاناوار" دا دئییلیر. "قورد" تورک ائللری آراسیندا توتئم و سمبول سایبلیر. هم ده "جاساراتلی"، "قورخماز" و "قوچاق" کیشی‌لره قورد کیمیدیر دئییرلر. مهندس میران "قوردلا" باغلی بئله یازیر: «هر بیر اولوسون (میلّتین) اؤزونه گؤره اؤزل توتئمی، سمبولو واردیر. آسلان آفریقادا، تونقا هندیستاندا، اؤکوز یونان ایله میصیرده، اینَک هندیستان ایله اسکاندیناوی‌ده، جامیش گونئی هندیستاندا، قارتال ایله آیی قوزئی آمئریکادا، کانگورو استرالیادا و... هابئله قورد دا تورکلرده.(۱) اسکی تورک افسانه‌لری و میتولوژی‌لرینده، بوزقوردون تورکلره یول گؤسترمه‌سی و اونلاری خطرلردن اوزاق ساخلاماسی ایله باغلی، ماراقلی یازیلار واردیر. بوزقورد تورکلرده یول گؤسترن راهنما عئینی حالدا بوللوق و برکت سمبولو کیمی اؤزونه یئر توتور».(۲) آدین ایکینجی بؤلومونه گؤره پروفسور زهتابی بئله یازیر؛ «لی» آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۳) بئله‌لیکله "قوردلو" قیشلاغی‌نین آنلامی؛ "قوردیئری" یادا "قوردکیمی، قورخماز کیشی‌لر یوردو" اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ تاریخ جامع ادیان، جان ناس، فارسجایا چئویرن: حکمت، ص ۲۱ ۲ـ میران؛ قوردلارا ساری، ص۵ ۳ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۳۳۵ـ قورودره (Qurudərə)

موغاندا بیر نئچه کند، قیشلاق، چای و دره آدی "قورودره" آدلانیر. قورو؛ سو اولمایان یئر دئمکدیر. بئله‌لیکله هر بیر یئرده سو اولماسا یادا آز اولسا اورایا، قورو سؤزو آرتیریلیر. قورو دره، سویو اولمایان دره آنلامینداد‌یر (معناسینداد‌یر).

۳۳٦ـ قوزلو (Qozlu)

آذربایجان و موغاندا بیر نئچه کندین آدی "قوزلو"دور. موغاندا اولان قوزلو کندلری‌نین بیری اونگوتده و بیریده گئرمی‌نین گون‌چیخان یؤنونده (طرفینده)دیر. قوزلو کندلری‌نین بیر پاراسیندا گیرده‌کان باغلاری‌نین چوخ اولماسی بعضی آداملارین فیکرینه، اونلارین آدلاری‌نین گیرده‌کان (قوز) سؤزوندن آلینماسین گتیریر. آنجاق بیزجه بو بعضی یئرلرده دوز اولسادا گئنل (عمومی) حالدا یالنیش بیر سؤزدور، اوناگؤره کی؛ ۱ـ بوتون گیرده‌کان باغلاری اولان کندلر گرک بئله آدلانیردیلار، حال بوکی ایندی آذربایجاندا چوخ کندلرده گیرده‌کان آغاجی چوخ اولسادا، قوزلو آدلانماییبلار. ۲ـ ایندی قوزلو آدلی چوخلو کندلریمیز وار آنجاق بونلاردا گیرده‌کان آغاجلاری یوخدور. ۳ـ موغاندا قوز سؤزو یئرینه تام، گیرده‌کان سؤزو ایشلَنیر. ۴ـ بورانین آدی گیرده‌کان باغلارینا گؤره قوزلو اولسا بس گیرده‌کان آغاجلارین اکنلر بورایا نه دئییرمیشلر یا بئله دئیک بو آغاجلارین اکیلمه‌سیندن اؤنجه بورا نه آدلانیرمیش؟

بیزیم فیکریمیزجه قوزلو کندلری‌نین آدی اوغوز تایفاسی‌نین آدیندان توتولوب و بو تایفایا باغلیدیر و اسکی چاغلار ائله اوغوزلو کندی آدی ایله تانینیرمیش. سونرالار بو آد عرب دیلینه چؤنرکن غوزلو و غزلو کیمی آدلانیب و تورکجه‌میزده «غ» یازاجی‌نین (حرفی‌نین) اولده گلمه‌مه‌سی اوچون بو یازاج (حرف) «ق» شکلینه چؤنوب و قزلو و قوزلو کیمی آدلانیب. («غ» یازاجی‌نین «ق» یازاجینا چؤنمه‌سینه گؤره آرتیق بیلمه‌یه باخ فرهنگ واژگان ترکی ص ۱۸٦، دیلیمیزین ساده گرامری و...)

اوغوزلار اسکی چاغلار آذربایجان و موغان ماحالیندا یاشایان تورک تایفالاریندان‌دیرلار و آراشدیریجیلار اونلاری ایندیکی آذربایجان بودونونون (خالقی‌نین) اولو بابالاری بیلیرلر. سایین نیایش "آذربایجان و هویت" آدلی کتابین ۲۱ـ جی ائوره‌سینده بونا گؤره بئله یازیر «اوغوزلارین چوخ سایی اون‌بیرینجی میلادی یوز ایلده ایرانا گلیب و اؤزلیگله اؤلکه‌نین قوزئی‌باتی‌سیندا (آذربایجاندا) یورد سالیب

قالیبلار». اونلار اوجا بوی و هئیکللی آداملار اولوبلار. گئرمی‌نین قوزلوکندینده اولان سینلاقلارین(قبیریستانلیغین) بیر چوخوندا سینلارین (قبیرلرین) یئکه اولمالاری اوغوز آداملاری‌نین بورادا باسدیریلماسین گؤستریر. بو سینلارین چوخو کئچمیش ایللرده قاچاق قازینتیلار چاغی اوزه چیخیبلار. هم ده آرتیراق کی بعضی یازارلار "قوز" سؤزون "کاس" تایفاسی‌نین آدی ایله باغلی بیلیرلر. بئله اولسا "قوزلو" یاخود "کاس‌لو"؛ کاس تایفاسی یورد سالیب یاشادیغی یئر دئمکدیر. (قوزلو گؤزل شیریلغانلار کندی (کیتاب چاپ آلتیندادیر)، ابراهیمی، ص۶ـ۵).

۳۳۷ـ قویتول (Qoytul)

آذربایجاندا یارانمیش تورک دولتلریندن بیری قوتی دولتی اولموشدور. پروفسور زهتابی یازیر؛ «م.ق.ایکینجی و اوچونجو مین ایللیکلرین متنلری و کتیبه‌لرینده "کوتی = قوتتی" سؤزو بیر خالقین آدینا دئییلیردی کی، لوللوبیلرین شرقی، شمالی و قسماً شمالغربینده، یعنی بوگونکو جنوبی آذربایجانین اؤنملی حیصه‌سی و ایران کردستانی‌نین شرقی قیسمتینده یاشاییردی».(۱) میلاددان قاباق ۳ـ جو مین ایللیکده اورمیه گؤلونون غرب و جنوبغرب بؤلگه‌سینده قوتی طایفا بیرلشمه‌لری مؤوجود ایدی. اونلار همی میلاددان قاباق ۳ـ جو مین ایلليیین ۲ـ جی یاری‌سیندان سونرا دولت کیمی بیرلشدیلر. «قوتی دولتی بوْی بیرلشمه‌لریندن یارانمیش بیر دولت ایدی. اونون ترکیبینده سوُبار، توُروک، کوْمان، بارس، بؤری، قارقار، آذر (آس – آز + ار)، زنگی و سایر تورک بویلاری ایشتیراک ائدیردی». قوت ـ سؤزو تورک ائتیمولوژی‌سینده؛ حؤکمرانلیق، اوغور، جان و روح کیمی معنالاردا ایشلَدیلیر.(۲) هم ده میلادی ۵۵۳ـ جو ایلده حاکمیتده اولان آوار حؤکمداری‌نین آدی کوتی‌خان‌دیر. منجه "قویتول"ون دوزگون آدی "قوتول" (قوت،اول)؛ "قوت تایفاسی یاشایان یئر" اولمالیدیر. بو کنددن باشقادا

موغاندا بو تایفا آدی ایله باغلی یئر آدلاری وار؛ کوردلر، کوردکندی، کوتول (گئرمی‌نین آدلیم محلّه‌لری‌نین بیری)، قوتانلی، آنقوت و ... بوسیرا آدلاردان سایيلیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، صحیفه ۲۲۹ ۲ـآذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکونو دوشونرکن، میرعلی سیداف، کؤچورن شاوانلی، ص ۶۸

۳۳۸ـ قیرلی (Qırlı)

بیزده "قیر" و "قاراساققیز" سؤزلری وار؛ قاراقیزیل یا نووت (نفت)دن دوزلمیش بیر نسنه (شئی) آنلامیندا. بیلدیگیمیزه گؤره موغاندا زنگین قاراقیزیل (نووت) یاتاقلاری وار. بو یاتاقلار بیرپارا یئرلرده اوقدر اوزده دیر کی کئچمیشدن بیرپارا یئرلرده، یئر اوزونه چیخیب آخیر. یو یئرلرین بیری "قیرلی"دیر. بورادا قاراقیزیل، بولاق کیمی چیخیب و توپراغا قاریشاندان سونرا، قیرا، قاراساققیزا اوخشايير و ائله اون اوچون بئله آدلانیب. قئید ائدك کی، قیر هم ده سؤزلوکده؛ "سیرا داغلار" (سلسله کوه)(۱) آنلامیندادير. هم ده آذربایجان دا "قیر" آدلی بیر تایفا دا اولوبدور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص ۱۲۵

۳۳۹ـ قیزقالاسی (Qızqalası)

ایلك اؤنجه "باجــراوان" و سونرا "قیـــــزقالاسی" آدلانان کنــد، اوز آدین کنـــــدین قوزئيینده (شمالینـــــدا) اولان قالانین آدینـــدان آلیب.

بیرپارا یازیچیـــلار اونون آدین "آناهیتا"، "قیـــز" و "آنا" ســـــؤزلری ایله باغلــی بیلسه‌لرده، منجـــه عرب اؤتَك (تاریخ) یازارلاری؛ "قیــز"، "قــز"، "غــز"، "غــوز" کیمی یازدیقـــلاری سؤزون دوزگون یازیلیشی "اوغـــوز"دور. قالا ایسه قالقا سؤزوندن توتولوب، قالخان(سپر) و قورویوجو (حفاظ) آنلامینـــدادير (معناسینـــدادير). بئله‌لیکلـــه قیـــزقالاسی؛ غــوز یادا اوغـــوزقالاسی دئمكـــدیر.

۳۴۰ـ قیزیل گونئی (Qızılgüney)

قیــــزیل گونئی کنــدینین آدی "قیــــزیل" و "گــونئی" سؤزلرینــدن دوزَلیب. قیــزیل؛ آل، قیرمیــزی آنلامینداديیر (معناسینداديیر).(۱) گونئی ایســــه؛ "گون توتان یئــر" (۲) "گــون دوشــن یئـر"، "گونشلی یئــر"(۳) دئمکدیر.

ایندی ائل آراسینــــدادا گون چوخ توتان یئــــره و قوزئیین ترسینــه و قارشینا گونئی دئییلیر. اینــدی بو سؤز یئــــر آدلارینــــدان باشقا بیــزیم ایکییــه بؤلونمــوش آذربایجان آدینــدا؛ قوزئی‌آذربایجان و گونئی‌آذربایجان کیمی ایشلَنیر. "قیــزیل‌گونئی" کنــدی، گون توتان یئــرده اولدوغونــدان بئله آدلانیب. بونو دا قئیــد ائدک کی، فریدون آغاسی اوغلــونون فیکــرینجه «قیــزیل» اسکی تورک بویــلاری‌نین بیــریدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج۲، ص۱۹۷۵ ۲ـ دیل دنیــز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، اسماعیل هادی، ص ۷۳۰ ۳ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچــورن ، بهــــزادی، ج ۳ ص۲۲۱۳

۳۴۱ـ قیشلاق (Qışlaq)

قیشـــــلاق اینـــدی گئــــرمی‌نین گونئـــی‌ینده بیر کیچیک کنــد آدیــدیر آنجاق بو سؤز مـــوغانین اونـــلارجا یئـــر آدلارینـــدا گـــؤرونور.

قیشلاق سؤزو ایکـــی بؤلومــــدن دوزَلیب؛ "قیــش" و "لاق". "قیــش" ایلین آخیــــر فصلی‌نین آدیـــدیر. "لاق" ایســـه تورک دیلینــده ایسم دوزَلدن آرتیریجیــــدیر. اؤرنــک (نمـــونه) اولاراق؛ چایــــلاق (چای + لاق) اوتــــلاق (اوت+ لاق) و... . "قیشـــلاق"، "یایـــلاغین" عکسینـــه، قیشـــــدا هاواسی ایستی اولان و یاشاییش اوچـــون اویغون (مناسب) اولان یئــر دئمکــدیر.

۳۴۲ـ قیللولو (Qıllolu)

قیللولو کندی‌نین آدینا گؤره هله‌لیک ایکی فیکیر سویله‌یه بیلیریک؛ بیرینجی بو کی؛ بیزده کئچمیشدن «توک» آنلامیندا اولان «قیل» سؤزو ایشلَنیر و بو سؤز ایله باغلی بئله بیر آتالار دئییمی‌ده وار کی؛ «اؤز گؤزونده تیری سئچمیر، اؤزگه گؤزونده قیلی سئچیر».

آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتینده «قیلــوو» سؤزونون آنلامــی (معناســی) حاقدا بئله یازیلیب؛ «کسر آلتلــری ایتیلتدیکده اونلارین آغزیندا عمله گلن توک کیمی قیرینتیلار» و دالیجا بئله بیر سؤز آرتیریب کی؛ «اولگوجو قاییشا چک، قیلووو گئتسین». او کتابدا هم ده «قیلوولو» سؤزونه گؤره بئله یازیلیب؛ «آغزیندا قیلوو قالمیش (ایتیلنمیش کسر آلتلر حاقّیندا)». گئنه اوردا «قیلوولاماق» سؤزونه گؤره یازیلیب؛ «ایتیلنمیش بیچاغی و س. ـ نی قاییشا چکه‌رک قیلووونو یوخ ائله‌مک؛ ایتیله‌مک».(۱) بو باخیمدان «قیللولو» کندی‌نین بئله آدلانماسین بو جور آچیقلاماق اولار؛ کندده ایلک یاشایانلار دمیرچی اولوبلار و کندلرده کئچمیشده گئنیش ایشلنن بئله اکین و ائو نسنه‌لری اؤزللیکله چین، اوراق، بیچاق، درگز، بالتا، دهره و... دوزلدیب و بونلاری قیلولاماقدا یا ایتی ائتمکده چوخ باجاریقلی اولوبلار و بونا گؤره یاشادیقلاری یئر بئله آدلانیب.

هم ده بیزده «قیندولو» یا «قیندولی» آدلی بیر بیتگی آدی وار. ساپین سلیمانلی بو بیتگی حاقدا یازیر؛ «هادولو- قیندولو (hadolu-qindolu) یئییلن کؤک بیتگی‌لریندندیر. یایلاق اکینلرینده اولاردی. کؤکو کسیلمک اوزره‌دیر. بئله بیر دئییم ده قالدیغینا گؤره خاطیرلاماغا دَیَر: قیندول- هادول کیمی بالاجا، شیرین آدام ایدی».(۲) بو باخیمدان دا «قیلولی»نی، «قیندولی» آلاغی بیتن یئر آنلامیندا بیلمه‌لی‌ییک. بیر پارا آداملار کندین آدین «قول‌اوغلو» یا «قولواوغلو» بیلیرلر کی دئییمده گئد- گئده «قیللولو» سؤزونه چؤنوبدور آنجاق بونلار یالنیش فیکیرلردیر. منجه کندین آدی «قیل» سؤزوندن توتولوب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج۲ص۱۹۸۶ ۲ـ مولود سلیمانلی؛ سؤز ایچینده سؤز، کؤچورن، ائل اوغلو،ص۳۶

۳۴۳ـ قیلینج‌خانلی (Qılıncxanlı)

قیلینج‌خانلی کنـــدی‌نین آدینا گـــؤره بئله دئمک اولار کی بورانین آدی، "قیلینـــج‌خان" آدلی بیــــــر کیمســـه‌نین آدینـــــدان آلینیب. صمـد چایلـی "قیلینـــج‌خان" ســـؤزون؛ "قیلینـــج ییه‌سی و قیلینـــج تانری‌سی و گونش (میتـرا) قیلینجی" آنلامینـــــدا بیلیر.(۱) رضا غفاری ایســه "قیلینـــج‌خان" سؤزون، قیلینج کیمی کسکین و سؤزو کسرلی‌خان(۲) آنلامیندا بیلیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص ۳۹۸ و ۳۶۸ ۲ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ رضا غفاری، ص۱۳۵

۳۴۴ـ کاتتالی (Kattalı)

ائل آراسینـــــدا "کاتتالی" و دولت یازیلارینـــــدا "کـــدخدالو" کیمی یازیــــلان کندین آدینا گؤره بئلــه یازماق اولار؛ «کئچمیشــده آذربایجان کندلرینـــده اهالی طرفینـــدن سئچیلن و کندین اینضیباطی ایشلرینی ایداره ائدن شخـــص»(۱) کاتتا آدلانیـــردی. گومان کنـــدین آدی "کاتتا" آدلی بیـــر کیمســه‌نین آدینــدان آلینیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۳ ص۲۲۷۳

۳۴۵ـ کالان (Kalan)

"کال" یا "کالان" تورک تایفالاری‌نین بیـری‌سی‌نین آدیـــدیر.(۱) گومان اولور کندین آدی بو تایفانین آدیندان آلینیبدیر. هم ده کل سؤزو؛ زورلو و گوجلو آنلامیندا و کالان ایسه؛ "گوجلولـر و زورلولار یئـــری" دئمکدیر.(۲)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۲۱۳ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص ۱۰۱

۳٤٦ـ کالانتر (Kalantər)

کندین آدی ایکی بؤلومدن یارانیب؛ "کالان"، "تر". "کال" یا "کالان" تورک تایفالاری‌نین بیری‌سی‌نین آدیدیر.(۱) "تر" یا "تار" ایسه «ائو» آنلامینداديیر.(۲) بئله‌لیکله کالانتر؛ "کالان تایفاسی‌نین ائوی، یئری، یوردو" دئمکدیر. هم ده ساییـن چایلی کالانتر یا کالان‌تار سؤزون؛ "کل یئرینده کی توپا قار" آنلامیندا بیلیر.(۳)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۲۱۳ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۹۵ ۳ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص ۲۰۶

۳٤۷ـ کالانسورا (Kalansura)

کالانسورا کندی‌نین آدی ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ "کالان"، "سورا". "کال" یا "کالان" تورک تایفالاری‌نین بیری‌سی‌نین آدیدیر.(۱) کندین آدینداکی "سورا" سؤزو ایسه، "ایشیق" آنلامیندا اولان "سیر" سؤزوندن اولا بیلر. آنجاق منجه بو سؤز "سارای" اولمالیدیر. بئله‌لیکله "کالانسورانین دوزگون آدی کالان‌سارای؛ کالان تایفاسی‌نین سارایی" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۲۱۳

۳٤۸ـ کئچللر (Keçəllər)

کندین آدین ایکی باخیمدان آراشدیرماق اولار. بیری‌سی اونون "قجرلر" سؤزوندن توتولماسیدیر. بو باخیشلا باخساق، کندین آدی؛ آدلیم دولت یارادان، "قجرلر" تایفاسی‌نین آدیندان اولمالیدیر. ایکینجی اونو "قوچ‌ارلر" کیمی بیلمکدیر. اوندا بو آد اوچ بؤلومدن دوزَلیر؛ "قوچ"، "ار"، "لر". "قوچ"، سؤزلوکده (لغتنامه ده) ائرکک قویون آنلامینداديیر.آنجاق ائل آراسیندا "گنج قهرمان"، "دؤیوشگن"، "قوچاق"، "آلپ" دئمکدیر.(۱) صمد چایلی «ار» سؤزو ایله باغلی یازیر: «آر» یا «ار»؛

«کیشی» دئمکـدیر.(۲) سیداف ایسه بو سـؤزو؛ کیشی، انسان، ایگیـد، قوچاق و بئله سؤزلر آنلامینـدا (معناسینـدا) بیلیر. بو سؤز تورک تایفا و ائل آدلاری‌نین چوخوندا اوجملـه‌دن؛ آوار، خـزر، قاجار و... گؤزه چارپیر.(۳)

پروفسور زهتابی «لـر» شکیلچی‌سینه گؤره یازیـر؛ «بیر شئیین بیر شخصـه منسوب و یا عاییـد اولدوغونو بیلـدیرمک اوچون، او شئیین ایسمی‌نین آخرینا موعیّن شکیلچی آرتیریرلار. عایید اولان شئی جمع اولسا، ایسمه «لار ـ لر» جمع علامتی علاوه اولار».(۴) بئله‌لیکلـه کئچللر؛ "قوچاق کیشـی‌لر یوردو" دئمکـدیر.

قئید ائدک کی بیزده «کئچل» سؤزو ده وار. آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتینده، بو سؤزونون آنلامی حاقـدا بئله یازیلیب؛ «۱ـ باش دری‌سی‌نین خسته‌لییی نتیجه‌سینده باشی‌نین توکو تؤکولموش ۲ـ اوت بیتمه‌ین چیلپاق، داز؛ بوردا یاشیللیقدان گؤرونمز اثر».(۵) بو آنلامـلا «کئچللر»؛ اوت بیتمه‌ین یئـر دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی، ص ۶۶۰ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۳۳ ۳ـرئیس نیا؛ آذربایجان در سیر تاریخ ایران، ص ۱۰۰ ۴ـپروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ص ۸۹ ۵ـ بهزادی، آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی، ج۳ ص۲۰۲۲

۳٤۹ـ کرم‌کندی (Kərəmkəndi)

کرم، آدام آدیـدیر. کـرم کیشی‌نین آدی ایله باغلی آذربایجانـدا ائل آراسیندا آدلیم اسلی‌ـ کـرم ناغیـللاری وار. کنـدین آدی "کرم" آدلی آدامین آدیندان آلینیب.

۳۵۰ـ کریملی ☜ هامارکندی

۳۵۱ـ کلاسر (Kəlasər)

ایندی گئرمی‌نین قوزئیینده کلاسر آدلی دؤرد کند یئرلشیر، اونلار دولت یازیلاریندا علیا، سفلی و... کیمی یازیلسالاردا، ائل ایچینده گونئی‌دن قوزئی‌یه؛ یوخاری کلاسر (شمس‌الدین کلاسری یا یوخاری مازان‌قیشلاغی)، اورتا کلاسر (کاظیم‌کلاسری یا اورتا مازان‌قیشلاغی) آشاغا کلاسر(هامار کلاسر، آشاغا مازان‌قیشلاغی یا اسکندرلو) و ایندی اوچوب داغیلمیش ممدکلاسری کیمی آدلانیرلار. کلاسر کندلری‌نین آدلاری بورادا کئچمیشدن یورد سالان آدلیم، کلاسر تایفاسی‌نین آدیندان آلینیب. بونودا آرتیرماق یئرلی اولار کی؛ «مانانا شاهی‌نین بیری‌نین آدی پله‌سر دیر».(۱) هم ده سار سؤزو؛ سرت و محکم آنلامیندادیر. دیلیمیزین گرامئرینه گؤره، سار ایله سر بیر سؤز کیمیدیر.(۲) هم ده بیزده کال و سار آدلی ایکی تایفاوار. بو باخیمدان کلاسر، کال و سار تایفالاری‌نین بیرلشمه‌سیندن یارانان یئر دئمکدیر. بو کنددن باشقا دا بئله یئر آدی موغاندا وار، اؤرنک اوچون، زنگ و آوار آدلی ایکی تایفانین بیرلشمه‌سیندن یارانان، زنگ‌آوار کندی‌نین آدین چکمک اولار. کندین آدین؛ کال، اس و ار سؤزلری ایله ده باغلی بیلمک اولار. بیز کیتابین بیر چوخ یئرینده بو حاقدا دانیشمیشیق.

....

قایناقلار؛ ۱ـ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، زهتابی، ج۱، ۲۹۹ ۲ـ یورد سفرلریم، چایلی، ۸۴

۳۵۲ـ کمرقایا (Kəmərqaya)

کندین آدی ایکی سؤزدن دوزَلیب؛ "کمر" و "قایا". منجه آدین بیرینجی بؤلومو آدلیم "کیمئر" تایفاسی ایله ایلگی‌لیدیر. سایین نیایش، بهاالدین اوگئلین "بؤیوک هون امپئریاسی کتابینا آرخالانیب یازیر؛ «ایسکیتلر، قدیم دؤورلرده جنوبی روسیه‌ده یاشایان و بیرلیک حالیندا گؤرونن بیر تایفالار ایجماع‌سیدیر. قارا دنیزین ساحلی اراضی‌سینده یاشایان "کیمئرلر" ده اونلارین بیر حصه‌سی ایدی».(۱) سایین چایلی دا یازییر؛ «کمر= کم + ار، تورک تایفلاری‌نین بیریدیر. بونلار کتابلاردا، کیمر، کیمری، کیمک و

کیماك کیمی ده تانینیبلار».(۲) "قایا" ایسه آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتینده؛ داشلیق و سارپ داغ، داشلیق اوچوروم، یارغان، سرت داش(۲) آنلامینداادیر. منجه کندین آدی‌نین ایکینجی بؤلومو "قالا" اولسا داها دوزگون اولار. بئله‌لیکله، کمرقایا؛ کیمئرلرقالاسی آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آلتایلاردان سهندیمیزه، نیایش، ج۱، ص ۱۶۸ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص ۱۹۳ ۳ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ بهزادی، ج ۲ ص۱۸۳۲

۳۵۳ـ کورآبازلی (Korabazlı)

یالنیش کورعباسلو یازیلان کندین آدی، کورآبازلی تایفاسی‌نین آدیندان آلینیب.

۳۵٤ـ کوراماللی (Koramallı)

کورامال؛ «سوروننلر صینفینه داخیل اولان ایلانا بنزر آیاقسیز کرتنکَله. کورامالین زهری یوخدور وآدامی وورماز».(۱) بو باخیمدان کوراماللی؛ کورامال اولان یئر دئمکدیر.

آنجاق منجه بو آدی "قارامانلی" بیلیب آراشدیرماق داها دوزگون اولار. «ایندی آذربایجاندا ایشلَنن "قهرمان" و "قهرمانلی" سؤزلری اصلینده "قارامان" و "قارامانلی"دیر.

"قارامان" تورکیه‌نین شرقینده یاشایان اسکی بیر ائل ـ تایفانین و هم ده بیر شهرین آدیدیر. قارامان اوغلو محمد، میلادی ۱۳ـ جو عصرین سونلاریندا قونیه ده حکومتی اله الاراق تورکجه‌نی رسمی دیل ائدن شخصیت‌دیر».(۲)

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ بهزادی، ج ۳ ، ۲۰۹۸ ۲ـ وارلیق، ۲۸ـجی ایل، قیش۱۳۸۵، سای۱۴۳، ۱۴۳

۳۵۵ـ کوردکندی (Kürdkəndi)

آذربایجاندا یارانمیش تورک دولتلریندن بیری قوتی دولتی اولموشدور. پروفسور زهتابی یازیر؛ «م.ق.ایکینجی و اوچونجو مین ایللیکلرین متنلری و کتیبه‌لرینده "کوتی = قوتتی" سؤزو بیر خالقین آدینا دئییلیردی کی بوگونکو جنوبی آذربایجانین اؤنملی حیصه‌سی و ایران کردستانی‌نین شرقی قیسمتینده یاشاییردی و اونون ترکیبینده سوُبار، توُروک، کوْمان، بارس، بؤری، قارقار، آذر، زنگی و... تورک‌بویلاری ایشتیراک ائدیردی». (۱) قوت سؤزو تورک ائتیمولوژی‌سینده؛ حکمرانلیق، اوغور، جان و روح کیمی معنالاردا ایشلدیلیر.(۲) هم ده میلادی ۵۵۳ ـ جو ایلده حاکمیتده اولان آوار حکمداری‌نین آدی کوتی‌خان‌دیر.

کوردکندی‌نین دوزگون آدی منجه کوت‌کندی؛ کوتلار یاشایان یئر، کند دیر. کوردکندیدن باشقا موغاندا بو تایفا آدیله باغلی یئر آدلاری وار؛ کوردلر، کوتول، آنقوت، قوتانلی و... بوسیرا آدلاردان ساییلیر. هم ده قئید ائتمک گرکلیدیر، بیزده بو کندین آدینا اوخشار "کور" سؤزو وار. بوغدانی دویندن سونرا اونو خارماندا اوست ـ اوسته ییغیب کولش ایله اوستونو باسدیرارلار. بونا "کور" قویماق دئییرلر.

آرتیراق کی بیر چوخ یازارلارین فیکرینجه، کئچمیشده کورد سوزو، مال داوار ساخلایان کوچری ائللره وئریلمیش آد دیر. رشید یاسمی بو حاقدا یازیر؛ «ایرانلیلارین یانیندا کئچمیشدن ایندیه کیمی کرد [کورد] بیر نژاد کیمی دییرمیش، کرد کی دئییرمیشلر منظورلاری بوتون کوچری ائللر یادا قورخماز و دویوشکن ایگیدلر ایمیش.»(۳)

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، ج۱، ص ۲۲۹ ۲ـآذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکونو دوشونرکن، سیداف، ص ۶۸ ۳- رشید یاسمی، کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او ص۱۰۶ همده، ایران هویت، ملیت، قومیت؛ به کوشش دکترحمید احمدی، ص ۴۴۱ و دکتر اسکندر امان الهی بهاروند ، قوم لر، ص۴۴۲

۳۵۶ـ کوردلر (Kürdlər)

آذربایجاندا یارانمیش تورک دولتلریندن بیری قوتی دولتی اولموشدور. پروفسور زهتابی یازیر؛ «م.ق.ایکینجی و اوچونجو مین ایللیکلرین متنلری و کتیبه‌لرینده "کوتی = قوتتی" سؤزو بیر خالقین آدینا دئییلیردی کی بوگونکو جنوبی آذربایجانین اؤنملی حیصه‌سی و ایران کردستانی‌نین شرقی قیسمتینده یاشاییردی و اونون ترکیبینده سوُبار، توُروک، کوْمان، بارس، بؤری، قارقار، آذر (آس ـ آز + ار)، زنگی و سایر تورک بویلاری ایشتیراک ائدیردی».(۱) قوت ـ سؤزو تورک ائتیمولوژی‌سینده؛ حؤکمرانلیق، اوغور، جان و روح کیمی معنالاردا ایشلدیلیر.(۲) هم ده میلادی **۵۵۳** ـ جو ایلده حاکمیتده اولان آوار حؤکمداری‌نین آدی کوتی‌خان‌دیر.

منجه کوردلرین دوزگون آدی کوت لر؛ کوت تایفاسی یاشایان یئر دیر. کوردلردن باشقا دا موغاندا بو تایفا آدیله باغلی یئر آدلاری وار؛ کوردکندی، کوتول (گئرمی‌نین آدلیم محلّه‌لری‌نین بیری)، قوتانلی، آنقوت و ... بو سیرا آدلاردان ساییلیر. هم ده قئید ائتمک گرکلیدیر، بیزده بو کندین آدینا اوخشار "کور" سؤزو وار. بوغدانی دویندن سونرا اونو خارماندا اوست ـ اوسته ییغیب کولش ایله اوستونو باسدیرارلار. بونا "کور" قویماق دئییرلر.

آرتیراق کی بیر چوخ یازارلارین فیکرینجه، کئچمیشده کورد سوزو، مال داوار ساخلایان کوچری ائللره وئریلمیش آد دیر. رشید یاسمی بو حاقدا یازیر؛ «ایرانلیلارین یانیندا کئچمیشدن ایندیه کیمی کرد [کورد] بیر نژاد کیمی دییرمیش، کـرد دن منظـــورلاری بوتون کوچـــری ائللر یادا قورخماز و دویوشکن ایگیدلر ایمیش.»(۳)

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، ج۱، ص ۲۲۹ ۲ـ آذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکونو دوشونرکن، میرعلی سیداف، کؤچورن شاوانلی، ص ۶۸ ۳- رشید یاسمی، کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او ص۱۰۶ همده، ایران هویت، ملیت، قومیت؛ به کوشش دکترحمید احمدی، ص ۴۴۱ و دکتر اسکندر امان الهی بهاروند ، قوم لر، ص۴۴۲

۳۵۷- کورلار (Korlar)

کورلار شاهسئون تایفالاریندا نئچه تیره آدیدیر و بو کندین آدی او تیره‌لرین آدیندان آلینیب. بو آدی "کوللار" بیلسک، «کول» تایفاسینا عاید یاشاییش یئری اولور.

۳۵۸- کولاتان (Kolatan)

مورانین کولاتان کندی‌نین آدی ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ "کول"، "آتان" «سومئر دیلینده "کور = داغ دئمک ایدی و اورارتو و ماننا دیللرینده ده داغا "کور" و "کول" دئییلمه احتمالی واردیر. دئمک بو کلمه‌نین حقیقی معناسی "داغلار" اولموشدور».(۱)

"آتان" ایسه آتماق سؤزوندن توتولوب. بئله‌لیکله گومان اولور بو کندده یاشایانلار اسکیدن (قدیمدن) داغلیق بیر یئرده اولوب سونرا اورانی بوشلاییب ایندیکی یئره گلیب و بورادا قالارغی اولوبلار. بونو دا قئید ائدک کی، گیلدیک، بویورتیکان و بونلار کیمی تیکانلی کیچیک آغاجلارا ایندیکی تورکجه‌میزده "کول" دئییلیر. هم ده قئید ائتمک گرکلیدیر، بیزده بو کندین آدینا اوخشار "کور" سؤزو وار. بوغدانی دویندن سونرا اونو خارماندا اوست ـ اوسته ییغیب کولش ایله اوستونو باسدیریرلار و بونا "کور" قویماق دئییرلر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، صحیفه ۲۸۹

۳۵۹- کول‌تپه (Kültəpə)

«کول‌تپه» آدی چوخلو کندلریمیزده، یئر - یورد و... آدلاریندا ایشه آپاریلمیشدیر. کئچمیش انسانلارین اود اوجاقلاری، آتشکده‌لری اولان بو یئرلر، ائل تاپیناجاقلاری (پرستیشگاهلاری) ایمیشلر. ایللرله یانان اودلاردان قالان «کول»لر، بیر تپه‌یه دؤنوب، اؤتن گونلردن بیزه ایزلردیر.

۳٦۰ـ کوهنه‌کند (Köhnəkənd)

کوهنه‌کند؛ اسکیدن، چوخدان، کئچمیشدن قالان کند دئمکدیر. بو کندین دؤوره کندلره گؤره تمل‌داشی چوخدان قویولماسینا گؤره بئله آدلانیب.

۳٦۱ـ کیننوو (Kinnoo)

کیننوو یا کیناب کندین آدینا گؤره پروفسور زهتابی‌نین یازیلاریندان کؤمک آلاراق ایکی فیکیر سؤیله‌ییریک؛ بیرینجی؛ «آشور شاهی اوچونجو سلمنسر اوز سالنامه‌سینده گؤسته‌ریر کی، "آرازیاش" و "خارخار" طرفلرینده دؤرد قالانی آلدی. بو قالالارین... آدلاری بونلاردیر؛"کوآکیندا، تارزانابی، ائسامول و کیینابلیلا.(۱) گؤرونور، دؤردونجو قالانین آدی‌نین اول بؤلومو بو کندین آدی ایله عئینی‌دیر. ایکینجی فیکیر ایسه؛ پارتلار چاغی کیننام آدلی بیر شاه، بیر آز شاهلیغا سئچیلیب آنجاق سونرا تاجی اردوانا تاپشیریبدیر.(۲) هم ده سومئرلرده، ایش و امک آنلامیندا اولان کین سؤزو وار .(۳)

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، صحیفه ۲۸۶ ۲ـ همان، ایکینجی جیلد، صحیفه ۱۷۹ ۳ـ سومریان نیاکان ترکان، ب.گری، ص۴۶

۳٦۲ـ گئدایلی (Gedaylı)

آسلاندوز بؤلوگونده (بخشینده) ایندی گئدایلی آدلانان کند و قیشلاقلارین دوغرو آدلاری منجه «گئدارلی» دیر کی گئد ـ گئده دییشیلیب بئله بیچیمه دوشوبدور.

گئدار سؤزو ایسه ایندیکی باتی (غربی) آذربایجاندا اولان گئدارچایی و... یئر آدلاری کیمی، آذربایجاندا یاشامیش اسکی «گئدار» تایفاسی‌نین آدیندان توتولوب.

۳٦۳ـ گئیگال (Geygal)

گئیگال کنـــدین آدی گئیگ و آل سؤزلرینــدن دوزَلیب. "گئیگ"؛ "جیران"، "آهو" و "اوو" آنلامینداادیر (معناسینــدادیر).(۱)

«آل ایســه تورک دیلینــده چئشیــدلی (مختلف) آنلامــلاری وار اوجمله‌دن، "گونش"، "قیرمیزی"، "اوجا" و "گوج".(۲)

بئله‌لیکله "گئیگال"، "گوجلـو اوو یئـری" دئمکــدیر. بو کندین آدینا گؤره بیر اؤنملی (اهمیتلی) سؤزده وار اودا بوکی، سومئـرلردن بیزه پای قالمیش "بیلقامیس" داستانیندا "ارش‌گیگال" آدلی بیر ســؤز وار.(۳) بو سؤزون ایکینجی بؤلومو موغاندا یئـــرلشن گئیگال کندی‌نین آدی ایله عئینـــی‌دیر.

بئلــه گؤرونــور گئیگال؛ مــوغاندا سومئـــرلردن قالمیـــش یئـر آدیــدیر و بـو، کنـدین آدی‌نین داها اؤنملی اولماسیــــن گؤستــریر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دکتر صدیق؛ یادمانهای ترکی باستان، ص ۷۵و ۲۳۲ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۳۸ ۳ـ آذربایجان توپونیملری‌نین سوی کؤکو، وارلیق، سای ۱۵۳، ص۱۰۱

۳٦٤ـ گوده‌کهریز (Güdəkəhriz)

اونگــوت ماحالینـــدا یئرلشن بو کندین آدی؛ گـوده و کهــریز سؤزلریندن دوزَلیب. گــوده؛ کیچیک، قیسا دئمکـــدیر. کهریز ایسه آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتینده؛ یئر آلتی سو یولو، سوکمری آنلامیندا (معناسینــدا) گلیب.(۱)

کهـــریز ســؤزو هم ده؛ بـــولاق، الایله قازیلمیــش بولاق دئمکـــدیر. بئله‌لیکلـــه گوده‌کهـــــریز؛ الایله قازیلمیـــــش بالاجا بولاق، کیچیک بولاق آنلامینـــدادیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج۳ ص ۲۱۴۵

۳٦۵ـ گورشادکندی (Gürşadkəndi)

قدیم تورکجه‌ده "شات" یا "شاد" کیمی ایشلَنن سؤز؛ جورأتلی، جاساراتلی، اورکلی و قوچاق آنلامینداادیر. بو آد کئچمیشده آدام آدی کیمی تورکلرده ایشلَنیب. اؤرنک اوچون امید نیایش یازیر؛ "گورشاد گؤی‌تورک شاهزاده‌سی اولوب چین سارایینداا موحافیظ آلاییندا وظیفه گؤروردو".(۱) هم ده دکتر صدیقین فیکرینجه، "شاد" سؤزو اسکی تورکی‌ده "شات"دیر و سونرالار بو سؤز "شاه" فورماسینا دؤنوب. بو سؤزون اؤتک بویو دییشیلمه‌سی بئله اولوب؛ شات ◄ شاد ◄ شاذ ◄ شای ◄ شاه (۲) رضا غفاری‌ده گورشاد سؤزون، ایگید و پهلوان شاه (۳) آنلامیندا بیلیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آلتایلاردان سهندیمیزه، نیایش، ص۲۹۹ ۲ـ دکتر صدیق؛ یادمانهای ترکی باستان، ص ۷۴
۳ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص۱۰۶

۳٦٦ـ گؤزللی (Gözəlli)

گؤزللی کندی‌نین آدی، "گؤزل" و "لی" سؤزلریندن دوزَلیب. "گؤزل"، "گؤیچک" آنلامیندا هم ده موغاندا یاشایان تایفا و بویلارین (تیره‌لرین) بیری‌نین آدیدیر. بئله‌لیکله "گؤزللی"، گؤزل تایفاسی بویو یاشایان یئر دئمکدیر.

۳٦۷ـ گونئی کندی (Güney kəndi)

گونئی؛ گون توتان یئـر(۱) گون دوشـن یئـر، گونشلی یئـر(۲) دئمکـدیر. ایندی ائل آراسینـدادا گون چـوخ توتان یئـره و قوزئیین عکسینـه و قارشینا گونئی دئییلیر. اینـدی بو سـؤز یئـرآدلاریـنـدان باشقا بیزیم ایکییه بؤلونمـوش آذربایجان آدینـدا دا؛ قوزئی آذربایجان و گونئی آذربایجان کیمـی ایشلَنیـر. گـونئی کندی گون توتان یئـرده اولدوغونـدان بئله آدلانیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، اسماعیل هادی، ص ۷۳۰ ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۳ ص۲۲۱۳

۳۶۸ـ گؤنپاپاق (Gönpapaq)

گؤن؛ "دری"دن قایریلمیش شئی‌دیر، اؤرنک اوچون گؤن‌باشماق؛ دریدن قایریلمیش باشماق دئمکدیر و "پاپاق"؛ بؤرک، اساساً تولکو دری‌سیندن تیکیلن باش گئییمی، ایستی ـ سویوغو ساخلاماغا باشا قویولان اؤرتوک‌دور. گؤن‌پاپاق؛ دریدن دوزلمیش پاپاق دئمکدیر. گومان بوکندده بئله بیر گئییمین دوزلینمه‌سی یاخود بئله بیر گئییملی آداملارین چوخ اولماسینا گؤره بو آد وئریلیب.

۳۶۹ـ گووَشلی (Güvəşli)

ایندی موغانین آدلیم کندلری‌نین بیری "گووَشلی" کندی‌دیر. کندین آدی‌نین دوزگون کؤکو بئله دیر کی، بورا شاهسئون تایفالاری‌نین بیریسی اولان بَی‌دیلی تایفاسی‌نین، گووَشلی تیره‌سی‌نین یوردو اولدوغو اوچون بئله آدلانیب. آنجاق بونا باخمایاراق گووشلی سؤزونو نئچه باخیمدان آچیقلاماق اولار؛

۱ـ کندین دوزگون آدین "گونشلی" سایماق. بئله اولسا بو آد "گونش" ایله ایگیده اولور و "همیشه گون اولان یئر" آنلامیندا اولور.

۲ـ کندین آدی اوچ بؤلومدن دوزَلیب؛ "گـــوو" (Gov)، "ائـــش"، "لی". "گوو" سؤزونون تورکجه بیر نئچه آنلامی (معناسی) وار. بو سؤز یادمانهای ترکی باستان کتابینـــدا «گؤی بویالی، ماوی، یاشیل» آنلامیندا(۱) و دیوان لغات الترک‌ده «گؤی بویا و شهرین قیراغیندا اولان باغ» آنلاملاریـنـــدا گلیب.(۲) آدین ایکینجی بؤلومو «ائش» سؤزودور. «دیوان لغات الترک‌ون یازدیغینا و میرعلی سیداف ون آراشدیرمالارینا اساساً قدیم تورک ائللری، اوجملـــه‌دن هونـــلاردا "کام = قام" کلمه‌سی شامان، روحانی، آراحکیمی، دین‌خادمی، کاهین، طبیب، حکیم، عالیم، فیلسوف و... معنالاریندا ایشلنمیشدیر. یعنی بیر نوع احتیراملی و مقدّس سؤز اولموشدور و بونا گؤره ده هونلار داخیلینده "ائش ـ کام = آتا ـ کام" شکیللرینده یعنی "آتا ـ شامان"، "آرخاداش شامان" معناسیندا اولموشدور. "ائش" اسکی تورک دیلینده هم ده

آرخاداش، یولداش معناسیندا اولموشدور.(۳) «لـی» شکیلچی‌سی ایسه، آدلارا آرتیریـــلان و یئـــر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریـنـــدا اولان ایسملر یارادان شکیلچـــی‌دیر.(۴)

بئله‌لیکلــــه "گووَشلی"؛ "گؤی آتانین یئری" دئمکـــدیر. هم ده آرتیرمالییـــق، گــو سؤزو، سَــس آنلامینـدا دیر.(۵)

....

قایناقلار؛ ۱ـ یادمانهای ترکی باستان، صدیق، ص ۲۳۲ ۲ـ کاشغری، دیوان لغات الترک، چئویرن دکتر صدیق، ص۴۹۶ ۳ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، ائوره ۵۳۶ ۴ـپروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴ ۵ـ چایلی، چایلار، ۳۲۷

۳۷۰ـ گـؤی‌تپه (Goytəpə)

بیله‌ســوار ماحالینـــدا یئرلشـن بو آدلیم کنـــدین آدی ایکی سؤزدن دوزَلیب؛ "گـــؤی" و "تپـــه". "گـؤی"؛ سما رنگلی، ماوی و یاشیل آنلامینداذیر.

تورک دیلینده تورپاغیـــن اوست اوسته تؤکولوب گیـــرده کیچیک داغ کیمی اولماغینا "تپـــــه" دئییلیر. دیوان لغات الترک‌ده بو سؤز، "تَپمَک" سؤزونون کؤکوندن بیلینیب و تپیک‌وورماق و تپیکله‌مک آنلامینداذیر.(۱)

پرویز یکانی‌دا تپـــه سؤزون آچیقلایاندا اونو، تَپمه بیلیب، تَپ و مه بؤلوملرینه بؤلوب و اوست اوسته تؤکوب تاپداماق و تئلله‌مک، تئل‌آتماق آنلامیندا بیلیر. کئچمیشـــــــده هامار یئرلرده گؤزتچی قویماغا یادا معبد دوزلتمگه، تورپاغی اوست اوسته تؤکوب تاپدالاییب هوندور یئرلر دوزَلدیب و بونلارا تپه دئیرمیشلر.

گومان بوکند، ایلین هر بیر چاغی یاشیل اولدوغـو اوچـون بئله آدلانیب. آرتیرمالییق، بـوکنـــد، دوخسان، یـوز ایل بونـدان اونجـه (قاباق)، جاوادکنـــــدی آدلانیرمیـش و جاوادخان (جواد خان) تالیش میکائیل لی تایفاسی‌نین آغ ساققال‌لارینـدان دیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ کاشغری، دیوان لغات الترک، چئویرن دکتر صدیق، ص۲۹۸

۳۷۱- گیلارلی (Gilarlı)

دولت یازیلاریندا گیلارلو یازیلان کندین آدین آراشدیرماق اوچون، اونو اوچ یئره بؤلمک گرکدیر(لازیمدیر)؛ "گیل"، "ار"، "لی".

«گیل(Gil) و لیق (liq) آلبان تایفالاریندان‌دیرلار».(۱) «کادوسلار(kadus)، گیللر، موغلار(Mug) آذربایجان‌دا یاشاییبلار»(۲) بئله‌لیکله گؤرونور "گیل" آذربایجاندا یاشایان بیر تایفا آدیدیر. صمد چایلی جنابلاری «آر» سؤزو ایله باغلی یازیر: «آر» یا «ار» که آنادولودا «ائر» کیمی ایشلَنیر، کیشی آنلامیندادیر (معناسیندادیر).(۳) سیداف جنابلاریدا بو سؤزو تورک سؤزو و کیشی، انسان، ایگید، قوچاق و بئله سؤزلر آنلامیندا بیلیر. بو سؤز تورک تایفا و ائل آدلاری‌نین چوخوندا اوجمله‌دن؛ آوار(آو+ار)، خزر(خز+آر)، قاجار(قاج+ار) و...گؤزه چارپیر.(۴)

«لی» شکیلچی‌سی ایسه، آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۵) بو آراشدیرمایا گؤره "گیلارلی"؛ "گیل تایفاسی ایگیدی‌نین یاشاییش یئری" دئمکدیر. هم ده قئید ائدک کی؛ «گیل سؤزو نئچه چرده‌یین بیر یئره توپلانماسینا دئییلیر».(۶)

....

قایناقلار؛ ۱- نیایش، آلتایلاردان سهندیمیزه، ص۲۲۴ ۲- آذربایجان موسیقی تاریخی، رافیق ایمرانی، چئویرن؛ مجید تیموری فر، ص ۱۸۸، ۱۴۶ ۳- چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۳۳ ۴-رئیس نیا؛ آذربایجان در سیر تاریخ ایران، ص ۱۰۰ ۵ - پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ص۷۴ ۶- چایلی؛ یورد سفرلریم، ص ۱۱۱

۳۷۲- لاچین‌دره‌سی (Laçındərəsi)

کئچمیشده قوش اوولاماق اوچون ساخلانیلان شاهین جینسیندن ییرتیجی، آلیجی قوشا لاچین دئییرمیشلر. لاچین موقاییسه‌لرده؛ جورأت، هونر و ایگیدلیک رمزی کیمی ایشلَنیر.(۱) آیدین اولور، کندین آدی، لاچین آدی ایله باغلیدیر.

....

قایناقلار؛ ۱- آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۳ ص۲۲۷۳

۳۷۳ـ لجئییر (Ləceyir)

لجئییر یا لجایرکندی‌نین آدین ایکی باخیشدان آراشدیرماق اولار. بیری‌سی بوکی، اونو "لج" و "یئر" سؤزلریندن دوزلمیش بیلک، اوندا آنلامی "سولویئر"، "سوجاقلیق‌یئر" اولور. بیریده بوکی اونو، "اوجا" و "یئر" سؤزلریندن دوزلمیش ساناق، اوندا دا کندین آنلامی، "اوجایئر"، "هوندوریئر" اولور.

۳۷٤ـ لکرآواد (Ləkəravad)

موغانین اونگوت بؤلوگونده ایکی کندین آدی لکرآواددیر. بو کندلرین آدلاری، "لک"، "ار" و "آواد" سؤزلریندن دوزَلیب. "لک" فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ده تایفا آدی(۱) کیمی گلیب. "ار" ایسه؛ "کیشی" آنلامینداديرٍ.(۲) آدین اوچونجو بؤلومو «آواد» دیر. نگاهی نوین به اسامی کهن میانه کتابیندا بوسؤزله باغلی یازیلیب؛ «"آواد"، "آوا" آذربایجان تورکجه‌سینده یاشاییش یئری و کند آنلامینداديرٍ».(۳) بئله‌لیکله لکرآواد؛ لک تایفاسینا باغلی اولان کیشی‌نین یئری- یوردو دئمکدیر. بونودا قئید ائدیک کی، لکر یا لاکار؛ سؤزلوکده؛ گؤرکم، صورت، سیر- صیفت (۴) آنلامینداديرٍ.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص ۱۴۱ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان،۳۳ ۳ـ سیمین فر؛ نگاهی نوین به اسامی کهن در شهرستان میانه، ۸۶ ۴ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی ج۳، ص۲۲۹۳

۳۷۵ـ لکوان (Ləkvan)

لک فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ده تایفا آدی(۱) کیمی گلیب. سؤزلوکده ایسه بو سؤز، تره‌وز، گول، اکمک اوچون بوستاندا، باغچادا دؤرد کونج و یا اوزون‌سوو شکلینده بئلله‌نیب آیریلمیش یئر (۲) آنلامینداديرٍ. وان ایسه تورک دیلینده گؤل دئمکدیر.(۳) هم ده «جغرافی آدلاریمیزین آچارلاری» آدلی یازیدا بئله یازیلیب؛

«وان سؤزو اسکی تورکجه‌میزده آوادانلیق و آبادلیق معناسی داشی‌ییر».(۴) بئله‌لیکله لکوانین آنلامی؛ " لک‌لر آوادانلیغی"، یادا "لک‌لر یئری" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص ۱۴۱ ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی ، ج۳، ص۲۲۹۲ ۳ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۱۵۹ ۴ـ اسدی؛ آفتاب آذربایجان، ۴۶ـ۴۵نجی سای، ص۵۴

۳۷۶ـ لَله بولاغی (Ləlәbulağı)

لَله‌بولاغی ایکی بؤلومدن دوزلیب؛ "لَله" و "بولاغی". لَله سؤزو؛ «کئچمیشده کوبار و وارلی آییله‌لرده اوغلان اوشاغی‌نین تربیه‌سی ایله مشغول اولان آدام و بویویه و یاشلی کیشیلره موراجیعت زامانی ایشلَدیلیر».(۱)

بو سؤزون هم ده «میغییت‌جی، گؤزتچی و دایه» کیمی آنلامی وار.(۲) دوکتور گلکاریان دا بوسؤزو «اوشاق تربیه‌سی ایله مشغول اولان کیشی» آنلامیندا بیلیر.(۳) نائبی، فرهنگ واژگان تورکی در فارسی سؤزلویونده اونو؛ صفوی "خان‌بالا" یاخود "قولقای"لاری‌نین (شاهزاده‌لری‌نین) ائیتیمسل (تربیتـــی) یونتمـــن‌لری‌نین (مربیلری‌نین) تیتـــولو (عنـــوانی) بیلیر.

اسلی- کرم (əsli_kərəm) داستانیندا «لَله»، «کرم»ین گؤزتچی‌سی، یولداشی و سیرداشی کیمی بیر آدامدیر. بو سؤز میفیک آنلامیندا "داش" گورکمینده اوزه چیخیر. بیر داش کی داغ نیشانه‌سیدیر و تورک خالقلاری طرفیندن پرستش اولونور. بئله‌لیکه "لالا" فورماسیندادا یازیلا بیلن "لَله" سؤزو "یارادان" آنلامی‌دا داشی‌ییر.(۴) کندین آدی‌نین ایکینجی بؤلومو، "بولاق"دیر و بو سؤزون آنلامی ایسه آیدیندیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۳ ص۲۲۹۴ ۲ـ بهزادی، فرهنگ فارسی تورکی، ص ۹۷۲ ۳ـ فرهنگ ترکی استانبولی، انگلیسی، فارسی؛ دکتر گلکاریان، ص۴۵۸ ۴ـ آرتیق بیلمگ اوچون باخ، واژه های اساطیری آذربایجان، ص ۲۲۳

۳۷۷ـ لنگان (Ləngan)

لنگان موغانین گونئیینده اسکی (قـدیمی) آنجاق اینـدی کیچیک بیر کند و آدلیم (مشهــور) بیر آشیریم (گدیک = گردنه) آدیدیر. اونون آدینا گؤره بئله سؤیله‌مک اولار؛ "لنگان" سؤزو دوزگون اولاراق ونگان دیر و ون، قان سؤزلریندن دوزَلیب.

ون تورکجـــه آغاج آدیـــدیر و اونا گویـــــــروش (فارسجا زبان گنجشک، بَنِه) ده دئییلیــر.(۱) کئچمیش انسانلار آغاجی بیر سمبول کیمی، یئر اوزونده یارانمیشلارین اوستونو بیلیب و اونا سایغی گؤستریرمیشلر.

"گان" ایسه اسکی تورکجـــه ده؛ "آتا"، "خان"(۲) آنلامینـدادیر (معناسیندادير). بئله‌لیکله "ونگان"؛ "ون آتانین یئری" دئمکـــدیر.

لنگان کندی‌نین آدینا گؤره ایکینجی فیکریمیز بودور کی، اونو ونگان بیلیب، "ونگ" و "آن" بؤلوملرینه بؤلوب آچیقلایاق.

"ونگ"؛ سَـــس، اؤزللیکله "وییلتی" (vıyıltı) سَـــسی، (یئل سَـــسی) و «آن» ایســه "یــورد" و "یئـر" دئمکـــــدیر. هم ده سومئرلرده اولان کیمی "آن" سؤزونون اسطـــوره‌وی آنلامی «تانری»دیر.(۳)

بو باخیمدان لنگان؛ "یئل‌سَس‌لی تانری‌نین یئـری" یادا "وییلتی‌لی سَس یئری" دئمکـــدیر. اونا گؤره کی لنگان دا، ایلیـــن چـــوخ واختـــی یئل اسیــر، بو فیکیر داها دوزگـــون سایـــلا بیلر.

لنگانی، "زنگان" کیمـــــی ده بیلمک اولار. بئلـــــه اولسا کنـــــــدین آدی، آدلیم "زنگ" تایفاسی‌نیــــــن آدینـــــدان توتولوب و "زنگ تایفاسی یاشایان یئر" آنلامینـــــدا اولـــــور.

....

قایناقـــلار؛ ۱ـ فرهنگ آذربایجانی فارسی، بهـــزادی، ص ۱۰۶۱ ۲ـ دکتر صـــدیق؛ یادمانهای ترکی باستان، ص۹ـ۲۳۸ ۳ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان،۴۳و۴۴

۳۷۸ـ لوسگه‌دره (Lüsgədərə)

دولت یازیلارینـــدا لسـکه‌درق کیمی یازیـــلان کندین آدی، "لـوسگه" و "دره" سؤزلریندن دوزَلیب. منجه "لـــــوسگه"، "قاییـــق"، "گمـــی" آنلامینـــدا (معناسیندا) اولان "لوتگه" اولمالیـدیر. و کنــــدین قیراغینـــدا یئرلَشـــن دره، گمی فورموندا اولـدوغو اوچــــون بئله آدلانیب.

باشقا بیر باخیمدا بو آدی؛ «لو»، «سو»، «کو»، «دره» سؤزلرینـــه بؤلوب آچیقلاماق اولار. «لو»؛ «کیشـی» و «دئـــو»(اژدها) آنلامینـــدادیر.(۱) «ســـو» ایسه آنلامی بللیدیر و «کـــو» ایســـه؛ آدلیم (مشهـــور)، تانینمیش، باشچی و... آنلامینـــدادیر.(۲) بئله‌لیکلـــه بو سؤز؛ "تانینمیش و آدلیم کیشی یه عایید اولان سولو دره" آنلامیندا اولور.

کندین آدین هم ده تـــوس، کئـــه، دره بیلیب بئلـــه آچیقـــلاماق اولار. بیزده قوتسال (مقدّس) آنلامینـــدا اولان دوس یا داها دوغروسو توس سؤزو وار.(۳) کئه ایسه؛ شئه، دومان دئمکدیر.(۴) بو باخیمـــــدان لـوسگـــــه‌دره؛ همیشـــه شئه و دومانلی اولان قـــــوتسال دره دئمکـــــدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص۵۱۸   ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص۴۲۹   ۳ـ همان، ص۲۶   ۴ـ همان، ص۵۵۹

۳۷۹ـ لیقینجی (Lıqıncı)

امیـــد نیایش و باشقا تاریـــخ یازارلاری‌نین یازیـــلارینا گؤره؛ "گیل" و "لیق" آلبان تایفالاریندانـــدیرلار.(۱) بئله اولسا بو کنـــــدین آدی، "لیـــق" تایفاسی‌نین آدیندان آلینیب. هم ده قئید ائدک، "لیــــق"؛ "سو ایله تورپاغین قاریشماسیندان دوزَلن نسنـــه"، "پالچیـــق" آنلامیندادیر (معناسیندادیر).

....

قایناقلار؛ ۱ـ آلتایلاردان سهندیمیزه، نیایش، ص۲۲۴

۳۸۰ـ لیملی (Limli)

"لیم" سؤزون آراشدیرماغا، اؤنجه "لیق" سؤزونه باخمالی‌ییق. "لیق"؛ "سو ایله تورپاغین قاریشماسیندان دوزَلن نسنه"، "پالچیق" آنلامینددادیر (معناسینددادیر). "لیق" چوخ دورو اولارسا یا داها دوغروسو "لیغین" سویو چوخ اولارسا اونا "لیم" دئییلیر.

"لیملی" کندی‌نین یئری اورا هله آبادلاشمامیش و اورادا کؤچری ائللر یورد سالمامیش چاغلار "لیم‌لیک" ایمیش و ائل آراسیندا دا ائله او آدلا تانینیب.

۳۸۱ـ ماپری (Mapəri)

موران ماحالینددا یئر سالمیش کیچیک و تکجه ایکی ائولی "ماپری" کندی‌نین آدی ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ "ما" و "پری".

منجه کندین آدیندا اولان "ما" سؤزو دوزگون اولاراق اسکیدن (قدیمدن) تورکجه‌میزده ایشلَنن "مار" سؤزودور.

«مار سومئر افسانه‌لرینده «بؤیوک» آنلامیندا (معناسیندا) ایشلَنیب».(۱)

پری سؤزونون ایسه؛ آشیق عابباس- گولگزپری و آلخان ـ پری ناغیلارینددا گؤزه دَیَن رولو وار.

بوسؤز آرادا اسطوره‌وی قادین تانری‌سی و آرادا دا شئیتان (= شئی آتان عربجه شیطان) کیمی گؤزه چارپیر. پری تورک اساطیرلرینده سو دا اولور و ائله سو پریسی اوندان قالیب.(۲)

بئله‌لیکله ماپری؛ بؤیوک قادین تانری‌سی یئری دئمکدیر. پری سؤزو هم ده، گؤزل، سئچیلمیش و گؤیچک دئمکدیر بئله لیکله ماپری؛ "بویوک گوزل انسان یئری" آنلامیندا اولور.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۲۲۷ ۲ـ همان، ص ۹۰

۳۸۲ـ ماراللی (marallı)

موغاندا بیرـ بیرینه یاخین نئچه کند و قیشلاق آدی ماراللی‌دیر. مارال؛ «بوینوزلاری بوداق کیمی شاخه‌لَنن، گؤوشه‌ین هاچا دیرناقلی حئیوان» آدی و «تشبئه‌لرده «گؤزل» معناسیندا»دیر.(۱) بو یئرلرین یاخینلیغیندا ماراللی داغی وار. بو داغدا کئچمیشده مارالین چوخ اولدوغو اوچون ماراللی داغی آدلانیب و بو کندلرین ده آدلاری بو داغین آدیندن آلینیب. هم ده ماراللی سؤزون، "مار"، "آل"، "لی" بؤلوملرینه بؤلوب آچیقلاماق اولار. مار سؤزو سومئر افسانه‌لرینده «بؤیوک» و «آنا» آنلامیندا ایشلَنیب.(۲) آل سؤزونون ایسه تورک دیلینده چئشیدلی (مختلف) آنلاملاری وار اوجمله‌دن، "گونش"، "قیرمیزی"، "اوجا" و "گوج".(۳) بو سؤز ال (Əl) کیمی ده ایشلنیر. اونو ال کیمی بیلسک اوندا زروان دبی‌نین (آیینی‌نین) بلیرتی‌سی (علامتی) اولور.(۴) «لی» شکیلچی‌سی ایسه، آدلارا آرتیریلان و یئر مناسبتی، کئیفیت، صاحبلیک و کمیت معنالاریندا اولان ایسملر یارادان شکیلچی‌دیر.(۵) بو باخیمدان ماراللی، "زروان دبلری اوچون آنا یورد" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۳ ص ۲۳۲۰ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۲۲۷ و فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۵۲۰ ۳ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۳۸ ۴ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص ۱۴۵ ۵ـ پروفسور زهتابی؛ معاصیر ادبی آذری دیلی، ۷۴

۳۸۳ـ مازان قیشلاغی (Mazan qışlağı)

گئرمی‌نین قوزئینده (شمالیندا) یئرلَشن مازان قیشلاقلاری‌نین آدلاری، دیراغاردالی تایفاسی‌نین آدلیم (مشهور) بَی لریندن اولان، "مازان" بَی ین آدیندان آلینیب.

کلاسرلو کندلری‌نین آدلارین آچیقلایاندا دئدیک کی اونلارین بیر آدیدا، آشاغامازان قیشلاغی، اورتا مازان قیشلاغی و یوخاری مازان قیشلاغی‌دیر.

۳۸٤ـ مایادره‌سی (Mayadərəsi)

ایندی موغاندا "مایا"؛ "دیشی دوه"یه دئییلیر. و مایادره‌سی قیشلاغیندا، دیشی دوه‌نین چوخ اولدوغو اوچون بئله آدلانیب.

۳۸۵ـ مئهره (Mehrə)

"مئهره" کندی‌نین آدینا گؤره ایکی جورا باخماق اولار، بیری‌سی بو کی، اونون آدین "مئه" ایله ایلگی‌ده بیلک. "مئه"؛ «خفیف یئل، یونگول، یومشاق یئل، ساکیت کوتله»(۱) دئمکدیر. ایکینجی بو کی اونون آدین، "مئهر" و "ه" بؤلوملرینه بؤلوب آچیقلایاق؛ "مئهر"؛ "گونش"، "ایشیقلیق، آرینلیق(پاکی) و دؤیوش تانری‌سی"(۲) و "ه" ایسه صفت دوزلدن اک‌دیر.(۳) بئله‌لیکله مئهره؛ دؤیوش تانری‌سی یئری دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۳ ص۲۳۴۶ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۱۵ ۳ـ سیمین‌فر؛ نگاهی نوین به اسامی کهن میانه، ص۴۴

۳۸٦ـ مجیدلی ☜مسجیدلی

۳۸۷ـ مچیدلی ☜مسجیدلی

۳۸۸ـ مردان (Mərdan)

اونگوت ماحالیندا یئر سالان "مردان" کندی‌نین آدی، منجه اؤتَکسل (تاریخی) کیتابلاردا "آمارد"، "مرد" یا "مارد" کیمی یازیلان تایفاسی‌نین آدیندان آلینیب. هم ده قئید ائدیم کی کندین آدین "مر" و "دان"سؤزلرینه بؤلوب آچیقلاماق اولار. مر یا مار سؤزو؛ بؤیوک و آنا آنلامینداديـر (معناسینداديـر).(۱) دان یا تان ایسه؛ دوغو (شرق)، دان ایشیقی(۲) دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۵۲۰ ۲ـ همان، ص۲۰۹

۳۸۹ـ مزره (Məzrə)

موغاندا ایکی کندین آدی «مَزَره»دیر. اونلار دولت یازیلاریندا "مزرعه" کیمی یازیلیرلار.(۱) مزره؛ فارسجا مزرعه و تورکجه اکین یئری دئمکدیر. بو آدی مزاَره (Məzərə) سانیب مز و اره سؤزلرینه بؤلوب آراشدیرماق‌دا اولار. منجه مز دوزگون اولاراق، کاز سؤزونون کیچیلمیشی(مخففی) اولان کز سؤزودور. کاس، قاس و قاز سؤزلریده او سؤزون باشقا یازیلیش فورمودور. کاز یا کز سؤزو آذربایجاندا یاشامیش اسکی تورک تایفالاری‌نین بیریدیر. هم ده بو سؤز، اوجا و اوجالیق دئمکدیر.(۲) بو تایفانین آدی "کیشی" آنلامیندا اولان "ار" سؤزو ایله قاریشیب "مزاره" سؤزونون باشقا بیر فورمون؛ "کازار" یا "کزاره" سؤزون یارادیب. بئله‌لیکله "کزاره"، "کاس تایفاسی‌نین کیشی‌سی" دئمکدیر. مز هم ده؛ بؤیوک آنلامینداادیر.(۳) بونودا آرتیراق کی بیزده بو کندلرین آدینا اوخشار "مرزه" آدلی آدلیم بیر بیتگی آدی دا وار.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پژوهشی در جغرافیای مغان، ابراهیمی، ص۳۰۵ ۲ـ آذربایجان خالقی‌نین سوی کؤکونو دوشونرکن، سیداف، کؤچورن شاوانلی، ص۵۸۳ ۳ـ فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان‌شرقی،ص۵۲۱

۳۹۰ـ مسجیدلی (Məscidli)

موغاندا نئچه کند و قیشلاق آدی، مسجیدلی، مچیدلی یادا مجیدلیدیر. منجه بونلار خامیسلی تایفاسی‌نین "مسجیدلی" بویونون(تیره‌سی‌نین) بورادا یئر سالدیقی یادا مجید آدلی آدامین الی ایله آباد اولدوغو اوچون بئله آدلانیبلار.

۳۹۱ـ مشَدلی (məşədli)

موغانین گئرمی ماحالیندا مشدلی آدلی ایکی کند وار کی، یوخاری مشدلی یا آرمارمشدلی و آشاغا مشدلی آدلاری ایله تانینیرلار. دولت یازیلاریندا مشهدلو کیمی یازیلان و ائل آراسیندا مَشَدلی کیمی تانینان بو کند آدی‌نین کؤکون مشهد سؤزوندن

بیلسک اوندا او عربجه بیر سؤز و آنلامی؛ "شهید اولان یئر"، "اولوم یئری" اولور. بئله اولسا، کئچمیشده بورادا بؤیوک بیر اولای(اتفاق) اوز وئریب و آدلیم بیر انسانین اؤلومونه سبب اولوب.

۳۹۲ـ ممدتاغی کندی (محمدتقی کندی) (MəmədTağı kəndi)

کندین آدی "ممدتاغی"(محمدتقی) آدلی بیر آدامین آدیندان آلینیب. دئمه‌لی بو آددا بیر کیشی بورانین تمل داشین قویوب و اونا گؤره کند آبادلاشاندا، اونون آدی کندین اوسته قالارغی اولوب. قئید ائتمک گرک کی، بیزده "تاق" سؤزوده وار، "تاوان" آنلامیندا.

۳۹۳ـ موخوش (Muxuş)

موران ماحالی‌نین أن اسکی یئرلری‌نین بیری‌سی "موخوش" یا داها دوغروسو "موغوش" کندیدیر. بوکندین آدی نه‌یازیق کی (تأسفله) چوخ کندلریمیزین آدی کیمی دولت یازیلاریندا یالنیش اولاراق "میخوش" کیمی یازیلیر. کندین آدی ایکی بؤلومدن دوزَلیب؛ "موخ" (موغ) و "اوش". "موغ" زرتوشت دینی تبلیغچی‌سی، زرتوشت دینینه باغلی اولان آدام دئمکدیر. "اوش" یا "اوچ" ایسه تورکجه بیر سای آدیدیر. بئله‌لیکله موخوش؛ "اوچ موغ یاشایان یئر" اولور. بونودا قئید ائدک دیوان الغات الترک‌ده، اوچ (uç) آدیندا بیر آغاج آدی وار. «بو آغاج داغین اتگینده بیتیر و تورکلر اوندان قلم، چلیک و ایگ(دوک) دوزلدیرلر».(۱) بئله اولسا موغوش؛ "اوچ آغاجلاری بیتن یئرده یاشایان موغ" دئمکدیر.

هم ده فرهنگ‌سومر کیتابیندا، اوش یا اوچ سؤزو، سومئرلردن قالمیش اسکی سؤزلریمیزدن و اوشماق و اوچماق کیمی بیلینیب و بو قونودا دَیرلی بیلگی وئریلیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ کاشغری، دیوان لغات الترک، دکترصدیق، ص۹۹ ۲ـ خیاوی، فرهنگ سومر، ج۱، ص۴۹

۳۹٤ـ مورادلی (Muradlı)

مورادلی، گئرمی ـ بیله‌سوار یولونون قیراغیندا یئر سالمیش، موغانین آدلیم کندلری‌نین بیریدیر. کندین آدی، شاهسئون تایفالاریندان اولان مورادلی تایفاسی‌نین آدیندان آلینیب.

۳۹۵ـ موُغان (Mooğan)

گئرمی‌نین ۳کیلومتر گونئی باتیسیندا آدلیم بیر کند یئرلشیر کی آدی موغان ماحالی‌نین آدی ایله عئینی‌دیر. کندین آدی ایکی سؤزدن دوزَلیب؛ "موغ" و "آن". هرودوت مادلاردان دانیشارکن آلتی ماد ائلی‌نین آدینی چکیر. بو ائللرین بیری‌سی موغلاردیر. «بو کلمه اسکی دؤورلردن تورک ائللری داخیلینده شامان، روحانی، کاهین، فالچی، دین‌خادیمی، غئیبدن خبروئرن و... معنالاریندا اولموش و زامان کئچدیکجه، زرتوشتوزمون بارینماسی ایله ایلگیلی، دین‌خادیمی، روحانی، زرتوشت دینی‌نین روحانی‌سی معناسیندا ایشلنمیشدیر. نظره گلن بو کلمه لاپ اوللر او کیچیک ائل، اوبا و دسته‌یه دئییلمیشدیرکی، اونون کیشیلری و قادینلاری‌نین چوخو غئیبدن خبر وئرمک، فالچیلیق، کاهینلیک و بو کیمی ایشلرله مشغول اولموشلار و زامان کئچدیکجه بو کلمه ائل و طایفا آدینا چئوریلمیشدیر.»(۱) «دیوان لغات الترک‌ون یازدیغینا ومیرعلی سیدافون آراشدیرمالارینا اساساً قدیم تورک ائللری، اوجمله‌دن هونلاردا "کام = قام" کلمه‌سی شامان، روحانی، آراحکیمی، کاهین، فالچی، طبیب، حکیم، عالیم، فیلسوف و... معنالاریندا ایشلنمیشدیر. یعنی بیر نؤوع احتیراملی و موقدّس سؤز اولموشدور و بونا گؤره ده هونلار داخیلینده "ائش‌ـ کام = آتا ـ کام" شکیل‌لرینده یعنی "آتا ـ شامان"، "آرخاداش شامان" معناسیندا اولموشدور. "ائش" اسکی تورک دیلینده هم ده آرخاداش، یولداش معناسیندا اولموشدور. "آتا ـ کام = آتا ـ قام" کلمه‌سی خالق طرفیندن موقدّس کلمه کیمی، هم ده کیشی آدی اولاراق قوللانمیش و گؤروندویو کیمی، چوخ ایشلنمک نتیجه‌سینده "قام ـ آتا"، "کام ـ آتا" شکلینه ده دوشموشدور.

گومان ائتمک اولارکی، "موغ" کلمه‌سی "کام = قام = قوم" کلمه‌سی‌نین عکسینه تلفظودور. (ماک ـ ماق ـ موق ـ موغ)».(۲) آدین ایکینجی بؤلومونه گؤره دئمک اولار کی، «کئچمیش ایللر بویو «آن» سؤزونون چئشیدلی آنلاملاری اولوب. بونلارین بیری‌سی، یورد و یئردیر. بو سؤزون اسطوره‌وی آنلامی سومئرلرده اولان کیمی «تانری» و «گؤی‌تانری‌سی»دیر.(۳) بئله‌لیکله موُغان؛ "موغلار یئری"، "موغلار تانری‌سی یئری" دئمکدیر.

کندین آدین بعضی لری ماغوان کیمی بیلیرلر. بئله اولسا اونو، "ماغ" و "وان" بؤلوملرینه بؤلوب آراشدیرماق گرکدیر. ماغ یا موغ سؤزونه گؤره اوسته یازدیق. وان ایسه تورک دیلینده گؤل (فارسجا؛استخر،دریاچه) آنلامینداديرر.(۴)سایین بهرام‌اسدی آفتاب‌آذربایجان درگی‌سینده، «جغرافی آدلاریمیزین آچارلاری» آدلی یازیدا یازیر؛ «وان سؤزو اسکی تورکجه‌میزده آوادانلیق و آبادلیق معناسی داشی‌ییر».(۵) بئله‌لیکله ماغوان؛ ماغ یا موغ تایفاسی‌نین آوادانلیغی دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد،ص۵۳۰ ۲ـ همان ۵۳۶ ۲ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۴۳و۴۴ ۴ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۱۵۹ ۵ـ آفتاب آذربایجان، ۴۶ـ۴۵نجی سای، ص۵۴

۳۹۶ـ موللاکندی، موللالار (Mollalar)، (Mollakəndi)

"موللالی"، تالیش میکائیللی تایفاسی‌نین آدلیم بویلاری‌نین بیریدیر و بو تیره‌نین بورادا یاشاماغی اوچون بئله آدلانیبلار.

۳۹۷ـ میرو (Miro)

میرو کندی ایندی کؤچوب داغیلیب خیردالسادا، موغانین اسکی یئرلریندن ساییلیر. اونون آدی‌دا اسکی سؤزلریمیزدندیر. میرو؛ "میر" و "او" سؤزلریندن یارانیب. میر؛ باشچی (رئیس) و سوروملو(مسئول) آنلامیندا(۱) و "او" ایسه؛ "گوجلو"، "زورلو" (۲)

آنلامیندادیر. بئله‌لیکه میرو؛ "زورلو باشچی (رئیس)، گوجلو باشقان" دئمکدیر. اونون یاخینلیغیندا آدلیم پیرزید اوجاغی وار. کئچمیشده اوجاغین "آللاه آللاه" سؤزلری ایله یازیلمیش اوجا مناره‌سی واریمیش. ایندی او اوچسادا یئری آللاه آللاه آدی ایله تانینیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۲۳۵ ۲ـ همان، ص۶۵

۳۹۸ـ میروئردی کندی (MirVerdi Kəndi)

میروئردی کندی موغانین شورگؤل ماحالینـدا یئرلشیر و ایندی بیله‌سوار شهریستانینا باغلیدیر. کندین آدی؛ "میر" و "وئردی" سؤزلریندن دوزَلیب. میرو کندینده دئییلن کیمی، میر؛ باشچی (رئیس) و سوروملو (مسئول) آنلامیندادیر.(۱) وئردی سؤزونونده آنلامی بللیدیر. بئله‌لیکله؛ میروئردی؛ بؤیوک، آدلیم و باشچی آدامین اوز اولوسونا باغیشلادیغی کند آنلامیندا اولور. هم ده میروئردی موغاندا آدام آدی کیمی ایشلَنیر و بو باخیمدان دئمک اولار کی، کندین آدی میروئردی آدلی آدامین آدیندان آلینیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۲۳۵

۳۹۹ـ میلّی سئیدلر (Milli seyidlər)

میلّی سؤزلوکده (لغتنامه ده) «میلّته عایید اولان، میلّته مخصوص اولان» دئمکدیر.(۱) بئله اولسا میلّی سئیدلر؛ میلّت اوچون حؤرمتلی اولان سئیدلرین یاشادیغی یئر آنلامیندا (معناسیندا) اولور. باشقا جور باخساق، میلّی سؤزون ماللی سانیب، وارلی، دولتلی سئیدلر آنلامیندا دئمک اولار. قئید ائدک کی، کؤچری موغان ائللرینده بو آد، تایفا و تیره آدی کیمی ایشلَنیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۳ ص۲۴۵۹

٤۰۰ـ ناغارا (Nağara)

دولت یازیلاریندا نقاره یازیلان و ائل آراسیندا ناغارا دئییلن کندین آدی، سؤزلوکده «هر ایکی اوزونه دری چکیلمیش سیلیندر شکلینده ضربلی موسیقی علامتی»دیر.(۱) هم ده ائل آراسیندا بو کندین آدینا اوخشار کئچمیشدن قالمیش "نایغارا" سؤزو وار. سلیمانلی بوسؤزله باغلی یازیر؛ «نایغارا گولمه‌لی آداملارا دئیَرلر. یعنی نایغارا آدام ـ سؤز چیخارار. سؤزه سؤز قوشار. حاضیر جاوابدیر، گؤزلَنیلمز جوابلار وئرر».(۲)

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۳ ص۲۴۸۳ ۲ـ مولود سلیمانلی؛ سؤز ایچینده سؤز، کؤچورن، ائل اوغلو، ص۵۸

٤۰۱ـ نجف‌قولی قیشلاغی (Nəcəfquli qışlağı)

محمدقلی‌خانین بؤیوک اوغلو نجفقولی‌خان، آتاسیندان سونرا آلارلی تایفاسی‌نین باشچی‌سی اولاراق، اؤزوندن ایگیدلیکلر گؤسترمیش و موغانین تایفا باشچیلاری و بَیلری آراسیندا اؤزونه اؤزل یئر قازانمیشدیر. اونون کمونیستی روس اوردوسو ایله دؤیوشلری، ائلدارلیغی، ایگیدلیگی، قورخمازلیغی و کیشیلیگی هله ده ائل آراسیندا دئییلیرلر. نجفقولی قیشلاغی، آلارلی تایفاسی‌نین بو آدلیم بَیی‌نین آدی ایله باغلیدیر.

٤۰۲ـ نرقیشلاغی (Nərqışlağı)

نرقیشلاغی اینجیرلی‌دن آشاغا، گئرمی- بیله‌سوار یولونون قیراغیندا یئرلشیر. نر سؤزلوکده؛ ائرکک، قهرمان و ارسلان دئمکدیر. بیری ایگید، قورخماز و اورکلی اولاندا، بیزده دئییرلر فلان کس نر کیمیدیر، قورخمایان آدامدیر. نریش، نریمان و... ایگید، جاساراتلی، قورخماز آنلامیندا اولان و موغان و باشقا تورک یوردلاریندا اوغلان اوشاقلارینا قویولان آدلاردان سایبلیر. سایین چایلی اونو "کیشی"(۱) آنلامیندا بیلیر. بئله‌لیکله نرقیشلاغی؛ "ایگید و جاساراتلی کیشی‌یه عایید اولان قیشلاق دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص ۳۷

٤۰۳- نریمان کندی (Nəriman kəndi)

بو کنـــدین آدی نـــریمان آدلی آدامیـــن آدینـــدان آلینســـــادا، اونـــو "نـــر" و "مان" بؤلوملرینه بؤلوب آراشـــــدیرماق اولار. "نـــر" سؤزونه گؤره نـرقیشـــلاغین آراشـــدیراندا یازدیـــــق. مان ایســـه؛ ائو، تایفا و عائیله آنلامینـــدادیر (معناسینـــدادیر).(۱)

بئله‌لیکلــــه نریمان کندی؛ "ایگیـــد و جاساراتلی کیشـی" یاخود "ایگید و جاساراتلی تایفایا عایید اولان کند" دئمکـــــدیر.

....

قایناقلار؛ ۱- چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص۳۲۹ و چایلی - انداچه؛ کوههای آذربایجان، ص۲۵۲

٤۰٤- نزرآلی بولاغی (Nəzəralıbulğı)

دولت یازیلارینـــــدا نظـــرعلـــی بلاغـــی کیمی یازیلان خـــــوروزلو ماحالی‌نین آدلیم کندلری‌نین بیری "نـــــزرآلـــی بولاغـــی"دیـــر. بو آد "آلی‌بابالی" تایفاســـی‌نین آدلیم (مشهور) بویـــلاری‌نین بیری‌سی‌نین آدی‌دیر و بو تیره‌نین بورادا یورد سالدیغی اوچون کندین آدی اونون آدی ایله آدلانیب.

٤۰۵- نسیر کندی (Nəsir kəndi)

نسیـــــر آذربایجانـــدا سومئـــــرلر چاغی بیر داغ آدی ایمیش و «اوتناپیشتم» سومئـــــرلرین پیغمبـــری‌نین گمیســـــی، قاسیـــــرغا یاتاندان سونرا بو داغا سؤیکَنرک دایانیب.(احتیمال وئریلیر اوتناپیشتم سونـــــراکی دینی کتابلاردا اولان حضرت نوح (ع) اولا)(۱) نسیـــــر سؤزو آذربایجانین چوخلو یئر آدلاریندا گؤزه چارپیر. بو آد سونرا بو یئـرلـرده آدام آدی کیمی ایشلَنیبدیر.

....

قایناقلار؛ ۱- آذربایجان توپونیملری‌نین سوی- کؤکو؛ سومئرلرله باغلی یئر آدلاری،وارلیق،۱۵۳ص ۱۰۸-۹٦

٤۰٦- نظرعلی بلاغی ☜ نزرآلی بولاغی

۴۰۷ـ وان (Van)

موران بؤلوگونده (بخشینده) آشاغا و یوخاری وان آدلی ایکی کند وار.

وان سؤزونه گؤره هله‌لیک ایکی فیکیر سؤیله‌نیر؛ بیری بو کی، «وان» تورک دیلینده گؤل (فارسجا؛ استخر، دریاچه) آنلامینداداير (معناسينداداير).(۱)

ایکینجی‌سی ایسه بو کی، «وان» سؤزو اسکی تورکجه‌میزده آوادانلیق و آبادلیق آنلامیندا ایشلَنیب.

بهرام اسدی آفتاب آذربایجان درگی‌سینده (مجله)، «جغرافی آدلاریمیزین آچارلاری» آدلی یازیدا، نئچه بؤلومده «وان» سؤزونه گؤره دانیشمیش و اونون حاققیندا دَیرلی بیلگی‌لر (معلومات) وئرمیشدیر. اونون فیکرینجه «وان سؤزو اسکی تورکجه‌میزده آوادانلیق و آبادلیق معناسی داشی‌ییر».(۲)

....

قایناقلار؛ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۱۵۹ ۲ـ اسدی؛ آفتاب آذربایجان، ۴۶ـ۴۵نجی سای، ص۵۴

٤٠٨ـ وان‌ایستانا (Vanistana)

منجه بو کندین آدینا ایکی جورا باخیب آراشدیرماق اولار. بیری بو کی، اونون آدی؛ "وان‌ایس‌آنا" ایمیش کی گئد ـ گئده ائل آراسیندا، "ایس" ایله "آنا" آراسینا "ت" آرتیریلیب و "وان ایس تانا" دئیمینه چؤنوب.

"وان" سؤزونه گؤره، وان کندین آراشدیراندا یازدیق. «ایـــس» سومئـرلردن قالان سؤزلرین چوخوندا، اوجمله‌دن، "لیل ایس" سؤزونده وار. چایلی جنابلاری بو سؤزو «شناخت هویت زن ایرانی» کتابینا آرخالاناراق؛ سوسؤزلوغون‌سامبولی و تانینمامیش یئرلرین حاکیمی کیمی ایشلنمه‌سین گؤستریب.(۱) "آنا" ایسه آنلامی (معناسی) بللیدیر.

بو آراشـــدیرما دوز اولسا، کنـــدین ســـؤز آچیمی بئلـــه اوـــور؛ «سوســـوزلوق سمبـــولو اولان آنانین یئـــــری» یادا «سوسوزلوق سمبولو اولان آنانین آوادانلیغی». «ایس» ســـــؤزو هم ده؛ ایشیقلیـــق، یاش و ایشیـــق آنلامینـــدادیر.(۲) بئله اولسا ونیستانا؛ "ایشیقلـی آوادانلیـــق" دئمکـــــدیر.

کندین آدینا گؤره ایکینجی فیکریمیز بو کـــی اونون آدی؛ "وان ایستانان" ایمیـش کی، گئـد ـ گئـــده آخیـــرداکی «ن» آددان دوشـــوب و بو آد «وان ایستانا» کیمی بیزه چاتیب. کندین آدین بوجور بیلسک؛ "سولو و ایسلانمیش یئر" یاخود "سوجاقلیـــق دا اولان آوادانلیق" آنلامینـدا اولور.

هم ده آرتیرماق گرکدیر کی بیزیم ونیستانا کندی‌نین آدینا اوخشار؛ "پارلاق دان یئری" (فارسجا؛ سپیده دم نورانی)، "ون آغاجی یئری" و "دان یئری ساری‌دا اولان ون" آنلامینـدا اولان «ونیستان» سؤزو وار.(۳)

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ص۲۰۴ ۲ـ چایلی ـ انداچه؛ کوههای آذربایجان، ص۳۲۴ ۳ـ همان، ص ۳۰۸ و چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، ص ۲۱۰

۴۰۹ـ هاچاکند (Haçakənd)

هاچا؛ «آغاجین بوجاق شکلینده آیریلمیش گؤوده‌سی و یا بوداغی، هابئله هاچالانمانین باشلاندیغی یئر. // عوموميتله هاچا شکلینده اولان»(۱) دئمکدیر. موغاندا هاچایئر و هاچاکند کیمی آدلارا چوخ راست گلیریک. بو آد ایکی داغ یا ایکی تپه‌نین آراسیندا یئرلشمیش یئرلره ویریلیب و سؤزلوکلرده گلن آنلاملا عئینی دیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۳ ص ۲۷۱۰

۴۱۰ـ هادی‌بیلی (Hadibəyli)

بولقارچایی‌نین قیراغیندا یئر سالان آقاحسن‌بَیلی، هادی‌بَیلی، ایباَبیلی، قوزلوقیشلاغی و صمدلی، هله آباد اولمامیش، کئچمیش چاغلاردا، قیشلاق کیمی گوز (پاییز) و قیشدا کؤچری خلیفه‌لی تایفاسی‌نین بینه ائتدیکلری یئرلرمیش. بونلارین یایلاقلاری ایسه تولون کندی یاخینلیغیندان توتموش، قاراقایا یایلاغینا کیمی سالاوات داغلاری بویو اوزانمیش ایمیش. قاجارلار حؤکومته باشلایان چاغلار، اصلی اوتای آذربایجانین پریمبئل کندیندن و اوزوده "سئید" اولان، "آقاحسن"، اونون قارداشی "هادی" و یاخین فامیللریندن اولان "ایبا"، تایفا باشچی‌سی اولاندا، "آقاحسن‌بَیلی"، "هادی‌بیلی" و "ایبابیلی" کندلرین یارادیب آبادلاشدیریبلار، بورالار کنده چئوریلندن سونرا، ائل آراسیندا آدلاری اوسته گلن تایفا باشچی‌سی آدلاری ایله آدلانیب و ائله بو آدلارلا تانینیبلار.

۴۱۱ـ هازارکندی (Hazarkəndi)

دولت یازیلاریندا یالنیش "هزار" کیمی یازیلان، "هازار" سؤزو موغاندا آدام آدی کیمی هله ده وار. منجه "هازارکندی"نین آدی ائله "هازار" آدلی آدامین آدیندان آلینیب. آنجاق یئری گلمیشکن دئمه‌لی‌ییک، "هازار" ایکی بؤلومدن یارانیب؛ "هاز"، "آر". اوخشار سؤز اولان "هاز"، "کاز" و "کاس" سؤزلری آذربایجان دا یاشامیش

اسکی تورک تایفالاری‌نین بیریدیر. بو تایفانین آدی "کیشی" آنلامیندا اولان "ار" سؤزو ایله قاریشیب "هازار" سؤزون یارادیب. بئله‌لیکله "هازار"، "کاس تایفاسی‌نین کیشی‌سی" دئمکدیر. خزر دنیزی، قزوین و... آدلاری بو تایفا آدی ایله باغلیدیر.

۴۱۲ـ هامارکند (Hamarkənd)

موغاندا عئینی آددا ایکی کند وار. بو کندلر کی دولت یازیلاریندا «هموارکندی» کیمی یازیلیرلار، هامار یئرده یوخ، داغ دوشونده یئرلشیر و بونا گؤره ایلک باخیشدا بیزده بئله بیر سورغو یارانیر؛ اونلارجا دوز و هامار یئرده کند اولا ـ اولا، هئچ بیری "هامار" آدین داشیمیر آنجاق بونلار داغدا یئر سالاـ سالا نه اوچون "هامارکند" آدلانیر؟ بو قونودا (موضوعدا) آختاریشاندا بئله بیر جاواب تاپدیق، بونلارین آدی چوخ احتیمال، "هامارکند" یوخ "آوارکند" اولمالیدیر و سونرالار "آوار" سؤزو "هاوار" و "هامار" فورماسینا چؤنوب. بئله‌لیکله دئمه‌لی بو کندلرین آدی آدلیم آوار تایفاسی‌نین آدی ایله باغلیدیر. بو تایفانین آدی "آبار" و "آبیر" کیمیده یازیلیر.

۴۱۳ـ هاماشان (Hamaşan)

بو کندین آدی دولت یازیلاریندا، همشان کیمی یازیلیر، آنجاق دوزو هاماشان یا آماشان دیر. کندین آدین هاماشان بیلسک اونو هاماش و آن سؤزلرینه بؤلوب بئله آچیقلاماق اولار؛ هاماش تورکجه‌ده یولداش و یول یولداشی آنلامیندا دیر (۱) و آن ایسه یئرلره آرتیریلان آرتیریجی‌دیر. بئله‌لیکله هاماشان؛ «یولداشلار یوردو» دئمکدیر.

کندین آدین آماشان یا اَمه‌شان سانیب و بو سؤزو آما یا امه و شان بؤلوملرینه بؤلوب بئله‌ده آچیقلاماق اولار. "ام"، "امه" و "آما" سؤزو، آنا دئمکدیر.(۲) شان ایسه، تانینمیش و آدلیم آنلامینداداير.(۳) بئله‌لیکله آماشان (amaşan)، تانینمیش و آدلیم آنانین یاشادیغی یئـــر دئمکـــــدیر. باشقا بیر باخیمدا کندین آدین امئشان (əmeşan)

بیلیب، اونو، "ام"، "ائش"، "ان" بؤلوملرینه بؤلوب بئله آچیقلاماق اولار؛ "ام" سؤزو، "سئومه‌لی"، "ایستَمه‌لی" آنلامینداادیر. امه‌شانین ایکینجی بؤلومو، «ائش» سؤزودور. «سیداف ون آراشدیرمالارینا اساساً قدیم تورک ائللری، اوجمله‌دن هونلاردا کام = قام کلمه‌سی شامان، روحانی، آراحکیمی، دین‌خادمی، طبیب، حکیم، عالیم، فیلسوف و... معنالاریندا ایشلنمیش و بیر نوع احتیراملی و مقدّس سؤز اولموشدور و بونا گؤره ده هونلار داخیلینده ائش ـ کام = آتا ـ کام شکیللرینده یعنی آتا ـ شامان، آرخاداش شامان معناسیندا اولموشدور. ائش اسکی تورک دیلینده هم ده آرخاداش، یولداش معناسیندا اولموشدور.(۴) سؤزون اوچونجو بؤلومونه گؤره دئملی اولار کی، «کئچمیش ایللر بویو «آن» سؤزونون چئشیدلی آنلاملاری اولوب. بونلارین بیری‌سی، یورد و یئردیر. «آن» سؤزو تورک دیلی قانون آهنگینه گؤره «ان» کیمیده اولا بیلر.(۵) بو باخیمدان، امئشان؛ "سئومه‌لی و ایستمه‌لی آتانین یوردو" دئمکدیر. بو کندین آدی، موغاندا اؤتکلرده آدی چکیلمیش فارسجا "همشهره" و بیزده "آماشارا" آدین خاطیرلادیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ فرهنگ نام‌های ترکی؛ غفاری، ص۱۳۱ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی ص۸۴ ۳ـ همان، ص۷۲ ۴ـ پروفسور زهتابی؛ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، بیرینجی جیلد، ائوره ۵۳۶ ۵ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۴۳و۴۴

٤١٤ـ هاوارکندی (Havarkəndi)

موغاندا هاوار آدلی هم کند و هم ده قیشلاق آدی وار. اوسته هامارکند آدین آراشدیراندا آوار تایفاسینا گؤره یازدیق. منجه هاوار سؤزو اصلینده آوار اولمالیدیر. هم ده موغاندا هاوار آدی، کیشی آدی کیمی چوخ ایشلَنیب. کند هاوار آدلی بیر آدلیم کیشی‌نین الی‌ایله آبادلاشدیغی اوچون اونون آدی کندین اوسته قالارغی اولوب.

٤١٥ـ هاواس (Havas)

موغاندا "آس" تایفاسی ایله باغلی اولان یئرلرین بیری‌ده "هاواس" یا داها دوغروسو "آواس" کندیدیر. بو کندین آدی ایکی بؤلومدن یارانیب؛ "هاو (آو)" و "آس". هاو یاخود آو سؤزو تورکجه "گوجلو"، "زورلو" آنلامیندادیر. کندین آدی‌نین ایکینجی بؤلومو «آز» یا «آس» سؤزودور. «اس» آسیانین اسکی تایفالاریندان‌دیر و چوخلاری بو قطعه‌نین آدین ائله بو تایفا ایله باغلی بیلیرلر. چایلی‌نین اومای کتابیندا آزلارلا باغلی بئله یازیلیب؛ «آز» قبیله بیرلشمه‌سی، خالق آدینا «گول‌تکین»، «تونیوقوق» آبیده‌لرینده راست گلیریک. «گول‌تکین» آبیده‌سی‌نین ۲۴ـ۲۳ـ جو خطینده، «آز»لارین آدی ایله باغلی چؤل یاد ائدیلیر: «آز چؤللرینده آزار (کیشی) تاپدیم. بیل منیم یئریم آزدیر». گؤروندویو کیمی بو آبیده ده بیرینجی «آز»، یئر آدی، ایکینجی «آز» ایسه، انسان، قبیله آدی کیمی ایشلنمیشدیر.(۱) اسماعیل هادی جنابلاری دا «فرهنگ ترکی نوین» کتابیندا آزلاری بیر تورک تایفاسی آدی بیلیب، یازیر: بونلارین آدی بیرینجی دؤنه گول‌تکین داش یازیلاریندا گؤرونور. «گؤرکملی تدقیقاتچی میر علی سیداف ایناملی‌دیر کی، آذربایجان سؤزو آذ یا آز + ار + بای + گان یا قان سؤزلریندن یارانیب او آذ یا خود آز سؤزونون آنلامین بئله بیلیر: آذ لغت‌ده اوغور و خئیر نیت معناسیندادیر و بیر تورک دیللی تایفانین آدیدیر و بارتولد آذ یا آزلارین تورکئش تایفالاری‌نین ایتیفاقینا باغلی‌لیقلارینی اولاسی گؤرور».(۲) بئله‌لیکله "آواس"، "گوجلو آس آدامی‌نین یاشاییش یئری" دئمکدیر. کندین آدینداکی "هاو" یا "آو" سؤزون ایندی ایشلتدیگیمیز "ائو" سؤزو کیمی ده سایماق اولار. بئله توتساق "هاواس"، "آسین ائوی، یوردی" دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ چایلی؛ اومای، ص ۱۲۰ ۲ـ کلوسون؛ فرهنگ ریشه شناسی ترکی پیش از سده سیزدهم، ماده AZ ص ۶۷ـ۲۶۶

٤١٦ـ هئـــزان (Hezan)

هئـــــزان یا هیـــــزان کندی‌نین آدین، دؤرد باخیمـــــــدان آراشـــــدیرماق اولار؛

۱ـ"هئزان" «دامین تاوانیندا (سقف) ایشلَنن آغاج» دئمکـــدیر.(۱) ۲ـ"هئـــزان" دوزگون اولاراق "اوزان" اولمالیـــدیر. «اوزلار اوغوزلارین بیر قیسمی‌نین آدیدیر. بو سـؤزون آنلامــی (معناسـی)، یاخشـی، باجاران و اوستا دیر».(۲) ۳ـ"هیـزان"، ایکـی سؤزدن دوزَلیب؛ "هیـــز" و "ان". آدین بیرینجی بؤلومـو؛ زیـرک، باجاریقلـی، اَللی آیاقلی، چئـویک و بونلار کیمی آنلامی اولان، هیـــز سؤزو دیر. ایکینجی بؤلومه گـؤره ده دئمـــه‌لی «کئچمیش ایللر بویو «آن» سؤزونون چئشیدلی (مختلف) آنلامـــلاری اولوب. بونلارین بیری‌سی، یورد و یئـر دیر. «آن» سـؤزو تورک دیلی قانون آهنگینه گؤره «ان» کیمیـــده اولابیلر.(۳) بو باخیمـــدان هیـــــزان؛ باجاریقلی کیشی‌لر یوردو دئمکـــدیر. ۴ـ هئزان دوزگون اولاراق هازان یاخود آزان اولمالیدیر. هاز یا آز آذربایجانـدا یاشایان بیر تایفا آدی‌دیر کی، بیز، آراز، آزادآواد، آزادلی و... یئـر آدلاریندا اونا گؤره آچیقـــلامالار وئرمیشیک. آن سؤزونه گؤره ده اوسته یازدیق. بئله‌لیکله هئـــــزان یا داها دوغروسو هازان؛ آز تایفاسی یاشایان یئـر دئمکدیر.

....

قایناقلار؛ ۱ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، هادی،۷۸۹ ۲ـ فرهنگ واژگان ترکی در زبان و ادبیات فارسی، ارشادی فرد، ۴۱ ۳ـ چایلی؛ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، ۴۳و۴۴

٤١٧ـ هئیبت کندی (Heybət kəndi)

موغاندا هئیبت آدلی ایکی کند و بیر قیشـــلاق وار. هئیبت سـؤزلوکده (لغتنامه ده)؛ قورخو و عئینی زامانــــــدا حـؤرمت (احتـرام) حیسی اویاندیران حال، گـؤرکم (۱) دئمکــــــدیر. آنجاق موغاندا بــو، بیر کیشی آدی کیمی ایشلنیـر و منجه کنـدین آدی، هئیبت آدلی بیـر آدامیــن آدینـــدان آلینیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج۳، ص۲۷۲۲

٤١٨ـ هدیلی (Hədili)

موغاندا هدیلی آدلی همی کند و همی ده قیشلاق وار. هدیلی اجیرلی تایفاسی‌نین بویلاری‌نین(تیره‌لری‌نین) بیریدیر. آنجاق سلیمانلی‌نین یازیلاینا اساساً، بو آدی بئله ده آچیقلاماق اولار؛ هادولوـ قیندولو(qindolu ـhadolu) یئیلن کؤک بیتکی‌لریندندیر. یاییلاق اکینلرینده اولاردی. کؤکو کسیلمک اوزره‌دیر. اونا بئله بیر دئییم ده وار؛ قیندول ـ هادول کیمی بالاجا، شیرین آدام ایدی.(۱) کندین آدین هادیلی ده سانماق اولار.

....

قایناقلار؛ ۱ـ مولود سلیمانلی؛ سؤز ایچینده سؤز، کؤچورن، ائل اوغلو،ص۳۶

٤١٩ـ هموارکندی ☜ هامارکندی

٤٢٠ـ همـه‌شان ☜ هاماشـان

٤٢١ـ هیلان (Hılan) یا هولان (Holan)

اونگـوتده یئرلَشن هیلان یا هـولان کندی‌نین آدین نئچـــه باخیمدان آچیقلاماق اولار. ۱ـ بو آد، هولا سؤزوندندیر. هولا؛ اوستون موجود آنلامینداادیر.(۱) ۲ـ کندین دوزگون آدی اولان دیر. اولان؛ «چار اوردوسوندا و بعضاً خاریجی اوردولاردا یونگول سوواری عسگری یا زابیتی» آنلامیندا اولور.(۲) ۳ـ بیزده، "اوجا داغلار یوردو" آنلامیندا اولان "دولان" سؤزو وار.(۳) ۴ـ بیزده، "هول" آدیندا بیر جورا اؤردک وار.(۴) ۵ـ بیزده تول سؤزو وار. تول، توله‌میش و توکونو تؤکموش قوشا دئییلیر. (۵) ۶ـ بیـــزده، بیـر ایللیک آتیـن بالاسینا، قــــولان دئییلیـر. (۶) ۷ـ بیزده ، هولان یا هیلان؛ تَپر، دئمکدیر. ۸ـ هول یا هیل، آرمود نوع لریندن بیریدیر.(۷)

....

قایناقلار؛ ۱ـ امپراتوری صحرانوردان، گروسه، ۵۷۵ ۲ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی،ج۳ ص۲۶۰۴
۳ـ فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجانشرقی،۱۰۰ ۴ـ همان،۱۰۴ ۵ـ همان،۱۳۲ ۶ـ همان،۲۷۵ ۷ـ چایلار،۳۱۸

۴۲۲ـ یام‌بولاغی (Yambulaği)

یام؛ "چاپار آت" آنلامینداادیر.(۱) اسکی‌ده "سؤز" یاخود "پای" و "آماناتی" بیر شهـــردن او بیری شهره چاتدیرماق آغیر بیر ایش ساییلیردی.

بونون قاباغین آلماغا و یورقـــون آتـــلاری دَییشمَگـــه، شهـــرلر آراسیندا چاپارخانا آدلی یئـرلر یارانیـــردی. بو یئرلر "یام" آدلانیـــــردی و فارسجا "پیام" سؤزوده ائله بو سؤزدن توتولوب.

بئله‌لیکلـــه "یام‌بـــولاغی"، "چاپارخانا بـــولاغی" دئمکـــدیر. کنـــدین آدین یان‌بولاغـــی کیمی بیلنلر ده وار. یان ســؤزو؛ قیـــراق، ایشیـــق آنلاملاریندادیر (معناسینـــدادیر).(۲) بـــو آد دوز اولسا، یان‌بـــولاغ؛ "کنـــدین یانینـــدا، قیراغینـــدا اولان بولاغ" یادا "ایشیـــق بولاق" آنلامینـــدا اولور. آنجاق بونودا دئمک گرکدیر کی اسکی (قـــدیم) تورکجه ده، یان؛ "آت" آنلامینـدا دا ایشلنیب.

....

قایناقلار؛ ۱ـ نوید آذربایجان ش ۴۱۰ ۲ـ چایلی، فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی،۱۹۴

۴۲۳ـ یئددی‌دره (Yeddidərə)

یئـــددی سؤزو تورکجه‌میـــزده اؤزل (مخصـوص) سایـــلارین (عددلردن) بیریدیر. بو سای سؤزلریمیـــزده چوخلـوق علامتـی کیمی ایشه آپاریلیر. یئـددی آرخا، یئـددی دره‌دن سو گتیـــرمك (چاشدیرماق، بیر شئیی داها درین، اوزاق و قارانلیقـــلاشـدیرماق)، یئـــددی قاپی قونشو (اوزاق قونشو)، گـؤیـــون یئـــددی قاتی (چوخ یوکسك، هوندور) و بونـــلارکیمی سؤزلرده ایشلنن یئددی سؤزونون آنلامی (معناسی) یوخاریدا دئدیگیمیز کیمیـــدیر. موران ماحالیندا یئرلشن یئددی‌دره کندی‌نین آدی‌دا گومان، اورادا دره‌نین چـــوخ اولماسینا گؤره قویولوب. دره سؤزونه گؤره ساری‌دره کنـــدینه گؤره دانیشاندا یازمیشیـــق.

٤۲٤- یئددی‌قارداش (Yeddiqardaş)

یئددی سؤزونه گؤره یئـــددی‌دره آدیندا یازدیق. یئـــددی قارداش کندی‌نین داش قویانلاری، ائله یئددی قارداش اولدوقـــــلاری اوچون بو آدلا آدلانیب. کندین باشقا آدی، آشاغا قاتیریوراندیر.

٤۲٥- یئل دییرمانی (Yeldəyirmanı)

کئچمیش چاغلار و "اوت‌دییرمانی" چیخمامیش، (گازول و برق ایله ایشله‌ین دییرمانا اوت‌دییرمانی دئییرلر) بؤلگه ده ایکی جورا دییرمان واریمیش؛ "یئل دییرمانی" و "سو دییرمانی". سو دییرمانی چای قیراقلاریندا اولان کندلرده اولارمیش و سو ایله ایشلرمیش، یئل دییرمانی ایسه یئل گوجو ایله ایشلرمیش. موران بؤلوگونده یئر سالان و باشقا آدی "تکله" اولان بو کندده، ایلین چوخ چاغلاری یئل اسدیگی اوچون بورادا یئل گوجو ایله ایشله‌ین بیر دییرمان سالینمیش و اونا گؤره ائل آراسیندا بورا بو آدلا تانینیبدیر.

٤۲٦- یئل سویو (Yelsuyu)

آذربایجاندا چوخلو بولاقلارین سویو شاختالی (معدنی) و اؤزل سودور. بو بولاقلار، یا سولارین بویاسی آدی ایله یادا هر هانسی بیر دردین داواسی اولدوغو اوچون آدلانیر. بئله بولاغلاردان؛ قوتور سویو (قوتور دردی‌نین داواسی) و... آد چکمک اولار. بو سولاردان بیری ده «یئل» دردینه داوا ائله‌ین «یئل سویو»دور و اونگوت ماحالیندا یئرلشن بو کندین آدی او سو ایله باغلیدیر.

آلتینجی بؤلوم

آرتیـــــــــــرمـالار

آلتینجی بؤلوم ـ آرتیرمالار

آرتیرمالار بؤلوموندە، موغان کندلری حاقّیندا درگی‌لردە یازیلمیش بیر نئچە یازی و اونون آردینجا نئچە شهر و کندلرین محلّە و کووشن آدلاری ایلە تانیش اولاجاییق.

۱ـ موغان کندلرینە گؤرە درگی‌لردە یازیلمیش یازیلار؛ بو گونە کیمی موغان کندلری حاقّیندا، درگی‌لردە نئچە یازی یازیلیب کی بیز اوستە، اونلاردان فایدالانمیشیق. اؤرنک اولاراق وارلیق درگی‌سی‌نین ۱۳۴ـ۱۳۵ـ جی ساییندا، سیدمحمد ابراهیمی‌نین قلمی ایلە یازیلمیش «موغان کندلری‌نین آدلارینا بیر باخیش (۱)» آدلی یازینی، بورادا گتیریریک؛

موغان آذربایجانین گؤزل و گؤرمەلی بؤلگەلری‌نین بیری‌دیر کی، شیمال، شرق و غرب طرفدن آرازچایی، بولغارچایی و قاراسو، جنوب طرفدن ایسە ساوالات داغلاری ایلە احاطە اولونور.

موغان آذربایجانین تاریخی یئرلریندن بیری‌دیر کی، ایرانلا روس دؤیوشلریندن سؤنرا ایکی بؤلومە پارچالانمیش‌دیر. بورانین اوچدە ایکی حیصەسی آذربایجان جومهوریتیندە (قوزئی‌آذربایجاندا)، اوچدە بیری ایسە بیزیم آذربایجان (گونئی‌آذربایجان) دا یئرلشیر.

بیزیم موغاندا اوچ شهریستان (بیلەسوار، پارساآباد و گئرمی) آلتی‌شهر، **۱۰۴۲**کند (بیلەسوار دا **۳۵۷**کند، پارساآباد دا **۳۳۳**کند، و گئرمی دە **۳۵۲**کند) یئر آلیر.

بو بؤلگە دە تاریخی کؤکو اولان بیر چوخ یئرلر و کندلر موجوددور کی، هر بیری قدیمی بیر ائلە، تایفایا و خالقا باغلی‌دیر. آنجاق بیر چوخونون دا آدی قوش، آغاج، داش، تپە، درە، دمیر، بولاق و بونلار کیمی قاورامالارلا علاقەداردیر. بو یازیدا

چالیشمیشیق کی بو کندلری و یئرلری چئشیدلی بؤلوملره بؤلوب اوخوجولارا تانیتدیراق.

۱)قوش آدی ایله باغلی اولان کندلر و یئرلر

آنقوتلار: گئرمی‌نین اوجارلی ماحالیندا (مرکزی بؤلگه سینده) یئرلشیر و «آنقوت» قوشو ایله باغلیدیر.

آنقورد: گئرمی‌نین اوجارلی ماحالیندا، بوآد هم آنقوت قوشو ایله، هم ده قورد آدی ایله باغلی اولابیلر

اونگوت: اونقوت: گئرمی‌نین بؤلگه لریندن بیری ،احتیمالا آنقوت قوشو ایله باغلیدیر.

تؤلو: تؤلن ، تولان: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا، تؤلو قوشو ایله باغلی.

تؤلون :گئرمی‌نین اوجارلی ماحالیندا، احتیمالا تؤلو قوشو ایله باغلی.

تؤلئییر:گئرمی‌نین اوجارلی ماحالیندا، احتیمالا تؤلو قوشو ایله باغلی.

تؤووز دره سی: طاووس دره سی ، گئرمی‌نین برزند ماحالیندا

خوروزلو داغلاری: موغاندا بیر سیرا داغ آدلاری، چول خوروزو قوشو بؤلگه ده چوخ اولدوغونا گؤره، اسکی چاغلاردان بو قوشون آدی ایله باغلیدیر. آنجاق قدیملره نیسبتا بو قوشون سایی خئیلی آزالمیشدیر.

گؤیرچین قیشلاغی: بیله‌سوارین قیشلاق‌دشت ماحالیندا، بو بؤلگه‌ده ۳قیشلاغین آدی گؤیرچین ایله باغلیدیر.

گیلارلو، گیلارلی: گئرمی‌نین اوجارلی ماحالیندا، گیلار قوشو ایله باغلی.

لاچین دره سی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

بونلاردان باشقا دا موغاندا چوخلو کندلر وار کی، اونلارین کووشنلرینین آدی مختلف قوش آدلاریندان آلیمیشدیر، او جمله دن گئرمی نین گونئی ـ دوغوسوندا آلایلا ایله بی‌اره کندلری‌نین آراسیندا «قاراقوش» دئییلن کیچیک بیر قایا واردیر. گئرمی‌نین قوزلو کندینده ده بؤیوک گونئی آدلی کووشندن شوله لر دره سینه ساری

اوجا بیر قایا وار کی، «قاراقوش اوتوران» آدینی داشی‌ییر. گئرمی‌نین گون چیخان طرفینده یئرلشن قنبرلو کندیله زینگیر آراسیندا دا «قره قوش» آدلانان بیر سال قایا واردیر. بونلاردان باشقا دا بیر نئچه کنددن آد چکمک اولار کی، قوش و قوشچولوقلا ایلگیلری واردیر، او جمله‌دن:

افچه: گئرمی‌نین موران ماحالیندا، «اووچو» سؤزو ایله باغلی، هابئله ائو، اَو سؤزویله باغلی اولا بیلر.

افچی: پارساآبادین آسلان دوز ماحالیندا، «اووچو» سؤزو ایله باغلی.

اوسوران: گئرمی‌نین موران ماحالیندا،«اووچو یوران» سؤزو ایله ایلگیلی اولا بیلر.

تولاچی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا، تولا قوشونون اووو ایله معیشت کئچیرن کند آنلامیندا.

۲)حئیوان آدلاری ایله باغلی اولان کند آدلاری

ایلخی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا. ایلخی: مال ـ داوار سوروسو، خوصوصیله آت سوروسو

ائرکک قویون: بیله‌سووارین قیشلاق‌دشت ماحالیندا، سرحده یاخین بیر یئرده یئرلشن کووشن آدی.

پلیلی،پلنگلی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا هابئله پارساآبادین آسلاندوز ماحالیندا

تکه‌چی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا هابئله پارساآبادین اورتا بؤلگه سینده. «تکه»: کئچی نین ائرکی.

تکه کندی: بیله سووارین قیشلاق‌دشت ماحالیندا.

تولاچی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا. تولا قوشونو اوولاماغا یارانان بیر جور ایت.

دوه چی: پارساآبادین آسلاندوز ماحالیندا.

دوه دره سی: پارساآبادین آسلاندوز ماحالیندا.

قاتیر یوران: گئرمی‌نین اؤجارلی ماحالیندا ایکی قیشلاغین آدی.

قاراقوچ: گئرمی‌نین اؤجارلی ماحالیندا. قوچ: قویونون ائرکگی، تورکلرده قودرت علامتی، قاراآغاج سؤزونون دییشیک ایفاده‌سی ده اولا بیلر.

قاریشقاتپه: پارساآبادین آسلاندوز ماحالیندا ایکی کندین آدی.

قوچ قیشلاغی: بیله‌سووارین مرکزی بؤلگه‌سینده، هابئله گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

قوردلو قیشلاغی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

قوردلار: موغانین شاه‌سئون تایفالارینین بیرینین آدی.

کئچی قیشلاغی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا ایکی قیشلاغین آدی.

کوراماللی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا، کوره‌مار (بیر قیسم ایلان) سؤزونون دییشیک ایفاده‌سی اولابیلر.

ماراللی کندی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا. موغان قدیمدن مارالین یاشادیغی یئر اولوب. «موغان‌مارالی» آدلی بیر نوع مارال بو یئرین آدی ایله باغلیدیر. «موغانا مارال یاراشار» آتالار سؤزو قدیمدن ایشلکدیر.

ماراللی داغی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا اوجا و آدلیم بیر داغ.

۳) آغاج ایله باغلی اولان کند و یئر آدلاری

آغ قاباق، آغ قاواق، آغ قوواق: پارساآبادین آسلان‌دوز ماحالیندا اوچ کندین آدی، قوواق: قلمه آغاجی.

انجیرلو، انجیرلی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا،هابئله بیله سووارین مرکزی بؤلگه سینده.

اینجیرلی قیشلاغی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

اوچ آغاج: گئرمی‌نین موران ماحالیندا.

ایگده لو، ایگده لی: بیله‌سووارین خوروزلو ماحالیندا.

چینار: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا. موغانین مختلف ماحاللاریندا چینار آغاجی آدی ایله باغلی کند آدلارینا راست گلمک اولار. آنجاق غربی اونگوت قصبه سینده

اولان چینار کندی بورادا یئرلشن قدیم چینار آغاجی نین آدی ایله آدلانیر کی، کند آراسیندا و بوتون اونگوت ماحالیندا موقدس بیر آغاج تانینیر. آزی ۷۰۰ ایل یاشی اولان بو آغاج بؤیوک حـــــورمته مالیکـــدیر. هئچ کیمســـــه اونون بوداقلارینی قیرماغا، حتی یئـــره دوشـــن قـــوروموش خوللارینـــــی و سارالمیـــــش یارپاقلارینـــــی گوتوروب ایستیفاده ائلـــــه مگه جـــورات ائتمیر.

چینار: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا، شرقی اونگوت قصبه سینده.

چینار: بیله‌سووارین قیشلاق‌دشت بؤلگه‌سینده اوچ کندین آدی.

سروآغاجی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

قاراآغاج: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا اوچ کندین آدی.

بونلاردان سونرا موغانین مختلف کندلرینده اونلارجا کووشن آدیندا دا مختلف آغاجلارین آدی وار. او جمله دن گئرمی نین قوزلو کندینده اینجیرلی دره یاخود همان کندین شوله لر دره سی نین سول کوندونده گیرده کانلی دره یا همین دره ده یئرلشن موولوغ (اوزوموک) و...

٤) بولاق سؤزو ایله باغلی اولان کند آدلاری

اؤچ بولاق: گئرمی‌نین اونگوت ماحالی و بیله‌سووارین قیشلاق‌دشت بؤلگه سینده.

اوچ بولاق قیشلاغی: بیله سووارین قیشلاق‌دشت ماحالیندا.

تک بولاق: گئرمی‌نین برزند و اونگوت ماحالیندا.

داش بولاق: گئرمی‌نین برزند محالیندا.

داش بولاق قیشلاغی: بیله سووارین خؤروزلو ماحالیندا.

سرباز بولاغی: گئرمی‌نین اؤجارلی ماحالیندا.

قارا بولاق : گئرمی‌نین اؤجارلی ماحالیندا.

قیزیل بولاق: گئرمی‌نین اونگوت محالیندا.

گلین بولاغی: بیله سووارین خؤروزلوماحالیندا، هابئله گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

نظر علی بولاغی: بیله سووارین قیشلاق‌دشت ماحالیندا.

خان بولاغی: گئرمی‌نین موران ماحالیندا.

داش بولاق: گئرمی‌نین اوجارلی ماحالیندا.

ساری بولاق: بیله سووارین قیشلاق‌دشت ماحالیندا.

شور بولاق: گئرمی‌نین اوجارلی ماحالیندا.

قوتوربولاغی: بیله‌سووارین خوروزلو ماحالیندا، قوتور خسته لیگینه درمان ساییلایان بولاق آنلامیندا.

یام بولاغی: بیله سووارین قیشلاق‌دشت ماحالیندا، یام: چاپار ، قاصید.

۵) داغ، داش و قایا سؤزو ایله باغلی اولان کند آدلاری

آغ داش: بیله‌سووارین قیشلاق‌دشت ماحالیندا ۱۲کند، هابئله گئرمی‌نین برزند ماحالیندا ایکی کند.

اورتاداغ: بیله سووارین قیشلاق‌دشت ماحالیندا اوچ قیشلاغین آدی.

بال داغی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

چاریق داش: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

داش بولاق: گئرمی‌نین اوجارلی و برزندماحالی وبیله‌سووارین قیشلاقدشت ماحالیندا.

داش زئیوه: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

داش قاپی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

دلیک داش: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

دلیک یارغان: پارساآبادین آسلاندوز ماحالیندا، هابئله گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

قاراداغلی: پارساآبادین مــرکزی بؤلگه سینده.

قوش داشی: بیله سووارین مرکزی بؤلگه سینده.

بئل داشی: گئـــــرمی‌نین اوجارلی ماحالیندا.

تمورتاش: گئــرمی‌نین مـــــوران ماحالیندا.

داش دیبی: گئـرمی‌نین اوجارلی ماحالیندا.

داغ کند: گئـرمی‌نین اونگـــوت ماحالیندا.

دیک داش: گئـرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

قاراقایا قیشلاغی:گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا. بونلاردان باشقادا موغان کندلری کووشنلرینده و اوجالیقلاریندا داغ ـ داش و قایا سؤزلریله باغلی چوخلو یئر آدلارینا راست گلمک اولار.

٦) رنگلر ایله باغلی اولان یئر آدلاری

آغ داش: بیلـــــه‌سوارین قیشــــلاق‌دشت بؤلگه‌سینده ۱۲قیشلاق، هابئلـــــه گئـــــرمی‌نین بـــــرزند ماحالینـــــــــدا ۲کند.

آغ کوهول: پارساآبادین آسلان دوز ماحالیندا.

بوزجه (بوزجا): پارساآبادین آسلان دوز ماحالیندا بئش قیشلاغین آدی.

ساری دره: گئرمی‌نین اؤجارلی ماحالی.

ساریلار: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

قارا آغاج: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا ایکی کند.

قارا تپه قیشلاغی: پارساآبادین مرکزی بؤلگه سینده ایکی قیشلاغین آدی.

قاراداغلی: پارساآبادین مرکزی بؤلگه سینده.

قاراساققال: بیله سووارین قیشلاق‌دشت بؤلگه سینده ایکی کند.

قارا قایا قیشلاغی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

قیزیل بولاق: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

گؤی تپه: بیله سووارین مرکزی بؤلگه سینده.

آغ تپه: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا.

آلاپاپاق قیشلاغی :پارساآبادین آسلان دوز ماحالی.

ساری قیشـــلاغی: پارساآبادین آسلان دوز ماحالی.

ساری نسیــرلی: گئـــــرمی‌نین اوجارلی ماحالی.

قارا بولاق: گئـــــــــرمی‌نین اوجارلی ماحالی.

قارا تیکانلی: پارساآبادین آسلاندوز ماحالیندا اوچ کندین آدی.

قارا دره قیشلاغی: بیله سووارین قیشلاق‌دشت بؤلگه سینده ۱۷ قیشلاق.

قارا قاسیملی: بیله ســوووارین مرکزی بؤلگه سی.

قره‌جه‌لو قیشلاغی(قاراجالی): بیله‌سـوارین قیشلاق‌دشت بؤلگه سینده اوچ قیشلاق.

قیزیل گؤنئی: گئرمی‌نین اوجارلی ماحالی، قیرمیزی رنگده اولان گؤنئی آنلامیندا.

۷) تپه سؤزو ایله باغلی اؤلان کند آدلاری

آغ تپه: گئـــــــرمی‌نین اونگوت ماحالی.

تپه باشی: گئــــــــرمی‌نین مؤران ماحالی.

شاه تپه سی: گئــــرمی‌نین اوجارلی ماحالی.

گوی تپه: بیله سووارین مرکزی بؤلگه سی.

اوزون تپه: پارساآبادین مرکزی بؤلگه سینده ایکی کنین آدی.

تپه کندی: گئـــــرمی‌نین اوجارلی ماحالی.

کول تپه: پارساآبادین آسلان دوز ماحالیندا.

۸) دره سؤزو ایله باغلی اؤلان کند آدلاری

آدام دره سی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا ایکی کند.

اوچ دره: گئرمی‌نین اونگـــوت ماحالینــــــدا ایکی کنـــد، هابئله بیله‌سووارین مـــرکزی بــــؤلگه‌سینده ایکـــــــی قیشـــلاق.

ایــری دره: پارساآبادیـن مــــــرکزی بؤلگه سی.

تـــووز دره سی: گئـــرمی‌نین بــــــرزند ماحالی.

ال له دره: گئرمی شهری نین محله لری نین بیری.

پییه دره: گئـــرمی‌نین مـــــوران ماحالی.

خان علی دره سی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالی.

دمیرچی دره سی: گئـرمی‌نین اونگوت ماحالی.

لوسگه دره: گئــــــرمی‌نین اوجارلـی ماحالی.

شوردره: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا ایکی کند، هابئله اوجارلی ماحالیندا قیشلاق.

مایادره‌سی: پارساآبادین مرکزی بؤلگه‌سی. مایا: دیشی، خوصوصیله دوه‌نین دیشیسی.

۹) قویو سؤزو ایله باغلی اولان کند آدلاری

اوچ قویو: بیله سووارین قیشلاق‌دشت بؤلگه سینده.

پولادلو قویوسو: بیلـــه‌سوارین مرکزی بؤلگه سی.

چوخلو قویو: پارساآبادین آسلان دوز ماحالیندا سککیز قیشلاغین آدی.

ساری قویو: پارساآبادین آسلان دوز ماحالیندا دؤرد قیشلاغین آدی.

ساری قویو سیدلر:بیله سووارین قیشلاق‌دشت بؤلگه سینده آلتی قیشلاغین آدی.

شور قویو: پارساآبادین آسلان دوز ماحالی.

تک قویو: پارساآبادین آسلاندوز ماحالیندا.

۱۰) چای سؤزو ایله باغلی اولان کند و یئر آدلاری

چای پارا: گئرمی‌نین اوجارلی ماحالی. گئرمی چایی نین قیراغیندا یئرلشن کندلره چای پارا دئییرلر.

چای زئیوه: گئرمی‌نین اونگوت ماحالی. بو ماحالدا ایکی زئیوه کندی وارکی، بیری چای سؤزو، او بیری ایسه داش ســـؤزو ایله تانینیر.

چای قیشلاغی: بیله سووارین مرکزی بؤلگه سی.

چای گئرمی: موغانین گونئیینــده گئــرمی آدی قدیمـــدن ایکــی یئـــری تمثیل ائدیرمیش. بونا گــؤره اونگـــوت ماحالینداکی گئـــرمی «چای گئرمی»، ایندیکی گئـــرمی ایســه «داغ گئـــرمی» ســؤزو ایله تانینیـــر.

قـــوروچای: پارساآبادیـــــن آســـلان دوز ماحالـــی.

موران (چای): گئرمی بؤلگه لرینین بیری. دئملی، موران سؤزو چای آنلامیندادیر. موغولجادا مورن: دنیز، چای، روسجا مور: دنیز، باشقا اوروپا دیللرینده مئر: دنیز

۱۱) باغ سؤزو ایله باغلی اولان کند آدلاری

ایستـــی باغچا: گئـــرمی‌نین اونگـــوت ماحالی.

بیگ باغلو: بیله‌سوارین مرکزی بؤلگه سی. هابئله شاه سئون طایفالارینین بیری.

بیگ باغـــی: گئـــرمی‌نین اوجارلـــی ماحالی.

۱۲) یئل سؤزو ایله باغلی اولان کند آدلاری

یئل آتان قیشلاغی: بیله سووارین قیشلاق‌دشت بؤلگه سی.

یئل دییـــرمانی: گئـــرمی‌نین مـــوران ماحالی.

یئل ســـــــویو: گئـــرمی‌نین اونگوت ماحالی.

۱۳) ایشیق آنلامی ایله باغلی اولان کند آدلاری

آیاز کندی: پارساآبادین مرکـــــــزی بؤلگه سی.

ایشیق چیخماز: بیله سووارین قیشلاق‌دشت بؤلگه سی.

چوغون ـ گونش: گئـــــــرمی‌نین اوجارلی ماحالی.

گونشلی قیشلاغی: پارساآبادین مرکـــزی بؤلگه سی.

گووشلـــو (احتیمالا گونشلی یا خـــود دا گویوشلـــو، گـــوی رنگلی): پارساآبادین مرکـــزی بـــؤلگه سی.

١٤) دمیر آنلامی ایله باغلی اولان کند آدلاری

پولادلی قویوسو: بیله‌سوارین مرکزی بؤلگه سی.

تمورتاش: دمیرداش، گئرمی‌نین موران ماحالی.

دمیرچیلو: بیله‌سوارین مرکزی بؤلگه سی.

دمیرچی: بیله‌سوارین خوروزلو بؤلگه سی.

دمیرچی دره سی: گئرمی‌نین برزند ماحالی.

دمیرچیلو: گئرمی‌نین موران ماحالیندا ایکی کندین آدی.

دمیرچی خاراباسی: بیله‌سوارین خوروزلو بؤلگه سی.

١٥) سایلارلا باغلی اولان کند آدلاری

ال له دره (احتیمالا اللی دره): گئرمی شهری نین محله لری نین بیری.

اؤچ بولاق:گئرمی‌نین اونگوت ماحالی، هابئله بیله‌سوارین قیشلاق‌دشت بؤلگه سینده.

اوچ دره: بیله‌سووارین قیشلاق‌دشت بؤلگه سی، هابئله بیله‌سوارین مرکزی بؤلگه سی.

اوچ آغاج: گئرمی‌نین موران ماحالی.

اوچ بولاق قیشلاغی: بیله‌سوارین قیشلاق‌دشت بؤلگه سی.

اوچ قویو: بیله‌سوارین قیشلاق‌دشت بؤلگه سی.

بئش ایللیک قیشلاغی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالی.

تک بولاق: گئرمی‌نین برزند ماحالی، هابئله گئرمی‌نین اونگوت ماحالی.

تک دام: گئرمی‌نین برزند ماحالی.

یئددی دره: گئرمی‌نین موران ماحالی.

قوشا قیشلاغی: پارساآبادین آسلاندوز و هابئله بیله‌سوارین قیشلاق‌دشت ماحالی.

اون بیر بیگلی: گئرمی‌نین اوجارلی ماحالی.

تک قویو: پارساآبادین آسلان دوز ماحالی.

یئددی قارداش: گئرمی‌نین اوجارلی ماحالی.

۱٦) انسان و انسان عوضولری ایله باغلی اولان کند آدلاری

آدام دره سی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا ایکی کند.

بورون قیشلاغی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا ایکی کندین آدی.

سوموکلو قیشلاغی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالیندا ایکی کندین آدی.

قیز قالاسی: بیله سووارین خوروزلو بؤلگه.

کورلار: پارساآبادین آسلان دوز ماحالیندا ایکی کند و نئچه قیشلاغین آدی.

گؤزللی: پارساآبادین آسلان دوز ماحالی.

آیاق ایری قیشلاغی: پارساآبادین آسلان دوز ماحالی.

سوموکلو: بیله سووارین خوروزلو بؤلگه سینده ایکی کند.

قانلی: گئرمی‌نین اونگوت ماحالی.

کئچللر: گئرمی‌نین اوجارلی ماحالی.

۱۷) موغ سؤزو ایله باغلی اولان کند و یئر آدلاری

مخمدان، مغمدان (موغ مدان): گئرمی‌نین اونگوت ماحالی.

موخوش = موغوش: گئرمی نین موران ماحالی.

موغان: موغانین عمومی آدی چوخ احتیمال کی موغ سؤزویله باغلیدیر.

موغان = مغوان: گئرمی‌نین اوجارلی ماحالی.

موغان گؤروکن = موغانداغی: گئرمی‌نین اوجارلی ماحالی‌نین زیروه سی.

موغانلی:موغاندا یاشایان شاه سئون طایفالارینین بیری.

۱۸) اوغوز سؤزویله باغلی یئر آدلاری

اوغوزلار اسکی تورک طایفالاریندانديرلار کی ، اوزون مودت موغاندا یاشامیشلار. بو بؤلگه ده چوخلو کند، طایفا و یئرآدلاری بو طایفانین آدی ایله باغلیدیر، او جمله دن:

قوزآتلی: غوزآتلی: گئرمی‌نین اوجارلی ماحالیندا یاشایان بیر طایفانین آدی.

قوزلو= اوغوزلو: گئرمی‌نین اوجارلی ماحالیندا هابئله گئرمی‌نین اونگوت ماحالی.

قوزلو قیشـــــلاغی: گئـــرمی‌نین اوجارلی ماحالی.

هئزان: احتیمالا غوزان، گئرمی‌نین اونگوت ماحالی.

نوبتی بولومده تایفا آدلاری ایله باغلی اولان کنـــدلر و یئـــرلر (موغ و اوغوزلاردان باشقا) و بعضی اسکی کنـــــدلرین آدی و تورک میتولوژیسی ایله باغلی اولان بعضـــی کنــــــــدلرین آدی ایلــــه تانیــــش اولاجاغیق.

۲ـ موغان کندلری‌نین یئرآدلاری؛ بورادا اؤرنک (نمونه) اولاراق موغان ماحالی‌نین ایيرمی شهر و کندی‌نین یئر آدلاری ایله تانیش اولاجاییق. بو آدلار یئرلی جاماعاتین دیلیجه و اونلارین دئدیکلری کیمی یازیلیب. بعضی یئر آدلاری ایکی اوچ کندین آراسیندا اولماقدان اوترو، بو کندلرین هامیسی نین یئر آدی کیمی دئییله بیلر و بیز یئر بولمک نییتینده اولمادان و تکجه یئر آدلاری قالسین دئیه اونلاری یازمیشیق همده بیر یئر آدی اولا بیلرکی ایکی قونشو کندین ایکیسینده ده اولسون آنجاق یئرلری بیر-بیرلریله فرق ائتسین. هرحالدا اوخوجولاردان ایستئییریک یازینی اوخویاندا بیزیم کندین کووشنی او بیری کنده وئریلیب دییه قضاوت ائتمسین لر.

۱) **آلایله (آلایلا) کندی‌نین یئر آدلاری؛** پاشا بولاغی ـ باباش بولاغی ـ هامار بولاغ ـ حسن آلی بولاغی ـ سویوق بولاغ ـ جاببار بولاغی ـ گونئی ـ حسن آلی یئری ـ ایزمارا خارابالیغی ـ اوبا ـ آلقانو ـ ایستاملی ـ ممدحسن کوهولو ـ سارای کوهولو ـ لونج ـ قاراقوش اوتوران ـ سولیمان قَجَلی ـ قوروق قَجَلی ـ ایمارات لا ـ ججی یئری ـ دوه یاتاغی ـ گیوه یولو ـ کوهنه یول ـ کیچیک ماپری ـ بؤیوک ماپری ـ زینال خان ـ قوزئیلر ـ قارابولاغلار ـ جیندرلی ـ دوردقاپو ـ سنگر سنگر ـ کیردآغاران ـ چالاماچوخور- یئلکان ـ شالاباشی ـ کاتتایئری ـ دیراغاردالی آت چاپان ـ باختی باغی ـ آلخان باغی ـ مَشیله شوله سی ـ قارقارا دره سی ـ فیندیقلی. (رسول نوروزی جنابلارینا بو بیلگیلره گؤره تشککور ائدیرم ۱۳۸۵.۱۱.۲۶)

۲) آشاغا و اورتا اینی کندلری‌نین یئر آدلاری؛ قوملو بولاغ ـ چومچه بولاغ ـ آیدین بولاغ ـ چاناغ بولاغ (باش چاناغ ، اورتا چاناغ ، آیاغ چاناغ)ـ عیسی بولاغی ـ داش بولاغ ـ قارا بولاغ ـ کهلیک بولاغی ـ تات بولاغی ـ اوستول بولاغی ـ دایاز (دهز) خان بولاغی ـ حاجیلی دوشن ـ آلقانو ـ موتال اوچن ـ ساری یوککوش ـ سوتوللر ـ چای قاریشان ـ چالمیران ـ قوزوگولو ـ قویون گولو ـ آت گولو ـ مونجوقلو ـ سنگر ـ دیبلر ـ هاچا ـ سویودهاماری ـ ایشیق چیخماز ـ کئچی قیران ـ گیوه یولو ـ ایجی دره سی ـ یاللار ـ بی اَره یولو ـ سویود اوستو ـ مددلی یولو ـ شوکور یوردو ـ دیک یول ـ ائو یانی ـ بَلیملی ـ گوگ چوخورو ـ تولو اولن ـ نیظام یولو ـ خوچادره ـ ویشگه گؤروکن ـ تیره لر ـ خوکئیره ـ چوغانلی ـ باغ باشی ـ اوبایولو ـ پولاد باغی ـ جینلی دره ـ قاراچوپ ـ مَچید اوستو ـ ایش ناوار آرخی ـ اَکَره آرخی (ایزمارا آرخی) ـ گوده آرخ ـ تپه بوینی آرخی ـ تات بولاغ آرخی ـ شوله ـ لاتا مئشه (پارامئشه)ـ حاجیلی مئشه سی ـ ایش ناواراداغی ـ گئن دره ـ سولو دره ـ اوچویلر ـ شوکوردره سی ـ چلتویلوک ـ لومه دره ـ دئملر ـ سوداب ـ شاهسواریئری. (اورتا اینی‌لی؛ فضاییل مهرنیا (۱۳۸۵.۷.۲) و آشاغا اینی‌لی آواد شجری جنابلارینا (۱۳۹۰/۲/۹) وئردیکی بیلگیلر اوچون تشککور ائدیرم)

۳) آوسوران کندی‌نین یئرآدلاری؛ هامار مئشه ـ آل جَفَر یئری ـ آغاج اوچن ـ الله الله(پیر زیدین قبرینین یانی)ـ اوچ بولاق ـ بؤیوک بولاق ـ بؤیوک لج ـ پری بولاغی ـ تاختا چیخان ـ جیناق بولاغی ـ چیراق (بو یئرده یئددی دنه دام بویوندا بؤیوک داش وارمیش. دئییللر دئو اونلاری چایدان گتیریب اوردا اویناديرمیشلار.) ـ حاجی باغی ـ دوه چوخورو ـ زرده بَره دیبی ـ سؤگود بولاق ـ شاملار (اوردا آت آیاغینین ایزی وارمیش دئییردیلر امام آتینین آیاغینین ایزی دیر) ـ شوتلار ـ شورران ـ شوله باشی ـ شیو قوز ـ قارآغاج توربه ـ قالا دؤشو ـ قازی ـ قَزی بولاغی (اسکی گونلر بیر آدام اوردان گئدیرمیش قاباغینا بیر کوپ چیخیر. خالق اینانیللار الله او کوپو او انسانا یئتیریب. اونا گؤره ایندی خالق آراسیندا او بیر مثل اولوب: قزی بولاغیندا یئتیرن الله) ـ قایاباشی ـ

قورت داشی ـ کیچیک بَی بولاغی ـ گومیشه گؤل ـ گیرده تپه ـ نیل لیک ـ نووچه باشی ـ نووتلو تپه ـ هامار زمی ـ هامارقوز ـ میرزا احمد شوله شی. (خدادادا جنابلارینا بو بیلگیلره گؤره تشککور ائدیرم ۱۳۸۹.۲.۱۷)

٤) ال له سر کندی‌نین یئر آدلاری؛ اینچه دره سی ـ مئهـــره دره سی ـ سید رضا یئری ـ مئشه ـ ساری بولاغ ـ اوروج داغی ـ گیگال بئـــره سی ـ بئجان یئری. تایفالار- تومارلی- میــــرادلی (میرجلال پناهی جنابلارینا وئردیکی بیلگیلره اوچون تشککور ائدیرم ۱۳۹۰.۲.۶)

٥) اوماستان کندی‌نین یئر آدلاری؛ بابا یوردلاری، ساری قایا باشی، بابادیل، سیغیندیله، کلک قاباغــــی، قانشار، نــــزرگه باشی، صفی خان اکنلر، چاپار اوستو، بالااماحمـــود اوجاغـــی. (رستم سلیمانی و اکبـــر احمـــدی جنابلارینا بو بیلگیلره گؤره تشکر ائدیرم).

٦) ایزمارا کندی‌نین یئر آدلاری؛ داشلی چوخور- چالا قاچ ـ گول یئری ـ قارالی یوردو ـ بورچالی چالان ـ سَفی یار (سیفار)- دوستال داشلی چوخورو ـ خوسی یئری ـ دیک شوت ـ تپه دالی ـ قامیشلی یورد ـ گیل آنا ـ شوررار- دوه اولَن ـ گونئیلر- دره گونئی ـ پیروئردی گونئی ـ بویوک آرالیق ـ لَج ـ یاری لَجی ـ شاه آلی لَجی ـ سئل باسان ـ شام ـ جینه قاسیم ـ داش آلتی ـ پئشکار ـ یوغون مرز (قنبرلی ـ ایزمارا آرالیقی)- دره لر ـ کالدارلی یئر ـ توفَی تورپاغی (توفی، توفا (Tufa) اولسا بیر تایفا آدیدیر بو توفارگان آدینّدادا وار آنجاق تفنگ سؤزوندن ده اولا بیلر)- میزی سنگری ـ سالمان آرخی ـ گونئی ـ قَجَل ـ میراد قجلی ـ کنددن یوخاری ـ ساری یارقان ـ گودوله ـ باش زمی یئری ـ کان ـ شیرنالی سرتی. یوللار؛ کوچ یولو- قوزلو یولو ـ اینی یولو ـ گئرمی یولو ـ قَفیله یولو ـ لَج یولو ـ زینگیر یولو ـ جییه یول ـ ایلخیچی یولو ـ شوون یولو ـ روس یولو ـ اورتایول. (حسین حقی جنابلارینا بوبیلگیلره گؤره تشککور ائدیرم ۱۳۸۶.۲.۲۳)

۷) پرمئییر کندی‌نین یئر آدلاری؛ باش آرخاج، ازرق یوردو، کوندلنلر، گدوگ، بؤیوک گونئی، دره لر، سنگر، آغارضا سنگری، نیللی چوخور، نوکرلریئری، گومیشه گول، جفر کولاتی، گوده دره، نیل گون مئشه، اورتاپوجه، آغداش، کندقاباغی، گیرده کان باغی، هادی باغی، آلچابولاق، شورگول، اوزوملی پوجه ـ قیزیللی پوجه، شیله خانا تپه سی، چاناق بولاق، شاهوردی بولاغی، اسماعیل بولاغی، قوشا آرخاج بولاغی، ازرق یوردو بولاغی، بشه دره بولاغی، ایرزالی بولاغی، زنگان کوتوکی بولاغی، باش بولاغ، سویود بولاغ، حاجی باغیر بولاغی، اژدربولاغی، بالاجاچای، بؤیوک چای، ماحمیدآلی شوله سی، بؤیوک شوله، خیردا شوله (سلامت عمی جنابلارینا بوبیلگیلره گؤره چوخ ساغ اول دئییرم)

۸) تولون کندی‌نین یئر آدلاری؛ خلت، دوروله، سولئیمانقجلی، آلچا بولاق دره‌سی، دولانلار، سوکه‌سر، کارداش، ساری بولاق، جوولوت بولاغی، اَلی‌چاپان، اَلی‌داشی، نییت‌داشی، گنجه، موغان گؤروکن، ائمین ایواز، اسماعیل آغیلی، قالا، اوشون بره. (میرسیاب نسیری جنابلارینا بو بیلگیلر اوچون تشککور ائدیرم)

۹) چوون گونش کندی‌نین یئر آدلاری؛ قهوه دره سی ـ قولی تپه آلتی ـ اَمَش ـ قوش قیه سی ـ کوُل دره سی ـ باش گؤزه ـ یمیشانلی ـ کِچی قیران ـ قولادره سی ـ چالاماچوککک ـ بالدیرغانی دره سی ـ جبی تنگی ـ دیکک داش ـ شولَه ـ قازما سنگر ـ آلی بلاغی ـ قوش قایاسی ـ بویی نوعا ـ شیرویران (کامل صفرزاده جنابلارینا بو بیلگیلره گؤره تشککور ائدیرم)

۱۰) داش زئیوه کندی‌نین یئر آدلاری؛ اورتا کوشن، ائوقاباغی، اوغری داشلاری، کارداش، تووش خارمانی، زامان تاختاسی، آشیق ماشیق، قانشار مئشه، آخمایی، شیرگونئی، چلبی، دره شیو، آبی قیران، سونیلی سکی، حیدرتوپو، حسن توپو، توکولگن، موللا یوسوف، شاغالان، سوجی، دولایی، قانلی دره، هون هونو بولاغی، کهلیک بولاغی، دده بولاغی، ننه بولاغی، سوو بولاغی، آران، چاناق بولاغی، کهریز،

قالا، میراد دره سی، داغ دره سی، قودرت باغی، جفر باغی، قوتور باغی، ساری داش. (علی زلفی جنابلارینا بو بیلگیلره گؤره تشککور ائدیرم)

۱۱) رامازانلی کندی‌نین یئرآدلاری؛ کولاتلار- ایرامازان شورشوری (گل- محمد دولتی جنابلارینا بو بیلگیلره گؤره تشککور ائدیرم ۱۳۹۰.۲.۵)

۱۲) زینگیر کندی‌نین یئر آدلاری؛ سانبیلا (هاچاکندایله آلازار آراسیندا)، آلازارهاماری، کاهواللیق، قیزیل گونئی، ایشیق چیخماز، چیرچیر، داوالی یئر، بَی میرزه چوخوری، ساوزالی دره سی، اَیری شام، دییرمان دره سی، جئیران چوخوری، قاراقوش، کارتپه، الله اکبر تپه سی، آغداش (انـو اوجاغی ایمیش) جیران بولاغی، اوُروس بولاغی، (پروفسور زهتابـی ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخـــی نین بیـــرینجی جیلدینین ۴۳ نجو صحیفه سینده یازیر؛ «تاریخ ایلک آلبان دولتی باشچی لارینـدان بعضیسی نین آدینی ساخلامیشدیر، اونلاردان اوریس = اوُروز، کوسیس و زوبئری گوسترمک اولار.») صمیدخان بولاغـی (بو بولاغین سـویـون، ساخسی ایله کندده چکمیش ایمیش لر)، شور بولاغ، کئر باشی (آت ردی و ایمام آیاغی ردی وارایمیش) خیردالیق، ائنلی آیاق، آشاغا و یوخاری شوش تپه، ساری یارغان، دندنه، قبریستانلیق (بورادا گول ناقیشلی اولان بزکلی داشلار واریمیش)، آتما تپه، رجب داغی. (علی محمد خلفی جنابلارینا بو بیلگیلره گؤره تشککور ائدیرم ۱۳۸۹.۶.۵)

۱۳) قارایاتاق کندی‌نین یئر آدلاری؛ گئن دره ـ مئشه ـ کهریز ـ ائو قاباغی ـ تایا یئری ـ صادیق توولان ـ شوون یولو ـ دیک یول ـ حمزه هاماری ـ گنده لشلی چوخور ـ پوجه لر ـ حمید یئری ـ جاهانشاه یئری ـ موللا یئری ـ ماقسیدپوجه سی ـ سالمان داغی ـ اَمَدی دره سی ـ آت بولاغی ـ شورران بولاغی. تایفالار؛ کلبیلی ـ ممدقولوتایفاسی ـ اسکندرلی ـ فرجلی (میرجلال پناهی جنابلارینا وئردیکی بیلگیلره اوچون تشککور ائدیرم ۱۳۹۰.۲.۶)

١٤) قافار کندی‌نین یئـر آدلاری؛ لنگان گــدوگی، خان سنگــری، تـــورکه جالال، آهکلـــی، آغ اکین، ییرمالار، آودول اکن، الف چیلیك، موللا امیش بولاغی، آهکلی بولاغ، احد اولن بولاغی، عظیم اولن بولاغی، داش بولاق، قاراگونئی، قارا تپه، قوربان داغی، قوش قایاسی، آلچالی. (کربلایی یاور ندایی جنابلارینا بو بیلگیلره گؤره تشککور ائدیرم).

١٥) قـــوزلو قیشلاغـــی (قـــوری‌دره) نیـــن یئـــــر آدلاری؛ تایادره‌سی ـ اوچ تایا ـ دره ـ یولغونلیـــق ـ ایلخیچـــــی هاماری ـ اششك خارمانی ـ قاسیـــم اکـــن ـ احـــد چالان ـ دوه یولـــــو ـ تـــوکـــوله‌جـــك ـ شام ـ چای بولاغ ـ بولاغ باشی (میـــر ذبیح الله ابراهیمـــی و میر اکرم اکبری جنابلارینا بو بیلگیلره گؤره تشککور ائدیرم ۱۳۸۶.۶.۱۳)

١٦) قوزلو کندی‌نین یئر آدلاری؛ دیبک جوما ـ ایبا جوماسی ـ تَپه ـ قَجَل (قوزئییده قار توتان و چالایئر) ـ خیردا دره ـ گئن دره ـ خیردا قوزای ـ بؤیوك قوزای ـ تَپه قاباقی ـ تَپه دالی ـ گـــــدوگ سـویـــود ـ ایره باجالی ـ قیاس بولاغی ـ پالچیقلیق ـ قــوم لــودره ـ وَجَلَلی دره ـ تنگ (شوله لـــــــر دره سی) ـ شــــوون کئـری ـ گوللر ـ دولـــی یاغان یورد ـ ماغالاغ ـ بیزو ماغالاغی ـ شورران بولاغ ـ شوربولاغ ـ داش بولاغ ـ جیننی بولاغ ـ قارا بولاغ ـ ساری بولاغ ـ سویود بولاغی ـ آلی بولاغی ـ یول آراسی ـ یولاغ یولاغ ـ اوتای ـ شاملار ـ دییرمان باشی ـ قیزیل قایا ـ تاختالار ـ بؤیوك گونئی ـ خیردا گونئی ـ آغیل یئری (آغیل = آغی (مال داوار، مال حئیوان)+ یل (اک))؛ مال حئیوان ساخلانان یئر) ـ چیرچیر (چار یا چیر تورکجه ده ایشیق آنلامیندادیر و چیراق سؤزو ائله بوندان آلینیب) ـ قاراقوش اوتوران ـ حارام اویون ـ آغداش ـ انجیرلی دره ـ کووللوداش ـ داشلی چوخور ـ نَهمت تپه سی ـ گیرده تپه (داش بولاغ تپه سی، کول تپه) ـ شئیتان تپه سی ـ ماغالاق اوستو ـ باغ یئری ـ یئرکؤکو یئری ـ سئلویئر ـ آغ اوتلوق ـ اَرَب‌سنگـــری ـ حئیـــدرتپه سی ـ ائل یولو (مددلی یولو) ـ ناخیر یولو ـ اورتا یول ـ

سالمان آرخی ـ اورتاآرخ ـ قیراق (گدوک) ـ کارداش ـ ممیش قبرستانلیغی ـ سولدوزاوچن ـ موولیق ـ گیرده کانلی دره ـ تنگ آغزی ـ داش آلتی ـ کوللوک ـ کومورتپه ـ قاراتیکانلیق ـ هاچایئر ـ دوش‌یئر ـ شاهسواریئری ـ میراحمدباغی ـ دئملر ـ شوون گؤروکن ـ ایشیق چیخماز ـ داشلی دره ـ دیگه ور (دیگ آبار) ـ داشلار آراسی ـ ابراهیم باغی ـ داش اوجو ـ کهلیک اوچن ـ پیل چیخان ـ قانشَر ـ مال یاتان تپه ـ اوزون یئر ـ دییرمان آرخی ـ دییرمان گولو ـ اوکوز اولن (اوغوز اولن اولمالیدیر) ـ گؤیرچینلی ـ گونش گیزلَن (شوله لر دره سینده، ایوان کیمی، آلتی بوش و گیزلن مه لی یئر) ـ لومه دره ـ ائو قاباقی ـ قیندیرقالیق ـ لونج ـ قیغ لیق ـ گؤتورگه ـ اوکوز آرخی (= اوتای آرخی، بو اوغوز آرخی اولمالیدیر. داش بولاغ دان باشلانیب چایدان ساغ اله آیریلیب، جومانین آلتیندان کئچیب ائو قاباغی یئرلرین سواریرمیش. تأسفله بیر زامان چوخلو یئری سواران بو آرخ ایندی ایشته‌میر و ایتیب آرادان گئتمگ حالیندادیر) (میرذبیح الله ابراهیمی و میر اکرم اکبری جنابلارینا بو بیلگیلره گؤره تشککور ائدیرم ۱۳۸۶.۶.۱۳)

۱۷) قنبرلی کندی‌نین یئر آدلاری؛ آغداش ـ چیرچیر ـ قارا آغاژدیق ـ گونئی ـ ایره جب ـ چاناغ ـ کئرچانلار- کئرباشی ـ تاختاداش ـ دنده نه ـ بیلال یئری ـ یاماج ـ اینجه یئری ـ ناوا ـ ائو آلتی ـ زینگیرباشی ـ شوررار ـ اوتای ـ ایمام یئری ـ یونجالیق ـ قاراقوش ـ قَدَم آلی ـ تاپایئری ـ ائو قاباغی ـ احمد سئلویو ـ یوخاری بولاغ ـ ناساز ـ بولاغ دره سی ـ مئهرآلی هاواسی ـ آباز یئری ـ نیظام دره سی ـ زینگیر دره سی ـ ایده لیک ـ لَج. (علی اسدی و حسین جوادپور جنابلارینا بو بیلگیلره گؤره تشککور ائدیرم ۱۳۸۶.۲.۱۹)

۱۸) کالان کندی‌نین یئرآدلاری: هامارمئشه،تاغی کولاتی،باش گول، آلاگول، گونئی، گوده پوجه، پهلوان کولاتی،گیلاللی یولو، یول آراسی ، ائل یولو، دیک یول، داری یئری، آخان یوردو، هاجا، آغداش، آقاوئردی دره سی، مشد دره سی، قوشا دره، قاراخان دره سی، جفردره سی، موللادره سی، پوجه لر، اوزون یئر، شاوات دره سی، مئشه، چای، چیراق، قوزی دالی، قالاجیق، چوککلر، کئچالات، دورد اورتاق (دورد شریک)، مرجی کئری، قایا باشی، خارمان یئری، آغ یئر، آغ ناوا، خورشیدکئری، قوربان علی تپه سی، ایشیق چیخماز، امیرمالی، سنگر ، چال آغاج لار ، بؤیوک گونئی، آغا گونئی، چاناق، بالاگول، بوز هامار، سونا داغی، کلکلو ، آغ اوتار، کند بولاغی، آلچا بولاغ، چومچـــه بولاغ، تایفالار؛ حایاتلی، آبازلـــی، مشـــی لو، آبیلو، پوشولو، ارشه لو، کریلو (گل محمد دولتی دن بو بیلگیلره گؤره تشککور ائدیرم ۱۳۹۰.۲.۵)

۱۹) گئرمی شهری نین یئر آدلاری: آستک میدانی، (آس لارلا باغلیدیر)، دولوندور، دول دول قایاسی، کوتول (کوت یا قوت لارین یاشاییش یئری، کوتول تورکجه ده آلچاق آشیریمادا دئییلیر)، قالاباشی، قالا آلتی، قاراخان داغی، موجارا، بولاغ باشی، (زرنه بولاغیندان اوسته و ایندیکی بولاغ باشی مچیدینین آلتیندا بیر بولاغ واریمیش و ائله بونا گؤره بو محله نین آدی اول بولاغ باشی یعنی بولاغ اوسته یئرلشن محله و سونرالار چشمه باشی آدلانیب. ایندی قدیمکیلر و یئرلی جاماعات، بورایا چشمه باشی دئسه لرده دولت یازیلاریندا سرچشمه آدلانیر)، بوز مچید (قالاباشی مچیدینین اسکی آدی)، جامال خانلی مچیدی، (ایندیکی صاحب الزمان مچیدی)، آشاغابازار، یوخاری بازار، اورتابازار، هشترخان بازاری، (هئش یا ائش تورکجه میزده یولداش و آتا آنلاملاریندادیر. هشترخان؛ هئش ترخان دئمکدیر. هئش ترخان؛ یولداش ترخان یاخود آتا ترخان آنلامیندا اولور. ترخان بابکین ایگید یولداشلارینین بیریدیر. بو سؤزون هم ده تورکجه میزده؛ باشچی، بؤیوک و سرور کیمی آنلاملاری وار). طییاره مئیدانی، یالقیزتپه، یالقیزبولاغ، زَرَنـــه (Zərənə)، خَنَگه، لیغ‌آشا، خان قازدیران، شوش داغ،

آزنا، ایرناواش، داش آلتی، قاراقوچ، قیران، جئیین چایی، کواَل چایی، ناماز دره سی (منجه بو ناماردره سی اولمالیدیر. نامار گوتیلرین یاشاییش یئرلرینین بیریدیر) یوخاری باش، آشاغا باش، میللت باغی، زامان باغی، ایدیل خان باغی، موللا اوروف باغی، ممدآقا باغی، شاه سنم باغی، میناوارباغی، ماند آرخی (نجف فتوحی‌یه بو بیلگیلری توپلادیقلاری اوچون تشککور ائدیرم ۱۳۸۸.۲.۶)

۲۰) یوخاری اینی نین یئرآدلاری؛ تک بولاغ ـ چوپوربولاغ ـ پورتتان بولاغ ـ ساری بولاغ ـ حمزه بولاغی ـ گووربولاغی ـ نوغات بولاغی ـ یای بولاغی ـ ایت بولاغی ـ شهری بولاغی ـ ایسماعیل بولاغی ـ حوسین بولاغی ـ ائیوانلی بولاغ ـ خانبابابولاغی ـ قیرخ بولاغ ـ قالا ـ قالادیبی ـ هاچا ـ کلکلر ـ آخون یوردو ـ نیان توربه ـ قَجَل ـ نَدیر یوردو ـ هاچادالی ـ گونئی ـ گونئی دالی ـ گودوله ـ دئملر ـ زینه‌لر ـ بولانی ـ دیگه بر ـ چالامالار ـ هاچا یورد ـ قامبای اوجاقی ـ گزَروون ـ باش یول ـ اوجاق بویورو ـ آیدین چالان ـ کند آلتی ـ حوس خان اَکَن ـ زومبا ـ دیم دیم ـ گئن دره ـ خوچادره ـ یاستانچا ـ قوزای ـ قارانقوشدو ـ دیب داش ـ داش بئره ـ چینه بوبو ـ آغداش ـ دووشان یاتاغی ـ قارایاتاغ ـ قایا آلتی ـ ساری بولاغ بویورو ـ سوآت ـ چیرچیر ـ قاراخان (اورتا و یوخاری اینی‌نین آراسی) ـ باغیش کوهولو ـ مددلی یولو ـ پوس یئری ـ پیشیک بوغان ـ قامیشلی ـ کوللوقوزای ـ گوَنلی ـ سالاف هاچاسی ـ بیزخانا ـ بَرک یول ـ قول آلی دام داشی ـ حوسین یوردو ـ تبرّیک داشی ـ اَزگانلیق ـ قاریشقا میسیرگه‌سی ـ دیبلر. (اسمعلی امراهی جنابلارینا بو بیلگیلره گؤره تشککور ائدیرم ۱۳۸۵.۷.۲)

قایناقلار

◄ کیتاب‌لار

۱ـ آذربایجان ادبیاتی تاریخی، صفرلی و یوسفلی، کؤچورن حسین شرقی، راستان، تهران ۱۳۷۶

۲ـ آذربایجان اینجه صنعتی؛ ن.ریضایئو، حاضیرلایان؛میرحسن‌پور، بیرینجی جیلد، بوتا یایین ائوی، اورمیه۱۳۸۸

۳ـ آذربایجان خالقینین سوی کؤکونو دوشونرکن؛ میرعلی سیداف، کؤچورن رحیم شاوانلی، اختر۱۳۸۴

۴ـ آذربایجاندا اولان پئشه لر، زهره وفائی، نشر زینب، تبریز۱۳۷۸

۵ـ آذربایجان در سیر تاریخ ایران، رحیم رئیس نیا، نشرنیما تهران ۱۳۶۸

۶ـ آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلی لوغتی؛ کؤچورن ، بهزادی، ج ۱، ۲ و۳ ، انتشارات درسا، تهران۱۳۷۶

۷ـ آذربایجان موسیقی تاریخی، رافیق ایمرانی، کؤچورن تیموری فر، اختر، تبریز۱۳۸۲

۸ـ آذربایجان و هویت، امید نیایش، ناشر مولف با همکاری نشر زوفا، تهران ۱۳۸۰

۹ـ آلتایلاردان سهندیمیزه، امید نیایش، ناشر مولف، تهران۱۳۸۲

۱۰ـ امپراتوری صحرانوردان، گروسه، ترجمه عبدالحسین میکده، چاپ سوم، تهران۱۳۶۸

۱۱ـ اومای، صمد چایلی، نشر اختر، تبریز۱۳۸۳

۱۲ـ اوغوزلار، فاروق سومر؛ ترجمه عنصری، ناشر حاج طلائی، تهران ۱۳۸۰

۱۳ـ اوغوزلو گؤزل شیریلغان‌لار کندی، سیدمحمد ابراهیمی، ص۶-۵ کیتاب چاپ آلتیندادیر.

۱۴ـ ایران تورکلری‌نین اسکی تاریخی، پروفسور زهتابی؛ (بیرینجی و ایکینجی جیلد)، اختر ۱۳۸۱

۱۵- ایران هویت، ملیت، قومیت؛ به کوشش دکترحمید احمدی، موسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی، چاپ اول، تهران۱۳۸۳

۱۶ـ اینجی دیلیم، پروفسور زهتابی، نشر اختر، تبریز ۱۳۸۱

۱۷ـ باشلانیش آنا دیلینده ایلک درسلیک، سلیمی، یازان، تهران۱۳۷۹

۱۸ـ بررسی فرازهایی از تاریخ ایران باستان؛ عبدی زاده، باغ اندیشه، اردبیل۱۳۷۹

۱۹ـ پژوهشی در اسطوره دده قورقود، جوانشیر فرآذین، نشر دانیال، تهران۱۳۸۱

۲۰ـ پژوهشی در جغرافیای مغان، سید محمد ابراهیمی، اندیشه نو، اردبیل۱۳۸۵

۲۱ـ تاریخ اردبیل و دانشمندان، موسوی ننه کرانی، نشر شیخ صفی، اردبیل۱۳۷۸

۲۲ـ تاریخ جامع ادیان، جان ناس، فارسجایا چئویرن؛ علی اکبر حکمت، نشر پیروز، چاپ دوم، تهران ۱۳۵۴

۲۳ـ تاریخ دیرین ترکهای ایران، فارسجایا چئویرن، احمدیان، نشراختر، تبریز ۱۳۸۱

۲۴ـ تورکو دیوان، سید ابوالقاسم نباتی، دکتر صدیق، تهران۱۳۸۸

۲۵ـ تورکلرین تاریخ و فرهنگینه بیر باخیش؛ دکتر هیئت، ضمیمه مجله وارلیق، تهران۱۳۶۵

۲۶ـ تورکون قیزیل کیتابی، رفیق اوزده ک، کؤچورن باقر طحان شیزری، ناشر کؤچورن ، تبریز۱۳۷۲

۲۷ـ جامع التواریخ، رشیدالدین فضل الله، به اهتمام احمد آتش، دنیای کتاب، تهران،۱۳۶۲
۲۸ـ چایلار؛ چئویرن و یازان، صمد چایلی، اختر، تبریز ۱۳۸۹
۲۹ـ داغلیق قره باغ؛ اقرارعلی اف، کؤچورن ، بهراد، انتشارات اندیشه نو، تهران۱۳۷۲
۳۰ـ در تاریکی هزاره ها، اسکندری، نشر قطره، تهران ۱۳۸۰
۳۱ـ دشت مغان در گذرگاه تاریخ، ناصری، ناشرمولف، تبریز۱۳۷۲
۳۲ـ ده‌ده‌قورقود دنیاسی، آنار رضا؛ کوچوره ن، محمدی، نشر اختر، تبریز ۱۳۸۰
۳۳ـ ده‌ده‌قورقود کیتابی، فرزانه، انتشارات فرزانه، تهران۱۳۵۸
۳۴ـ دیل دنیز؛ لغتنامه جامع اتیمولوژیک ترکی ـ فارسی، اسماعیل هادی، نشر اختر، تبریز۱۳۸۶
۳۵ـ دیل و ادبیات، علی تبریزلی، یاییملایان گونش، ایکینجی چاپ، تهران۱۳۸۶
۳۶ـ دیوان لغات الترک، کاشغری، چئویرن دکتر صدیق، نشر اختر، تبریز۱۳۸۴
۳۷ـ رنگ و نوروز در اساطیر ترک، دکتر رشاد گنج، کؤچورن ؛ روشن، انتشارات پینار، کرج۱۳۸۸
۳۸ـ سؤز ایچینده سؤز، مولود سلیمانلی؛ کؤچورن، ائل اوغلو، نشر نخستین، تهران ۱۳۸۱
۳۹ـ سلطان جلال الدین خوارزمشاه، تندیس دلیری ومقاومت، پناهی سمنانی، نشر ندا، تهران ۱۳۷۵
۴۰ـ سومرلر (چامیر = چامیر ائللری)، حجت اله ذاکری، چاپ و نشر اورال، تهران۱۳۸۲
۴۱ـ سومریان نیاکان ترکان، نویسنده و مترجم، ب . گری، انتشارات ندای شمس، چاپ دوم، تبریز۱۳۸۹
۴۲ـ شجره التراکمه؛ ابوالغازی بهادرخان، کؤچورن ، م. کریمی، ناشر پینار، کرج ۱۳۹۰
۴۳ـ شناخت هویت زن ایرانی،مهرانگیز کاروشهلا لاهیجی،انتشارات روشنفکران ومطالعات زنان، تهران۱۳۷۷
۴۴ـ فرهنگ آذربایجانی فارسی، بهزاد بهزادی، انتشارات فرهنگ معاصر، تهران۱۳۸۲
۴۵ـ فرهنگ اسامی روستاهای آذربایجان شرقی، صمد چایلی، نشر اختر، تبریز۱۳۸۷
۴۶ـ فرهنگ برهان قاطع ، محمدحسن تبریزی، نشر امیرکبیر، تهران۱۳۸۷
۴۷ـ فرهنگ تاریخی ـ تطبیقی زبانهای اورال آلتائیک، روشن خیاوی، ناشر بخشایش، قم۱۳۸۳
۴۸ـ فرهنگ ترکی استانبولی، انگلیسی، فارسی، دکتر قدیر گلکاریان، نشررهنما، چاپ دوم، تهران۱۳۸۴
۴۹ـ فرهنگ ترکی به فارسی، سنگلاخ، میرزامهدی خان استرآبادی، روشن خیاوی، نشرمرکز، تهران۱۳۸۴
۵۰ـ فرهنگ ترکی نوین، ایسماعیل هادی، نشر احرار، تبریز۱۳۷۹
۵۱ـ فرهنگ ریشه شناسی ترکی پیش از سده سیزدهم، کلوسون ؛ ماده AZ ص ۶۷-۲۶۶
۵۲ـ فرهنگ سومر، روشن خیاوی، ج۱، ناشر بخشایش، قم۱۳۸۴
۵۳ـ فرهنگ فارسی ـ ترکی شاهمرسی؛ تالیف پرویز زارع شاهمرسی، نشر اختر، تبریز۱۳۸۸
۵۴ـ فرهنگ فارسی معین، دکترمحمد معین، گردآورنده؛ عزیزالله علیزاده، نشر راه رشد، تهران۱۳۸۵
۵۵ـ فرهنگ نام‌های ترکی، تورک آدلار سؤزلویو، رضا غفاری (چاپ چهارم)، نشر اختر، تبریز۱۳۸۹

۵۶ـ فرهنگ نامهای ترکی، تورکجه انسان آدلاری، فرهادجوادی(عبدالله اوغلو)،۲جیلد،نشراختر، تبریز ۱۳۸۰
۵۷ـ فرهنگ واژگان ترکی در زبان و ادبیات فارسی، ارشادی فرد، نشر باغ اندیشه، اردبیل۱۳۷۹
۵۸ـ قاراقویونلولار و آق قویونلولار، وفائی، انتشارات زینب، تبریز۱۳۸۵
۵۹ـ قام شامان، سیداف، کؤچورن چایلی، اختر، تبریز۱۳۸۱
۶۰ـ قوردلارا ساری، مهندس میران، ناشر یازار، تهران۱۳۸۲
۶۱ـ قوم لر، دکتر اسکندر امان الهی بهاروند، انتشارات آگاه، تهران۱۳۷۴
۶۲ـ قیامها و شورشها، حسین جودت، کتابخانه ملی، تهران۱۳۵۲
۶۳ـ کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او، رشید یاسمی، انتشارات ابن سینا، تهران ۱۳۷۴
۶۴ـ کوههای آذربایجان، صمد چایلی ـ حسن انداچه، نشراختر، چاپ دوم، تبریز۱۳۸۸
۶۵ـ گیلگمیش کهن ترین حماسه ی بشری، ترجمه منشی زاده، نشر اختران، تهران۱۳۸۳
۶۶ـ محاکمه اللغتین، نوایی، به اهتمام نوری، نشر اندیشه نو، تهران۱۳۸۷
۶۷ـ مدخلی بر گرامر زبان ترکی، علی محمد بیانی، ناشر یازار، تهران۱۳۸۸
۶۸ـ معاصیر ادبی آذری دیلی، پروفسورزهتابی، نشر آشینا، تبریز چاپ‌دوم، تبریز۱۳۷۹
۶۹ـ مغان در گستره تاریخ، عزیزالله قلمی، جلد اول، انتشارات فرشاد، تهران۱۳۷۶
۷۰ـ مغان نگین آذربایجان، احدقاسمی، ناشر مولف، تهران۱۳۷۷
۷۱ـ میانه ، محمد صادق نائبی ، نشر جهان جام جم ، تهران ۱۳۸۴
۷۲ـ نزهه القلوب حمداله مستوفی، به اهتمام لیسترنج، ناشر دنیای کتاب، تهران۱۳۶۲
۷۳ـ نگاهی به واژه های اساطیری آذربایجان، چایلی؛ نشر اختر، تبریز۱۳۸۳
۷۴ـ نگاهی نوین به اسامی کهن در شهرستان میانه، سیمین فر، نشر اختر، تبریز۱۳۸۷
۷۵ـ نگرشی کوتاه بر تاریخچه‌ی خط و الفبا، پرویز یکانی زارع، اختر، تبریز۱۳۸۶
۷۶ـ واژگان زبان ترکی در پارسی، محمدصادق نائبی، تهران ۱۳۸۰
۷۷ـ یادمانهای ترکی باستان، دکتر صدیق، نشر دکتر صدیق، تهران۱۳۸۳
۷۸ـ یورد سفرلریم، چایلی، نشر اختر، تبریز۱۳۸۲
۷۹ـ بؤلگه ده کی آغ بیرچک آنالار و آغ ساققال آتالار ایله دانیشیق.

◄◄ درگی لر

۸۰ـ آراز، واژگان ترکی در تورات، ارشادی فرد، ایکینجی ایل سای ۶۰ ص ۵
۸۱ـ آراز، تورک فلسفه سی و تانری شوناسلیق، داشمانلی، بیرینجی ایل، سای۲۸ص آخر

۸۲ـ آفتاب آذربایجان؛ «جغرافی آدلاریمیزین آچارلاری»، اسدی، ۴نجو ایل، ۴۶-۴۵نجی سای، شهریورو مهر۸۹، ص۵۴

۸۳ـ نشریه آوای اردبیل شماره ۵۴ – ۱۱ اردیبهشت ۱۳۷۸

۸۴ـ آورین خوی (نشریه) کلمات ترکی دخیل در زبان فارسی و دیگر زبانها، پرویز یکانی زارع، آبان۸۵

۸۵ـ خداآفرین، بایرام قاباغی چرشنبه دبلری، سیدمحمد ابراهیمی، سای۲۹، ص۸

۸۶ـ نوید آذربایجان، منصور رهبری، تحقیقی پیرامون شهر عجبشیر، سای ۲۳۲ص۴

۸۷ـ وارلیق، تورکجه ـ فارسجا کولتورل درگی، اسماعیل هادی، مین ایلدن بری تورک سؤزلری، یاز، یای، کوز۷۵

۸۸ـ وارلیق، سومئر تاریخنین ایشیق اوزونه چیخماسی، حصاری ص۴۶

۸۹ـ وارلیق، موغان کندلرینین آدلارینا بیرباخیش (۱) سیدمحمد ابراهیمی،۲۶نجی ایل۱۳۴-۱۳۵نجی سای ـ پاییزوقیش۱۳۸۳

۹۰ـ وارلیق، موغان کندلرینین آدلارینا بیرباخیش (۲) سیدمحمد ابراهیمی، ۲۷نجی ایل۱۳۷نجی سای ـ یای ۱۳۸۴

۹۱ـ وارلیق، موغان یوردو و دده‌قورقود دنیاسی، سیدمحمد ابراهیمی ۲۸نجی ایل، قیش۱۳۸۵، سایی۱۴۳

۹۲ـ وارلیق، آذربایجان توپونیملری نین سوی ـ کؤکو (۱- آذربایجان دا سومئرلرله باغلی یئر آدلاری) سیدمحمد ابراهیمی ـ ۳۱نجی ایل، یای ۱۳۸۸، سایی۱۵۳

۹۳ـ گؤزل آدلار؛ مرکز تحقیقات مجمع دانشگاهیان آذربایجانی (آبتام)، ۱۸ـ جی اؤزل سایی

۹۴ـ ائل بیلیمی درگی‌سی، (اردبیل فولکلورو، اؤزل سایی)، موغاندا «داش چوبان»ـ ا عایید اینانج، سیدمحمد ابراهیمی، بایرام آیی ۱۳۹۰، ۳۹ـ جو سایی، ص۱۸-۱۵

◄◄◄ سیته لر و وئبلاگلار

نمایه اماکن

آب‌بَیلرچایی ۴۴
آجی‌دره‌چایی ۴۵
آرازچایی۱۶تا۱۸،
۹۸،۴۶،۴۵،۱۳۹،۱۴۴،
۱۵۷،۲۰۲،۲۵۹،۲۶۴و۲۸۷
آرواناداغی۱۶۸،۱۶۷،۵۴
آزنا ۲۸۴،۱۴۸،۵۵،۳۶،۲۷
آلازار (اوجاق آلازار)
۱۰۴،۴۶تا۱۰۶،۱۸۹، ۲۸۰
آلایلا ۵۶، ۶۳، ۶۷، ۸۷،
۱۲۰، ۲۶۵
آبازالیلی ۷۴
آتالی ۷۵
آجنشمه ۷۶
آدام‌دره‌سی ۷۷
آرانچی ۷۷
آرمارمشهدلی ۷۹، ۲۴۶
آزادآواد ۷۹، ۸۰، ۲۵۹
آزادلی ۷۵، ۸۰، ۸۱، ۲۵۹
آسلان‌دوز ۲۳۳،۱۱۶،۴۵،
۲۶۶ تا ۲۷۵
آغاجاران ۸۱، ۸۲
آغاحسن‌بَیلی۱۱۳،۸۳،۸۲
آغامحمدبَیلی ۸۳
آغاوئردیلی ۸۳
آغ‌اَمت‌بَیلی ۸۳، ۸۴
آغ‌تپه ۸۵، ۲۷۰، ۲۷۱
آغداش۲۷۹،۸۶،۸۵تا۲۸۴
آغ داغ ۱۷، ۱۸
آغ‌قاواق ۸۶، ۲۶۷
آلاقاپی ۸۶، ۲۰۰
آلخان‌کندی ۸۸، ۲۰۰
آلقانو ۸۸، ۲۷۶
آللاه‌یارلی ۸۹، ۹۰، ۱۰۱
آل‌وئردیلی ۹۰
آلیشان قیشلاغی ۹۰
آنقوتلار ۹۱، ۹۲، ۲۶۵
آنقورد ۹۲، ۹۴، ۲۶۵
آوسوران ۸، ۹۵، ۱۰۰،
۲۶۶، ۲۷۷
آیازکندی ۹۵، ۲۷۳
آینالی ۹۶
ابرشر ۲۰، ۴۲، ۱۷۵
اوجارلی ۶، ۲۱، ۲۲، ۴۶،
۱۵۰، ۲۶۵، ۲۶۹ تا ۲۷۶
اولتان ۲۳، ۴۱، ۴۶، ۱۰۰
اولجایتوآواد ۲۴
اونگوت ۶، ۱۴، ۲۴، ۲۵،
۳۲، ۳۶، ۴۸، ۵۰، ۶۲،
۶۹، ۷۴، ۷۷، ۱۱۶، ۱۱۷،
۱۲۳، ۱۳۱، ۱۳۳، ۱۳۹،
۱۶۴، ۱۷۳، ۱۸۶، ۱۹۴،
۱۹۵، ۱۹۶، ۲۰۲، ۲۰۵،
۲۴،۲۳۹،۲۳۴،۲۲۰،۲۱۰،
۲۶۰، ۲۶۲، ۲۶۵تا۲۷۶
ایسفندار ۲۵
اجیرلی ۹۶، ۱۸۶، ۲۶۰
اَربلی‌کندی ۹۷
اردبیل ۷، ۱۷، ۲۸، ۲۹،
۵۹، ۱۲۴، ۱۳۳، ۱۸۶،
۱۸۷، ۲۸۵، ۲۸۷، ۲۸۸
اَرزه‌نه ۹۷
ارشه ۱۶، ۶۲، ۱۹۸، ۲۸۳
اسدکندی ۹۸
اسگرخانلی ۹۹
افچه ۶، ۱۰۰، ۲۶۶
افسوران ۸، ۹۵، ۱۰۰
ال‌له‌سر ۵۷، ۱۰۱، ۲۷۸
الله‌یارلو = آللاه یارلی
الی بی (علی بیگ)۲۱
اَلی (آلی)چاپان ۵۶، ۲۷۹
اَلی داشی۵۶، ۵۷، ۲۷۹
امیرخانلی۱۰۱
امیرکندی ۱۰۲
اَنبرلی ۱۰۲
ائلخانلار ۱۰۳
ائیوازلی ۱۰۴
اوجاق‌قیشلاغی۱۰۶
اوچ‌آغاج ۱۰۷
اوچ‌بولاق ۱۰۷
اودولو ۱۰۸
اوردوخانلی ۱۰۸
اوروج‌آباد ۱۰۹
اوروج قیشلاغی ۱۰۹
اوزون‌تپه ۱۰۹
اولوکندی ۱۱۰
اوماستان ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲
اونبیربَیلی ۱۱۲
ایبابَیلی ۸۲، ۸۳، ۱۱۳،
۲۰۰، ۲۵۵
ایـران‌آواد ۱۱۳
ایزمارا ۶، ۵۷، ۶۰، ۶۱،
۲۷۶،۱۱۵،۱۱۴،۸۵تا ۲۷۸
ایستی‌باغچا ۱۱۶
ایغدیر ۱۱۶
ایلخیچی ۱۱۷
ایمارات ۱۱۷، ۱۱۸
ایمران‌آواد ۱۱۸، ۱۱۹
اینجیرلی ۱۱۹، ۲۵۲، ۲۶۷
اینی ۶، ۱۳، ۲۷، ۳۳، ۳۵،
۶۱، ۶۳، ۶۷، ۱۲۰، ۱۴۰،
۲۸۴، ۲۷۷،۲۷۹،۱۹۵
ایده‌لی ۱۲۰
ایرناواش ۲۸۴،۵۸،۵۷،۳۶
ایلانلی‌داغی ۵۸
بئل‌داشی ۶۶، ۱۲۱، ۲۷۰
باباش‌کندی ۱۲۱
بابک ۲۷، ۱۲۱، ۱۲۲،
۱۴۹، ۱۸۶، ۱۸۷، ۲۸۳
بابی کندی ۱۲۲
باجروان ۲۵، ۲۶، ۳۷،
۱۰۷، ۱۲۵
باغیشلی‌کندی ۱۲۲
بالابَیلی خاکریز۱۲۲،۱۵۳
بالاخان‌کندی ۱۲۳
بال‌داغی ۱۲۳
برزند ۵۸،۴۶،۲۹،۱۴، ۷۱،
۱۶۴،۱۵۸،۱۲۵،۱۲۴،۱۰۷
۲۱۱، ۲۱۲، ۲۶۵ تا ۲۷۱
بریان‌قیشلاغی ۱۲۴
بز(بذ)۲۷، ۵۷، ۱۰۷، ۱۲۵
بشیرلی ۱۲۴
بوداغلی ۱۲۴، ۱۲۵
بورران ۱۲۵، ۱۲۶

بؤرک‌آباد ۱۲۶
بوزچه ۱۲۶
بویوک‌آغالو ۱۲۷
بییَره (بی‌اَره) ۶۷، ۱۲۸
بَی‌باغی بَی‌باغلو ۱۲۷
بینه ۱۲۸
بولخاب ۲۹
بیله‌سوار،بوتون صفحه لر
بولغار= بولقار ۶،۱۰، ۱۶،
۸۲،۴۷،۶۵،۴۴،۳۷،۲۹،۳۰
۲۶۴،۲۵۵،۱۱۳،۱۱۵،۲۰۰
پارساآبادبوتون صفحه لر
پاراقیشلاغی ۱۲۹
پاشاقیشلاغی ۱۲۹
پرچین ۱۲۹
پَرمئیر ۸، ۶۷، ۱۳۰، ۲۷۹
پَلَی‌لی ۱۳۱
پولادلی‌قویوسو ۱۳۱
پیرائیواتلی ۱۳۲
پیره‌خلیل ۱۳۲
پیرلر،پیرلو ۱۳۲
پیه‌دره ۱۳۳
تزه کند ۳۲، ۱۳۴
تالیش ۵۹، ۶۲، ۲۴۹
تپه‌باشی ۱۳۴
تپه‌کندی ۱۳۴
تک‌بولاق ۱۳۵
تکله ۱۳۵
تکه‌چی ۱۳۵، ۱۳۶
تَمیرتاش ۱۳۶
تنگ۲۸۲،۲۸۱،۱۳۷،۱۳۶
توپراق‌کندی ۱۳۷
توربت‌کندی ۱۳۷
تورکیه ۳۷، ۸۱، ۹۶، ۹۷،
۱۰۹، ۲۰۹، ۲۲۹
توسانلی ۱۳۸
تئواچی= تولاچی ۱۳۹
تووزدره‌سی ۱۴۰
تولئییر ۱۴۰
تولون ۶، ۲۶، ۵۶، ۶۹،
۱۴۱،۱۱۴،۸۲، ۲۵۵، ۲۷۹
تومارکندی ۱۴۱
تیپیلقا= تیپیلقان ۱۴۲
تیکانلی ۱۴۲
تیلانلی‌قیشلاقی ۱۴۲
جاهان‌خانیملی ۵۸، ۱۴۳
جاهان‌گیرلی ۱۴۳
جعفرآباد ۱۱، ۳۳
جنگان ۱۴۳، ۱۴۴
جومولو ۱۴۳
جیدا ۱۴۴، ۱۴۵
جین‌سو(جئیین)چایی ۴۸
جین‌کندی ۱۴۵
حمزه‌خانلی ۱۴۷
حواس‌کندی = هاواس
چات‌قیشلاغی ۱۴۷
چاریق‌داش ۱۴۸
چالای(چلک) ۶۰، ۶۱،
۱۲۰، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰
چالماکندی ۱۴۹
چاناق ۱۵۰
چای‌گئرمی ۱۵۰
چونزه ۱۵۰، ۱۵۱
چونه‌خانلی ۱۵۱
چوون‌گونش۲۷۹،۱۵۲
چینار ۱۵۲، ۱۵۳
خاسبگ ۱۵۳
خاکریز = بالابیلی
خامیسلی ۱۵۴
خانباباکندی ۱۵۴
خان‌بولاغی ۱۵۴
خان سنگری ۲۸۱،۶۳،۲۷
خان‌قیشلاغی ۱۵۵
خان‌کندی ۱۵۵
خان‌یوردو ۱۵۵
خـــزر ۱۰، ۱۶، ۴۲، ۴۸،
۴۹، ۵۷، ۵۹، ۷۹، ۱۰۵،
۱۱۷، ۱۷۶، ۱۸۲، ۱۹۰،
۲۱۲، ۲۲۷، ۲۳۸، ۲۵۶
خَفه‌لی‌چایی ۴۸
خلفه‌لی ۱۵۶
خَممد(خان‌محمدلی)
۱۵۵-۱۵۷
خورخورکندی ۱۵۷
خوروزلو ۱۷، ۴۴، ۵۹،
۱۶۴، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۶،
۲۱۱، ۲۵۲، ۲۶۵، ۲۶۷،
۲۷۴، ۲۷۵
داش‌بولاق ۱۵۷
داش‌دیبی ۱۵۸
داش‌چوبان ۶۰، ۶۱
داش‌قاپی ۱۵۸
دامداباجا ۱۵۸، ۱۵۹
دانیال ۱۵۹
درگاهلی ۱۶۰
درمانلی ۱۶۰
دریامان ۱۶۱، ۱۶۲
درین‌کؤوول ۱۶۲
دلیک‌داش ۱۶۳
دلیک‌یارغان ۱۶۳
دمیرچی ۱۶۳، ۱۶۴
دؤروش‌گورونمز ۱۶۵
دوزقیشلاق ۱۶۵
دوس‌کندی ۱۶۵
دولاماقیشلاغی ۱۶۶
دومولی ۴۸، ۱۶۶
دَوه‌دره‌سی ۱۶۶ تا ۱۷۱
دیبَکلی ۱۷۱
دیزده ۴۸، ۶۷، ۱۳۱، ۱۷۲
دیکداش ۱۷۳
دیگه بر۲۸۴،۲۸۲،۶۱،۳۳
رامازانلی ۱۷۳
رحیملی اوردوخانلی۱۷۴
روفکندی۱۷۴
زالقولو ۱۷۴
زاهرا (ظاهرا) ۳۴
زرگر ۱۷۵
زرینجه‌چایی ۴۹
زنگ آوار ۱۷۵
زینگیر ۸، ۱۲، ۷۲، ۸۵،
۱۷۶، ۱۷۷، ۲۶۶، ۲۷۸،
۲۸۰، ۲۸۲
زئیوه ۶، ۱۱، ۱۷۷، ۱۷۸،
۲۶۹، ۲۷۲، ۲۷۹
ساری‌بولاق۱۷۸
ساری‌دره ۱۷۹
ساری‌قویوقیشلاغی ۱۸۰
ساری‌قیشلاغی ۱۸۰

ساریلار ۱۸۱
ساری‌نسیرلی ۱۸۱
ساری‌قَمیش‌چایی ۴۹
سامبورچایی ۵۰
ساغیرلار ۱۸۲
سالالا ۱۸۳
سالاوات ۱۶، ۵۴، ۵۶،
۶۰ تا ۷۲، ۸۲، ۱۰۰،
۱۱۳، ۱۴۸، ۲۰۰، ۲۵۵
سامانلی ۱۸۴
ساوالان ۳۵، ۱۲۸، ۱۹۱
سرخان‌بَیلی ۱۸۴، ۱۸۵
سروآغاجی ۱۸۵
سورودلی ۱۸۶
سوداب۳۳، ۳۵، ۶۱، ۲۷۷
سولوک‌قیشلاغی ۱۸۶
سوموکلی ۱۸۷، ۱۸۸
سیا ۱۸۸
سیاب‌کندی ۱۸۸
سیاووش ۱۸۸
سنگرداغی ۶۳
سینه‌سر ۱۸۹
سئیدکندی سئیدلر ۱۸۹
شاایرلر،شاعیرلر۱۹۲، ۱۹۰
شابانلی ۱۹۱
شابی‌کندی ۱۹۲
شاهبازلی ۱۹۲
شاه‌تپه‌سی ۱۹۲
شاهماربَیلی ۱۹۲
شرفه ۱۹۳
شکراو ، شکرآب ۱۱،
۱۲، ۶۹، ۱۵۱، ۱۹۳
شَکَرَم ۱۹۴
شوربولاق ۱۹۵
شوردره ۱۹۵
شورقویو ۱۹۵
شورگؤل ۱۹۶
شوریستان ۱۹۶
شوکورلو ۱۹۶
شوون ۱۹۷، ۲۰۰، ۲۷۸،
۲۸۰، ۲۸۱ ، ۲۸۲
شیخ‌رزی ۱۹۸
شیخلار ۱۹۹
شیروان ۱۶، ۷۸
شیلوه ۱۹۹
شین‌آورداغی ۶۳
صغیرلر ۱۹۹
صمدلی ۲۰۰
صلوات = سالاوات
طاووس‌دره‌سی ۲۰۰
عالی‌قاپو ۲۰۰
عباس‌علیلو ۲۰۰
عبابَیلی ۲۰۰
عسگرخانلو ۲۰۰
عطالو ۲۰۰
علیخان‌کندی ۲۰۰
علی‌وئردیلی ۲۰۰
عمارت ۲۰۰
عنبرلو ۲۰۰
عیوضلو ۲۰۰
غفارکندی ۲۰۰
قاتار ۲۰۱
قاتیریوران ۲۰۲
قاراآغاج ۲۰۲
قاراباغ ۷۸، ۱۰۸
قارابولاق ۲۰۳
قاراتپه ۲۰۳
قاراتیکانلی ۲۰۴
قاراداغ،قاراداغلی۱۶، ۵۰،
۶۲، ۱۳۹، ۲۷۰،۲۶۹،۲۰۵
قاراخان‌بَیلی ۲۰۵
قاراسو ۱۶، ۴۴، ۵۱، ۸۵،
۱۹۶، ۲۶۴
قاراقاباق ۲۰۵
قاراقاسیملی ۲۰۶
قاراقایا ۲۰۶
قاراقوچ ۲۰۷
قاراقیشلاق ۲۰۸
قارامانلی ۲۰۹
قارایاتاق ۲۰۹
قاراجاداغی ۶۵، ۶۹، ۱۰۰
قاراخان‌داغی ۳۶، ۵۲،
۶۵، ۶۶، ۲۸۳
قاراوول‌داغی ۶۶، ۶۸
قاریقلی‌قیشلاقی ۲۱۰
قاری‌قیشلاقی ۲۱۰
قاسیم‌کندی ۲۱۱
قاشقاقیشلاق ۲۱۱
قافارکندی ۶۷، ۶۸، ۲۰۰،
۲۱۲، ۲۸۱
قالابرزند= برزند
قامبای ۲۱۳
قانلی‌سئیرک ۲۱۴
قجل‌داغی ۶۷، ۲۷۸، ۲۸۱
قوربان‌داغی۶۷، ۶۸، ۲۸۱
قوروچای ۵۲، ۲۷۳
قوش‌قایاسی ۶۸
قایتارانلی‌قیشلاقی ۲۱۴
قباله ۲۱۴
قنبرلی ۱۱۴، ۲۱۵، ۲۶۶،
۲۷۸، ۲۸۲
قوبادکندی ۲۱۵
قوتانلی ۲۱۶
قوتوربولاق ۲۱۷
قوجابَیلی ۲۱۸
قوچ قشلاغی۲۶۷،۳۱،۱۷
قوردگل ۲۱۸
قوردلوقیشلاغی ۲۱۹
قورودره ۲۱۹
قوزلو ۱۴، ۳۳، ۶۰، ۶۱،
۶۷، ۸۲، ۸۵، ۱۰۷، ۱۱۳،
۱۲۰، ۱۳۷، ۲۰۰، ۲۲۰،
۲۲۱، ۲۲۵، ۲۶۵، ۲۶۸،
۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۸، ۲۸۱
قوشاتپه ۱۶، ۳۱، ۳۲
قویتول ۲۲۱
قیرلی ۲۲۲
قیزقالاسی ۶، ۲۷، ۲۲۲
قیزیل‌گونئی ۲۲۳
قیشلاق ۲۲۳
قیللولو ۲۲۴
قیلینج‌خانلی ۲۲۵
کاتتالی ۲۲۵
کالان ۲۲۵
کالانتر ۲۲۶
کالان‌سورا ۲۲۶
کئچل‌لر ۲۲۶، ۲۲۷
کرم‌کندی ۲۲۷

کریملی ۲۲۷
کلاسر ۱۷۶، ۲۲۸، ۲۴۴
کمرقایا ۲۲۸، ۲۲۹
کواَل‌چایی ۵۲، ۲۸۴
کورآبازلی ۲۲۹
کوراماللی ۲۲۹
کوردکندی ۲۳۰
کوردلر ۲۳۱
کورلار ۲۳۲
کول‌آتان ۲۳۲
کول‌تپه ۲۳۲
کوهنه‌کند ۲۳۳
کیننو ۲۳۳
گئـرمی بوتون صفحه لر
گندایلی ۲۳۳
گئیگال ۲۳۴
گنجه ۶۹، ۷۰، ۱۵۱، ۲۷۹
گوده‌کهریز ۲۳۴
گورشادکندی ۲۳۵
گوزللی ۲۳۵
گونئی‌کندی ۲۳۵
گونئی‌داغی ۷۰
گؤنپاپاق ۲۳۶
گووَشلی ۲۳۶، ۲۳۷
گـوی‌تپه ۲۳۷
گیلارلی ۲۳۸، ۲۶۵
لاچین‌دره‌سی ۲۳۸
لجئییر ۲۳۹
لکرآباد۲۳۹
لکوان ۲۳۹، ۲۴۰
لَله‌بولاغی ۲۴۰
لنگان ۶۷،۶۳، ۲۴۱، ۲۸۱
لوسگه‌دره ۲۴۲
لیقینجی ۲۴۲
لیملی ۲۴۳
ماپری ۲۴۳
مارللی ۷۱،۵۶، ۲۴۴، ۲۶۷
مازان‌قیشلاغی ۲۴۴
مایادره‌سی ۲۴۵
مئهره ۶۳، ۶۷، ۲۴۵
مسجیدلی ۲۴۵، ۲۴۶
محمودآواد ۳۷
مردان ۲۴۵
مزره ۲۴۶
مَشَدلی ۲۴۶
ممدتاقی ۲۴۷
موخوش ۲۴۷، ۲۷۵
مورادلی ۲۴۸
موللاکندی موللالار ۲۴۹
میرو ۷۲، ۲۴۹، ۲۵۰
موران ۸، ۱۴، ۳۲، ۳۴، ۳۷، ۳۸، ۶۳، ۶۵، ۷۵، ۸۰، ۱۰۷، ۱۱۷، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۳۰، ۱۳۴، ۱۶۲، ۱۶۴، ۱۹۰، ۲۴۳، ۲۴۷، ۲۵۳، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵
موغان،بوتون صفحه لرده
موغان‌گؤروکن ۷۲، ۲۷۹
میروئردی ۲۵۰
میلّی‌سئیدلر ۲۵۰
ناغارا ۲۵۱
نجف‌قولی‌کندی ۲۵۱
نرقیشلاغی ۲۵۱، ۲۵۲
نریمان‌کندی ۲۵۲
نزرآلی‌بولاغی ۱۴، ۲۵۲
نسیرکندی ۲۵۲
نظرعلی= نزرآلی‌بولاغی
وان ۲۶، ۲۴۹، ۲۵۳، ۲۵۴
وان‌ایستانا ۲۵۴
وارانا ۴۱، ۵۴
ورسان ۲۳، ۴۱
هاچاکند ۲۵۵
هادی‌بَیلی ۸۲، ۸۳، ۱۱۳، ۲۰۰، ۲۵۵
هازارکندی ۲۵۵
هامارکند۲۲۷، ۲۵۶، ۲۶۰
هاماشارا ۲۰، ۴۲
هاماشان ۲۵۶، ۲۶۰
هاوارکندی ۲۵۷
هاواس ۱۴۷، ۲۵۸
هئزان، هیزان ۲۵۹
هئیبت‌کندی ۲۵۹
هدیلی ۲۶۰
هموارکندی = هامارکند
همه‌شان= هاماشان
هودقالاسی ۲۷
هولان، هیلان ۲۶۰
یام‌بولاغی ۲۶۱
یئددی‌دره ۲۶۱
یئددی‌قارداش ۲۶۲، ۲۷۶
یئل‌دییرمانی ۲۶۲
یئل‌سویو ۵۰، ۲۶۲، ۲۷۳